

Feminist Dış Politika: Türkiye’de Haklar, Temsil, Kaynaklar ve Gerçeklik

Editörler: Zuhâl Yeşilyurt Gündüz, Zehra Yılmaz, Burcu Sarı Karademir

Sorumsuzluk beyanı

Bu kitapta ifade edilen görüşler yazarlara aittir ve Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi'nin görüş ve politikalarını zorunlu olarak yansıtmaz.

**Feminist Dış Politika: Türkiye'de Haklar,
Temsil, Kaynaklar ve Gerçeklik**

TED Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi
Heinrich Böll Stiftung İstanbul

Haziran 2026

İçindekiler

Önsöz	4
Editörlerin Notu	9
Takdim	10
Yazarlar Hakkında Bilgi	12
Giriş	15
Bölüm 1	
Dünyada ve Türkiye’de Feminist Dış Politikayı Yeniden Düşünmek	
Birgül Demirtaş	23
1.1. Giriş	24
1.2. Feminist Dış Politikanın Oluşum Süreci	24
1.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Konusunda Uluslararası Kuruluşların Çalışmaları	26
1.4. Feminist Dış Politika Uygulamaları: Farklı Coğrafyalardan Örnekler	28
1.5. Feminist Dış Politika Uygulamalarının Değerlendirilmesi	31
1.6. Feminist Dış Politika Perspektifinden Türkiye’nin Uluslararası İlişkiler Politikaları ...	35
1.7. Sonuç	39
1.8. Kaynakça	40
Bölüm 2	
Feminist Dış Politika ve Uluslararası Hukukun Feminist Eleştirisi: Normatif Çelişkiler ve Türkiye’nin Durumu	
Zuhal Yeşilyurt Gündüz	44
2.1. Giriş	45
2.2. Uluslararası Hukukun Tarihsel Gelişimi	45
2.3. Uluslararası Hukukun Genişlemesi ve İnsan Hakları	47
2.4. Uluslararası İnsancıl Hukuk: Savaşın Sınırları	48
2.5. Uluslararası Hukukun Öteki Yüzü: Batı-merkezcilik ve Bağlayıcılık Sorunu	49
2.6. Feminist Teori ve Uluslararası İlişkiler Disiplini	51
2.7. Feminist Teori ve Uluslararası Hukuk İlişkisi	53
2.8. Teorik Yaklaşımlar	55
2.9. Feminist Eleştirinin Uluslararası Hukuka Etkisi	56
2.10. Uluslararası Sözleşmelerde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet	57
2.11. Türkiye ve Uluslararası Hukukun Tarihsel Çerçevesi	61
2.12. Türkiye ve Uluslararası Hukukun Üstünlüğü ve Bağlayıcılık Paradoksu	63
2.13. Türkiye ve ILO Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	65
2.14. Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi Yolculuğu	67
2.15. Sonuç Yerine	75
2.16. Kaynakça	76
Bölüm 3	
AB’de Feminist Dış Politika ve Türkiye ile İlişkiler: İkilemler ve Diyaloglarla Dolu Bir Yol	
Pelin Sönmez	80
3.1. Giriş	81
3.2. AB’yi FDP’ye Götüren Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışı	83
3.2.1. Süreç ve Yasal Düzenlemeler	83
3.2.2. Politika, Strateji ve Araçlar	86

3.3. AB'nin FDP Girişimlerindeki Derinlik-Yüzeysellik Çelişki	89
3.3.1. Diplomasi Alanı	90
3.3.2. Güvenlik ve Savunma Alanı	91
3.3.3. Kalkınma ve Ticaret Alanı	92
3.4. Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarında AB'nin Etkisi	94
3.4.1. AB Gündemi, Yasal ve Kurumsal Etkiler, Planlar ve Fonlar	94
3.4.2. Sivil Toplum Etkisi	97
3.5. Türkiye'nin FDP'ye Yönelik Direnç Eksenleri ve AB	100
3.5.1. Yükselen Ataerkillik	101
3.5.2. Kurumsal ve Politik Zemindeki Gerilemeler	102
3.6. Sonuç	104
3.7. Kaynakça	105
Bölüm 4	
Feminist Dış Politika ve Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Performansı: Eleştirel Bir Değerlendirme	
Zehra Yılmaz	112
4.1. Giriş	113
4.2. Etik Bir Siyaset Alanı Olarak Feminist Dış Politika	114
4.3. Dış Politika ve Kalkınma İlişisini Feminist Dış Politika Nasıl Kurgular?	118
4.4. Türkiye Feminist Dış Politikaya Ne Kadar Uzak, Ne Kadar Yakın?	122
4.5. Türkiye'nin Bağlamsal Kalkınma Anlayışı Sürdürülebilir Mi?	132
4.6. Sonuç	140
4.7. Kaynakça	142
Bölüm 5	
Feminist Dış Politika ve Türkiye'de Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi: Tutarlılık-Araçsallaştırma Gerilimi	
Burcu Sarı Karademir	148
5.1. Giriş	149
5.2. Feminist Güvenlik Kuramı: Güvenliği ve Dış Politikayı Yeniden Tanımlamak	151
5.3. Feminist Kuramlar ve Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması	153
5.4. Feminist Güvenlikten Feminist Dış Politikaya: Kuramdan Normatif Pratiğe	155
5.5. Liberal Feminist Güvenliğin Kurumsallaşması: Kadın, Barış, Güvenlik Gündemi	159
5.6. Feminist Güvenliğin İki Süreci: FDP ve Kadın, Barış, Güvenlik Gündemi	162
5.7. FDP Mümkün Mü? Uluslararası İliberal Yapı ve Devletin Cinsiyet Rejimi	164
5.8. Türkiye'de FDP Mümkün Mü?	167
5.9. FDP İzleme ve Değerlendirme Çerçevesine Göre Türkiye'nin FDP Performansı	170
5.9.1. Normatif Taahhüt ve Kurumsallaşma	170
5.9.2. Haklar (Rights)	171
5.9.3. Temsiliyet (Representation)	171
5.9.4. Kaynaklar (Resources)	174
5.9.5. Sonuç: Türkiye, Gerçeklik, Araştırma ve Tutarlılık (Reality & Research + Coherence)	175
5.10. Kaynakça	179
Sonuç	184

Önsöz

Kavram olarak “feminist dış politika” (FDP) dünyanın şimdikinden daha iyi bir yer olduğu zamanlarda bile çelişkili görünüyordu. Yoksa şöyle mi demeliyiz: FDP, dış politikanın özündeki gelişmeleri açığa çıkardı. Dış politika, geleneksel olarak tüm politika alanları arasında belki de en “erkek egemen” olanıdır. Temelinde her şeyden önce jeopolitik yatar, devletin ve dolayısıyla tahakküm mantığına dayalı soyut bir düzenin çıkarlarını önceliklendirir. Bu düzenin ardında insanların korunma ihtiyacı ya ortadan kalkar ya da karşı çıkılır ve erkekler koruyucu, kadınlar ise –eğer ihtiyaç varsa– korunmaya muhtaç olanlardır. Dolayısıyla dış politika, tüm politika alanları arasında en tutarlı biçimde güç, çıkar ve tahakküm odaklı olanıdır. Günümüzde bu yapıya dahil olan aktörler hiyerarşisinde hâlen erkekler egemendir. Feminist anlayışa göre dış politikanın mantığı da “erkek egemen”dir, çünkü yol gösterici kategorileri arasında çatışma, güç, iddialı olma, itaat ve aldatma yer alır ve askeri çatışmayı daima –ve mutlaka– bir olasılık olarak içerir. Dolayısıyla, dış politikanın “güvenlik” anlayışı siyasi ve diplomatik terimlerle ifade edilmekle birlikte, askeri terimlerle anlaşılır.

Bu geleneksel dış politika anlayışı elbette bir süredir kapsamlı bir şekilde sorgulanıp eleştiriliyor, ancak oluşan farkındalığın dünya ölçeğindeki pratik sonuçlarının yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Bugün FDP kimilerine her zamankinden daha cüretkâr geliyor, hatta kimileri FDP’yi idealist ve naif bulacaktır. Son birkaç yıldır dünya siyasetindeki gelişmeleri hepimiz şaşkınlıkla ve artan bir endişeyle izliyoruz. Askeri gücün uluslararası hukuka açıkça meydan okuyarak acımasızca kullanılması da dahil olmak üzere jeopolitik ve ulusal çıkarların savunusu, Avrupa’da ve komşu coğrafyada yeniden gündeme geldi. Bu gelişmeler büyük devletlerdeki siyasi liderlerin politik anlayışını şekillendiriyor. İşgal, ilhak ve yıkım, siyasi araçlar olarak neredeyse normal görülür oldu ve giderek gerçeğin ta kendisi haline geldi. Bu durum, söylem düzeyinde önemli bir değişime, hatta bir tersine dönüşe de yol açtı: Siyasetin devamı olarak askeri müdahale, 1945’ten sonra barışçıl yönde ilerleyen toplumlarda bile inanılmaz bir hızla normalliğin kabul görmüş söylemine dahil edildi. Siyasi özneler olarak biz yurttaşlar, insan hayatını yok eden silah sistemlerini tartışmanın normalleştiği, “insan hakları” ve bilhassa “feminizm” gibi kavramlarınsa sövgü niteliği kazandığı yeni bir dilde eğitiliyoruz. Birleşmiş Milletler’in ve onun normatif çerçevesinin kurulup genişletilmesinin nedenlerinden biri buydu. Bu mevcut çarpıklıklar dünyanın dört bir yanında artık çarpıklık olmaktan çıkıyor (bazı yerlerde zaten hiç olmamıştı); aksine, yeni bir siyasi normallığe dönüşüyorlar. Uluslararası hukuk ise, bu yeni normallikte olsa olsa sessiz bir siyasi söylem referansı olmaya devam etmekle birlikte, artık siyaseti düzelterek işlevlere sahip değil. ABD’nin uluslararası hukuka dayalı çok taraflılık sisteminden ve uygulamasından çekilmesinden sonra, uluslararası hukuku kısmen de olsa savunabilecek hiçbir güç kalmadı.

Feminist Dış Politika: Yüksek Hedefler, Zayıf Sonuçlar

(Batı) Avrupa perspektifinden bakıldığında, 1945 sonrası kurulan Batı egemenliğindeki liberal ve çok taraflı uluslararası düzenin gerilemesinin ivme kazandığı bir dönemde devletlerin FDP’yi benimsemeye başladığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte, FDP fikrini mümkün kılan şey her şeyden önce tüm gelişmeleriyle bu düzenin önemli ölçüde zayıflaması –belki de ortadan kalkmaya mahkûm olması– oldu.

Yıllar süren hazırlık ve tartışma sürecinin ardından İsveç, 2014 yılında FDP'yi benimseyen ilk devlet oldu. 2014 aynı zamanda Rusya'nın uluslararası hukuku açıkça ihlal ederek, fakat uluslararası hukuk sisteminin herhangi bir engeline takılmadan Kırım'ı ilhak ettiği yıldır: Rusya'nın sonradan 2022'de işgale dönüşecek olan Ukrayna'ya yönelik saldırganlığının başlangıcı, (Batı) Avrupa devletlerinin "Zeitenwende" (çağ dönümü) olarak algıladığı bir dönemin kapısını açtı. Özellikle Kanada, Fransa, İspanya, Hollanda, Almanya ve Lüksemburg gibi Batı ülkeleri ile Meksika, Arjantin, Kolombiya, Liberya ve Libya gibi güneydeki bazı ülkeler de aynı yolu izledi.

FDP devletler arası ittifaklar aracılığıyla bir ölçüde BM şemsiyesi altında da kurumsallaştı. Öte yandan, FDP'nin öncüsü sayılan devletlerden bazıları daha sonra bu politikayı terk etti: örneğin, 2021'de İspanya ile birlikte "Feminist Dış Politika Artı" grubunu kuran İsveç. Artık bu gruptan pek ses seda duyulmuyor.

Şimdiye kadar on beş ülke dış politikasında feminist ilkeleri benimseme niyetini açıkladı. İsveç ve Almanya gibi öncü ülkeler de dahil olmak üzere bazıları, muhafazakar hükümetlerin göreve gelmesiyle birlikte feminist dış politikadan resmen vazgeçti. Almanya Dışişleri Bakanı, 2025 sonbaharında göreve başlarken, selefi Annalena Baerbock'un feminist dış politikasını sürdürmeyeceğini açıkladı.

FDP'nin bugüne kadar aslında neleri değiştirdiğini sormak için Almanya'ya bakılabilir. Eski bakan Baerbock yönetimindeki dış politika, son zamanlarda kendi partisi de dahil olmak üzere her kesimden ağır eleştiriler almıştı. Örneğin, İran'da genç Kürt kadın Jina Mahsa Amini'nin gözaltında öldürülmesinin ardından gerçekleştirilen protestolarda kadınların (ve erkeklerin) polislerce dövülmesi, vurulması ve öldürülmesi karşısında İran hükümetine yönelik herhangi bir eylemde bulunulmaması ve verilen zayıf tepki. Aynı şey Sudan'da sivillere yönelik katliamlar için de geçerli. Sonra Gazze: Hamas'ın 7 Ekim 2023'te düzenlediği terör saldırısından sonra Gazze'ye saldıran İsrail ordusunun aralarında çok sayıda çocuk ve kadının da bulunduğu sivilleri kasıtlı olarak öldürdüğünün anlaşılmasının üzerinden uzun zaman geçti, fakat Alman hükümeti ne bir kınama yayınladı ne de bir eylemde bulundu.

Şüphesiz, Baerbock'un gelişyle Alman Dışişleri Bakanlığı'nda pek çok şey değişti: Araştırma ve girişimler için daha fazla para ayrıldı, yeni departmanlar kuruldu ve kadın diplomatların sayısı arttı. Ancak Alman FDP'si, FDP'nin "4R" olarak bilinen temel ilkeleri –temsil, kaynaklar, haklar ve gerçeklik– arasında daha kolay olanlara, yani yalnızca kendisinin erişebildiği ve doğrudan etki edebildiği ilkelere odaklandı.

Öte yandan, şimdikinden tamamen farklı bir dış politika, insan hakları odaklı bir barış politikası, ancak kırılğan ve tehdit altında olan sivillerin haklarının sadece kâğıt üzerinde değil, fiilen de korunduğu ve acımasız gerçeklere etkili siyasi yanıtlar verildiği zaman şekillenecektir. Nihayetinde, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde uygulanan etkin bir eşitlik politikasının ötesinde Alman FDP'sinin ve aslında dünya çapında FDP'nin önemli bir fark yaratmadığı anlaşılıyor. Görünüşe göre suçlu 4R değil, yani FDP'nin hedefleri değil sorun, bu hedeflere çok ihtiyacımız var. Aksine, yapısal kısıtlamalarla çatışma halinde olan FDP, hem uygulamaya dönük etkili politikaların eksikliğinden hem de FDP'yi kurumsal düzeyde takip etme konusundaki siyasi irade eksikliğinden muzdarip. Şimdilik en acil ihtiyaç, bütün bu deneyimleri, elde edilen başarıları, yapılan hataları ve eksiklikleri toplamak, yani bunları ampirik olarak işlemek, sonra tartmak, değerlendirmek ve bunlardan ders çıkarmak. Bunun için de politikacılara, sivil toplum alanındaki uygulayıcılara ve eleştirel, deneyimli akademisyenlere ihtiyacımız var.

Bu bariz başarısızlığın bir nedeni, FDP'nin iddialarının söylendiği gibi gerekli olmakla birlikte, aşırı iddialı olarak değerlendirilmesi olabilir. Dış politikayı temelden dönüştürmek, tamamen

farklı bir normatif temele oturtmak, şimdiye kadar hiç ele alınmamış konulara odaklanmak ve politikayı cinsiyet eşitliği perspektifine dayandırmak ne kadar önemli ve arzu edilir olsa da, tamamen olumsuz bir gerçeklik bağlamında (örneğin Sudan veya Gazze) FDP'yi gerçekleştirme gerekenler açısından cesaret kırıcı olabilir. FDP'nin dünya çapında hükümetlerde (sadece kendi bakanlığında değil) siyasal eylem bakımından nasıl uygulanacağına dair somut yönergeler (daha doğrusu bunların eksikliği) ile FDP'den beklenenler arasında her zaman büyük bir uçurum oldu. Ne yazık ki bu durum mantıksal olarak FDP'nin uygulamalı dış politikada ikna edici nitelikteki başarılarının eksikliği sonucunu doğurdu.

Türkiye'nin (ve Dünyanın) Neden FDP'yi Tartışması Gerekliyor?

Bugüne kadar Türkiye'de FDP pek tartışılmadı. Aslında Türkiye FDP için doğal bir aday sayılmaz. Türk hükümeti 2011 yılında Avrupa Konseyi'nce hazırlanan İstanbul Sözleşmesi'nin hayata geçirilmesi konusunda yoğun çaba sarf ettiğinde dünyanın dikkatini çekti. Sözleşme, kadınların şiddete karşı korunması için en önemli çok taraflı yasal araçlardan biri olarak kabul ediliyor. Bu nedenle, sadece on yıl sonra Türkiye'nin sözleşmeden resmen çekilmesi büyük bir şok etkisi yarattı. Yazarlarımızın analizine göre, halihazırda Türk hükümetinin kadınlara dair verdiği imajın feminist ilkelerle pek ilgisi yok ve feminizm de adeta bir hakaret terimi olarak görülüyor. İster dış politika alanında olsun isterse iç işleri alanında, hükümetin feminist politika izlemesi tamamen ütopyik görünüyor. Ancak Türkiye'de kadın hareketi en güçlü sosyal hareketlerden biri konumunda, aynı zamanda siyasi ve sosyal ilerleme için de ütopyalar vazgeçilmez önemde. Aşağıdaki argümanların geçerliliğini dikkate almakta fayda var. Şöyle diyor yazarlar:

"Türkiye gibi bölgesel bir aktör ve sık sık normatif etkiyi hedefleyen bir orta güç için bu dört ilkenin ütopyik bir vizyon değil, gerçekçi, normatif ve insan merkezli bir dış politika yönelimi sunduğunu savunuyoruz. Açıkça 'feminist' olarak adlandırılmasa da FDP'nin birçok kılavuz ilkesi Türkiye'nin pratik diplomasisi ve insani yardım faaliyetlerinde zaten kendini göstermektedir ve bu da onun pragmatik ve normatif değerini ortaya koymaktadır. Özellikle kurallara dayalı uluslararası düzenin bozulduğu bir dönemde, haklar, kaynaklar ve temsil krizleriyle boğuşan bir bölgenin merkezinde yer alan Türkiye gibi orta güçler, alternatif normatif paradigmaları keşfetme ve benimseme fırsatı ve sorumluluğuyla karşı karşıyadır. (...) Türkiye'nin Avrupa, Batı Asya, Kafkasya ve Afrika arasında kurduğu coğrafi, siyasi ve toplumsal köprüler; göç, afet ve insani yardım alanındaki aktif rolü; çok taraflı diplomasiye yönelik tarihsel deneyimi ve uluslararası norm üretimindeki katkıları, FDP'nin Türkiye bağlamında uygulanabilir bir çerçeve olduğunu göstermektedir."

Bununla beraber şunu da belirtiyorlar: *"Ancak bu insani söylem, çoğu zaman toplumsal cinsiyet perspektifinden yoksun biçimde gelişmiş; kadınların diplomasi, barış süreçleri ve uluslararası temsil alanlarındaki varlığı da sınırlı kalmıştır. Dış politika söylemleri toplumsal cinsiyet, kadın ve çocuklar üzerinden teknik bir kategoriye indirgenirken 'aile temelli' toplumsal cinsiyet anlayışı, feminist ilkelerin dış politikada kurumsallaşmasını engellemiştir."*

Uluslararası ilişkiler alanında Türkiye'nin en seçkin akademisyenleri arasında yer alan beş kadın yazarın bu kitap için bir araya gelmesinden ötürü büyük mutluluk duyuyoruz. Bu kitap aynı zamanda bir ilke de imza atıyor: FDP'yi bilhassa Türkiye bağlamında ele alan ve yukarıda bahsedilen uluslararası kabul görmüş 4R analitik çerçevesini Türkiye bağlamına uygulayan ilk akademik yayın, bu kitaptır.

Kitap, özellikle Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gibi uluslararası hukuk normlarının ve bunlardan türetilen ilkelerin incelenmesi bakımından oldukça güçlü bir analize sahip. Yazarlar, “Türkiye’de feminist dış politikayı eğitim, kuramsal ve kurumsal düzeylerde tartışılabilir, öğretilbilir ve uygulanabilir bir çerçeve olarak kurmak için sağlam bir temel oluşturma”yı amaçlıyorlar. Bu temelin gelecekte yeni yeni araştırmalara zemin sağlaması gerekir ve umuyoruz ki sağlayacaktır da. Örneğin, Türk (dış) politikasının kurumsal koşulları ve önündeki engeller; Türk dış politikasının mevcut siyasi stratejilerini ve uygulamalarını inceleyen vaka çalışmaları gibi araştırmalar. Yazarlar ayrıca uluslararası FDP literatüründeki bir “boşluğu” doldurduklarını da iddia ediyorlar: Bu kitapla Türkiye gibi, “hem bölgesel bir güç hem de insani yardım, barış diplomasisi ve kriz yönetimi alanlarında aktif bir oyuncu olan ülkelerde feminist dış politikanın nasıl tartışılabileceği, uygulanabileceği ve eleştirilebileceği” konusunda analiz ihtiyacına yanıt veriyorlar.

Diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de kadınlar devlet diplomasisinde erkek egemenliğine meydan okumaya başlıyor. “Temsil” konusunda bir hareketlilik var. Ancak aynı zamanda hükümet, kadınların siyasette ve iş dünyasında üst düzey sorumluluklar üstlenmek yerine evde çocuk yetiştirmesi ve bakım sağlaması gerektiği yönünde bir kadın imajı yayıyor. Bu da sonraki sayfalarda analiz ediliyor.

Feminizmle Birlikte, Feminizmin Ötesinde: Daha Geniş İttifaklara İhtiyacımız Var

Türkiye gibi siyasi bir bağlamda, her zaman ihtiyatlı ve akıllıca hareket etmek ve ittifaklara açık olmak önemlidir. Ancak bu sadece Türkiye için geçerli değil: Dünya çapında, milliyetçi otoriterlik ile evrensel anlaşmalara dayalı demokratik çok taraflılık arasında büyük bir sistemik çatışmanın ortasındayız. Doğru olanı korumak için karar verme ve hedefli eylemde bulunma zamanı geldi. Süregelen otoriterlik karşısında, eylemlerimiz pragmatizm ve taktiksel zekâ gerektiriyor.

Bu durum “feminist” bir dış politika için de geçerli. İkinci Dünya Savaşı’ndan beri bildiğimiz şekilde “evrenselcilik” ve çok taraflılık, tarihsel kökenleri göz önüne alındığında, emperyal ve ataerkil etkilerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu kitaptaki katkılar da bunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte, bu norm temelli evrenselcilik, insan haklarını ve feminizmi mümkün kılan bir siyasi sistemin temeli haline gelmiştir. Liberal demokrasi yetersiz, kusurlu ve pratikte çoğunlukla egemenliklerini normal kabul eden erkekler tarafından şekillendirilmektedir. Ancak, liberal demokrasilerin kalbine sızan alternatif çok daha kötüdür: Muhalefet ve sivil toplum susturulurken, insanların ne istediği konusunda adil bir tartışmanın artık mümkün olmamasını sistematik olarak sağlamaya çalışmaktadır. Amaç, giderek içi boşalan “değer temelli siyaset” ifadesini yeniden özle, dirençle ve bu çatışmayla kararlı bir şekilde yüzleşen bir tavırla doldurmaktır. Bu, inanç ve cesaret gerektirir. Gördüğümüz gibi, “değerlere dayalı” bir dış politika otomatik olarak “feminist” bir dış politika anlamına gelmez. Ancak kavramsal olarak onun içinde yer alır. Nihayetinde FDP, kadınların şiddete karşı korunması ve eşitlikleri için halihazırda yürürlükte olan çok sayıda uluslararası sözleşme ve yönergeye atıfta bulunur. Dolayısıyla FDP, geçerli uluslararası hukukun savunulmasını ve uygulanmasını öneren bir politikadır. Temel değerlere, çok taraflılığa ve anlayışa dayalı bir dış politika içinde uygulanması için mücadele edilmeli ve bu alanda yerini almalıdır. Eğer FDP “insan haklarına dayalı bir barış politikası” olacaksa, o zaman böyle bir barış politikasına ciddi olarak bağlı olan herkes –açıkça feminizmden bahsetmeseler bile– müttefiklerdir. Onlara bu öğretilir. Feminist dış politika yapımcılarının böylesi zamanlarda hareket edebilmeleri için pragmatik olmaları gerekir. İnsan haklarının, özellikle kadın haklarının

evrensel iddiasına gerekli farklılaşmayı ekleyen kesişimsel yaklaşım, pratikte marjinalleşme için rekabete kapı açmamalıdır. Aksine, farklı dezavantajlı ve özellikle savunmasız grupların, dezavantajlı kadınlar da dahil olmak üzere, güçlerini birleştirmesi gerektiğini kabul ederek ittifaklar kurmaya yardımcı olmalıdır. "Haklar"ın korunmasına, eşit veya en azından daha güçlü "temsil"e ve gerekli "kaynaklar"ın sağlanmasına ek olarak, FDP konseptindeki dördüncü R, örneğin Küresel Güney'deki beyaz orta sınıf kadınlar ve yoksul siyah kadınların yaşadığı farklı yaşam deneyimlerine ve gerçekliklerine dikkat çekmektedir. Bu çok önemlidir, ancak kapsayıcı, rekabetçi olmayan ve çatışmacı olmayan bir çeşitlilik olmalıdır.

Bizler, insan haklarına dayalı siyasi bir örgüt olarak Heinrich Böll Stiftung'da, bireylerin ve halkların haklarına ciddiyetle yaklaşan ve kadınların, kız çocuklarının ve ikili cinsiyet sistemine uymayan kişilerin endişelerini açıkça içeren, kesişimsel kategorileri de hesaba katan bir dış politikayı savunmaya devam edeceğiz. Bizim için, insan haklarına dayalı bir barış politikası olarak dış politika, salt askeri güvenlikten ziyade "insan güvenliği" kavramını daha da geliştirmek ve her şeyden önce bunu siyasi pratiğe dökmek anlamına gelir. Vakfımız bu amaçla bir birim kurmuştur. Bu çalışmada Türkiye'de editörler Zuhale Yeşilyurt Gündüz, Zehra Yılmaz, Burcu Sarı Karademir ve diğer yazarların desteğini almaktan mutluluk duyuyoruz. Bu kitabın mümkün olduğunca geniş bir okur kitlesine ulaşmasını ve bununla sınırlı kalmayıp ilgiyle ve iyi niyetle okunmasını umuyorum. Dilerim bu kitap yeni yeni tartışmalara, araştırma projelerine ve siyasi girişimlere ilham verir!

İstanbul, Şubat 2026

Dr. Dawid Danilo Bartelt
Heinrich Böll Stiftung
İstanbul Ofisi Direktörü

Editörlerin Notu

Bu kitap, SDG5 Network'ün ortak aklı, ortak üretim iradesi ve dayanışmasıyla ortaya çıktı. Uluslararası ilişkiler gibi uzun yıllar erkek egemenliği altında şekillenmiş bir alanda sürdürülen dış politika, güvenlik ve kalkınma çalışmalarına feminist bir söz ve kalıcı bir iz bırakabilmiş olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Dayanışmamızın somut eseri olan bu çalışma, yalnızca akademik bir katkı değil, uluslararası ilişkiler alanına epistemik adalet adına gerçekleştirilmiş bir müdahaledir aynı zamanda. Kadınların bilgi üretimindeki varlığını güçlendiren, dayanışma ile çoğalan bu feminist çabanın akademideki tüm kadınlara ilham vermesini diliyoruz.

Mücadelemizin yolu, Türkiye'de ve dünyada tüm zorluklara, adaletsizliklere ve eşitsizliklere rağmen yaşamlarını yeniden kurmaya çalışan kadınlar için daha fazla bilgi üretmek, daha yüksek sesle konuşmak ve daha adil bir gelecek için umut yaratmaktan geçiyor. Feminist bilginin amacı sessiz bırakılanların sesini büyütmek, görünmeyeni görünür kılmak ve daha iyisini birlikte tahayyül ederek değiştirmektir. Bu nedenle dayanışmayı, ortak aklı ve yürekte kurulan bağları akademik hayatlarımızın merkezine alıyoruz.

Bu kitap, tam da bu nedenle, üniversitelerin duvarlarını aşarak dayanışmanın, feminist merakın ve kolektif umudun bir ürünü olarak sizlere ulaşıyor. Kadınların deneyimlerinin, seslerinin ve hak mücadelelerinin cevap bulduğu bir dünyanın mümkün olduğuna yürekte inanıyoruz. Bu inancın somut bir adımı olarak hep birlikte emek verdiğimiz bu eseri sizlerle paylaşmaktan büyük bir heyecan ve gurur duyuyoruz.

Bu yolculukta bizimle yürüyen tüm meslektaşlarımıza ve öğrencilerimize teşekkür ediyor, yıllar içinde büyüttüğümüz dayanışmanın gücüne güveniyoruz. Süreç boyunca ailelerimizin sabrı, sevgisi ve koşulsuz desteği bize güç verdi; yanımızda oldukları için minnettarız. Feminist dış politikayı çalışmanın kimi çevrelerce "ütopik" bir faaliyet olarak görüldüğü, yükselen toplumsal cinsiyet karşıtı (anti-gender) hareketlerin kadın kazanımlarını tehdit ettiği ve Türkiye'de feminist dış politika kavramının dahi gündemde olmadığı bir dönemde ortaya çıkan bu kitap, bizim için bir duruşun, değerlerimizi savunma irademizin ve daha eşitlikçi bir dünya tahayyülüne bağlılığımızın eseridir.

Feminist dış politika ilkelerini Türkiye için bir pusula olarak belirlememizi sağlayan, bu çabayı anlamlı ve gerekli bulan, dayanışmasını ve desteğini esirgemeyen TED Üniversitesi'ne, TED Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi'ne, her zaman bizimle olan Tuğçe Çetinkaya'ya ve Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi'ne içten teşekkür ederiz. Bu destek sayesinde, yalnız olmadığımızın bilinciyle daha adil, eşitlikçi ve barışçıl bir dünyayı tahayyül etmeye devam ediyoruz.

Feminist dayanışmanın gücüyle yalnızlıkları aşmak dileğiyle...

Zuhal Yeşilyurt Gündüz & Zehra Yılmaz & Burcu Sarı Karademir
Editörler

Takdim

TED Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi ve Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi iş birliğiyle 2024 yılında gerçekleştirilen Dijital Feminist Dış Politika Okulu Projesi, Türkiye’de feminist dış politika yaklaşımını yaygınlaştırmak üzere dijital ve görsel bilgi kaynakları üretmeyi amaçlıyordu.

Eğitim programı beş etkileşimli modülden oluşuyordu: “Uluslararası İlişkilerde Feminist Teori”, “Feminist Teori ve Uluslararası Hukuk”, “Kadın, Barış ve Güvenlik”, “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” ve “Avrupa Birliği’nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikası”. Proje, başta Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi öğrencileri olmak üzere sosyal bilimlerin tüm alanlarından öğrencilere, akademisyenlere, sivil toplum kuruluşu çalışanlarına, alternatif medya mensuplarına ve konuya ilgi duyan herkese kapılarını açtı.

Prof. Dr. Zuhâl Yeşilyurt Gündüz’ün proje ve modül koordinatörü, Prof. Dr. Birgül Demirtaş, Dr. Burcu Sarı Karademir, Doç. Dr. Pelin Sönmez ve Doç. Dr. Zehra Yılmaz’ın modül koordinatörü, Tuğçe Çetinkaya’nın proje asistanı, Ozan Can Çetinkaya’nın görsel tasarımcı, Bülent İbrahim Tan’ın video çekim uzmanı ve Gökhan Can Kocabay’ın teknik asistan olarak görev aldığı Dijital Feminist Dış Politika Okulu, Şubat 2025’te ücretsiz erişime açılmıştır. 226 katılımcının tamamladığı Dijital Feminist Dış Politika Okulu 4 Ocak 2026 tarihinde sona erdi.

Dijital Feminist Dış Politika Okulu’na duyulan yoğun ilgi, bu çalışmayı kalıcı bir esere dönüştürme ihtiyacını doğurdu ve böylece bu yönde çalışmalar başladı.

Feminist dış politika (FDP) haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik ilkeleriyle dış politikayı yeniden tanımlayan kritik bir çerçeve olarak ortaya çıkmıştır. Bu ilkeler, toplumsal cinsiyete dayalı insan haklarının korunması ve desteklenmesi, karar alma süreçlerine anlamlı bir şekilde dahil olma, kaynakların adil dağıtımı ve yaşanmış deneyimlere dayanan bağlama duyarlı politika yapımını vurgulamaktadır. FDP küresel olarak çeşitli aktörler tarafından benimsenirken, Türkiye bağlamında genellikle ütopyik veya ulusal çıkarlarla ilgisiz olarak reddedilmektedir.

Ancak bu kitap, Türkiye gibi bölgesel bir aktör ve sık sık normatif etkiyi hedefleyen bir orta güç için bu dört ilkenin ütopyik bir vizyon değil, gerçekçi, normatif ve insan merkezli bir dış politika yönelimi sunduğunu savunmaktadır. Açıkça “feminist” olarak adlandırılmasa da FDP’nin birçok kılavuz ilkesi Türkiye’nin pratik diplomasisi ve insani yardım faaliyetlerinde zaten kendini göstermektedir ve bu da onun pragmatik ve normatif değerini ortaya koymaktadır. Özellikle kurallara dayalı uluslararası düzenin bozulduğu bir dönemde, haklar, kaynaklar ve temsil krizleriyle boğuşan bir bölgenin merkezinde yer alan Türkiye gibi orta güçler, alternatif normatif paradigmaları keşfetme ve benimseme fırsatı ve sorumluluğuyla karşı karşıyadır.

Bu kitap, FDP ile ilgilenmenin Türkiye için sadece gerçekçi değil, aynı zamanda gerekli olduğunu savunmaktadır. Türkiye’nin bölgeler arasında bir köprü görevi gören jeopolitik konumu, göç ve afet müdahalesinde aktif insani yardım rolü ve normatif liderlik hedefleri, FDP’yi daha kapsayıcı, barışçıl ve adalet odaklı dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için uygun bir çerçeve haline getirmektedir. Ancak böyle bir değişimi hayata geçirmek için FDP’nin temel kavram ve uygulamalarının sadece akademide değil, aynı zamanda bürokrasi, sivil toplum ve politika belirleyici kurumlarda da anlaşılması, tartışılması ve benimsenmesi gerekmektedir.

Bu kitap Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde FDP'nin tanıtılması, yaygınlaştırılması ve yerleşmesi için teorik ve pedagojik bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu kitap, karmaşık teorik tartışmaları erişilebilir ve bağlam temelli analizlere dönüştürerek dış politikada feminist ilkelerle eleştirel bir şekilde ilgilenmeleri için öğrencilere, akademisyenlere ve uygulayıcılara gerekli araçları sağlamayı hedeflemektedir. Kitabın bir diğer hedefi de Türkiye'de dış politikanın nasıl tasavvur edilip uygulandığına dair normatif tartışmalar başlatarak ve tabandan katılımı teşvik ederek kültürel ve kurumsal nitelikte kapsamlı bir değişime katkıda bulunmaktadır.

FDP'yle ilgili küresel literatür, İsveç, Kanada, Almanya ve Meksika örneklerini analiz eden önemli çalışmalarla birlikte son yıllarda genişlemiş olsa da, Batı dışı ve jeopolitik açıdan karmaşık bağlamlarla ilgilenme konusunda çarpıcı bir boşluk bulunmaktadır. Türkiye'nin bölgesel bir güç, insani yardım aktörü ve normatif liderlik arayan bir devlet olmasına rağmen, Türkçede ve Türkiye'de FDP'yi sistematik olarak inceleyen herhangi bir derleme veya monografi bulunmamaktadır.

Bu kitap, özellikle Türkiye bağlamında FDP'yi inceleyen ilk kapsamlı akademik eserdir. 4R çerçevesini¹ uygulayarak uluslararası ilişkiler ve toplumsal cinsiyet politikası alanında sürdürülen akademik çalışmalardaki kritik bir boşluğu dolduran kitap, Türkiye'nin dış politika uygulamalarını feminist bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Uluslararası feminist politika çevrelerinde yaygın olarak kullanılan bu çerçeve, burada ilk kez uluslararası hukuk, sürdürülebilir kalkınma (özellikle SKA-5 toplumsal cinsiyet eşitliği), Kadın, Barış ve Güvenlik (KBG/WPS) gündemi, AB ilişkileri ve feminist güvenlik çalışmaları gibi çeşitli tematik alanlarda Türkiye'ye sistematik olarak uygulanmaktadır.

Bugüne kadar yayınlanan feminist dış politika yayınlarının çoğu, resmi olarak FDP'yi ilan etmiş ülkelere odaklanmaktadır. Bu kitap ise, henüz resmi olarak bu etiketi benimsememekle birlikte cinsiyet dinamikleri ve normatif tartışmaların büyük önem arz ettiği dış politika alanlarında sıklıkla faaliyet gösteren Türkiye gibi ülkelerde feminist ilkelerin nasıl tercüme edilip uygulanabileceğini sorgulamaktadır. Bu kitabı benzersiz kılan yanı da budur. Özellikle kriz eğilimli bir bölgede orta güç olarak Türkiye'nin rolü bağlamında bu kitap hem gerçekçi hem de politik olarak temellendirilmiş bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Uluslararası ilişkiler, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve kalkınma alanlarında lisansüstü ve ileri düzey lisans derslerinde öğretim kaynağı olarak kullanılmak üzere tasarlanan bu kitabın pedagojik katkısından da söz edebiliriz. Teorik bilgiler ile Türk siyaseti ve Türk dış politikasının bağlamsal analizlerini birleştiren bu kitap, hem temel bir giriş hem de gelecekteki araştırma ve politika çalışmaları için bir başlangıç noktası sunmaktadır.

Kısacası, Türkiye'deki feminist dış politika konusunda bağlam odaklı ve disiplinlerarası bir inceleme sunan bu kitap, henüz yeterince gelişmemiş olsa da giderek daha acil hale gelen bir akademik ve uygulamalı alandaki önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

¹ 4R: 1 (Haklar, Temsil, Kaynaklar ve Gerçeklik)

Yazarlar Hakkında Bilgi

Birgöl Demirtaş, lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi'nde, yüksek lisans derecesini Bilkent Üniversitesi'nde, doktora derecesini ise Berlin Hür Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Ufuk Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. *Turkish Journal of Diaspora Studies* dergisinin editörüdür. Aynı zamanda, Global Academy yayıncı koordinatörüdür. Araştırmaları Türk dış politikası, Balkanlar, Alman ve AB dış politikası, toplumsal cinsiyet ve kent diplomasisi üzerine yoğunlaşmaktadır. 2004–2018 yılları arasında *Uluslararası İlişkiler* dergisinde yardımcı editör, 2019–2021 yılları arasında ise yönetici editör olarak görev yapmış; ayrıca 2014–2018 yılları arasında *Perceptions* dergisinin yardımcı editörlüğünü yürütmüştür. 2024 yılında *Turkish Studies* dergisinde yayımlanan “Sustainable Patriarchy in Turkey” özel sayısının ortak editörlüğünü üstlenmiştir. Çalışmaları ayrıca *Southeast European and Black Sea Studies*, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, *Middle Eastern Policy*, *Iran and the Caucasus*, *WeltTrends*, *Femina Politica*, *Internationale Politik* ve *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı* gibi dergilerde yayımlanmıştır. TED Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi ve Heinrich Böll Stiftung Ofisi iş birliğiyle gerçekleşen Dijital Feminist Dış Politika Okulu'nda “Feminist Dış Politika ve Ekofeminizm” dersini vermiştir. SDG5 Network'ün üyesidir.

Zuhal Yeşilyurt Gündüz, birleşik lisans/yüksek lisansını (1995) ve doktorasını (2000) Bonn Üniversitesi'nde tamamlamıştır; anadali Siyaset Bilimi, yan dalları ise Amerikan Dili ve Edebiyatı ile İslam Bilimleri'dir. Ekim 2001–Ocak 2012 arasında Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde görev yapmıştır. Şubat 2012'den bu yana TED Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. İlgi alanları toplumsal cinsiyet, göç, eleştirel güvenlik çalışmalarıdır. 2019-2025 yılları arasında TED Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi'nin yöneticiliğini yapmıştır. Hâlen bu merkezin gönüllüsüdür. WeltTrends. Institut für Internationale Politik'in kıdemli araştırmacısıdır. Makaleleri *Alternatif Politika*, *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, *Femina Politica*, *İktisat ve Toplum Dergisi*, *International Policy Analysis*, *Internationale Politik*, *Journal of Muslim Minority Affairs*, *Merkur: Deutsche Zeitschrift für europäisches Denken*, *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine*, *Perceptions: Journal of International Affairs*, *Reflektif: Sosyal Bilimler Dergisi*, *The Review of International Affairs*, *Review of Balkan Studies*, *Turkish Studies* ve *WeltTrends: Das außenpolitische Journal* gibi dergilerde yayımlanmıştır. 2024–2026 yılları arasında yürütülmekte olan “Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Disiplini: Taşra, Yarı Merkez ve Merkez Kavramsallaştırması Üzerinden Disiplini İzlemek ve Yol Haritası Oluşturmak” başlıklı TÜBİTAK 1001 Programı araştırma projesinde yürütücü olarak görev yapmaktadır. TED Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi ve Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi iş birliğiyle gerçekleşen Dijital Feminist Dış Politika Okulu projesinin koordinatörlüğünü yapmıştır. Proje asistanı Tuğçe Çetinkaya ile yürütülen proje Aralık 2024'te tamamlanmış, 2025 yılındaysa izlenime açılmıştır. Zuhal Yeşilyurt Gündüz bu proje kapsamında “Feminist Teori ve Uluslararası Hukuk” dersini vermiştir. SDG5 Network'ün kurucu üyesidir.

Pelin Sönmez, Kocaeli Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. Akademik çalışmaları Avrupa Birliği siyaseti, uluslararası göç, diplomasi ve toplumsal cinsiyet çalışmaları üzerine yoğunlaşmaktadır. *International Migration and Children, AB-Türkiye İlişkilerinde Normatif Dönüşüm, Yükselen Bir Politika Alanı Olarak Göç* başlıklı kitaplarda editör olarak görev almıştır. *Avrupa Birliği ve Üye Devletler AB 15 Üzerine Bir İnceleme, Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi: AB 36 Müküm mü?, Uluslararası Göç, Revisiting Gender and Migration, Revisiting Secularism in Theory and Practice* gibi çeşitli derlemelerde yayınlamış kitap bölümleri bulunmaktadır. Akademik makaleleri *European Journal of Cultural Studies, Uluslararası İlişkiler, New Perspectives on Turkey* ve *Migration Letters* gibi önde gelen dergilerde yayımlanmıştır. Sönmez, 2022–2025 yılları arasında "AB'nin Gücü: Ekonomi, Siyaset ve Hukuk Üzerinden AB'nin Küresel Etkisinin Yeniden İncelenmesi" başlıklı Jean Monnet modülünün koordinatörlüğünü yapmıştır. 2024–2026 yıllarında yürütülen "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplini: Taşra, Yarı Merkez ve Merkez Kavramsallaştırması Üzerinden Disiplini İzlemek ve Yol Haritası Oluşturmak" başlıklı TÜBİTAK 1001 Programı araştırma projesinde araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Halihazırda, AB Türkiye Delegasyonu bünyesinde faaliyet gösteren *AB Çalışan Akademisyenler Ağı* (A-NEST) Platformunda (2024–2026) Eş-Sekreter olarak görev yapmaktadır. TED Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi ve Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi iş birliğiyle gerçekleşen Dijital Feminist Dış Politika Okulu'nda "Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikası" dersini vermiştir. SDG5 Network'ün üyesidir.

Zehra Yılmaz, lisans derecesini Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden, yüksek lisans derecesini Siyaset Bilimi, doktora derecesini ise Uluslararası İlişkiler alanında Ankara Üniversitesi'nden almıştır. Doktora çalışmaları sırasında bir yıl boyunca Georgetown University'de (ABD) misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Ardından iki yıl süren doktora sonrası araştırmasını Leiden University (Hollanda) bünyesindeki van Vollenhoven Institute'da tamamlamış; bu proje TÜBİTAK'ın uluslararası doktora sonrası burs programı tarafından desteklenmiştir. Hâlen Türkiye'de Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde Doçent olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları arasında toplumsal cinsiyet, göç ve siyasal İslam bulunmaktadır. *European Journal of Cultural Studies, Religions, Religion & Human Rights, Mülkiye, Alternatif Politika ve Fe-Journal* gibi saygın dergilerde çok sayıda yayını vardır. *Dışıl Dindarlık: İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü* (İletişim Yayınları) adlı kitabı ilk olarak 2015'te yayımlanmış, 2021'de ikinci baskısı yapılmıştır. Akademik çalışmalarına ek olarak, toplumsal cinsiyet eşitliği ve din, katılımcı demokrasi ve mülteciler üzerine birçok ulusal ve uluslararası projeye katkıda bulunmuştur. 2024–2026 yıllarında yürütülen "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplini: Taşra, Yarı Merkez ve Merkez Kavramsallaştırması Üzerinden Disiplini İzlemek ve Yol Haritası Oluşturmak" başlıklı TÜBİTAK 1001 Programı araştırma projesinde araştırmacı olarak görev yapmaktadır. TED Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi ve Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi iş birliğiyle gerçekleşen Dijital Feminist Dış Politika Okulu'nda "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" dersini vermiştir. SDG5 Network'ün kurucu üyesidir.

Burcu Sarı Karademir, doktorasını 2012 yılında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde üstün başarı derecesiyle tamamlamıştır. "A Constructivist Analysis on Balancing: The Impact of U.S. War on Terror on China and Russia" başlıklı doktora tezinin ardından, 2013–2014 yıllarında *Columbia University, Arnold A. Saltzman Institute of War and Peace Studies*'de Prof. Robert Jervis danışmanlığında devletlerin dengeleme eğilimleri üzerinde statü arayışının etkisine ilişkin doktora sonrası çalışmalar yürütmüştür. Projesi TÜBİTAK'ın 2219 uluslararası doktora sonrası araştırma bursu tarafından desteklenmiştir. Toplumsal cinsiyet ve afet yönetişimi, eleştirel güvenlik çalışmaları ve büyük güç politikaları üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Bu kapsamda makaleleri *Turkish Studies, Southeast European and Black Sea Studies, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi, İktisat ve Toplum Dergisi, Middle East Institute* gibi dergilerde ve dijital platformlarda yayımlanmıştır. 2018-2023 yılları arasında Bilkent Üniversitesi ve TED Üniversitesi'nde ders vermiştir. 2023 yılında "Emancipating Women and Girls from Vulnerabilities Through A Social Reconstruction-Oriented Approach to Disaster Management" başlıklı proje ile Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi tarafından verilen *Şirin Tekeli Araştırma Teşvik Ödülü*'nün eş sahibidir. TED Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi ve Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi iş birliğiyle gerçekleşen Dijital Feminist Dış Politika Okulu'nda "Kadın, Barış ve Güvenlik" dersini vermiştir. Hâlen Çukurova Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. SDG5 Network'ün kurucu üyesidir.

Giriş

Feminist dış politika (FDP) dış politikanın amaçlarını, araçlarını ve öznesini radikal biçimde yeniden düşünmeye davet eden dönüştürücü bir çerçeve olarak ortaya çıkmıştır. Haklar, Temsil, Kaynaklar ve Gerçeklik'ten oluşan 4R çerçevesi, devletlerin uluslararası alanda izlediği politikaları yalnızca strateji ve güvenlik eksenli değil, insan hakları temelli, katılımcı, adil ve bağlamsal bir perspektifle ele alma gerekliliğine işaret eder. Bu çerçeve, toplumsal cinsiyete duyarlı insan haklarının korunmasını, karar alma süreçlerinde kadınların ve tüm dezavantajlı grupların anlamlı bir biçimde temsil edilmesini, küresel ve ulusal kaynakların eşit biçimde dağıtılmasını ve politikaların sahadaki gerçek yaşam deneyimlerine dayanmasını temel alır. FDP, bu yönleriyle dış politikayı hem normatif hem de pratik düzeyde yeniden yorumlayan, güç ilişkilerini görünür kılan ve uluslararası siyasetin ataerkil yapısını sorgulayan bir paradigma sunar.

Öte yandan FDP çoğu zaman "ütopik", "gerçekçilikten uzak" veya "ulusal çıkarlara tehdit" gibi indirgemeci değerlendirmelerle karşılanmaktadır. Oysa FDP'nin sunduğu perspektif, ulusal çıkar kavramını dar güvenlikçi yaklaşımların ötesine taşıyarak, toplumların uzun vadeli refah, barış ve adalet arayışını merkeze koyan daha geniş bir güvenlik ve dış politika anlayışı önerir. Bu nedenle FDP, Türkiye gibi çok katmanlı krizlerle çevrili bir bölgede konumlanan, aynı anda hem insani hem diplomatik rol üstlenen orta ölçekli güçler için güçlü bir analitik ve normatif imkân sunmaktadır.

Elinizdeki kitap, dört ilke –*Haklar, Temsil, Kaynaklar ve Gerçeklik*– ekseninde tanımlanan FDP'nin bölgesel bir aktör ve orta ölçekli normatif bir güç olma iddiasındaki Türkiye için uygulanabilir olmakla kalmayıp aynı zamanda günümüz uluslararası sisteminin kırılabilirlikleri karşısında stratejik olarak gerekli olduğunu savunmaktadır. Türkiye'nin dış politika pratiklerinde (insani diplomasi alanında, kalkınma yardımlarında, barış süreçlerine ilişkin söyleminde ve kriz yönetimi tecrübelerinde) FDP'ye özgü ilke ve yaklaşımların giderek daha görünür hale gelmesi, geleneksel güvenlik mantığının hem toplumsal ihtiyaçları hem de Türkiye'nin uluslararası konumlanma iddiasını karşılamada yetersiz kaldığının bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, FDP'nin Türkiye açısından hem pragmatik bir araç hem de geleceğe yönelik normatif bir yönelim sunduğunu göstermektedir. Kural temelli uluslararası düzenin aşındığı, güç siyasetinin keskinleştiği ve popülist otoriterliğin yükseldiği günümüzde haklar, kaynaklar ve temsil alanlarında küresel eşitsizlikler derinleşmektedir. Dolayısıyla Türkiye gibi orta ölçekli ülkelerin alternatif normatif paradigmaları geliştirme, savunma ve uygulama sorumluluğu üstlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda FDP, yalnızca bir değerler bütünü olmaktan öte, Türkiye'nin içinde bulunduğu istikrarsız bölgesel ortamda daha öngörülebilir, daha insani ve daha kapsayıcı bir dış politika mimarisini inşa edebilmesi için somut ve uygulanabilir bir yön sunmaktadır.

Bu kitap, FDP'nin benimsenmesinin Türkiye açısından yalnızca mümkün olmakla kalmayıp, aynı zamanda jeopolitik konumu, insani diplomasi pratiği ve normatif görünürlük hedefleri dikkate alındığında zorunlu bir dönüşüm olduğunu ileri sürmektedir. Türkiye'nin Avrupa, Batı Asya, Kafkasya ve Afrika arasında kurduğu coğrafi, siyasi ve toplumsal köprüler; göç, afet ve insani yardım alanındaki aktif rolü; çok taraflı diplomasideki tarihsel deneyimi ve uluslararası norm üretimindeki katkıları, FDP'nin Türkiye bağlamında uygulanabilir bir çerçeve olduğunu göstermektedir. Dahası, feminist bir yaklaşım Türkiye'nin dış politikasına yalnızca etik bir derinlik kazandırmakla kalmayıp, krizlerin yoğunlaştığı bir bölgede Türkiye açısından diplomatik etkinliğini artırma, insani kapasitesini güçlendirme ve uluslararası imajını dönüştürme imkânı da sağlamaktadır.

Ancak bu dönüşümün hayata geçirilebilmesi için FDP'ye ilişkin temel kavramların, ilkelerin ve pratik araçların yalnızca akademik dünyada değil, siyasi karar alma mekanizmalarında, bürokrasi, sivil toplum ve medyada daha geniş biçimde tartışılması, içselleştirilmesi ve kurumsallaştırılması gerekmektedir. FDP, ancak bu çok katmanlı toplumsal ve kurumsal dönüşümle anlamlı biçimde uygulanabilir hale gelir. FDP'nin Türkiye'de anlaşılıp yaygınlaşması amacıyla hazırlanan bu kitap, kavramın pedagojik, kuramsal ve kurumsal düzeylerde tartışılabilir, öğretilbilir ve uygulanabilir bir çerçeve olarak yerleşmesi için güçlü bir zemin oluşturmayı; dış politika tartışmalarına yeni bir normatif ufuk kazandırmayı ve Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu daha kapsayıcı, daha eşitlikçi ve daha sürdürülebilir bir çerçevede yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda kitap, yalnızca literatüre özgün bir katkı sunmakla kalmayıp aynı zamanda karmaşık kuramsal tartışmaları bağlama duyarlı, erişilebilir ve analitik derinliği yüksek metinlere dönüştürerek, öğrencilerin, araştırmacıların, diplomatların ve politika yapımcıların feminist ilkelerle bütünlük bir dış politika analizi geliştirmelerine katkı sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, akademi ile saha arasındaki etkileşimi güçlendirmeyi, feminist ilkelerin yalnızca teorik bir çerçeve olarak değil, aynı zamanda pratik politika üretim süreçlerinde dönüştürücü bir araç olarak nasıl işleyebileceğine dair yeni bir tartışma alanı açmayı amaçlamaktadır. Böylelikle kitap, Türkiye'de dış politikanın hem düşünsel hem de kurumsal düzeyde yeniden tasavvur edilmesi doğrultusunda kapsamlı bir kültürel dönüşüme katkı sağlamak için elverişli bir başlangıç noktası sunmaktadır.

Son yıllarda küresel ölçekte feminist dış politika literatürü dikkat çekici biçimde genişlemiş, özellikle İsveç, Kanada, Almanya ve Meksika gibi FDP'yi resmi olarak benimsemiş ülkeler üzerine yapılan çalışmalar önemli bir bilgi birikimi oluşturmuştur. Ancak literatür hâlâ büyük ölçüde Batı-merkezci bilgi üretim pratiğinin etkisi altındadır. Jeopolitik olarak karmaşık, otoriterleşme eğilimlerinin belirgin, güvenlikleştirme pratiklerinin baskınlaşmakta olduğu ya da insani krizlere aktif müdahil olan ülkelerde FDP'nin nasıl tartışılabileceğine dair kapsamlı çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu boşluk, Türkiye gibi hem bölgesel bir güç hem de küresel krizler karşısında insani müdahaleler ile öne çıkan bir ülke göz önüne alındığında daha da görünür hale gelmektedir.

Elinizdeki derleme kitap, Türkiye bağlamında FDP'yi bütüncül, disiplinlerarası ve sistematik biçimde ele alan öncü nitelikte bir eserdir. Gerek Türkçe literatürde gerekse de Türkiye merkezli uluslararası çalışmalarda FDP'yi kuramsal, kurumsal, hukuki ve politik boyutlarıyla kapsamlı şekilde inceleyen bir araştırmanın bulunmaması, bu kitabı hem akademik alan hem de politika yapım süreçleri açısından önemli bir referans kaynağı haline getirmektedir. Türkiye'nin AB ile ilişkilerinden sürdürülebilir kalkınma performansına, uluslararası hukuk çerçevesindeki konumundan Kadın, Barış ve Güvenlik (KBG/WPS) gündemine uzanan geniş bir yelpazede FDP perspektifiyle analiz edilen temalar, bu kitabın yalnızca mevcut literatürdeki boşluğu doldurmasını değil, aynı zamanda Türkiye'de feminist diploması tartışmalarının kurumsallaşmasına katkı vermesini de mümkün kılmaktadır.

Kitap hem uluslararası ilişkiler yazınına hem de toplumsal cinsiyet politikalarına özgün bir katkı sunarak, feminist dış politika analizlerinin temelini oluşturan 4R çerçevesini Türkiye'nin dış politika pratiklerine sistematik biçimde uygulamaktadır. Uluslararası feminist politika çevrelerinde giderek kurumsallaşan bu analitik yaklaşım, kitapta ilk kez Türkiye'nin uluslararası hukuk yükümlülükleri, sürdürülebilir kalkınma ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SKA-5) performansı, Kadın, Barış ve Güvenlik gündemi, AB ile ilişkileri ve feminist güvenlik çalışmaları bağlamında bütünlüklü bir analize dönüştürülmektedir. Bu tematik bütünlük, feminist dış politikanın Türkiye'nin dış politika yönelimlerini anlamlandırmada ne denli açıklayıcı ve normatif

bir çerçeve sunduğunu ortaya koymakta; esere hem içerik hem de yöntem açısından özgün bir konum kazandırmaktadır.

Bu kitap aşağıda takdim edilecek beş tematik bölümde literatüre katkı sunmaktadır:

Birgül Demirtaş tarafından kaleme alınan “**Feminist Dış Politikayı Küresel Ölçekte ve Türkiye’de Yeniden Düşünmek**” başlıklı ilk bölüm, öncelikle Feminist Uluslararası İlişkiler kuramının epistemolojik temellerine geri dönerek feminist dış politika düşüncesinin tarihsel ve kuramsal gelişimini tartışmaktadır. Dış politikanın geleneksel olarak devlet-merkezli, realist ve güvenlik odaklı paradigmalarına feminist kuramın yönelttiği eleştiriler ayrıntılı biçimde ele alınmakta, bu çerçevede FDP’nin ortaya çıkışını mümkün kılan entelektüel zemin titizlikle analiz edilmektedir.

Bölümün ilk kısmında Demirtaş, küresel siyasetin giderek daha türbülanslı hale geldiği bir dönemde FDP’nin neden yeniden gündeme geldiğini çok boyutlu bir şekilde tartışmaktadır. Batı Asya ve Karadeniz’de yaşanan çatışmalar, küresel popülizmin yükselişi, aşırı sağ ve yabancı düşmanı siyasetlerin güç kazanması ve ulusalcılık eksenli maskülen politik söylemlerin yaygınlaşması gibi gelişmeler, FDP tartışmalarının yalnızca normatif değil, aynı zamanda acil bir siyasi gereklilik olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda FDP, mevcut güç ilişkilerini, karar alma mekanizmalarını ve güvenlik anlayışlarını dönüştürmeye yönelik eleştirel bir çağrı niteliği taşımaktadır.

Demirtaş, bölümün ikinci kısmında FDP’nin Küresel Kuzey ve Küresel Güney’deki uygulamalarını karşılaştırmalı bir perspektifle ele almaktadır. İsveç, Almanya, Fransa, Kanada ve Meksika gibi FDP’yi resmi olarak benimsemiş ülkeler ayrıntılı biçimde incelenmiş, bu ülkelerde haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik ekseninde ne gibi somut politika değişikliklerine gidildiği açıklanmıştır. FDP’nin kalkınma yardımlarının yeniden dağıtımında nasıl bir dönüştürücü rol oynadığı, barış süreçlerine kadınların katılımını nasıl teşvik ettiği, militarizasyon karşısında insan merkezli bir güvenlik yaklaşımını nasıl öne çıkardığı ve dış politika söylemini nasıl yeniden kurguladığı örneklerle tartışılmıştır. Ayrıca, FDP’nin Küresel Güney’de farklı akımlar ve politik bağlamlar içinde aldığı biçimler değerlendirilmektedir. Böylece FDP’nin Batı ile sınırlı bir proje olmadığı, farklı siyasi ve kültürel bağlamlarda farklı biçimlerde hayat bulabildiği ortaya konmaktadır.

Bölümün son kısmı Türkiye’ye odaklanmaktadır. Türkiye’nin halihazırda FDP’yi resmiyette benimsememiş olmasına rağmen, feminist kuramın uluslararası politika pratiklerine nüfuz ettiğini gösteren çeşitli göstergeler analiz edilmektedir. Türkiye’nin insani diplomasi vurgusu, afet ve göç yönetimindeki deneyimleri, yumuşak güç kapasitesi, kalkınma yardımı pratikleri ve uluslararası örgütlerdeki rolü FDP ilkeleri ışığında yeniden değerlendirilmektedir. Demirtaş, Türkiye’nin dış politikasındaki söylem ve uygulamaların feminist bir perspektiften okunabileceği çeşitli alanlar olduğuna işaret ederek, FDP’nin Türkiye’de normatif bir imkân ve analitik bir çerçeve olarak nasıl kullanılabileceğini tartışmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye’nin güvenlik merkezli dış politika anlayışı, popülist siyasi iklim ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dair gerileyen normatif taahhütler de bölümde bir eleştiri konusu yapılmaktadır.

Sonuç olarak bölüm, FDP’nin yalnızca kadınların görünürlüğünü artıran bir yaklaşım olmadığını; güç ilişkilerini, dış politika önceliklerini ve güvenlik anlayışını kökten sorgulayan dönüştürücü bir politika tahayyülü sunduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede Demirtaş, hem küresel ölçekte hem de Türkiye bağlamında FDP’nin teorik ve pratik açıdan yeniden tartışılmasının gerekliliğine işaret ederek, kitabın bütününe yön veren normatif ve analitik tartışmalara güçlü bir giriş sağlamaktadır.

İkinci bölüm, **Zuhal Yeşilyurt Gündüz** tarafından “**Feminist Dış Politika ve Uluslararası Hukukun Feminist Eleştirisi: Normatif Çelişkiler ve Türkiye’nin Durumu**” başlığıyla kaleme alınmış olup, FDP’nin uluslararası hukukla kesişen yönlerini çok boyutlu bir perspektifle ele almaktadır. Bölümün temel savı, toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet normlarına ilişkin uluslararası hukuk alanının giderek genişlemesine rağmen, bu normatif çerçevenin hâlâ büyük ölçüde bağlayıcılıktan, yaptırım gücünden ve etkili uygulama mekanizmalarından yoksun olduğudur. Bu durum, devletlerin toplumsal cinsiyete ilişkin yükümlülüklerini ihlal ettiklerinde çoğu zaman yaptırımsız kalmalarına ve uluslararası standartlardan sapmalarına imkân tanımaktadır.

Bölüm, öncelikle Uluslararası Hukukun insan hakları boyutunu ele alarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin toplumsal cinsiyet eşitliğini uluslararası Hukuk düzlemine taşıyan tarihsel önemini vurgulamaktadır. Ardından CEDAW, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve özellikle Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesine Dair İstanbul Sözleşmesi gibi temel normatif araçların hukuki ve siyasi etkilerini değerlendirmektedir. Bu çerçevede feminist teori, Uluslararası Hukukun toplumsal cinsiyet körlüğünü, ataerkil normlara bağımlılığını ve “tarafsızlık” iddiası üzerinden yeniden üretilen erkek egemen söylemleri görünür kılmak üzere analitik bir araç olarak konumlandırılmaktadır. Bölüm ayrıca Uluslararası Hukukun toplumsal cinsiyet odaklı hükümlerinin gelişimini yavaşlatan “geleneksel ve erkek egemen hukuk düşüncesi”nin sürekliliğine dikkat çekerek, daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir uluslararası hukuk düzenine duyulan ihtiyacı tartışmaktadır. Bunun yanında, feminist dış politikanın hukuki temellerini güçlendiren örnekler de bu bölümde ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uluslararası hukuku etkin bir biçimde uygulayarak kadınların haklarını güçlendiren devlet uygulamaları, hukukun dönüştürücü potansiyeline işaret eden olumlu örnekler olarak sunulmaktadır.

Bölümün Türkiye’ye odaklanan kısmı, ülkenin uluslararası hukukla ilişkisini ikili ve çelişkili bir çerçevede değerlendirmektedir. Bir taraftan Türkiye, tarihsel olarak CEDAW’ın erken onaylanması ve İstanbul Sözleşmesi’nin ilk imzacısı olması gibi adımlarla uluslararası toplumsal cinsiyet rejiminin şekillenmesinde öncü bir rol üstlenirken, diğer taraftan 2021’de İstanbul Sözleşmesi’nden çekilen ve ILO 190’ı kabul etmeyen aynı Türkiye, uluslararası normatif taahhütlerden geri adım atmış ve kadın hakları rejiminin en temel ilkelerini zayıflatmıştır. Yeşilyurt Gündüz’e göre bu durum, Türkiye’nin Uluslararası Hukuku hem yapan hem de bozan bir aktör olarak paradoksal bir konumda durduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak bölüm, FDP’nin hukuki dayanaklarının yalnızca uluslararası sözleşmelerin varlığına değil, bu sözleşmelerin iç hukukla uyumlu biçimde uygulanmasına, siyasi iradeye, kurumsal mekanizmalara ve güçlü bir toplumsal cinsiyet eşitliği vizyonunun sürekliliğine bağlı olduğu gerçeğinin altını çizmektedir. FDP açısından bakıldığında, Türkiye’nin Uluslararası Hukuk alanındaki bu tutarsızlıkları hem bölgesel politika davranışlarını hem de küresel normatif konumlanışını doğrudan şekillendirmektedir.

Üçüncü bölüm, **Pelin Sönmez** tarafından kaleme alınan “**AB’de Feminist Dış Politika ve Türkiye ile İlişkiler: İkilimler ve Diyaloglarla Dolu Bir Yol**”, Avrupa Birliği’nin (AB) dış ilişkilerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşımını ve bu yaklaşımın Türkiye’nin siyasal uyum süreci üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemektedir. Sönmez, AB’nin toplumsal cinsiyet politikasının temelinde yer alan çift yönlü mantığı –toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir yandan temel bir hak ve AB’nin kurucu değerlerinden biri olarak görülmesi, diğer yandan ekonomik büyüme ve verimlilik için işlevsel bir araç olarak konumlandırılması– eleştirel bir bakışla çözümlenerek bu ikili yaklaşımın, AB’nin kendi içinde hem ilerlemelere hem de yapısal ikilimlere neden olduğunu savunmaktadır.

Bölüm, 1957 Roma Antlaşması'ndan günümüze uzanan süreçte "başarılarla örülü fakat kesintilere açık, inişli çıkışlı bir yol" olarak tanımladığı AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikasında özellikle bütçeleme süreçlerinde kaydedilen ilerleme ve kadına yönelik şiddetle mücadelede geliştirilen normatif araçlara dikkat çekmektedir. Ancak feminist eleştiriler, AB'nin eşitlik politikalarının çoğu zaman kadınların istihdam piyasasına katılımı koşuluyla ilerlediğini, bu nedenle eşitliğin, hak temelli bir dönüşümden ziyade ekonomik rasyonalite çerçevesinde kurgulandığını vurgulamaktadır. Sönmez ayrıca, kadınların karar alma mekanizmalarındaki temsilinin (Avrupa Parlamentosu üyeliği ya da Komisyon düzeyindeki görevlendirmeler gibi) hâlâ erkek egemen yapıyı aşmadığını, buna karşın AB'nin en üst düzey iki dış politika makamında kadınların bulunmasının feminist politika açısından AB uygulamalarını çelişkili kıldığını tartışmaktadır. Nitekim özellikle Ukrayna-Rusya Savaşı bağlamında sergilenen sert ve militarize söylemin, FDP ilkeleriyle örtüşmediği ileri sürülmektedir.

Sönmez, AB ile Türkiye arasındaki uzun soluklu üyelik süreci ve geniş kapsamlı politik diyalogun, Türkiye'yi bölgede toplumsal cinsiyet eşitliği alanında farklılaşan bir örnek haline getirdiğini savunmaktadır. AB normlarının 2000'lerin başında Türkiye'deki dönüştürücü etkilerine; özellikle 2003 İş Kanunu, 2004 Türk Ceza Kanunu ve 2010 Anayasa değişiklikleri gibi reformların FDP yaklaşımıyla örtüşen yönlerine işaret eden Sönmez, AB'nin Twinning projeleri ve Ulusal Eylem Planları gibi yumuşak politika araçları yoluyla Türkiye'de cinsiyet eşitliğini destekleyen kurumsal kapasiteyi güçlendirdiğini belirtmektedir.

Diğer yandan, 2010'ların ortasından itibaren Türkiye'nin AB standartlarından belirgin biçimde uzaklaştığı da bölümde gösterilmektedir. Sönmez, AB İlerleme Raporları'ndan hareketle cinsiyet eşitliği göstergelerindeki gerilemeyi, artan toplumsal cinsiyet temelli şiddeti ve özellikle İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmenin bu düşüşteki belirleyici rolünü ayrıntılı biçimde tartışmaktadır. Bu bağlamda AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin hem normatif hem de siyasi bir gerilim alanına dönüştüğü; AB'nin insan güvenliğini geri plana atan 2016 Mülteciler Mutabakatı gibi uygulamalarının ise kendi feminist dış politika iddiasıyla çeliştiği vurgulanmaktadır. Nihayet bölüm, AB'nin FDP yaklaşımını diploması, güvenlik-savunma ve kalkınma-ticaret eksenlerinde çözümlenerek, bu alanlardaki söylem-pratik uyumsuzluklarını ortaya koymakta; Türkiye'nin ise giderek güçlenen ataerkil politika yönelimi, normatif gerileme ve toplumsal cinsiyet karşıtı mobilizasyonlar nedeniyle AB'nin feminist etki alanından uzaklaştığını göstermektedir. Sönmez, böylelikle hem AB'nin hem de Türkiye'nin toplumsal cinsiyet politikalarındaki dönüşümleri karşılaştırmalı bir çerçevede değerlendirmekte, FDP'nin bu ilişkide açığa çıkardığı yapısal ikilemleri güçlü biçimde gözler önüne sermektedir.

Zehra Yılmaz tarafından kaleme alınan "**Feminist Dış Politika ve Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Performansı: Eleştirel Bir Değerlendirme**" başlıklı dördüncü bölüm, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın (SKA'lar) –özellikle Toplumsal Cinsiyet Eşitliği'ni hedefleyen 5. Amaç'ın– kavramsal olarak FDP ilkeleriyle güçlü bir uyum içinde olmakla birlikte, Türkiye'deki uygulamaların bu normatif uyumu karşılamaktan uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Bölüm, Türkiye'nin SKA-5'e ilişkin performansını yalnızca sayısal göstergeler üzerinden değerlendirmeyip, aynı zamanda bu göstergelerin arka planındaki siyasal eğilimler ile kurumsal dönüşümleri toplumsal cinsiyet rejimi ile ilişkilendirerek çok katmanlı bir analiz sunmaktadır.

Bölümün ilk kısmı, "sürdürülebilir kalkınma" kavramının tarihsel ve düşünsel gelişimini ele almakta, kalkınma söyleminin küresel yönetim mimarisinde nasıl kurumsallaştığını tartışmaktadır. Yılmaz, SKA-5'e yerleştirilen normatif beklentilerin –özellikle haklar, temsiliyet ve kaynakların eşit dağılımına ilişkin alanlarda– FDP ilkeleriyle kesiştiğini analitik bir çerçeveye

ortaya koymaktadır. Ancak yazara göre bu normatif çerçevenin Türkiye'deki pratiği, feminist teorinin öngördüğü dönüşüm kapasitesini önemli ölçüde sınırlayan yapısal koşullarla karşı karşıyadır.

İkinci kısımda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin SKA gündemine entegrasyonu feminist bir merceklerle değerlendirilmektedir. Yılmaz, Türkiye'de SKA uygulamasının giderek teknokratik, ölçüm-odaklı ve siyasetleştirilmiş (depoliticized) bir niteliğe büründüğünü savunmaktadır. Böyle bir yaklaşım, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derin politik, tarihsel ve kültürel boyutlarını görünmez kılmakta, dolayısıyla FDP'nin normatif hedefleriyle çelişmektedir. Bölüm, aynı zamanda Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının giderek araçsallaştırıldığı, süreklilik taşımayan ve siyasal iktidarın yönelimlerine bağımlı hale geldiği bir politika evrenini de göstermektedir.

Üçüncü ve son kısım, güncel Birleşmiş Milletler (BM) verileri, karşılaştırmalı göstergeler ve uluslararası indekslerden hareketle Türkiye'nin SKA-5 kapsamındaki performansına ilişkin ampirik bir değerlendirme sunmaktadır. Yılmaz'ın analizine göre Türkiye, normatif olarak SKA-5'e bağlılığını sürdürse de uygulamada hem politika tasarımı hem de kurumsal kapasite bakımından belirgin boşluklar bulunmaktadır. Son on yılda dış politikada belirginleşen güvenikleştirilmiş söylem, popülist siyaset tarzının yükselişi ve kurumsal yapıların işlevselliğini kaybetmesi, FDP'nin Türkiye bağlamında hayata geçirilme potansiyelini zayıflatmaktadır.

Bu bölümde Türkiye'nin toplumsal cinsiyet politikaları bakımından mevcut görünümü, bir yandan SKA-5'in içerdiği küresel feminist normatif beklentilerle, diğer yandan devlet merkezli toplumsal cinsiyet anaakımlaştırma pratiklerinin siyasal sınırlılıklarıyla şekillenen belirgin bir gerilim hattı üzerinden tartışılmaktadır. Bu ikili yapı, FDP hedeflerine ulaşmanın yalnızca teknik uyum süreçleriyle değil, aynı zamanda daha derinlikli ve dönüşümsel bir politik yeniden konumlanma ile mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Yılmaz, Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma gündeminin hayata geçirilmesi için daha dönüştürücü, kesişimsel ve güçlü bir siyasal zemine oturan feminist stratejilere duyulan ihtiyacı vurgulayarak tartışmayı sonlandırmaktadır.

Beşinci Bölüm, **“Feminist Dış Politika ve Türkiye’de Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi: Tutarlılık–Araçsallaştırma Gerilimi”**, Burcu Sarı Karademir tarafından kaleme alınmış olup, FDP'yi yalnızca bir dış politika yaklaşımı olarak değil, devletin toplumsal cinsiyet rejimiyle derinden bağlantılı bütüncül bir siyasal çerçeve olarak ele almaktadır. Bölüm, FDP literatüründe son yıllarda öne çıkan 5R yaklaşımını –haklar, temsil, kaynaklar, araştırma/gerçeklik ve sonuçlarda kadınlar– ayrıntılı biçimde tartışmakta, ancak bu çerçevenin Türkiye gibi eşitlikçi olmayan cinsiyet rejimlerinde analitik olarak tek başına yeterli olmadığını savunmaktadır. Bu doğrultuda Sarı Karademir, FDP'nin başarısını değerlendirmek için altıncı bir boyut olarak tutarlılık (coherence) kavramını önermekte ve bu kavramı literatürde “policy coherence” yani politika tutarlılığı başlığı altındaki teknik tartışmalardan ayırıştırarak, iç ve dış politikanın aynı cinsiyet rejimi tarafından şekillendiği yapısal bütünlüğe işaret eden daha derin bir kavramsal çerçeve olarak geliştirmektedir. Bölüm böylece FDP'nin hem normatif bir dönüşüm iddiası hem de devletin cinsiyet rejimi tarafından şekillenen analitik bir olgu olduğunu ortaya koyarak, bu iç ve dış politikanın ayrılmazlığını vurgulamaktadır.

Bölüm, FDP'nin ancak devletin iç politikada sürdürdüğü cinsiyet rejimiyle uyumlu olduğu ölçüde anlamlı olabileceğini ileri sürmekte ve dış politikadaki eşitlik söylemlerinin içerdeki toplumsal cinsiyet düzeninden bağımsız düşünülmemeyeceğinin altını çizmektedir. Bu noktada Sarı Karademir, dış politikada haklar, temsil veya kaynakların görünür kılınmasının, iç politikada demokratik gerileme, kadın haklarının kısıtlanması veya cinsiyet eşitliği kurumlarının zayıflamasıyla aynı anda gerçekleşmesi durumunda FDP iddiasının yapısal olarak çöktüğünü savunmaktadır. Böylece tutarlılık, yalnızca bürokratik eşgüdüm anlamına gelmeyip, devletin

cinsiyet rejimi ile dış politikadaki feminist iddialar arasındaki bütünsel siyasal uyuma işaret eden bir normatif gereklilik olarak konumlandırılmaktadır.

Bölümün devamında Sarı Karademir, eşitlikçi olmayan cinsiyet rejimlerinde FDP söylemlerinin uyarlanarak içeriksizleştirilme (co-optation) riskine açık olduğunu kapsamlı biçimde tartışmaktadır. Cinsiyet eşitliği politikalarında yetersiz olan devletler için, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 1325 sayılı Kadın, Barış, Güvenlik (KBG/WPS) kararının bu anlamda elverişli bir alan açtığını vurgulayan Sarı Karademir, ayrıca insani yardım politikaları veya kalkınma işbirlikleri gibi alanların teknik, tarafsız ve siyaset-dışı temalar olarak sunulmasının, aslında feminist taleplerin içeriksizleştirilmesine ve yönetilebilir bürokratik çerçevelere indirgenmesine yol açtığını ve feminist akademisyenlerin eşitlikçi olmayan devletlerin yumuşak politika araçlarını feminist güvenlik gündemiyle beraber tartışırken temkinli olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu analiz, feminist gündemin militarize güvenlik yaklaşımlarına, ulusal kimlik söylemlerine ve aile merkezli toplumsal cinsiyet normlarına eklediği örnekler üzerinden geliştirilmekte, böylece eşitlik söylemlerinin feminist içeriğinden arındırılarak sembolik bir dış politika aracına dönüştürülebileceği ortaya konmaktadır.

Bölümde, norm temelli niteliğini giderek yitiren liberal uluslararası yapının ve yükselen toplumsal cinsiyet karşıtı dalganın –özellikle Türkiye açısından bir çapa etkisi yaratan–büyük güçler tarafından benimsenmesinin FDP’yi nasıl kısıtladığı tartışılmaktadır. Ardından, Türkiye’nin giderek daha al-ver odaklı (transaksiyonel) bir nitelik kazanan uluslararası ilişkilerinin de FDP’ye yönelmesini zorlaştırdığı kapsamlı biçimde değerlendirilmektedir. Türkiye bağlamında ise FDP’nin uygulanabilirliğinin doğrudan mevcut cinsiyet rejimi tarafından şekillendirildiği savunulmaktadır. Türkiye’de FDP gündeminin zaman zaman insani yardım, kalkınma iş birliği veya KBG gibi çerçeveler üzerinden görünülük kazanmasına rağmen, bu alanların çoğu kez teknikleştirilmiş, siyasetleştirilmiş ve kadınların öznelliğini sınırlayan bir içerikle yürütüldüğü vurgulanmaktadır. Türkiye’deki toplumsal cinsiyet rejiminin aile merkezli, muhafazakâr ve hiyerarşik yapısının FDP’nin dönüştürücü iddiasıyla yapısal bir gerilim yarattığını gösteren Sarı Karademir, bu nedenle FDP’nin dış politikadaki performansının ancak içerideki cinsiyet rejiminin, hak temelli yaklaşımı ve kurumsal eşitlik kapasitesiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Sonuç olarak bölüm, FDP’nin Türkiye’de salt dış politika pratiği olarak değil, aynı zamanda hem ideolojik hem kurumsal hem de yapısal bir dönüşüm projesi olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Sarı Karademir’in geliştirdiği tutarlılık kavramı, FDP’nin bütüncül bir şekilde anlaşılması için yeni bir analitik zemin sunmaktadır. Feminist gündemin teknikleşme ve araçsallaştırma süreçlerine karşı uyarıda bulunan Sarı Karademir, Türkiye’de gerçek anlamda dönüştürücü bir feminist dış politika için gerekli koşulları kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır. Son olarak Sarı Karademir, FDP’nin ancak feminist iç politikayla birlikte var olabileceğinden hareketle, feminist dayanışmanın ve hak temelli toplumsal hareketlerin desteklediği liderlerin yeniden güç kazanmasının mümkün olduğunu ve feminist dönüşüm umudunun ulusal ve küresel düzeyde kolektif eşitlik mücadelesinde yattığını hatırlatmaktadır.

Bu beş bölümün ardından gelen sonuç bölümü, kitabın tüm bulgularını sistematik biçimde bir araya getirerek Türkiye’de FDP’nin geleceğine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır. Her bir bölüm, farklı bir tematik alanda feminist dış politika ilkelerinin Türkiye bağlamında nasıl tartışılabileceğini, nasıl uygulanabileceğini ve hangi yapısal sınırlılıklarla karşılaştığını ortaya koymuştur. Sonuç bölümü, bu katkıları bütüncül bir çerçevede birleştirerek, Türkiye’de FDP’nin yalnızca kavramsal bir tartışma başlığı değil, aynı zamanda normatif, kurumsal ve pratik dönüşüm imkânları sunan bir politika alanı olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, elinizdeki kitap Türkiye’de feminist dış politika tartışmalarının kurumsallaşması, genişlemesi ve uygulanabilir politikalar üretmesi bakımından kritik bir başlangıç noktasıdır. Küresel düzeyde FDP literatürünün Batı merkezli örneklerle sınırlı olduğu düşünüldüğünde, Türkiye gibi jeopolitik açıdan karmaşık bir bağlamda yürütülen bu çalışma hem teorik hem de pratik açıdan yenilikçi bir katkı sunmaktadır. FDP’nin Türkiye’de güçlü bir entelektüel ve politik zemin kazanmasına katkıda bulunmayı amaçlayan bu kitap aynı zamanda karar alıcılara, sivil topluma, akademiye ve öğrencilere yeni bir tartışma ve eylem alanı açmaktadır. Bu bakımdan yalnızca Türkiye’de FDP’nin geleceğine ışık tutmakla kalmamakta, aynı zamanda küresel feminist dış politika literatürüne Türkiye perspektifinden güçlü ve özgün bir katkı sağlamaktadır.

BÖLÜM 1

Dünyada ve Türkiye’de Feminist Dış Politikayı Yeniden Düşünmek

Birgül Demirtaş

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Ufuk Üniversitesi, Ankara, Türkiye
birgul.demirtas@gmail.com

Giriş

Küresel siyaset son yıllarda yeni meydan okumalarla karşı karşıyadır. Bir yandan Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik savaşı, öte yandan İsrail'in Gazze'de Filistinlilere yönelik uyguladığı şiddet uluslararası politikada yeniden sert gücün ve sıfır toplamlı oyun yaklaşımının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Ukrayna'da ve Filistin'de hastaneler, kreşler, okullar, evler gibi pek çok sivil binanın bombalanması sonucu on binlerce insan hayatını kaybetmiş ve her gün kaybetmeye devam etmektedir. Hem Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırılarında hem de İsrail'in Filistin'de gerçekleştirdiği soykırımda ('No one should act surprised', 2025) ölenlerin önemli bir kısmı kadınlar ve çocuklardır (Moench, 2024).

Sadece geçmişte değil günümüzde de güvenlikle ilgili kararların alındığı masalarda oturanlar büyük çoğunlukla erkeklerdir. Kadınlar hiç de tesadüfi olmayan bir şekilde, pek çok ülkede dış politika ve güvenlik konularında karar alma mekanizmalarından uzak tutulmaktadır. Erkek liderler, uyguladıkları sert güç odaklı maskülen politikaları meşrulaştırmak için düşmanlar inşa etmekte ve siyasi sorunları güvenlikleştirmektedir.

Küresel siyasette çatışmaları sona erdirebilmek için alternatif politikalar geliştirmek elzemdir. Bunun için de yeni aktörlere, yeni bakış açılarına, yeni söylemlere ve yeni kurumlara ihtiyaç vardır. Feminist dış politika (FDP), militarizmden sivil politikalara, yani insan merkezli ve barış odaklı politikalara geçiş yapabilmek için önemli alternatifler ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, FDP mercek altına alınacaktır. İlk bölümde, FDP'nin oluşum süreci analiz edilecek, ikinci bölümde ise FDP uygulamalarının farklı ülkelerde günümüze kadarki performansı ve barışın oluşumuna katkıları değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde de Türk dış politikası FDP perspektifinden incelenecektir.

Feminist Dış Politikanın Oluşum Süreci

Aslında FDP'nin oluşum sürecini Feminist Uluslararası İlişkiler teorisiyle ilişkilendirmek mümkündür. Uluslararası İlişkiler disiplini, kurulduğu tarih olan Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar toplumsal cinsiyeti dikkate almamıştır. Realizm, neorealizm, davranışçı ekol, liberalizm, neoliberalizm başta olmak üzere bu dönemde ortaya çıkan tüm teoriler, Uluslararası İlişkiler alanını toplumsal cinsiyetin rol oynamadığı, cinsiyet nötr bir alan olarak düşünmüşlerdir. Kararları kimlerin verdiğini, karar alma mekanizmalarına kimlerin katıldığını, toplumsal çıkarın nasıl belirlendiğini toplumsal cinsiyet unsurunu dikkate almadan değerlendirmişlerdir.

Söz konusu teoriler, dış politika ve güvenlik konularında temel kararları alan aktörlerin büyük çoğunluğunun erkek, liderlerin söylemlerinin eril ve alınan çoğu kararın maskülen oluşunu bir sorun olarak görmemişlerdir.² Genel yaklaşım, karar masasında kim oturursa otursun, alınan kararların her hâlükârda "ulusal çıkarlar" ekseninde olacağı kabulüne dayalıdır. "Ulusal çıkar" verili bir unsur olarak kabul edilmiş ve iktidarda her kim olursa olsun "ulusal çıkar"ı aynı şekilde belirleyeceği düşünülmüştür. Aynı zamanda, realistler devletlerin dış politikasını objektif ve evrensel kriterlerle açıkladıklarını iddia etseler de, aslında yaklaşımlarının temelinde maskülen unsurlar bulunmaktadır. Güvenliği askeri güvenlik olarak tanımlarken, her an bir savaşın patlak verebileceği kabulünden hareket ederler. Tüm bu unsurlar eril politikayla özdeşleştirilebilir (Tickner, 1992: 27-30).

² Feminist teorinin realist teoriye dair eleştirileriyle ilgili bkz. Demirtaş, 2019.

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi, Uluslararası İlişkiler disiplininde ciddi bir dönüm noktası olmuştur. Realist ve liberal teorilerin küresel siyasetteki değişimi öngörememesi ve büyük dönüşümü açıklayamaması, geleneksel teorilere meydan okuyan alternatif teorilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. SSCB Lideri Mihail Gorbaçov'un iki Almanya'nın birleşmesine nasıl izin verdiği, Doğu Avrupa ülkelerindeki değişimi nasıl kendi haline bıraktığı ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü sırasında neden sert güç kullanmadığı önemli sorular olarak ortaya çıkmıştır. Böylece 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında yeni teoriler geliştirilerek uluslararası sistemdeki büyük dönüşüm açıklanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan yeni teorilerden biri, Feminist Uluslararası İlişkiler Teorisi olmuştur.

Feminist Uluslararası İlişkiler Teorisi, Cynthia Enloe ve Ann Tickner başta olmak üzere kadın akademisyenler tarafından geliştirilmiştir. Feminist teorinin geliştirilmesiyle birlikte Uluslararası İlişkiler disiplinine ilk kez toplumsal cinsiyet kavramı dahil edilmiş ve geleneksel teorilerin temel varsayımları sorgulanmıştır (Tickner, 1992; Tickner, 1997; Tickner, 2001; Enloe, 2004; Enloe, 2014).

Feminist Uluslararası İlişkiler Teorisinin disipline önemli katkıları olmuştur. Feminist teorisyenler ilk olarak "Kadınlar nerede?" sorusunu sormuştur. Geleneksel yaklaşımlar kamusal alanı erkeklere özgü bir alan olarak tanımlayarak devleti/hükümeti yönetenlerin erkek oluşunu normal bir durum olarak algılamışlardır. Öte yandan, özel alan ise kadınlara ait bir yer olarak gösterilmiştir. Bu perspektiften bakıldığında, en önemli özel alan olarak ev, kadınların mekânı olarak düşünülmüş (Enloe, 2004: 3) ve çocuk bakımından, ev işlerine kadar evle ilgili her şey kadınların omuzlarına yüklenmiştir. Böylece kadınlar evin tüm sorumluluğunu taşıyacak, kamusal alandaki tüm işler ise erkeklere bırakılacaktır. Elbette kamusal alandaki sorumluluklar denince de en başta devleti yönetmek gelmektedir. Bu sorumluluklara tabii ki dış politika ve güvenlik kararları da dahildir.

"Kadınlar nerede?" sorusunun özellikle vurgulandığı alanlardan biri devlet yönetimidir. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi'nin verilerine göre, 2025 itibariyle 193 ülkeden sadece 29'unda devlet ya da hükümet başkanı kadındır. Bu da yüzde 15'lik bir orana karşılık gelmektedir. Benzer şekilde, kadın bakanlar da azınlıkta kalmaktadır. Tüm ülkelerde bakanların sadece yüzde 22,9'u kadındır. Söz konusu kadın bakanlar da genellikle kadın/aile/toplumsal cinsiyet eşitliğinden, sosyal kapsama ve kalkınmadan, sosyal güvenlikten ya da kültürden sorumlu bakanlıkları yönetmektedir (UN Women, February 15, 2025). 21. yüzyılda dışişleri ve savunma bakanlıkları pek çok ülkede hâlen erkeklerin tekelindedir.

Örnek vermek gerekirse, Ekim 2023 itibariyle tüm ülkelerde dışişleri bakanlarının sadece 44'ü kadındır. Bu da tüm dışişleri bakanlarının yüzde 25'inden daha azının kadın olduğu anlamına gelmektedir (Green, Kozielska & Smith, 2023). Toplumun bütünü temsil eden etkili ve meşru kararların alınabilmesi için, kararların alındığı masalarda kadınlar da dahil olmak üzere toplumdaki herkesin temsil edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Dünyada kadın parlamenterlerin oranı ise sadece yüzde 27,2'dir. Yalnızca altı ülkede –Ruanda, Küba, Nikaragua, Andorra, Meksika ve Birleşik Arap Emirlikleri– kadın parlamenter oranı yüzde 50 veya üzerindedir (UN Women, 2025). Eşitliği sağlamayı başarmış ülkeler arasında Afrika ve Latin Amerika'dan Batı Asya'ya uzanan farklı kıtalardan, farklı medeniyetleri temsil eden ülkelerin olması önemlidir. Söz konusu ülkeler arasında Kuzey Amerika veya Avrupa'dan herhangi bir ülkenin olmaması ise dikkat çekicidir. Bu durum, kadın haklarının ve kadın-erkek eşitliğinin sadece Batılı değil, evrensel bir değer olduğunu göstermektedir.

Devlet yönetimi kademelerinde erkeklerin bu kadar yüksek oranda bulunması asla bir tesadüf değildir. Feminist teoriye göre bu durum, yaşadığımız ataerkil yapının bir sonucudur ve yapı sökküme uğratılmalıdır. "Ataerkil hiyerarşiler", dış politika uygulamalarının bir parçası haline gelmiştir. Tam da bu nedenle, küresel politikadaki mevcut sorunları aşabilmek için yeni bir dış politika inşa etmek ve bunu yaparken de toplumsal cinsiyeti merkeze almak elzemdir (Toolkit, 2021). Küresel siyasetin maskülen aktörlerini, eril söylemlerini ve uygulamalarını sorgulamadan insani güvenliği merkeze alan barışçı ve kapsayıcı bir güvenlik politikası oluşturmak imkânsızdır.

Üstelik günümüzde karşı karşıya kaldığımız toplumsal cinsiyet karşıtı hareket ve eril restorasyon çabaları, eşitlik hareketi için büyük bir meydan okumadır (Kandiyoti, 2025). Rusya ve Macaristan'dan ABD'ye kadar etkilerini gördüğümüz toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtlığı, feminist hareketi ötekileştirmeye, adeta bir düşman gibi göstermeye çalışmaktadır. Dahası toplumsal cinsiyet karşıtı akım, özünde kadın-erkek eşitliğine karşı çıkarak, erkek hegemonyasının sürdürülmesine katkı sağlamaktadır.

Feminist teorisyenler, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki bilimsel çalışmalarını da sorgulamışlardır. Bu alanda çalışan çoğu akademisyen disiplinin kurulmasından bu yana tarafsız bilim yaptıklarını iddia etseler de, feminist teorisyenlere göre bu iddianın sahipleri aslında maskülenliği bilimsel alana taşımışlardır. Feminist Uluslararası İlişkiler çalışan akademisyenlerin bu doğrultuda verdikleri en iyi örneklerden biri, alandaki önemli kitapların başlıkları ve içerikleri olmuştur.

Örneğin, ünlü siyaset felsefecisi Makyavel'in kitabının adının neden "Prens" olduğunu sorgulayan feminist akademisyenler, "Prensler nerede?" sorusunu ortaya atmış veya Kenneth Waltz'un kitabının başlığının neden "Erkek, Devlet ve Savaş" olduğunu sorgulamışlardır (Tickner, 1999: 44-48). Feminist akademisyenlere göre bu tip kitap başlıkları devlet yönetimindeki erilliği normalleştirmektedir. Feminist teorisyenler ayrıca dış politikanın söylemini de sorgulamış, feminist perspektiften analiz ettikleri söylemlerdeki cinsiyetçi ifadeleri ortaya çıkarmışlardır. Küresel sistemdeki büyük güçlerin kendilerini maskülen, diğer ülkeleri ise feminen olarak yansıttıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak feminist teori, Uluslararası İlişkiler disiplininin eşitlikçi ve objektif gibi görünmekle birlikte aslında kadınları dışladığını göstermiştir. Bunun yanında, güvenlik kavramının sadece askeri konuları değil, aynı zamanda çevre ve ekonomi gibi farklı konuları da kapsaması gerektiğini savunmuştur. Devletlerin askeri yöntemlerle güvenlik sağladıklarını iddia ettiklerini, ama aslında sert güce dayalı politikaların tüm insanlık için, ama bazı açılardan bilhassa kadınlar için güvensizlik getirdiğini feminist teori ortaya koymuştur.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Konusunda Uluslararası Kuruluşların Çalışmaları

Soğuk Savaş'ın sonundan itibaren akademik alanda yapılan bu tartışmalar, uluslararası kuruluşların çalışmaları üzerinde de zamanla etkilerini göstermeye başlamıştır. Özellikle Birleşmiş Milletler (BM) genelde toplumsal cinsiyet eşitliği, özelden de kadın hakları konusunun küresel çapta gündem olmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda hem BM konferanslarının hem de BM çerçevesinde imzalanan antlaşmaların ve alınan kararların altını çizmek gerekir (Yeşilyurt Gündüz, 2026).

BM'nin bu konudaki ilk konferansı henüz Soğuk Savaş'ın devam ettiği bir dönemde gerçekleşmiştir. BM çatısı altındaki ilk Dünya Kadın Konferansı 1975'te Mexico City'de toplanmış ve kadınların sorunlarını küresel çapta gündeme getirmiştir. BM daha sonra bu konuda üç küresel konferans daha düzenlemiştir.

Bu konuyla ilgili en son konferans 1995'te Pekin'de düzenlenmiştir. Söz konusu konferansta kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, cinsiyet eşitliği konusunda en önemli dokümanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Söz konusu deklarasyon, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için stratejik hedefler belirlemekte ve hangi alanlarda neler yapılması gerektiğini ifade etmektedir. 189 ülkenin Pekin Deklarasyonu'nu imzalamış olması kayda değerdir (World Conferences on Women, UN Women, t.y.). BM, Deklarasyon'un dünya çapında ne ölçüde uygulandığını beş yıllık periyotlar dahilinde izlemektedir.

BM'nin dünya çapında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik çabaları bağlamında dönüm noktası niteliğindeki bir diğer gelişme de Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı kararıdır. 2000 yılında alınan "Kadın, Barış ve Güvenlik" (Women, Peace, Security) başlıklı bu karar, kadın hakları konusunda dört önemli vurgu yapmaktadır:

1. Çatışmaların önlenmesinde kadınların rolü
2. Barış inşasında kadınlar
3. Çatışma sırasında ve çatışma sona erdiğinde kadınların durumu
4. Çatışma sonrası dönemde geri gönderme, yeniden entegre etme ve yeniden inşada kadınların özel ihtiyaçları.

1325 sayılı kararlar birlikte BM, çatışma öncesinde, çatışma sırasında ve çatışma sonrasında kadınların durumunu mercek altına almaktadır (Sarı Karademir, 2026). Kararda çatışma öncesi durumda gerginliğin azaltılması ve çatışmaların önlenmesi için kadınların sağlayabileceği katkılar belirtilmekte, ayrıca gerek çatışma sırasında kadınların zarar görmemesi için gerekse de çatışma sona erdikten sonra kadın haklarıyla ilgili neler yapılabileceği irdelenmektedir (UN Resolution 1325, 2000). BM Güvenlik Konseyi'nin "Kadın, Barış ve Güvenlik" başlıklı toplam on kararı bulunmaktadır (Women, peace and security resolutions, UN Women, t.y.). Şu ana kadar 108 ülkenin ilgili BM kararları doğrultusunda "Ulusal Eylem Planları" oluşturması ve çatışma durumunda kadınların haklarını korumak için çalışmalar yapması dikkate değer bir gelişme sayılmalıdır.

BM'nin kadın haklarının anaakımlaştırılmasına verdiği bir diğer önemli katkı da, 2000 yılında ortaya koyduğu Binyıl Kalkınma Hedefleri'nden birinin toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi olmasıdır (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, t.y.). Benzer şekilde, 2015 yılında BM'ye üye tüm ülkelerin kabul ettiği Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nden beşincisi toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanmaktadır (Yılmaz, 2026). Söz konusu hedef, dünyanın tüm ülkelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını, tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesini öngörmektedir (United Nations Department of Economic and Social Affairs, t.y.).

Toplumsal cinsiyet eşitliği için çalışan uluslararası kuruluşlardan biri de Avrupa Birliği (AB)'dir. AB, 2020-2025 yılları arasında gerçekleştirilmesini planladığı hedeflerden oluşan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi'ni yayınlamıştır (Sönmez, 2026). BM ve AB'nin yanı sıra farklı uluslararası kuruluşların da toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için çalışmaları mevcuttur.

Feminist dış politika ilanından önceki süreçte akademik alandaki önemli dönüm noktalarını ve uluslararası kuruluşların çabalarını inceledikten sonra bir sonraki kısımda FDP uygulamaları mercek altına alınacaktır.

Feminist Dış Politika Uygulamaları: Farklı Coğrafyalardan Örnekler

Uluslararası örgütlerin yanı sıra devletlerin de son on yıldan bu yana toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu dış politikalarına entegre etmeleri, FDP bağlamındaki bir diğer dönüm noktasıdır. Feminist Uluslararası İlişkiler Teorisinin gelişimi ve evrimi, dış politikaya yönelik geleneksel bakış açısının sadece akademide değil, aynı zamanda pratikte de sorgulanmasına yol açmıştır. 2014'te dönemin İsveç Dışişleri Bakanı Margot Wallström'ün, ülkesinin bundan böyle FDP uygulayacağını ilan ederek bu konuda öncülük yapması önemli bir tarihsel aşama olmuştur. Tam da bu noktada İsveç'in dış politikasında yeni bir kavramsallaştırmaya neden ihtiyaç duyduğu sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer soru da şudur: İsveç'in açıkladığı feminist dış politikanın içeriğinde hangi unsurlar bulunmaktadır?

İsveç'in kararını zamanın ruhu çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Feminist sivil toplum kuruluşlarının onlarca yıldır verdikleri mücadeleler, 1980'lerin sonlarından itibaren geliştirilen Feminist Uluslararası İlişkiler Teorisi ve BM başta olmak üzere uluslararası kuruluşların çabaları, İsveç'in FDP'yi resmen uygulama kararı almasında belirleyici etkenler olmuştur.

Her ne kadar İsveç'in ilan ettiği FDP kararı başlangıçta şüpheyle karşılanıp pek ciddiye alınmasa da, zamanla farklı coğrafyalardan farklı farklı ülkeler Stockholm'ün açtığı yoldan ilerlemeye başlamıştır (Thompson, Ahmed & Khokhar, 2021: 1). İsveç önemli bir adım atmış ve küresel siyasetteki değişim taleplerine yanıt vermiştir. İsveç'in izlediği FDP zaman içerisinde somut bazı sonuçlara da ulaşmıştır.

İsveç'in feminist dış politikası temelde üç ana unsurdan oluşmaktadır:

- 1. Haklar:** Dış politika ve güvenlik politikası süreçlerinde kadınların ve kız çocuklarının haklarını korumak, aynı zamanda onlara yönelik ayrımcılığı ve şiddeti önlemek amaçlanmıştır.
- 2. Temsil:** Dış politika kararları alınırken kadınlarla erkeklerin sayısal olarak eşit bir şekilde temsil edilmesi gereği vurgulanmıştır. Aynı zamanda, sivil toplumdaki kadınlar da dahil, kadın temsilcilerle diyalogun önemini altı çizilmiştir.
- 3. Kaynaklar:** Kalkınma yardımları başta olmak üzere, yapılan tüm dış yardımlarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesi gereği vurgulanmıştır.

İsveç, FDP uygulamaları çerçevesinde uluslararası ilişkilere yönelik yaklaşımlarında zamanla değişikliklere gitmiştir. Stockholm yönetimi, kadın arabulucuları bir araya getiren dünya çapında bir network oluşturmuş, BM Güvenlik Konseyi'nde "kadın, barış ve güvenlik" konularını özellikle gündeme getirmiş ve kadın sağlığıyla ilgili kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Ayrıca İsveç barış süreçlerinde kadınların temsilinin artması için de özel bir çaba sarf etmiştir (Handbook, 2019).

İsveç, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sadece kadınları ilgilendiren bir konu olmadığını altını ısrarla çizmiştir: Eşitlik hem kadınların hem de erkeklerin, yani herkesin yararına. Dolayısıyla,

kadın sorunlarını sadece kadınları ilgilendiren bir konu olarak düşünmemek gerekir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, muhakkak ki erkeklerin de faydasına olacaktır.

Eşitlik, ekonomi ve güvenlik konularında da olumlu etkilere sahiptir. Araştırmalar, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan ülkelerde ekonomik büyüme oranlarının arttığını ve güvenlik koşullarının iyileştiğini göstermektedir. Ayrıca kadınların dahil olduğu barış süreçlerinde kalıcı barış ihtimali artmakta, bu da toplumsal güvenliğe katkı sağlamaktadır (Handbook, 2019). Araştırmaların ortaya koyduğu bu gerçeğe rağmen, 1992 ve 2011 yılları arasında imzalanan barış anlaşmalarının yüzde 96'sı sadece erkekler tarafından imzalanmıştır (Handbook, 2019).

İsveç, FDP ilan ettikten sonra bu konuda bir eylem planı hazırlamıştır. 2019-2022 eylem planında başlıca altı hedef belirlenmiştir:

1. Kadınların ve kız çocuklarının tüm insan haklarından faydalanmaları,
2. Fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddetten uzak olmaları,
3. Kadınların çatışmaların önlenmesine, çözümlenmesine ve çatışma sonrası barış inşası süreçlerine katılmaları,
4. Kadınların siyasete katılmaları ve toplumun tüm alanlarında etkili olmaları,
5. Kadınların ve kız çocuklarının ekonomik haklarına kavuşmaları ve güçlendirilmeleri,
6. Kadınların cinsel ve üreme sağlıklarının sağlanması ve haklarının korunması.

Bu altı hedef ile varılmaya çalışılan esas amaç, toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam anlamıyla sağlandığı bir dünyadır (Handbook, 2019).

Bütün bunların yanı sıra İsveç, arabuluculuk mekanizmalarında kadınların etkin roller üstlenmesi için ciddi çaba sarf etmiştir. Suriye, Afganistan, Kolombiya, Somali ve Myanmar'daki barış çabalarına mali ve siyasi destek sağlayarak kadınların katılımını desteklemiştir. Kolombiya'daki barış anlaşmasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için büyük çaba sarf eden İsveç hükümeti, Suriyeli kadınların hem yerel hem de uluslararası düzeyde siyasi çözüm süreçlerine katılmaları yönünde aktif rol oynamıştır (Handbook, 2019). İsveç hükümeti ayrıca bir Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Büyükelçisi ve bir de Feminist Dış Politika Koordinatörü atamıştır. Böylece, Dışişleri Bakanlığı'nda bu konunun en üst düzeyde birinci elden takip edilmesi sağlanmıştır.

FDP'yi resmen ilan eden İsveç hükümeti, bununla sınırlı kalmayarak sivil toplum kuruluşları, akademi ve özel sektörle iş birliği yapmıştır. İsveç Dışişleri Bakanlığı'nda toplumsal cinsiyetin dikkate alındığı bir diğer alan da bütçe çalışmaları olmuştur. Bütçe hazırlanırken ve harcama öncelikleri belirlenirken toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusu ön planda tutulmuş, kaynak tahsisinde kadın haklarının dikkate alınması, önemli bir adım olarak tarihe geçmiştir. İsveç ayrıca OECD içinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dostları grubunu oluşturarak, konunun uluslararası alanda anaakımlaşması için de büyük çaba sarf etmiştir (Handbook, 2019: 36-37).

FDP, İsveç'in kalkınma yardımlarında da değişime yol açmıştır. İsveç bir yandan, 2015-2016 yılları arasında kadın hakları örgütlerine verdiği desteği yüzde 35 oranında artırırken, öte yandan 2021 yılı rakamlarına göre kalkınma yardımlarının yüzde 84'ünü de toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna ayırmıştır (Thompson, Ahmed & Khokhar, 2021). Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda lider ülkelerden biri olmayı sürdüren İsveç, AB'ye üye ülkeler arasında toplumsal cinsiyet eşitliği skoru en yüksek ülkedir: toplumsal cinsiyet eşitliği endeksinde elde ettiği 82/100 puanla İsveç AB ortalamasından 11 puan daha yüksektir (Gender Equality Index, 2024).

Her ne kadar 2022'de İsveç'te göreve gelen muhafazakâr hükümet FDP'den vazgeçmiş olsa da, dünyanın farklı coğrafyalarında 11 ülke FDP'yi resmi olarak hâlâ uygulamaktadır.

Feminist Dış Politika Uygulamalarının Değerlendirilmesi

FDP özünde kadın erkek eşitliğini sağlamaktan daha fazlasını hedeflemektedir. Dış politika ve güvenlik konularıyla uğraşan tüm ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların kapsayıcı olmasını öngören FDP karar alma mekanizmalarındaki güç dinamiklerini sorgulamakta ve kararların alındığı masaların demokratikleşmesini savunmaktadır. Diyebiliriz ki FDP aslında bir bütün olarak realist dış politika yaklaşımını sorgulamaktadır.

FDP şu konularla yakından ilgilenmektedir (Papworth, 2024):

(1) Küresel siyasette ve dış politikada militarizasyonun, başka bir deyişle askeri güç odaklı dış siyasetin sorgulanması: FDP özünde barış odaklıdır ve realist politikaları sorgular. Aslında Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kuruluş amacı küresel siyasette savaşları önlemek ve ebedî barışı hâkim kılmaktır. 1919'da Aberystwyth Üniversitesi'nde kurulan ilk Uluslararası İlişkiler bölümünün de amacı budur. Ancak zaman içinde uluslararası konjonktürün de etkisiyle realizmin egemenliği altına giren Uluslararası İlişkiler alanındaki akademisyenlerin büyük çoğunluğu disiplinin gerçek amacını unutmuş görünmektedir. Alternatif bir yaklaşım olarak FDP ise, özünde barışçıl bir dış politikayı savunmaktadır.

(2) Güvenliğin kapsamlı olarak ele alınması: FDP sadece askeri güvenliğin değil; çevre, enerji, ekonomik, sosyal ve insani güvenliğin de dikkate alınmasını savunmaktadır. Bu bağlamda, güvenliği kimlerin nasıl tanımladığı sorusu da önem kazanmaktadır. Dünyanın pek çok ülkesinde ve uluslararası kuruluşların çoğunda, güvenlik konularının kararlaştırıldığı masalarda kadınlar ya hiç yok ya da çok az sayıda yer almaktadır. Bu durum, küresel güvenlik için ciddi bir sorundur.

Ayrıca, güvenlik kararlarını alan çoğu siyasetçi için barışın yegâne tanımı savaşın olmadığı durumla sınırlıdır. Bu da negatif barışın ön plana çıkarılması anlamına gelmektedir (Toolkit, 2021). Yapısal şiddetin ortadan kalktığı ve savaşa yol açabilecek tüm sorunların çözüldüğü pozitif barış, dünyanın büyük bölümü için hâlâ bir hayaldir.

(3) Sömürgeciliğin eleştirisi: Post-kolonyal teoriye göre, sömürgecilik kâğıt üzerinde bitmiş olsa da uygulamada neo-kolonyal ilişkiler biçimini alan sömürgecilik hâlen devam etmektedir. Sömürgeci ülkeler, eski sömürgeleri üzerindeki egemenliklerini farklı farklı şekillerde bugün de sürdürmektedirler. FDP hem bu asimetrik ilişkilere hem de her türlü ırkçılığa ve ayrımcılığa da karşı çıkmaktadır.

(4) Feminist dış politikanın içselleştirilmesi: İç politikada da kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve aynı zamanda kadına yönelik şiddete son verilmesi öngörülmektedir.

(5) Gözleme, denetleme ve hesap verebilirlik: Bir diğer önemli konu da FDP'nin farklı kurumlar tarafından izlenmesi ve denetlenmesidir. Bu doğrultuda International Center for Research on Women tarafından OECD üyesi ülkeleri inceleyen Feminist Dış Politika Endeksi oluşturulmuştur. Ülkelerin barış politikası, resmi kalkınma yardımları, ekonomik adalet verileri, iklim politikaları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kurumsal politikaları değerlendirilerek

0 ila 1 puan arasında değerlendirilmektedir. Her ne kadar resmi olarak FDP'den vazgeçse de İsveç, 2023 yılında yapılan ölçümlere göre 0,78 puan alarak birinci olmuş, ABD ise 0,15 puan alarak sonuncu olmuştur (Papagiotti, 2023).

FDP'nin çevre, kalkınma yardımı ve ticaretle de doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. FDP'nin çevre konusundaki yaklaşımı, özellikle ekofeminizm kavramı çerçevesinde incelenmektedir. Kalkınma yardımına feminist yaklaşımın en iyi örneklerinden biri Kanada'dır. Kanada, 2017'de dünyanın ilk Feminist Uluslararası Yardım Politikası'nı ilan ederek, vereceği kalkınma yardımlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini ön planda tutmayı taahhüt etmiştir. Dönemin Başbakanı Justin Trudeau'nun açıkladığı politika hem Kanada hem de dünya için çığır açıcı olmuştur (Thompson, 2021: 5). Kalkınma yardımları genel olarak ekonomik açıdan gelişmekte olan ya da nispeten az gelişmiş ülkelere verilmektedir. Kadınların da ekonomik olarak dezavantajlı oldukları dikkate alınırsa, kalkınma yardımlarında toplumsal cinsiyete önem verilmesinin ne kadar elzem olduğu anlaşılabilir.

Kanada, OECD'nin 2021 yılı verilerine göre kalkınma yardımlarının yüzde 92'sini toplumsal cinsiyet odaklı hale getirmeyi başarmıştır. Ayrıca Kanada hükümeti, cinsiyet eşitliğini teşvik etmenin ve kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmenin yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azaltarak refahı artırmanın önemli bir yolu olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının ve kadınların güçlendirilmesinin kendisinin esasen başlı başına bir amaç olduğu da Kanada tarafından vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, toplumsal cinsiyet eşitliğinde sağlanacak ilerlemenin BM'nin tüm Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ni olumlu etkileyeceği vurgulanmıştır (Thompson, 2021: 6). Kanada'nın açıkladığı Feminist Uluslararası Yardım Politikası'nın altı öncelikli alanı vardır:

1. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi,
2. İnsanın saygınlığının ön planda tutulması, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim ve insani yardıma vakitlice ulaşabilme,
3. Kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi,
4. İklim konusunda harekete geçilmesi,
5. Kapsayıcı yönetim,
6. Kadın, barış ve güvenlik (Thompson, 2021: 6).

Kanada ayrıca yukarıda belirtilen altı alan için performans indikatörleri geliştirerek, her biriyle ilgili düzenli olarak veri toplamayı ve değerlendirme yapmayı kararlaştırmıştır (Thompson, 2021: 6).

Bu arada, Lüksemburg hükümeti 2018'de imzaladığı koalisyon anlaşmasıyla FDP izleyeceğini duyurmuştur. Kadınların temsiline, eşit haklara sahip olmalarına, kadınların cinsel ve üreme sağlıklarına öncelik verileceği belirtilmiştir. Lüksemburg ayrıca toplumsal cinsiyet odaklı kalkınma iş birliği stratejisini de açıklamıştır.

Fransa'nın feminist dış politikasının temel unsurları ise eşitsizliğin azaltılması, sürdürülebilir kalkınma, barış ve güvenlik, temel hakların savunulması ve teşvik edilmesi, iklim ve ekonomidir. Fransa, 2018-2022 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için Uluslararası Stratejisi'ni de yayınlamıştır (Gender equality, t.y.). Fransa, dünyadaki insani krizlerden ve silahlı çatışmalardan en çok kız çocuklarının ve kadınların etkilendiğini belirtmiştir. Ancak aynı zamanda kadınların değişimi tetikleyen aktörler olduğunu da ifade etmiştir. Bu doğrultuda Fransız hükümeti, Feminist Kuruluşlara Destek Fonu adlı bir birim oluşturarak partner

ülkelerdeki feminist örgütlere maddi destek vermektedir. Ayrıca, 2021’de Paris’te Nesil Eşitliği Forumu toplanmıştır. BM Kadın Birimi’nin desteğiyle Fransa ve Meksika’nın eşbaşkanlığında toplanan Forum, eşitliğin sağlanması için bazı vaatlerde bulunmuş ve bunun için belli bir fon toplanmıştır. Fransız hükümeti kalkınma konusunda da kadınların rolüne vurgu yapmaktadır. Fransa’nın kalkınma yardımlarının yüzde 75’i toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yöneliktir (Gender equality, t.y.).

Fransız hükümeti için bir diğer önemli konu da işyerinde eşitliğin sağlanmasıdır. Kadınların ve erkeklerin çalışma yaşamında eşit haklara ve eşit terfi imkânlarına sahip olmalarının önemli olduğu vurgulayan Fransa, iş-yaşam dengesinin iyileştirilmesine de odaklanmaktadır. Fransa, İstanbul Sözleşmesi³ uyarınca kadınlara yönelik şiddetin durması için çalışmalar yapmaktadır. Ayrımcılığa, şiddete, saldırganlığa ve cinsel tacize sıfır tolerans gösterileceğini beyan eden Fransa’nın Ocak 2022 itibarıyla Avrupa’daki büyükelçilerinin yarısı kadındır (Gender equality, t.y.).

Son yıllarda FDP uygulamaya başlayan bir diğer ülke de Almanya olmuştur. 2021 yılında Alman Sosyal Demokrat Partisi, Birlik 90/Yeşiller ve Hür Demokrat Parti’den oluşan hükümet, FDP izleyeceğini koalisyon anlaşmasıyla ilan etmiştir. Tüm dünyada kadınların ve kız çocuklarının haklarının savunulacağı, onlara ayrılan kaynakların artırılması için çaba harcanacağı ve temsililerinin iyileştirilmesi için çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. Alman hükümetinin, uluslararası alanda üst düzey pozisyonlarda daha fazla kadının yer alması ve 1325 sayılı BM kararının uygulanarak geliştirilmesi için çaba sarf edeceği belirtilmiştir.

Alman Dışişleri Bakanlığı, FDP’nin uygulanması için bir kılavuz metin hazırlamıştır. Söz konusu metinde, barış süreçlerine kadınların katılmasının öneminin altı çizilmiş ve çatışmalarda kadınlara yönelik şiddetin azaltılmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Almanya’nın üzerinde durduğu konulardan biri de 1325 sayılı BM kararının daha da geliştirilmesinin gerekliliğidir. Ayrıca insani yardımların da yüzde 100 toplumsal cinsiyeti iyileştirme amacına hizmet etmesi ya da bu konuda duyarlı davranılmasının önemine değinilmiştir. Öte yandan, iklim değişikliğinin kadınları daha fazla etkilediği vurgulanarak, bu durumun sona ermesi için çaba sarf edileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, kadınların ekonomiye ve topluma katılımlarının eşit bir biçimde sağlanması için çalışılacağı vurgulanmıştır.

Almanya, Afrika Birliği’nin kadın arabulucular ağı oluşturma çabalarına bilfiil destek vermekte, benzer şekilde Irak’ta da kadınların barış ve yeniden inşaa sürecine katılımına katkı sağlamaktadır. Özellikle Ukrayna’da kadınların da mağdur olduğu savaş suçlarının ortaya çıkarılmasında Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin çabalarına yardımcı olmaktadır.

Öte yandan, İsveç örneğinde olduğu gibi Almanya’nın dış politikasında da çelişkiler mevcuttur. Ukrayna Savaşı’nın ardından silahlanmaya ayırdığı kaynakları artırmaya başlayan ülkelere Almanya da katılmıştır (Etzold, 2025). Ayrıca İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana Almanya ilk kez bir çatışma bölgesine silah göndermeye başlamıştır.⁴ Ukrayna’ya yaptığı silah yardımları Almanya’nın realist sivil güce dönüşmesinde yeni bir dönüm noktasıdır. Bunun yanında Almanya’nın 2011’de kaldırdığı zorunlu askerliği yeniden geri getirme çabaları da dikkat çekicidir (Köksal, 2025). Öte yandan, normalde bireylerin protesto hakkına önem veren Alman yönetimi, Filistin’i destekleyen gösteriler söz konusu olduğunda zaman zaman engeller çıkarmıştır (Berlin: Aggressive Stimmung, 2025).

³ Bu konuda bkz. Yeşilyurt Gündüz, 2026.

⁴ Bu durumun meşrulaştırılması konusunda bkz. Beck, 2025.

2021’de İspanya ve İsveç’in inisiyatifıyla 19 devlet – Arnavutluk, Arjantin, Belçika, Kanada, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Fransa, Almanya, İsrail, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Moğolistan, Hollanda, Ruanda, İspanya, İsveç ve Tunus– bir araya gelerek Birleşmiş Milletler çatısı altında Feminist Dış Politika Artı (FDP+) grubunu oluşturmuşlardır. Grubu oluşturan ülkelerin liderleri 20 Eylül 2023’te BM Genel Kurulu oturumu sırasında bir araya gelerek bir açıklama yayınlamışlardır (Political Declaration, 2023). Açıklamada özellikle kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesine, küresel sistemde barışın ve güvenliğin sağlanmasına ve kadın yoksulluğuna dikkat çekilmiştir. FDP+ ülkeleri, şu altı hususu vurgulamışlardır:

1. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların karar alma mekanizmalarına katılımı
Aynı zamanda, ayrımcılığa ve şiddete karşı çıkma ve kadınların insan haklarının gerçekleştirilmesi,
2. Dış politikada feminist prensipleri uygulama,
3. Kadınların dış politikada temsili ve kaynaklara ulaşabilmeleri,
4. BM ve diğer uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapma,
5. Sivil toplumla ve toplumsal hareketlerle iş birliği yapma. Buradaki temel prensip, kadınlar olmadan, kadınlar hakkında kararlar alınmamasıdır. (“nothing about us, without us”)
6. FDP+ üyelerinin düzenli olarak bir araya gelmesi, iyi uygulamaları paylaşmaları ve farklı feminist dış politika uygulamalarından beraberce öğrenmeleri.

FDP konusunda bir diğer örgütlenme de Feminist Dış Politika İçin Küresel Ortaklık Ağı’dır (Global Partner Network for Feminist Foreign Policy). 2021’de FDP’yi benimseyen yedi ülke ve on iki sivil toplum örgütünün inisiyatifıyla kurulan örgüt, bugün gelinen noktada yeni üyelerin katılımıyla 100’den fazla üyeye ulaşmıştır. Ortaklık Ağı’nın temel amacı, FDP’nin uygulanması için iş birliği yapmaktır. Bu amaçla toplantılar yapılmakta ve araştırmalar yürütülmektedir. Temel hedeflerden biri de FDP’nin küresel politikayı dönüştürmesine katkı sağlamaktır (Feminist Foreign Policy Collaborative).

FDP bağlamında değinilecek bir diğer konu da toplumsal cinsiyet perspektifinden küresel ticaret ve kadın odaklı ticaret politikalarıdır. Mevcut küresel ticaret ilişkileri, başta ekonomi olmak üzere farklı alanlardaki toplumsal eşitsizlikleri sürdürmektedir. Varlıklı kesimler servetlerini büyütürken, ekonomik sınıflar arasındaki geçişkenlik azalmaktadır. Bir başka deyişle, neoliberal ticaret politikaları mevcut eşitsizliklerin kemikleşmesini sağlamaktadır. NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) ve daha sonra onun yerini alan USMCA (ABD-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması) kadınların güvencesizliklerini artırarak erkekler karşısındaki eşitsiz konumlarını pekiştirmektedir (Toolkit, 2021).

Ticaret anlaşmaları imzalanırken masaya kimlerin hangi amaçlarla oturduğu önemlidir. Sadece kâr amacı güden anlaşmalar, küresel eşitsizlikleri perçinlemektedir. Ticaret anlaşmalarının kadın haklarını gündemine alması gerekir. Bu bağlamda, bakım emeğinin öneminin altı çizilmelidir. Büyük önem taşımakla birlikte görünmeyen bakım emeği, dünyanın hemen her yerinde çok büyük ölçüde kadınların sorumluluğundadır (Sarı Karademir, 2023). Bu bağlamda, ekonomik ve ticari alanda masaya kadınların daha fazla oturması, kadın emeğinin de görünür kılınmasına yardımcı olacaktır. Feminist ticaret politikası, kadınların verdiği bakım emeğinin görünür kılınmasını savunmaktadır (Toolkit, 2021).

Bu arada, bir diğer önemli konu da FDP’nin kadına yönelik şiddetin azaltılmasında bir etkisinin olup olmadığı, eğer etkiliyorsa da bu etkinin derecesidir. Bu konuda daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu açıktır. Kadına yönelik şiddet konusu, farklı aktörlerin bir araya

gelerek çalışmasını gerektirmektedir. FDP uygulayan ülkeler, kadın sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapmalıdır. Bu kuruluşların sağladığı yerel bilgi, konuyla ilgili ulusal politikaların oluşturulmasına büyük katkı sağlayacaktır (UK Aid, 2023).

Ne var ki FDP günümüzün sert güç odaklı küresel siyasetinde önemli zorluklarla karşı karşıyadır: Almanya, Fransa ve Kanada gibi FDP'yi kabul etmiş ülkelerin silahlanma bütçelerini artırmaları ciddi bir sorundur. Üstelik bu ülkelerden bir kısmının otoriter ülkelere silah satmakta olduğu dikkate değerdir. BM organları da dahil pek çok kurum İsrail'i Gazze'de soykırım uygulamakla suçlarken, aralarında FDP'yi benimsediğini resmen beyan eden ülkelerin de bulunduğu çok sayıda ülkenin İsrail'e silah satmaya devam etmesi ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Bu durum, hem bir tutarsızlığa hem de etik sorunlara işaret etmektedir. Bu bağlamda, FDP'yi bir yumuşak güç aracı olarak kullanan bazı ülkelerin bu ilkeleri gerçekte ne kadar içselleştirdiği tartışmalıdır.

Yine İsrail-Filistin meselesi bağlamında bir diğer sorun da FDP uygulayan pek çok ülkenin İsrail'i yeterince eleştirmekten kaçınmasıdır. Bu ülkelerden sadece İspanya hükümeti yetkilileri, İsrail'i Gazze'de yaşananlardan dolayı net bir şekilde eleştirmiştir. Diğer ülkeler, "İsrail'in kendini savunma hakkı"ndan bahsederken, büyük çoğunluğu çocuk ve kadınlardan oluşan Filistinli sivillerin uğradığı soykırımı kınamaktan kaçınmıştır. Dolayısıyla, bir ülkenin FDP'yi benimsediğini resmen beyan etmesi, ilgili ülkenin her durumda barışçı, etik ve insani güvenlik odaklı davrandığı anlamına gelmemektedir. Bu ülkelerin, hangi durumlarda eşitlik ilkelerini uyguladıkları, hangi durumlarda göz ardı ettikleri, ayrı bir araştırmanın konusudur.

Bu noktada, İspanya'nın Filistin meselesine yönelik ilkeli duruşu vurgulanmalıdır. İspanya, 2024'te Filistin'i diplomatik olarak tanıma kararı almıştır (Landale, 2024). Ayrıca İspanya Başbakanı Pedro Sanchez'in İsrail'i "Filistin'de soykırım uygulamak"la suçlaması, tarihi öneme sahip bir adımdır. İspanya parlamentosu da Gazze'ye yönelik saldırıları nedeniyle İsrail'e silah ambargosu uygulama kararı almıştır (Spanish Parliament approves, 2025)

Ukrayna'daki savaş konusunda da FDP savunucuları arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Bazıları Ukrayna'ya sadece insani yardım gönderilmesini savunurken, bazıları ise Ukrayna'nın kendini savunma hakkını vurgulayarak Kiev yönetimine askeri teçhizat gönderilmesini doğru bulmaktadır (Papworth, 2024).

FDP'nin küresel çok taraflı diplomasi vurgusu da önemlidir. Ülkelerin tek başlarına hareket etmeyip diğer ülkelerle ortak hareket etmeye çalışmalarının küresel barışa katkı sağlayacağı muhakkaktır. FDP özü itibarıyla çok taraflılıktan yanadır; izolasyoncu ya da tek taraflı dış politika, feminist küresel siyasetin doğasına uygun değildir.

FDP'nin farklı uygulama örnekleri ele alındıktan sonra bir sonraki bölümde feminist kuram perspektifinden Türkiye'nin dış politikası mercek altına alınacaktır.

Feminist Dış Politika Perspektifinden Türkiye'nin Uluslararası İlişkiler Politikaları

Türkiye'de Uluslararası İlişkiler alanındaki çalışmaların büyük bölümü Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika uygulamaları üzerinde yoğunlaşırken, son yıllarda dış politika karar alıcıları üzerine yapılan özgün çalışmaların sayısı artmaya başlamıştır. Bu çalışmaların bir kısmı ise Türk dış politikasında kadınların rolüne odaklanmaya başlamıştır. İstatistiki verilere, birincil kaynaklara

ve mülakatlara dayalı bu çalışmalar, kadınların diplomasideki konumlarını geçmişten günümüze değerlendirmektedir.

Türkiye’de kadın hareketinin geçmişi Osmanlı dönemine uzanmaktadır. Bu dönemde kurulan kadın dergileri ve örgütleri kadınların seslerini duyurmalarını sağlamıştır. Nezihe Muhiddin ve arkadaşlarının henüz cumhuriyet ilan edilmeden 15 Haziran 1923’te kurdukları Kadınlar Halk Fırkası, her ne kadar yasal engeller nedeniyle hayata geçirileme de önemli bir ilk adımdır (Balci & Tuzak, 2017).

Türk Hariciyesi’nde kadınların aktif rol üstlenmeleri 1932’de bakanlığa giren ilk kadın diplomat Adile Ayda ile başlamıştır. Kadın diplomatların yurtdışına atanmalarının yasaklanması nedeniyle iki yıl sonra Dışişleri Bakanlığı’ndan ayrılan Adile Ayda, söz konusu yasağın kaldırılmasının ardından 1957’de bakanlıktaki kariyerine geri dönmüştür. O zamandan beri Hariciye’deki kadın-erkek dağılımı büyük bir değişim geçirmiş, kadın diplomatların sayısı her geçen yıl daha da artmıştır. Ancak 1960’larda ve 1970’lerde kadınlar sayıca hâlen azınlıktayken, kadın meslek memurlarının gerek başvuru aşamasında, gerekse de bakanlığa girdikten sonra çalışma hayatlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliği kaynaklı çeşitli zorluklarla ve ayrımcılıklarla yüz yüze gelmişlerdir. Kadınlarla yapılan mülakatların daha uzun sürmesi, daha geç terfi ettirilmeleri ve yurtdışı tayininde yapılan ayrımcılıklar, kadın büyükelçiler tarafından dile getirilmiştir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Rumelili, 2018: 13-14).

Tüm iniş çıkışlara rağmen 1980’lerde kadınlar, Dışişleri Bakanlığı’nda daha görünür hale gelmiştir. Filiz Türkmen 1982’de ilk kadın büyükelçi olarak Hollanda’ya atanmıştır. İlerleyen yıllarda başka kadın büyükelçilerin de atanmasıyla 2001’de kadın büyükelçi oranı yüzde 6,5’a ulaşmıştır. 2022 itibarıyla tüm büyükelçilerin yüzde 28’i kadındır. Dünyadaki kadın büyükelçi ortalamasının yüzde 15 olduğu dikkate alındığında Türkiye’nin oransal olarak dünya ortalamasının epey üstünde olduğu açıktır (Canan Sokullu & Karanis Ekşioğlu, 2023: 27-54). Ayrıca, 2021 yılı itibarıyla kadın kariyer memurlarının oranı yüzde 36’dır (Çetin & Yüzbaşıoğlu, 2021). Tüm bakanlıklar arasında kadınların en fazla temsil edildiği bakanlıklardan biri Hariciye’dir.

Ne var ki Hariciye’de kadın meslek memurlarının sayısının artması, karar alma konularında eşitliğin sağlandığı anlamına gelmemektedir.⁵ En prestijli ve en hayati öneme sahip büyükelçiliklere hâlen erkekler atanmaktadır. Bugüne kadar hiçbir kadın büyükelçi Washington’a, Moskova’ya, Pekin’e, Londra’ya, Paris’e ve Berlin’e atanmamıştır. Ancak 2025’te ilk kez bir kadın büyükelçinin AB Daimi temsilcisi olarak atanması önemli bir adımdır (Avrupa Birliği Nezdinde, 2025). İtalya’ya da kadın bir büyükelçi atanması dikkate değerdir.

Öte yandan, üst düzey siyasi karar alma mekanizmalarında da kadınların sayısının az olması ciddi bir sorundur. Tansu Çiller’in ardından kadın Başbakan olmamıştır. Mevcut beş bakan yardımcısından sadece biri kadındır (Dışişleri Bakan Yardımcıları, Dışişleri Bakanlığı, t.y.). 2018’de yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde, küresel gelişmeleri izleyerek Türk dış politikası için önerilerde bulunması amacıyla kurulan Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu’ndaki 14 üyeden sadece 2’si kadındır (Erdoğan, 2025). Dolayısıyla, Türkiye’nin dış politikasıyla ilgili öneriler geliştirme ve karar verme konusunda kadınların henüz erkeklerle eşit oranda temsil edilmediği söylenebilir.

Bakanlık bünyesinde kadınların ağırlığı söylemsel düzeyde de giderek artmaktadır. Türk dışişleri bakanlarının çeşitli vesilelerle bakanlıkta kadınların artan temsil oranlarını vurgulamaları

⁵ Sayısal değişimin yapısal değişime etkileriyle ilgili bkz. Yılmaz, 2019: 209-238.

önemlidir. Örneğin, eski Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu 8 Mart 2022’de yayınladığı mesajda, kadınların güçlendirilmesiyle ilgili uluslararası kuruluşların çabalarına Türkiye’nin “aktif ve etkin şekilde” katıldığını altını çizmiştir. Aynı mesajda, bakanlıkta görev yapan üst düzey kadın diplomatlara dair sayısal veriler sunulmuş, bunun Türkiye için “gurur verici ve dünyaya örnek teşkil eden bir tablo” olduğu vurgulanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2022). Ayrıca Çavuşoğlu, 8 Mart dolayısıyla yayınladığı başka bir mesajda Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi hazırlıklarında oynadığı öncü rolün altını çizmiş, Türkiye’nin sözleşmeyi “çekincesiz olarak imzalayan ve onaylayan ilk ülke” oluşunun önemini dile getirmiştir. Bu mesajda Türkiye’nin G20 dönem başkanlığı sırasında Kadın 20 (Women 20) grubunun kurulmasına öncülük ettiği de vurgulanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Ne var ki Dışişleri Bakanı’nın çekincesiz imzalamakla övündüğü İstanbul Sözleşmesi’nden Türk hükümetinin 2021’de çekilmesi, kadın haklarını vurgulama bağlamında geriye gidişin önemli bir göstergesidir.

Öte yandan, Hakan Fidan’ın 2023’te bakan olarak atanmasının ardından da 8 Mart mesajlarında kadın-erkek eşitliğine verilen önem vurgulanmış, aynı zamanda, Filistinli kadınların yaşadıkları trajedi de mesajlara dahil edilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2024). Böylece kadın-erkek eşitliği konusu güncel uluslararası ilişkiler sorunları çerçevesinde ele alınmaya başlamıştır.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nda çalışan kadın diplomatların oranının yükselmesi, uluslararası ilişkiler alanında kadınların görünürlüğünü artıracaktır. Ancak akademiye yaşanan sorun burada da kendini göstermektedir. Akademiye de kadınların oranı her geçen gün artmakta, ancak çoğu kurumda yönetici kademelerde erkek egemenliği devam etmektedir (Demirtaş & Yeşilyurt Gündüz, 2020; Demirtaş, 2024). Akademiye olduğu gibi dış politikada da karar alma mercilerinde oturanların çoğunluğu erkektir. Alınan kararları uygulayanlar arasındaysa kadın-erkek oranı git gide eşitlenmektedir. Kararı alanların çoğunlukla erkek, uygulayanların ise giderek artan oranda kadın olması tesadüfi değil, bilinçli politikaların sonucudur.

Öte yandan, Türkiye’nin uluslararası alanda kadınların güçlenmesine yönelik projelerinin öncülüğünü yapan bir diğer kurum da Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)’dır. TİKA’nın dünyanın dört bir yanında sağladığı kalkınma yardımları ve proje desteklerinin bir kısmı doğrudan kadınların güçlendirilmesiyle ilgilidir. Örneğin TİKA, Somali’de yerel bir STK’yla iş birliği yaparak kadınlara mesleki eğitim almaları ve kendi işyerlerini kurmaları için malzeme yardımı sağlamıştır (TİKA, 2025a). TİKA, Orta Asya’da da kadın girişimcilere destek sağlamaktadır. Özbekistan’ın Buhara kentinde kadınlar için mesleki eğitim merkezi kurarak malzeme desteği sağlanmış, ayrıca pastacılıktan çiçekçiliğe dek farklı konularda mesleki eğitimler organize edilmesine katkı sağlamıştır (TİKA, 2025b). TİKA, doğal felaketlerden etkilenen bölgelerde de kadınlara çeşitli destekler sağlamaktadır. Bosna Hersek’in Jablanica kentinde yaşanan sel felaketinin ardından yerel bir STK’ya profesyonel mutfak kurulması konusunda destek sağlanarak, kadınların mesleki becerilerini geliştirilmelerine imkân sağlanmıştır (TİKA, 2025c). TİKA söz konusu etkinlikleri “kadınların güçlendirilmesi” başlığı altında düzenlemektedir (TİKA, t.y. Ayrıca bkz. Özdemir Sarıgül, 2021).

Şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye, BM Kadın, Barış ve Güvenlik kararlarını uygulamak için henüz bir ulusal eylem planı açıklamamıştır. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden önce bu konuda bazı hazırlıklar yapıldığı belirtilse de, darbe girişiminin ardından bu konuda herhangi bir gelişme yaşanmamıştır (Alemdar & Yinanç, 2021). Oysaki 108 ülke bu konuyla ulusal eylem planlarını açıklamıştır (National Action Plans at a Glance, t.y.).

Türkiye’nin FDP uygulamaya başlamasıyla yumuşak güç kapasitesini artıracaklarını ileri süren ilgili analizler literatürde mevcuttur. Gerçekten de Ankara’da karar alıcıların FDP uygulama kararı almaları ve ulusal eylem planı hazırlamaları, Türkiye’nin bölgesel ve küresel statüsünü

olumlu etkileyecektir. Bu sayede ülkenin yumuşak gücü artacak, gelişmekte olan diğer ülkelere rol model olabilecektir. Ne var ki mevcut koşullar altında, yakın gelecekte böyle bir adımın atılması ihtimali düşüktür. “Feminizm” kavramı günümüzde devletin en yetkili ağızlarında dahi pejoratif bir anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla, mevcut siyasi elitin FDP ilan etmesini veya BM Kadın, Barış ve Güvenlik kararlarını uygulamak için bir ulusal eylem planı hazırlamasını beklemek pek gerçekçi olmayacaktır.

Yine de Türkiye’de kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda artan farkındalık, mutlaka dış politikanın yapıldığı masalara da zamanla yansımaları olacaktır. Ayrıca Türkiye’nin hem Dışişleri Bakanlığı hem de TİKA vasıtasıyla kadınların güçlendirilmesi konusunda bilfiil kurumsal katkılarda bulunması, kadınlar açısından önemli bir kazanım sayılmalıdır. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) siyasi elitinin toplumsal cinsiyet eşitliği yerine adalet kavramını kullanarak küresel normlara meydan okunması bağlamında dikkate değerdir (Bodur Ün, 2021). Bu bağlamda, aşağıdaki alıntı, zamanın söylemini yansıtmaktadır:

“Adalet herkese hakkını vermektir. Dikkat ederseniz herkese hakkını vermek demek, bir şeyi herkese eşit şekilde dağıtmak veya herkese aynı şekilde davranmak anlamına gelmiyor. Burada da yanlış hareket etmemelisiniz. Büyükle küçüğü aynı terazide tartamazsınız. Güçlüyle zayıfı aynı yarışa sokamazsınız. Bazıları ‘eşit, eşit’ diyor da şimdi yani biz 100 metreyi kadın-erkek aynı şekilde mi koşturacağız? Böyle bir şey olabilir mi? Hadi eşitiz; erkekle, bayan 100 metreyi koşsunlar. Bu adalet olur mu? Olmaz. Olması gereken nedir? Kadın kadın ile koşar, erkek erkekle koşar. Olması gereken budur. Çünkü yaradılışa, fitrata uygun olan da budur. Onun için de dünyanın hiçbir yerinde zaten böyle bir uygulama da yok. Zalimle mazlumu aynı dairede tutamazsınız. Bunun için Mevlana Hazretlerinin, ‘Adalet, bir şeyi yerli yerine koymak, zulüm ise bir şeyi olmaması gereken yere yerleştirmektir’ tanımını önemli gördük. Şayet her şeyi yerli yerine koymazsak zulüm yoluna girmiş oluruz. Cinsiyet konusunda da aynı durum geçerlidir. Yaradılıştan gelen fiziki özelliklerini, duygusal farklılıklarını, becerilerini gözetmeden erkeği ve kadını aynı kefeye koyarak adil davranmış olamayız, olamazsınız. Dikkat ediniz burada kadının eksikliğinden değil, fitri farklılığından kaynaklanan bir ayrışma söz konusudur.” (Cumhurbaşkanı Erdoğan, Köklerimizde cinsiyet ayrımcılığı yok. t.y.)

Yukarıdaki örnek, kadın-erkek ilişkileri konusunun hukuktan ziyade dinsel referanslarla ele alındığını ortaya koymaktadır (Yılmaz & Sarı Karademir, 2025). Eşitlik kavramına mesafeli yaklaşılması, onun yerine adalet kavramının konması, egemen siyasi aktörlerin kadının toplumdaki rolüne dair sahip olduğu bakış açısının dikkat çekici bir örneğidir.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası kurulan küresel düzen, son on beş yıldır değişim ve dönüşümden geçiyor. BRICS ülkelerinin ekonomik yükselişi, ABD'nin küresel liderlik rolünün zayıflaması, uluslararası ilişkilerde bireyin haklarının ve insan güvenliğinin ikinci plana atılması, yükselen otoriterleşme akımları ve bölgesel savaşların yeniden ortaya çıkması, günümüzde karşı karşıya olduğumuz en büyük zorluklardır. Nicholas Onuf'un çığır açan kitabında belirttiği gibi küresel siyaseti inşa etmek, aslında insanlığın elindedir (Onuf, 2012). Bunun için klasik Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarının ötesine geçen yeni kavramsallaştırmalara ve uygulamalara ihtiyacımız var.

Bu bağlamda İsveç'in başlattığı FDP öncü nitelikte önemli bir adımdır. Karar alma mekanizmalarında kadınlar ile erkeklere eşit bir şekilde yer vermek, uluslararası ilişkilerde kadın haklarını savunmak ve dış yardımlarda kadınları gözetmek, ciddi bir açılım sağlamıştır. Her ne kadar İsveç'te göreve gelen muhafazakâr hükümet 2022'de bu kavramı kullanmaktan vazgeçse de günümüzde dünyanın farklı bölgelerinden 11 ülke resmi olarak FDP uygulamaktadır. Bu ülkelerde dış yardım politikalarından çatışma çözümü masalarına kadınların dahil edilmesine kadar farklı alanlarda kadınların erkekler ile eşitliği vurgulanmakta ve uygulanmaktadır.

Küresel sistemin kapsamlı bir dönüşümden geçtiği günümüzde FDP de bazı zorluklarla karşı karşıyadır: Öncelikle FDP'nin sürdürülebilirlik sorunu vardır. Bu konuda öncü ülke olan İsveç'in sekiz yıllık uygulamadan sonra bu politikayı uygulamaya birdenbire son vermesi dikkat çekicidir. Hem küresel düzlemde sert güç politikalarının ön plana çıkması hem de ulusal seçimlerde muhafazakâr partinin zafer kazanmasının bu değişimde etkili olduğu söylenebilir.

İkinci zorluk, söylem ve eylem arasındaki farktır. İsveç ve Almanya örnekleri, resmi olarak FDP'nin benimsendiği durumlarda bile çelişkili politikaların izlenebildiğini göstermektedir. İsveç ve Almanya'nın silahlanma politikaları ve silah ihracatları, FDP perspektifine rağmen uygulanabilmektedir. Dolayısıyla, ülkelerin algıladıkları ulusal çıkarları, benimsedikleri ilkelerle çelişebilmektedir. FDP perspektifi, kağıt üzerinde barış odaklı politikaların uygulanmasını vurgulasa da, Realpolitik bundan farklı olabilmektedir.

Öte yandan, FDP'yi benimsemeyen, anayasal kurumları ve demokratik düzeni son yıllarda zayıflayan, muhafazakâr politikaların uygulandığı bazı ülkelerde, dış politikada görev alan kadınların sayısı artarken bir yandan da uygulamada kadın inisiyatiflerine destekler verilmektedir. Bu durum, küresel kadın eşitliği normlarının ulusal düzeyde sorgulandığı ülkelerde dahi kadınların rollerinin artmakta oluşunun önemli bir göstergesidir.

Bütün bu sorunlara rağmen FDP uygulamaları ve BM'nin kabul ettiği Kadın, Barış ve Güvenlik kararları, küresel siyasetin daha eşit bir şekilde ele alınması açısından önemlidir. Bu konuda daha fazla adım atılması için, akademi bu konunun ısrarla gündemde tutulması önemlidir. Küresel siyasette maskülen hegemonyanın yol açtığı şiddet sarmalından kurtulabilmek ve sürdürülebilir barışa ulaşabilmek için kadınların da eşit bir şekilde karar alma mekanizmalarında yer almaları elzemdir. Bu konuda 2000'lerin başından bu yana atılan adımlar önemli olmakla birlikte, daha fazlasının yapılmasının gerekliliğini günümüzdeki dünya siyasetini hal-i pür meali göstermektedir.

Kaynakça

Alemdar, Z., & Yinanç, B. (2021). *Women, peace and security agenda in Turkey and women in diplomacy: How to integrate the WPS agenda in Turkish foreign policy*. DPK & CATS.

ANKA Haber Ajansı. (2025, 27 Aralık). *Avrupa Birliği nezdinde Türkiye Cumhuriyeti daimi temsilciliğine Yaprak Balkan atandı*. https://ankahaber.net/haber/detay/avrupa_birligi_nezdinde_turkiye_cumhuriyeti_daimi_temsilciligine_yaprak_balkan_atandi_282074

Balcı, M., & Tuzak, M. (2017). Cumhuriyetin ilk yıllarında Nezihe Muhiddin özelinde Türk kadınlarının siyasi hakları için mücadelesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1, 43–51.

Beck, A. (2025). Ready, steady, no? The contested legitimacy of weapon deliveries to Ukraine in German foreign policy discourse. *Politische Vierteljahresschrift*, 66, 45–75.

Berlin: Aggressive Stimmung und Rangeleien bei verbotener propalästinensischer Demo. (2025, October 8). *Süddeutsche Zeitung*. <https://www.sueddeutsche.de/panorama/berlin-aggressivestimmung-und-rangeleien-bei-verbotener-propalaestinensischer-demo-li.3323220>

Bodur Ün, M. (2021). From gender equality to gender justice: De-europeanization of gender equality policies in Turkey. İçinde A. Bilgin (Ed.), *EU/Turkey relations in the shadows of crisis: A break-up or revival?* (ss. 133–153). Lexington Books.

Çetin, Ş., & Yüzbaşıoğlu, N. (2021, 7 Mart). *Türk diplomasisine yön veren kadın diplomatların sayısı artıyor*. Anadolu Ajansı.

Cheung, J., Gürsel, D., Jelenka Kirchner, M., & Scheyer, V. (2021). *Practicing feminist foreign policy in the everyday: A toolkit*. Heinrich Böll Stiftung.

Cumhurbaşkanı Erdoğan: Köklerimizde cinsiyet ayrımcılığı yok. (2018, 24 Kasım). T.C. İletişim Başkanlığı. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-koklerimizde-cinsiyetayrimciligi-yok>

Demirtaş, B. (2019). *Feminizm ve güvenlik*. Güvenlik Yazıları Serisi No. 3. Türkiye Güvenlik Portalı. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/FeminizmGuvencilik_BirgulDemirtas_v.2.pdf

Demirtaş, B. (2024). Perceptions of male scholars toward gender: Reconsidering sustainable patriarchy in Turkish academia. *Turkish Studies*, 25(2), 301–330.

Demirtaş, B., & Yeşilyurt Gündüz, Z. (2020). Türkiye’de uluslararası ilişkiler disiplinde kadın akademisyen olmak: Cam tavanlar ve fildişi bodrumlar. *Alternatif Politika*, 12(1), 228–259.

Enloe, C. (2004). *The curious feminist: Searching for women in a new age of empire*. University of California Press.

Enloe, C. (2014). *Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics* (2. baskı). University of California Press.

Enloe, C. (2017). *The big push: Exposing and challenging persistent patriarchy*. University of California Press.

Erdoğan, S. (2025, 10 Nisan). *Cumhurbaşkanlığı politika kurulları üyeliklerine ilişkin atamalar Resmî Gazete’de*. Anadolu Ajansı.

Etzold, T. (2025). *Germany’s security and defense policies after the Zeitenwende: New government, new direction*. Norwegian Institute of International Affairs.

Feminist Foreign Policy Collaborative. (2025.). *The global partner network for feminist foreign policy*. <https://www.ffpcollaborative.org/dffp-2025>

French Ministry for Europe and Foreign Affairs. (2025). *Gender equality: A priority for France*. <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/human-rights/women-s-rights/gender-equality-a-priority-for-france>

French Ministry for Europe and Foreign Affairs. (2018). *Gender equality: France's international strategy on gender equality (2018–2022)*. <https://id.ambafrance.org/Gender-equality-France-s-International-Strategy-on-Gender-Equality-2018-2022>

Gender Equality Index. (2024). <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2024/country/SE>

Government of Canada. (2023, 20 Eylül). Political declaration on feminist approaches to foreign policy. <https://www.international.gc.ca/news-nouvelles/2023/2023-09-20-feminist-approaches-foreignpolicy-strategies-feministes-politique-etrangere.aspx?lang=eng>

Green, G., Kozielska, M., & Smith, K. E. (2023). *Is feminist foreign policy driving progress for women's representation in diplomacy?* LSE IDEAS. Women in Diplomacy, Strategic Update.

Kandiyoti, D. (2025). Ataerkillikten eril restorasyona: Küresel toplumsal cinsiyet krizinin izdüşümleri. *Feminist Tahayyül*, 6(1), 193–204.

Köksal, G. (2025, 14 Kasım). Almanya'da zorunlu askerlik yolundaki engeller kalktı. *BirGün*. <https://www.birgun.net/makale/almanya-da-zorunlu-askerlik-yolundaki-engeller-kalkti-668729>

Lakhani, N. (2025, 4 Ağustos). 'No one should act surprised' says UN expert who warned of starvation in Gaza last year. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2025/aug/04/gaza-starvation-un-expert-michael-fakhri>

Landale, J. (2024, 28 Mayıs). Spain, Norway and Ireland recognise Palestinian state. BBC News. <https://www.bbc.com/news/articles/cl77drw22qjo>

Ministry for Foreign Affairs of Sweden. (2019). *Handbook: Sweden's feminist foreign policy*.

Moench, M. (2024, 8 Kasım). Nearly 70 percent of Gaza war dead verified by UN are women and children. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/articles/cn5wel11pgdo>

Nasser, A. (2018, 21 Şubat). Is Sweden complicit in war crimes in Yemen? *openDemocracy*. <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/is-sweden-complicit-in-war-crimes-in-yemen/>

Onuf, N. (2012). *World of our making: Rules and rule in social theory and international relations*. Routledge.

Özdemir Sarıgil, B. (2021). *Women, peace and security agenda and humanitarian assistance: A new terrain for Turkey's humanitarian diplomacy*. DPK & CATS.

Papagiotti, F. (2023). *Feminist foreign policy index: A qualitative evaluation of feminist commitments*. International Center for Research on Women. <https://www.icrw.org/publications/feminist-foreign-policy-index-a-qualitative-evaluation-of-feminist-commitments/>

Papworth, E. (2024). *Advancing feminist foreign policy in the multilateral system: Key debates and challenges*. International Peace Institute.

PeaceWomen. (2025). *National action plans at a glance*. <https://1325naps.peacewomen.org/>

Sarı Karademir, B. (2023). Kadın-yurttaş için 'Mor Sözleşme': Mor küçülme. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 227–248.

Sarı Karademir, B. (2026). Feminist dış politika ve Türkiye'de kadın, barış ve güvenlik gündemi: Tutarlılık–araçsallaştırma gerilimi. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye'de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 148–183). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Sokullu, E. C., & Karanis Ekşioğlu, G. (2023). Women in diplomacy in Türkiye: Prospects for a gender turn. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 28(1), 27–54.

Sönmez, P. (2026). AB’de feminist dış politika ve Türkiye ile ilişkiler: İkiyönlü ve diyaloglarla dolu bir yol. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye’de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 80–111). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Spanish Parliament approves arms embargo on Israel. (2025, 8 Ekim). <https://efe.com/en/latestnews/2025-10-08/spanish-parliament-approves-arms-embargo-on-israel/>

Süleymanoğlu-Kürüm, R., & Rumelili, B. (2018). Diplomasıde kadın ve egemen maskülenlik: Değişen normlar ve pratikler. *Uluslararası İlişkiler*, 15(57), 3–18.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022, 8 Mart). *Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun 8 Mart Dünya Kadınlar Günü vesilesiyle yayımladığı mesaj*. <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanisiyain-mevlut-cavusoglu-nun-8-mart-dunya-kadinlar-gunu-vesilesiyle-yayimladiklari-mesaj.tr.mfa>

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2024, 8 Mart). *Sayın Bakanımızın 8 Mart Dünya Kadınlar Günü mesajı*. <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-8-mart-dunya-kadinlar-gunu-mesaji-2024.tr.mfa>

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2025, 8 Mart). *Sayın Bakanımızın 8 Mart Dünya Kadınlar Günü mesajı*. <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-8-mart-dunya-kadinlar-gunu-mesaji-2025.tr.mfa>

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2025, 8 Mart). *Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun 8 Mart Dünya Kadınlar Günü vesilesiyle yayımladıkları mesaj*. <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanisiyain-mevlut-cavusoglu-nun-8-mart-dunya-kadinlar-gunu-vesilesiyle-yayimladiklari-mesaj.tr.mfa>

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2025). *Dışişleri bakan yardımcıları*. <https://www.mfa.gov.tr/bakan-yardimcileri.tr.mfa>

Thompson, L., Ahmed, S., & Khokhar, T. (2021). *Defining feminist foreign policy: A 2021 update*. International Center for Research on Women.

Tickner, J. A. (1992). *Gender in international relations: Feminist perspectives on achieving global security*. Columbia University Press.

Tickner, J. A. (1997). You just don’t understand: Troubled engagements between feminists and IR theorists. *International Studies Quarterly*, 41(4), 611–632.

Tickner, J. A. (1999). Searching for the princess? Feminist perspectives in international relations. *Harvard International Review*, 21 (4), 44-48.

Tickner, J. A. (2001). *Gendering world politics: Issues and approaches in the post–Cold War era*. Columbia University Press.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2025, 10 Ekim). *TİKA Özbekistan’da girişimci kadınları destekliyor*. <https://tika.gov.tr/tika-ozbekistanda-girisimci-kadinlari-destekliyor/>

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2025, 12 Haziran). *TİKA selden etkilenen Bosnalı kadınlar için profesyonel mutfak kurdu*. <https://tika.gov.tr/tika-selden-etkilenen-bosnalikadınlar-icin-profesyonel-mutfak-kurdu/>

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2025, 20 Kasım). *Somali’de kadınların ekonomik güçlenmesine TİKA’dan destek*. <https://tika.gov.tr/somalide-kadınların-ekonomik-guclenmesine-tikadan-destek>

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2025). *Kadınların güçlendirilmesi*. <https://tika.gov.tr/activity/kadınların-guclendirilmesi/>

UK Aid & What Works to Prevent Violence Against Women and Girls. (2023). *What difference are feminist foreign policies making to ending violence against women and girls? An introduction to the relationship between feminist foreign policies, feminist development policies, international gender strategies, and violence against women and girls*.

<https://www.sddirect.org.uk/sites/default/files/2024-01/Policy%20Brief%20What%20difference%20are%20FFPs%20making%20to%20ending%20VAWG%20%284%29.pdf>

UN Security Council. (2000). *Resolution 1325*. (2000, October 31). <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/WPS%20SRES1325%20.pdf>

UN Women (2025, 15 Şubat). *Leadership and political participation: Facts and figures*. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures>

UN Women (2025). *World conferences on women*. <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/world-conferences-onwomen>

UN Women. (2025). *Women, peace and security resolutions*. <https://www.unwomen.org/en/whatwe-do/peace-and-security/global-norms-and-standards>

United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2025). Goal 5: Gender equality. <https://sdgs.un.org/goals/goal5>

Whipkey, K. M., Ahmed, S., & Thompson, L. (2025). *Defining feminist foreign policy 2025* (J. Montilla, B. Woroniuk, L. Torres Peña, & M. Bianco, katkıda bulunanlar). Feminist Foreign Policy Collaborative. https://static1.squarespace.com/static/637d4cec8d2cf97e81431a25/t/69036fde82b34e3f369a446c/1761832926604/Defining+Feminist+Foreign+Policy+2025_Full_FFPC.pdf

World Bank. (2025). *Military expenditure (% of GDP) – Sweden*. <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=SE>

Yeşilyurt Gündüz, Z. (2026). Feminist dış politika ve uluslararası hukukun feminist eleştirisi: Normatif çelişkiler ve Türkiye'nin durumu. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz, & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye'de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss.44-76). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Yılmaz, Z. (2019). A feminist critic of masculine diplomacy culture. *Kültür ve İletişim*, 22(44), 209–238.

Yılmaz, Z. (2026). Feminist dış politika ve Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma performansı: Eleştirel bir değerlendirme. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye'de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 112–147). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Yılmaz, Z., & Sarı Karademir, B. (2025). SDG 5'i feminist kurumsalcılık yoluyla yeniden düşünmek: Türkiye'de toplumsal cinsiyet rejimi ve kalkınma. *Fiscaoeconomia*, 9(3), Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı, 400–428.

BÖLÜM 2

Feminist Dış Politika ve Uluslararası Hukukun Feminist Eleştirisi: Normatif Çelişkiler ve Türkiye'nin Durumu

Zuhal Yeşilyurt Gündüz

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi

TED Üniversitesi, Ankara, Türkiye

zuhal.gunduz@tedu.edu.tr

Giriş

Feminist dış politika (FDP), herhangi bir dış politika uygulaması ya da diplomatik ilişkilerin ve karar alma mekanizmalarının cinsiyet eşitliği temelinde yeniden düzenlenmesiyle sınırlı bir politika olarak görülemez. FDP, bunların ötesinde uluslararası hukukun, insan haklarının ve küresel normatif düzenin toplumsal cinsiyet perspektifinden yeniden okunması ve düzenlenmesi gerekliliğidir. Feminist teori, Hukukun ve Uluslararası İlişkilerin “tarafsız” ve “evrensel” olduğuna dair yerleşik kabulleri sorgulayarak bu alanlardaki gizli cinsiyetçi yapıları açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Uluslararası hukuk ve insan hakları alanı, geleneksel olarak erkek egemen bir bilgi sistematigi içerisinde şekillenmiştir. Ancak özellikle 1990’lardan itibaren gelişen feminist teori hem bireyin hem de devletin konumunu toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerinden yeniden düşünmeye ve dönüştürmeye çağırmıştır. Kitabın bu bölümünde uluslararası hukuk bağlamında feminist teori ve Türkiye’nin durumu anlatılacaktır.

Uluslararası Hukukun Tarihsel Gelişimi

Antik Roma’nın *ubi societas, ibi jus* (toplumun olduğu yerde hukuk da vardır) ilkesi, hukukun toplumsal düzenin temel koşulu olduğunu vurgulamaktadır. Devletler arası ilişkileri düzenleyen ise uluslararası hukuktur (Klabbers, 2013). Günümüzde uluslararası hukuk, devletler ve diğer uluslararası aktörler arasındaki hak ve yükümlülüklerini belirleyen, barış, güvenlik ve iş birliğini hedefleyen kapsamlı bir normatif sistem haline gelmiş ve insan hakları, deniz, çevre, uluslararası ceza hukuku gibi alanlara genişlemiştir (Crawford, 2019).

Modern anlamda 17. yüzyılda şekillense de uluslararası hukukun kökenleri antik uygarlıklardaki diplomatik pratiklere kadar uzanmaktadır. MÖ 1279 yılında Mısır ve Hititler arasında imzalanan Kadeş Antlaşması, egemen devletler arasında yazılı barışın ve uluslararası hukukun ilk örneklerinden biridir (Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Roma hukukundaki *jus gentium* (uluslar/halklar hukuku) kavramı farklı toplumlar arasında geçerli ortak normlar üretme amacı taşıyan ilk evrensel hukuk formu olarak kabul edilir (Sherman, 1918). Ortaçağda *jus gentium* doğal hukuk (*jus naturale*) geleneğiyle birleşerek, adaletin evrensel ve Tanrısal bir düzenden kaynaklandığı fikriyle meşrulaşmış ve Kilise “adil savaş” (*bellum iustum*) ilkesiyle savaşı sadece belli koşullarda meşru saymıştır. Ancak bu dönemde uluslararası hukuk, kapsamının Hıristiyan Avrupa’yla sınırlı kalmasından dolayı evrensellikten uzakta ve Batı-merkeziydi (Klabbers, 2013).

Modern uluslararası hukukun gelişimi genellikle 1648 Westphalia Barışığı’na dayandırılmaktadır (Gross, 1948). Westphalia Barışığı egemenlik ve devletler arası eşitlik ilkelerini kurumsallaştırarak seküler ve devlet merkezli (state-centric) uluslararası düzenin temelini atmıştır. Egemenlik ilkesiyle birlikte devletler kendi topraklarında mutlak yetkiye sahip bağımsız aktörler olmuş ve dış müdahale sınırlandırılmıştır (Klabbers, 2013).

Bu dönemin kurucu düşünürlerinden Hugo Grotius De Jure Belli ac Pacis (Savaş ve Barış Hukuku Üzerine, 1625) adlı eserinde uluslararası hukuku teolojik temelden uzaklaştırıp insan aklına dayandırarak seküler hukukun öncüsü olmuştur. Grotius, savaşın yalnızca hukuken meşru nedenlerle yapılabileceğini savunarak modern barış hukukunun entelektüel temelini oluşturmuştur. Ancak Grotius’un denizlerin serbestliği ilkesini ticari amaçlarla savunması ve böylece emperyalizmin ve sömürgecilğin gelişmesini desteklemesi, uluslararası hukukun erken dönemden itibaren güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını göstermektedir (Klabbers, 2013).

Viyana Kongresi (1815) Avrupa'da diplomatik teamülleri kurumsallaştırarak "konferans diplomasisi" dönemini başlatmıştır. Bu süreçte deniz hukuku, savaş hukuku ve diplomatik dokunulmazlık gibi alanlarda uluslararası normlar belirlenmiştir. Ancak tüm bu gelişmeler rağmen barış korunamamış ve 9 milyona yakın insanın hayatına mal olan Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) gerçekleşmiştir. Sherman'ın savaş sırasında yayınlanan makalesi uluslararası hukuka ve barışa dair inancın en güçlü ve kalıcı ifadelerinden biridir ve hukukun meşruiyet arayışını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır (Sherman, 1918).

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası toplum ortak güvenlik temelli yeni bir barış düzeni arayışına girmiştir. Dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson 22 Ocak 1917 tarihli konuşmasında yeni bir uluslararası sisteme davet etmiştir: "Güçler dengesi değil güçler topluluğu kurulmalıdır, örgütlü rekabet değil örgütlü barış hüküm sürmelidir" (Ozan, 2014).

Bu dönemde İdealistler olarak adlandırılan bir grup liberal düşünür, uluslararası sistemde savaşı ortadan kaldıracabilecek ya da en azından denetim altına alabilecek kurumlar, yöntemler ve uygulamalar geliştirme gerekliliğini ifade etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın dehşeti, onları uluslararası ilişkilerin daha barışçıl bir biçimde düzenlenmesi gerekliliğine yönlendirmiştir. Bu düşüncenin en görünür ve önemli ifadesi, dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın savaş sonrası yeni dünya düzeni için sunduğu On Dört Madde Planı'nda (Wilson İlkeleri/Prensipleri) somutlaşmıştır. İdealistlerin kalıcı katkısı, bir akademik disiplin olarak Uluslararası İlişkiler alanının kurulması fikri olmuştur. Bu düşünürlere göre, uluslararası çatışmaların temel nedeni bilgi ve anlayış eksikliğiydi, dolayısıyla sistemi denetim altına alabilmek için uluslararası süreçlerin daha iyi anlaşılması gerekiyordu. İdealistlere göre ilerleme, aklın, insan doğasındaki irrasyonel arzular ve zayıflıklar üzerinde hakimiyet kurmasıyla mümkün olabilecekti ancak. İnsanın aklını en etkili biçimde kullanmasının doruk noktası ise bilimdi. Bu düşünce, Galler'in Aberystwyth kentinde ilk Uluslararası Siyaset Bölümü'nün (Department of International Politics) kurulmasına yol açmıştır. Yeni disiplinin amacı, barışın sağlanmasına hizmet edecek bilimsel bilgi üretmektir (Kurki & Wight, 2013). Başka ülkeler, başka üniversiteler de benzer kürsüler açarak Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimine katkı sunmuştur. Türkiye'de 2026 yılında 208 üniversitenin 123'ünde Uluslararası İlişkiler ya da Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü bulunmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında barışçıl bir dünyaya dair uyanan umut ve inanç ve bu yöndeki çaba ve emek ile 10 Ocak 1920 tarihinde Milletler Cemiyeti (League of Nations) kurulmuştur. Ancak Milletler Cemiyeti'nin ortak güvenliği sağlayamaması, yaptırım mekanizmalarının zayıflığı sonucu ve farklı ülkelerde gelişen aşırı milliyetçilik, Faşizm ve Nazizm rejimlerinin zeminini hazırladığı 85 ila 90 milyon kadar insanın canına mal olan olağanüstü yıkıcılıktaki İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı esnasında tasarlanan ve savaş sonrasında 24 Ekim 1945'te kurulan Birleşmiş Milletler (BM), evrensellik vurgusuyla uluslararası hukuku yeniden şekillendirmiştir. Birleşmiş Milletler Antlaşması, yani BM Şartı (1945), kuvvet kullanımını yasaklamış, insan haklarını uluslararası barışın temeli olarak kabul etmiştir (United Nations, Charter, 1945). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ise uluslararası hukuku yalnızca devletlerin değil, bireylerin de haklarını güvence altına alan bir sistem haline getirmiştir.

Uluslararası hukukun temel kaynakları, 1946 tarihli Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde tanımlanmıştır (International Court of Justice, 1946). Antlaşmalar, ahde vefa ilkesi (*pacta sunt servanda*) uyarınca devletler, imzaladıkları ve onayladıkları antlaşmalara bağlı kalmak ve antlaşmalarına uymak zorundadır. Teamül Hukuku tutarlı devlet uygulamalarına dayanır. "Hukukun genel ilkeleri" ulusal sistemlerde ortak kabul gören normları ifade eder. Yargı kararları

Uluslararası Hukukun Genişlemesi ve İnsan Hakları

Uluslararası hukukun en yeni alanlarından biri insan hakları alanıdır. İnsan hakları, bireylerin sadece insan olmalarından kaynaklanan devredilemez haklarını ifade etmektedir. Bu hakların uluslararası hukukta kurumsallaşması İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gerçekleşmiştir. 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Şartı insan haklarını koruma yükümlülüğünü açık biçimde ifade ederken, 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB), modern insan hakları hukukunun temel taşı olmuştur (United Nations, 1948).

Beyanname'nin hazırlanışı sürecinde özellikle kadın delegelerin yoğun çabası sonucu İHEB'in kadınları yok sayan bir anlayıştan uzaklaşması sağlanabilmiştir. Bir örnek olarak Hindistanlı Hansa Mehta İHEB'in 1. maddesindeki "Bütün erkekler özgür ve eşit doğar" ifadesinin "Bütün insanlar özgür ve eşit doğar" olarak değiştirilmesini sağlamıştır (United Nations, t.y., Preamble, para. 1).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, "ırk, cinsiyet, dil, din veya başka bir statüye dayalı ayırım gözetmeksizin" tüm bireylerin eşit haklara sahip olduğunu ilan ederek, insan haklarını evrensel düzeyde tanımlamıştır (United Nations, 1948). Ayrıca "herkesin yasa önünde eşit olduğu ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunmaya hakkı olduğu" belirtilmiş ve "Herkes, bu Bildirgeye aykırı herhangi bir ayrımcılığa ve ayrımcı kısırtmalara karşı eşit korunma hakkına sahiptir" denilmiştir.

İHEB 1966 yılında geliştirilen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (International Covenant on Civil and Political Rights) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) ile tamamlanmıştır (United Nations, 1966a; United Nations, 1966b).

Tüm bu gelişmeler, bireyin uluslararası hukukun doğrudan öznesi olarak tanınmasını sağlamış, böylece insan hakları ihlalleri yalnızca bir iç hukuk meselesi olmaktan çıkıp uluslararası toplumun ortak sorumluluğu olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yönüyle insan hakları hukuku devlet egemenliğinin mutlak karakterini sınırlayan en önemli gelişmedir. Dolayısıyla uluslararası hukuk, devletler tarafından gelenek ve antlaşma mekanizmaları yoluyla kabul edilmiş egemenlik kısıtlamaları bütünü olarak görülebilir (Donnelly, 2013: 212).

Zaman içerisinde kadın, çocuk, mülteci ve engelli hakları gibi alanlarda özel sözleşmelere de ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda 18 Aralık 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women – CEDAW) ve 20 Kasım 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi (Convention on the Rights of the Child) en önemli sözleşmeler arasındadır (United Nations, 1979; United Nations 1989). 1951 tarihli BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'yle birlikte mültecilerin hakları belirlenmiş, ancak sözleşmede "kadın" kavramının sadece bir kez geçmesi önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmiştir (United Nations, 1951).

Soğuk Savaş döneminde uluslararası hukuk dekolonizasyon, insan hakları ve uluslararası ceza hukuku alanlarında genişlemiştir. Uluslararası Ceza Mahkemesi (Rome Statute of the

International Criminal Court, 17 Temmuz 1998), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (European Court of Human Rights, 21 Ocak 1959) ve bölgesel insan hakları rejimleriyle birlikte uluslararası hukuk giderek hem küresel hem bölgesel bağlamda ilerleme kaydetmiştir (International Criminal Court, 1998; European Court of Human Rights, 1959).

Bunların yanı sıra Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect–R2P), uluslararası toplumun soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar gibi kitlesel vahşet suçlarının önlenmesini hedefleyen uluslararası bir normdur. R2P 1990’larda Ruanda ve eski Yugoslavya’da yaşanan soykırımlar karşısında uluslararası toplumun yetersizliği üzerine gelişmiş ve 2005 BM Dünya Zirvesi’nde oybirliğiyle kabul edilmiştir. R2P ilkesi devletlere vatandaşlarını korumaları için temel sorumluluk yüklemektedir. Bir devlet bu sorumluluğunu yerine getir(e)mezse risk altındaki insanları korumak amacıyla BM’nin ve üye devletlerin gerekirse bir başka devletin egemenliğini ihlal etmesine olanak tanır (Global Centre for the Responsibility to Protect, t.y.; Gözen Ercan, 2014).

Uluslararası İnsancıl Hukuk: Savaşın Sınırları

Uluslararası İnsancıl Hukuk (International Humanitarian Law), uluslararası hukukun özel bir dalı olarak, silahlı çatışmaların hem savaşa bizzat katılan hem de doğrudan katılmayanlar üzerindeki dehşetini azaltmayı hedeflemekte ve savaşın hangi araç ve yöntemlerle yapılabileceğine dair sınırlar çizmektedir. Savaş zamanlarında sivillerin, yaralıların ve esirlerin korunmasını amaçlayan insancıl hukuk, bu korunmaya yönelik normlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Askin, 2000). Bu hukuk dalının temelleri 1864 tarihli Birinci Cenevre Sözleşmesi ile atılmıştır. Sonrasında 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Ek Protokolleri, savaşın hukuki sınırlarını belirlemiş ve silahlı çatışmalarda sivillerin ve insan onurunun korunmasını uluslararası bir yükümlülük haline getirmiştir (Henckaerts & Doswald-Beck, 2005).

Ancak, savaş ve çatışma zamanlarında yaşanmakta olan acıları azaltmayı amaçlayan yasaklar, savaşa özgü şiddet, nefret, korku ve çaresizlik ortamında sıklıkla ihlal edilmektedir. Sonuç olarak silahlı çatışmalar, uluslararası hukukun bu dalını oluşturan kanunların, geleneklerin ve ilkelerin ihlalleriyle doludur. Bu ihlallerden bazıları, suçun işlenmesini önlemek, işlendikten sonra suçu durdurmak veya işlendikten sonra suçu cezalandırmak için gerekli adımların atılmaması gibi nedenlerle faile veya suçun işlenmesinden veya ihmalden sorumlu olan diğer kişilere bireysel cezai sorumluluk yükleyen suçlardır. Çağdaş uluslararası hukuk sadece devletlere değil, artan bir şekilde bireylere ve gruplara yükümlülükler, görevler ve cezai sorumluluklar yüklemektedir (Askin, 2000).

Kadınların silahlı çatışmalardan daha fazla etkilenmelerinden dolayı uluslararası insancıl hukuk, savaş zamanında kadınlara yönelik yaygın muameleye ve kadınlara karşı işlenen cinsiyete özgü savaş suçlarını kovuşturmak için kullanılabilecek yasaları da içermektedir (Askin, 2000). Çünkü silahlı çatışmalar, kadınların halihazırda yaşadığı küresel eşitsizlikleri daha da kötüleştirirken aynı zamanda kadınlara karşı yeni ve farklı ayrımcılık türleri yaratmaktadır.

Uluslararası İnsancıl Hukuk hâlâ “erkek” deneyimini yansıtacak şekilde tasarlanmıştır. Gardam ve Jarvis (2001) ırk, etnik köken, milliyet, sınıf, yaş, engellilik ve cinsellik gibi cinsiyet dışındaki birçok faktörün bir kadının silahlı çatışma deneyimini etkileyeceğini, ancak birkaç ortak tema olduğunu savunmaktadır: Sivil kadınların kasıtlı olarak öldürülmesi; “yan hasar”ın kadınlar

üzerindeki orantısız etkisi; silahlı çatışmalar sırasında kadınlara yönelik şiddetin (cinsel şiddet dahil) yaygınlığı; mülteci ve yerinden edilmiş kadınların deneyimleri; gözaltında tutulan kadınlara cinsiyete dayalı kötü muamele; silahlı çatışmalar sırasında cinsiyet stereotiplerinin pekiştirilmesi (özellikle propaganda yoluyla); aile üyelerinin kaybı ve sosyal konum kaybının kadınlar üzerindeki etkisi; savaşın kadınlar üzerinde yıkıcı ekonomik etkileri; savaş zamanında temel ihtiyaçlar ve hizmetlere erişimin engellenmesi ve bunun kadınların sağlığı ve acil yardımlara erişimi üzerindeki etkisi ve kadın savaşçıların karşılaştığı cinsiyet stereotiplerine dayalı roller.

İnsancıl hukukun feminist yorumları bu alanın da cinsiyet körü bir yaklaşım taşıdığını ifade etmektedir. Kadınların çatışma dönemlerinde yaşadığı cinsel şiddet, göç, bakım emeği ve görünmeyen travmalar klasik insancıl hukuk metinlerinde uzun süre yer bulmamıştır (Gardam & Jarvis, 2001). Dolayısıyla feminist hukukçular insancıl hukukun kapsamının yalnızca savaşan taraflara değil tüm sivilere ve özellikle kadınlara yönelik koruma hükümleriyle genişletilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Feminist hukukçular bu düzenlemelerin kadınları pasif mağdurlar olarak tanımladığını ve çatışma sonrası süreçlerdeki rollerini göz ardı ettiğini ifade etmektedir (Charlesworth, 2017). Bu yaklaşım 2000 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı Kadın, Barış ve Güvenlik Kararı (Women, Peace and Security, WPS) ile kurumsal bir nitelik kazanmıştır (United Nations Security Council, 2000). Bu karar, "Kadın, Barış ve Güvenlik" gündemini başlatmış, kadınların barış süreçlerinde aktif katılımını uluslararası bir norm haline getirmiş ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetin önlenmesini uluslararası barışın ayrılmaz bir parçası olarak tanımlamıştır (Sarı Karademir, 2026). Feminist hukuk literatürü bu adımı uluslararası hukukun erkek merkezli yapısının dönüşümünde önemli bir kazanım olarak görmektedir (Charlesworth & Chinkin, 2022).

Uluslararası Hukukun Öteki Yüzü: Batı-merkezcilik ve Bağlayıcılık Sorunu

Uluslararası Hukukun tarihsel gelişimi çoğu zaman iddia edildiği gibi tarafsız ve evrensel bir süreç olmamış; aksine tarihsel olarak emperyalizm, sömürgecilik ve Avrupa güç dengeleriyle iç içe şekillenmiştir. Avrupa devletleri, keşif ve ticaret özgürlüğü adına Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında nüfuz alanları kurarken, uluslararası hukuk bu genişleme süreçlerini meşrulaştıran bir araç işlevi görmüştür (Klabbers, 2013).

Grotius'un "denizlerin serbestliği" ilkesi, Avrupalı güçlere küresel ölçekte seyrüsefer ve ticaret özgürlüğü tanımış olsa da bu süreç, yerli halklarla ilişkilerin hukuki bir çerçeveye oturtulmasını gerektirmiştir. Bu noktada *terra nullius* (sahipsiz toprak) anlayışı devreye girmiş, "keşfedilen" topraklar Avrupalı devletler tarafından sahipsiz ilan edilerek egemenlik iddialarına konu edilmiştir (Klabbers, 2013). Fakat ekonomik çıkarlar söz konusu olduğunda yerli halkların varlığı bu kez "hukuken" tanınmış, değerli mallara erişim için ticaret anlaşmaları yapılmıştır. Böylece sömürgecilik pratiği içinde çelişkili bir yapı ortaya çıkmıştır: Egemenlik iddialarında yerli halklar yok sayılırken, ekonomik çıkarlar söz konusu olduğunda meşru aktörler olarak kabul edilmişlerdir. Sonuçta dünya Avrupalı güçlerin rekabet ve paylaşım alanı haline gelmiş ve Avrupa-merkezli bir terimle "Yeni Dünya" Avrupalıların kendi aralarında bölüştüğü bir alan olarak görülmüştür (Klabbers, 2013).

Uluslararası hukukun gelişimi de bu çerçevede Avrupa güç dengeleri sistemine dayanarak Avrupa-merkezli ve Avrupa-merkeziyetçi bir niteliğe bürünmüş, Avrupa devletlerinin çıkarlarını gözeten bir araç haline gelmiş, sömürgecilik ve emperyalizm süreçlerine meşruiyet kazandırmıştır (Anghie, 2005). Sömürgecilik, uluslararası hukuku "uygarlaştırma misyonu" (civilizing mission) ideolojisiyle birleştirmiştir. Batı dışı toplumlar "hukukun nesnesi" haline getirilmiş, Avrupa ise "hukukun öznesi" konumunda kalmıştır (Anghie, 2005).

Uluslararası hukuk yalnızca sömürgecilik döneminde değil, sonraki aşamalarda da "uygarlaştırma misyonu" anlayışını sürdürmüştür. Anghie'ye (2005) göre uluslararası hukukun temelinde, "medenî" Avrupa toplumları ve "ilkel" olarak tanımladıkları Avrupa dışı toplumlar arasındaki ayrımı sürekli yeniden üreten bir "farklılık dinamiği" (dynamic of difference) bulunmaktadır. "Uygarlaştırma misyonu" kavramının bu yapının merkezinde yer aldığını, Avrupa'nın kültürel farklılığı "evrensel" bir değer olarak sunup, diğer toplumları "geri kalmış" olarak tanımlayarak kendi egemenliğini meşrulaştırdığını vurgulayan Anghie, böylece uluslararası hukukun Avrupa dışı dünyayı dönüştürme ve kontrol etme aracı haline geldiğini belirtmektedir. Sonuç olarak uluslararası hukuk, kendisini tarafsız ve evrensel bir normlar bütünü olarak sunsa da tarihsel olarak Avrupa-merkezci, emperyal ve sömürgeci süreçlerle iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Bu nedenle uluslararası hukukun "evrensellik" iddiası günümüzde giderek daha fazla sorgulanmakta ve Hukuk disiplininin dekolonizasyon perspektifinden yeniden düşünülmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Üstelik bu "uygar/ilkel" ikiliği uluslararası hukukta yalnızca tarihsel bir kalıntı olmayıp çağdaş hukuk anlayışında da dolaylı biçimlerde sürekli yeniden üretilmektedir (Anghie, 2005).

Bu çerçevede postkolonyal teorisyenler, uluslararası düzen, uluslararası toplum ve uluslararası etik gibi kavramların Avrupa'nın genişleme ve sömürgecilik döneminden bağımsız düşünülmeceğini vurgularlar (Grovoğui, 2013). Avrupa devletleri ahlaki bir üstünlük iddiasıyla Avrupa dışı toplumlara "öğretmenlik" yapıp adeta "doğruları" öğretme çabasına girmektedirler. Grovoğui'ye (2013) göre Batı, ahlak düşüncesinde varlığını ihtiyacına göre bazen vurgulamakta bazen ise silikleştirmektedir. Örneğin insan hakları gibi alanlarda bazen kendi kökenlerini silikleştirirken, ihtiyaç duyduğunda bu normların Batı uygarlığının ürünü olduğunu vurgulayarak üstünlüğünü yeniden pekiştirmektedir. Böylece evrensel normların Batı kökenli olduğuna dair söylem, Batı'nın kendisini meşru bir ahlaki otorite olarak konumlandırmasını desteklemektedir (Grovoğui, 2013).

Uluslararası hukukun bir diğer temel sorunu ise kapsamının genişlemesine ve karmaşıklaşmasına rağmen uygulamada devletlerin ve diğer aktörlerin bu normlara uymakta başarısız ya da isteksiz olmalarıdır. Sözleşmelerde bağlayıcılığın ve ahde vefa ilkesinin vurgulanmasına karşın, devletlerin insan hakları ve diğer alanlardaki yükümlülüklerini siyasi çıkarları nedeniyle yerine getirmedikleri sıkça görülmektedir. Bu açıdan uluslararası hukukun pratikte uygulanabilirliği büyük ölçüde devletlerin politik iradesine bağlıdır. Uluslararası hukukta yaptırım mekanizmalarının zayıflığı "bağlayıcılık paradoksu" olarak tanımlanan yapısal soruna yol açmaktadır (Klabbers, 2013).

Bu paradoksun merkezinde uluslararası hukukun uygulanmasının devletlerin rızasına ve politik iradesine bağlı olması yer almaktadır. Bir yandan sözleşmeler, teamüller ve diğer normatif kaynaklarla devletler arasında düzen kurulurken, diğer yandan bu düzenin uygulanması, devletlerin isteklerine, kapasitesine ve politik tercihine bırakılmaktadır. Bu ikili yapı, uluslararası hukukta "bağlayıcılık" ile "uyum" (compliance) arasındaki uçurumu gündemde tutar. Besson'a (2016) göre uluslararası hukuk yapımında makul anlaşmazlıklar bulunur ve hiçbir devlet, rızası olmadan ve anlaşma olmadan uluslararası hukuka bağlı olmaz, olamaz. Uluslararası hukuk demokratik bir sistem olmamakla birlikte, demokratik devletlerin uluslararası normlara rıza göstermeleri hukukun meşruiyeti açısından önem taşımaktadır. Rıza, hukukun geçerliliğinin

kaynağı değildir, ancak demokratik devletlerin halklarına karşı sorumlulukları çerçevesinde meşruiyetini güçlendiren tamamlayıcı bir unsurdur (Besson, 2016).

Chilton ve Tingley (2013) rızanın uyum anlamına gelmediğini ampirik kanıtlarla ortaya koymaktadırlar. Devletler çoğu zaman uluslararası anlaşmalara itibar ve saygınlık kazanmak ve/veya diplomatik meşruiyet sağlamak için taraf olmakta, ancak uygulamada yükümlülükleri siyasi çıkarlar, ekonomik maliyetler ve ulusal düzeyde politik baskılar nedeniyle esnetmektedir. Ayrıca yaptırım eksikliği de önemli bir etkidir. Bu nedenle uluslararası hukukun bağlayıcılığının yalnızca rıza temelli ele alınmıyıp, aynı zamanda güçlü izleme ve yaptırım mekanizmalarıyla desteklenmesi gerektiği savunulmaktadır.

Uluslararası Hukukun tarihsel değişimi konusunun ardından bir sonraki kısımda feminist teori ve feminist teorinin uluslararası hukuk eleştirisi sonrası uluslararası hukukun dönüşümüne eğileceğiz.

Feminist Teori ve Uluslararası İlişkiler Disiplini

Feminist teori, Uluslararası İlişkiler disiplinine görece geç bir dönemde, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında dahil olmuş ve disiplinin temel kavramları ile varsayımlarını eleştirel bir biçimde toplumsal cinsiyet perspektifinden yeniden düşünmeye davet ederek köklü bir dönüşüm başlatmıştır. Feminist Uluslararası İlişkiler teorisyenleri, disiplinin merkezinde yer alan egemenlik, devlet, güç ve güvenlik gibi kavramların eril bir söylemle inşa edildiğini ve bu nedenle Uluslararası İlişkiler disiplinin bizzat kendisinin "cinsiyet körü" olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşım, küresel siyasetin yapısal olarak yalnızca güç ve güvenlik ekseninde değil, toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde şekillendiğini savunur (Tickner & Sjoberg, 2013).

Feminist teorisyenler kadınların küresel siyaset, ekonomi ve diplomasi içindeki görünmezliğini de vurgulayarak temsil eşitsizliğine dikkat çekmiştir. Dünyada devlet başkanlarının yalnızca yüzde 15'inin kadın olması bu yapısal eşitsizliğin somut bir göstergesidir. BM Kadın Birimi'nin 12 Eylül 2025 tarihli verilerine göre yalnızca 19 ülkede bir kadın devlet başkanı ve 22 ülkede bir kadın hükümet başkanı vardır (UN Women, 2025). Bu temsil eksikliği uluslararası politik karar alma süreçlerini etkileyen temel bir sorundur. Feminist yaklaşım devlet merkezli (state-centric) analizlerin yerine insan merkezli (people-centric – human centered) bir yaklaşımı önermektedir (Demirtaş, 2025).

1990'lardan itibaren gelişen "ikinci nesil" feminist araştırmalar daha ampirik bir yöntem benimseyerek askeri fuhuş, ev içi hizmet, göçmen kadın emeği, bakım emeği gibi daha önce "özel" alan kapsamında görüldüğü için önemsenmeyen ve ihmal edilen konulara odaklanmıştır. Bu çalışmalar, özel alanın küresel siyasetin ve küresel ekonominin işleyişinde merkezi bir rol oynadığını göstermiştir (Tickner & Sjoberg, 2013). Bu bağlamda 1960'lı ve 1970'li yıllarda feminist hareketin en önemli sloganlarından biri olan "özel olan politiktir" (The personal is political) sloganı belirleyici özellik taşır. Carol Hanisch'in 1969 tarihli "The Personal is Political" makalesinde belirttiği gibi, "kişisel problemlerin politik problemler olduğu, kişisel çözümlerin mümkün olmadığı" fark edilmiştir (Hanisch, 1969).

Feminist Uluslararası İlişkiler teorisinin duayenlerinden Cynthia Enloe bu yaklaşımı uluslararası düzleme taşıyarak, "The personal is international; the international is personal" tespitiyle özel olanın yalnızca politik değil, aynı zamanda uluslararası olduğunu ve uluslararası olanın da özel

olduğunu ifade etmiştir (Enloe, 2014: 343-360). Böylece bireylerin gündelik yaşam deneyimleri, küresel siyasetin analizinde vazgeçilmez bir kategori haline gelmiştir.

Türkiye’de feminist düşüncenin önde gelen isimlerinden Yıldız Ecevit’e göre toplumsal cinsiyet (gender) “bir toplumda kadınlar ve erkekler için kültür, gelenekler, eğitim, din ve diğer kurumlar tarafından uygun görülen toplumsal roller ve sorumluluklar, davranışlar, konumlar, beklentiler, güç ve ayrıcalıklar, hak ve fırsatlar olarak tanımlanmıştır. Bunların toplum tarafından kadınlar ve erkeklere yüklenmesine toplumsal inşa denilmiştir” (Ecevit, 2021: 9). Buna karşılık toplumsal cinsiyet körlüğü (gender blindness) “erkeklerin ve kadınların görev, rol ve sorumluluklarının belirli sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamlarda farklılığını ve bu farklılıkların ayrımcı uygulamalara kaynaklık ettiğini kabul etmemektir” (Ecevit, 2021: 20)

Feminist teoriye göre toplumsal cinsiyet biyolojik farklılıklardan ziyade sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş rolleri ifade etmektedir. Bu toplumsal inşa süreci, güç, rasyonellik, bağımsızlık ve özerklik gibi özellikleri “erkekliğe” ve kamusal alana ait kabul ederken, duygusallık, kırılganlık ve bakım gibi özellikleri ise “kadınlığa” ve özel alana ait olarak konumlandırır (Harding, 1986). Bu ikilikler, kültürel ve tarihsel olarak üretilmiş olup, “doğal” ve olağan kabul edilerek aslında iktidar ilişkilerini meşrulaştırmaktadır (Tickner & Sjoberg, 2013). Connel’in ortaya koyduğu “hegemonik erkeklik” kavramı ise erkeklerin baskın konumunu meşrulaştıran ve kadınlar ile hegemon erkek tiplemesine uymayanları marjinalleştiren sosyokültürel bir uygulama, yani patriarkanın meşruiyetini sağlayan bir cinsiyet pratikleri bütünüdür (Connel, 1995).

Feminist Uluslararası İlişkiler teorisi, bu cinsiyetçi ikiliklerin yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda devletlerin davranış biçimlerinde de belirleyici olduğunu vurgular. Örneğin Türkiye’de dış politika söylemlerinde “güç” ve “özerklik” gibi hegemonik erkeklik temalarının baskın olması ve kamusal alanın eril, özel alanınsa kadınsı olarak kurgulanması bu dinamiklerin göstergesidir. Feminist teori bu ayrımı sorgulayarak uluslararası siyasetin sadece devletlerarası ilişkiler üzerinden değil, toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerinden anlaşılması gerektiğini savunur (Harding, 1986; Tickner & Sjoberg, 2013).

Birçok feminist teorisyen, bilgi ve iktidar ilişkisini çözümlmek için epistemolojik anlamda post-pozitivist bir duruş benimsemektedir. Bu perspektife göre bilgi toplumsal bağlamdan bağımsız değildir ve Uluslararası İlişkiler alanındaki bilgi üretimi tarihsel olarak erkeklerin deneyimlerini merkeze alıp erkekler tarafından ve erkekler hakkında yazılmış olduğundan tarafsız değil, erildir (Harding, 1986). Feminist epistemoloji ise konuya toplumsal cinsiyet perspektifinden bakarak uluslararası sistemi anlamaya çalışır (Tickner & Sjoberg, 2013).

Feminist Uluslararası İlişkiler teorisi, küresel siyaseti anlamak için yalnızca devletlerarası ilişkilerin değil, bireylerin yaşam deneyimlerinin de dikkate alınması gerektiğini vurgular. Feminist epistemoloji ise mikro düzeydeki bireysel deneyimleri makro düzeydeki siyasal yapılarla ilişkilendirerek daha kapsayıcı bir uluslararası siyaseti hedefler.

Feminist Uluslararası İlişkiler teorisi, disiplinin hem ontolojik hem de epistemolojik sınırlarını genişletmiştir. Bir yandan kadınların ve toplumsal cinsiyetin görünürlüğüne artırarak, diğer yandan kadın deneyimlerini ve toplumsal cinsiyetin etkilerini merkeze alarak uluslararası siyasetin yapısını yeniden tanımlamıştır. Bu yaklaşım, gücün yalnızca askeri ya da ekonomik değil, aynı zamanda ilişkisel, toplumsal ve kültürel boyutlarını göstermiştir. Feminist teori böylece Uluslararası İlişkiler disiplininin “görünmez” aktörlerini görünür kılarak, daha kapsayıcı, daha eleştirel bir uluslararası siyaset anlayışının geliştirilmesine katkı sağlamıştır.

Feminist Teori ve Uluslararası Hukuk İlişkisi

Uluslararası hukuk birçok alanda gelişme kaydetmiş olsa da toplumsal cinsiyet perspektifini dahil etmekte oldukça geç kalmıştır. Bu gecikme geleneksel klasik Hukuk anlayışının ağırlığını yansıtmaktadır. Siyasetin aksine, hukukun karar vericilerin önyargılarından bağımsız, nesnel, rasyonel ve tarafsız bir akıl yürütme sistemi sunduğu –başka bir deyişle hukukun “tarafsız” olduğu– iddia edilmektedir.

1990’lı yılların başına kadar uluslararası hukuk toplumsal cinsiyet konusuna ilgi göstermemiştir. Feminist seslerin uluslararası hukukta duyulması özellikle Cynthia Enloe, V. Spike Peterson ve J. Ann Tickner gibi feminist Uluslararası İlişkiler teorisyenlerinin devlet, egemenlik, güvenlik, güç, çatışma, savaş ve barış gibi Uluslararası Hukukta da önem taşıyan kavramların ne denli cinsiyete dayalı ve hatta cinsiyetçi olduğunu ve kadınlar ve erkekler için farklı anlamlar taşıyabildiğini görünür kılmaya başlamıştır. Bu çalışmalar uluslararası hukukun arka planındaki ataerkil yapı taşlarını ortaya çıkarmada hukukçulara önemli bir kavramsal çerçeve sunmuştur (Stein & Tepe-Belfrage, 2016).

Feminist Uluslararası İlişkiler teorisyenleri ayrıca toplumsal cinsiyetin ırk, etnisite ve sınıf gibi diğer iktidar biçimleriyle ilişkisine işaret etmiş ve farklı kadın grupları arasında iktidar ilişkilerinin nasıl inşa edildiğine dikkat çekmiştir. Bu çalışmalar sayesinde uluslararası hukukçular, uluslararası hukukun rasyonel, tarafsız, bağımsız ve evrensel bir adalet biçimi sunduğu iddiasına karşı araştırma ve çalışmalar yapabilmeye başlamıştır (Stein & Tepe-Belfrage, 2016). Aynı zamanda hukuk kurallarının ve kurumlarının yapısal yetersizliklerini görünür kılmaya odaklanmışlardır.

Bu çerçevede Charlesworth ve Chinkin’in (2022) feminist uluslararası hukuk yaklaşımı, disiplinin tarafsızlık ve evrensellik iddiasını sorgulayan kapsamlı bir eleştiri sunmaktadır. Uluslararası hukuk yapım süreçlerindeki kadın temsiline düşük olduğunu, insan hakları sözleşmelerine konan çekinceleri, sözleşme hükümlerinin uygulama eksikliklerini ve devletlerin dirençlerini yapısal sorunlar olarak tespit etmektedirler. Özellikle insan hakları sisteminde kadın haklarının tarih boyunca nasıl önemsiz konuma itildiği, eşitlik kavramının kadınların toplumsal dezavantajlarını görmezden gelerek onları soyut bir “evrensellik” içine hapsettiğini ayrıntılı biçimde tartışmaktalar. Uluslararası insancıl hukuk da feminist eleştiriye tabi tutulmaktadır. Cinsel şiddet, saldırı ve tecavüzün uzun süre savaş suçu kapsamına alınmaması, barışı koruma operasyonlarının büyük oranda erkek personel tarafından yürütülmesi ve bu cinsiyet körlüğünün ve duyarsızlığın pratikte kadınlar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Benzer şekilde “kolektif güvenlik” ve “insani müdahale” gibi kavramların da cinsiyetsizmiş gibi kurgulanması, kadınların güvenlik ihtiyacının uluslararası hukuk tarafından ikincil bir mesele olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Charlesworth ve Chinkin’in (2022) kendi çabalarını “modern bir Grotian proje” olarak tanımlamaları dikkat çekicidir. Bu bağlamda uluslararası hukukun toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden inşası ve kurumsallaşması gerekmektedir. Bu amaç uluslararası hukukun sınırlarını sömürge halkları, yerli topluluklar, apartheid mağdurları, çevre veya biyolojik çeşitliliğin korunması gibi alanlara genişletmeye çalışan reformist projelerle örtüşmektedir.

Günümüzde feminist hukukçular uluslararası hukuk alanında belirli ölçüde somut başarılar elde edebildiklerini söyleyebiliyorlar. Özellikle uluslararası ceza hukuku alanında ad hoc savaş suçları mahkemelerinin ve Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kurulması, cinsel ve toplumsal cinsiyete

dayalı suçların tanımlanması ve kovuşturulması açısından önemli ilerlemeler sunmuştur. Feminist reform gündeminin BM’de ve uluslararası sivil toplumda çalışan aktörler tarafından benimsenmesi de bu dönüşümün parçasıdır.

Charlesworth, Chinkin ve Wright (1991: 614-615) uluslararası hukukun erkek deneyimini merkez alan, kamusal-özel ayrımını sürdüren bir yapı kurduğunu belirtir. Bu ayrım, kadınların özel alana hapsedilmesine ve hukukun koruma alanı dışında kalmasına yol açmıştır. Feminist perspektif, insan haklarının yalnızca bireysel değil, aynı zamanda yapısal eşitsizlikleri dönüştürmeye yönelik bir araç olarak yeniden düşünülmesi gerektiğini savunur.

Feminist teori, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, ataerkil iktidar yapılarının ve bunları yeniden üreten kültürel, ekonomik ve hukuksal sistemlerin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Böylece yalnızca toplumsal cinsiyet rollerini değil, aynı zamanda bilgi, norm ve hukuk üretim süreçlerini de sorgulamaktadır. Feminist hukuk teorisi, insan haklarının “evrensel” olarak tanımlanmasına karşın, bu evrenselliğin tarihsel olarak erkek deneyimi üzerinden kurulduğunu ileri sürmektedir. Smart’ın ifadesiyle hukuk “tarafsız bir dilde konuşan ataerkil bir akıl” üretmiştir (Smart, 1989). Feminist hukukçular, insan hakları belgelerinin ve uygulamalarının, kadınların ve toplumsal cinsiyet azınlıklarının deneyimlerini yeterince yansıtmadığını eleştiri konusu yapmaktadır.

Charlesworth ve Chinkin (2022), uluslararası hukukun tarihsel olarak kadınları dışlayan yapısının, yalnızca kadınların görünmezliğini sürdürmekle kalmayıp aynı zamanda bu eşitsizliği meşrulaştıran dar ve sınırlı bir içtihat oluşturduğunu ifade etmektedir. Kadınların uluslararası hukukun gelişiminde yer almamasının, adaletin cinsiyet temelli boyutlarının göz ardı edilmesine neden olmuştur. Bu durum, uluslararası hukuk disiplininin “evrensel adalet” iddiasına gölge düşürmekte, hukuku toplumsal cinsiyet körü bir alan haline getirmektedir.

Feminist hukuk teorisi, son kırk yılda uluslararası hukukun yapısını, söylemini ve meşruiyet temellerini sorgulayan en önemli eleştirel düşünce akımlarından biri hâline gelmiştir. Uluslararası Hukuk, uzun bir süre boyunca “tarafsız” bir disiplin olarak sunulmuş olsa da feminist teorisyenler bu tarafsızlığın aslında eril bir taraflılık olduğunu ortaya koymuşlardır. Feminist yaklaşımlar, hukukun nesnellik ve tarafsızlık iddiasını reddederek, toplumsal cinsiyetin uluslararası hukukta yalnızca bir alt kategori değil, aynı zamanda kurucu bir analitik çerçeve olduğunu ifade etmektedir (Charlesworth, 1999). Bu perspektif, uluslararası hukukta “kadınların görünmezliği”nin yapısal nedenlerini araştırmakta, devlet, egemenlik, insan hakları ve savaş gibi temel kavramların eril bir rasyonaliteye dayandığını göstermektedir. Feminist perspektif, insan haklarının yalnızca bireysel değil, aynı zamanda yapısal eşitsizlikleri dönüştürmeye yönelik bir araç olarak yeniden düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Feminist hukukçular uluslararası hukukun tarihsel olarak erkekler tarafından yapılandırılmış bir bilgi alanı olduğunu, devletler arası diplomasi, savaş ve barış müzakereleri gibi süreçlerin kadınları, kadınların deneyimlerini ve kadınların ihtiyaçlarını dışladığını vurgularlar (Otto, 1997). Bu nedenle feminist teori şu temel soruyu gündeme getirir: “Uluslararası hukuk kadınlar ve dışlanan gruplar için gerçekten adalet üretebilir mi?” FDP tartışmalarının da merkezinde yer alan bu soru, ulusal ve uluslararası karar alma mekanizmalarına kadınları ve diğer ötekileştirilen grupları dahil ederek dönüştürme çağrısını içerir.

Teorik Yaklaşımlar

Feminist hukuk teorisi tek bir düşünce çizgisine sahip olmayan, çeşitli epistemolojik ve politik konumlanışlardan oluşan geniş bir yaklaşımlar bütünüdür. Bu kuramsal perspektifler, hukukun toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini, eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğini veya dönüştürebileceğini farklı biçimlerde ele alır. Uluslararası hukuk bağlamında öne çıkan başlıca feminist yaklaşımlar aşağıda özetlenmektedir (Grossman, 2025).

Özerklik, bireycilik ve eşitlik gibi Batılı liberal evrenselci ideallere dayanan liberal feminizm, toplumsal ve biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak tüm insanlara eşit davranılması gerektiğini ifade eder (Charlesworth & Chinkin, 2022). Liberal feministler özellikle kamusal alandaki eşitsizliklere, yani temsil, erişim ve fırsat eşitsizliklerine odaklanırlar. Uluslararası kuruluşlarda kadınların sınırlı temsili, eğitim ve istihdamda ayrımcılık, eşit ücret ilkesi bu yaklaşımın ana çalışma alanlarını oluşturur (Charlesworth & Chinkin, 2022, 39). CEDAW'ın normatif yapısı da liberal feminizmin kurumsal yansımalarından biri olarak değerlendirilir.

Radikal feminizm hukukun eşit muamele sağlamanın gerçek eşitliğe ulaşmak için yeterli olmadığını, bunun yerine patriarkanın ve erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu sistematik tahakkümün kökten dönüştürülmesi gerektiğini savunur. Radikal feminizmin amacı toplumsal cinsiyet hiyerarşisini, yani "güç ve güçsüzlüğün cinsel dinamiğini" ortadan kaldırmaktır. Radikal feminizme göre uluslararası hukuk doğası gereği erkek egemen bir yapıdır. Savaş, silahlı çatışmalar, kolonyal şiddet, cinsel şiddet, tecavüz, ekonomik sömürü gibi kadınları etkileyen yapısal şiddet biçimlerinin hukukun temel kategorileri tarafından görünmez kılındığını ifade eder.

Postmodern feminizm, hukuku bir normlar bütünü olarak değil, dilsel ve söylemsel bir iktidar alanı olarak ele alır (Smart, 1989). Bu perspektif, hukuki metinlerin ve uygulamaların yalnızca kuralları düzenlemediğini, aynı zamanda "hukukun öznesi"ni inşa ettiğini savunur. Hukuk ve hukuki söylem, kadınların eşitsizliğini normalleştiren toplumsal normları üretmede merkezi bir role sahiptir (Otto, 2009a: 319-320).

Postkolonyal Feminizm ve Üçüncü Dünya Feminizmi uluslararası hukuk ve Batılı feminizmin evrenselleştirici ve Batı-merkezci eğilimlerini eleştirir. Bu yaklaşıma göre "kadın" kategorisini yekpare bir özne gibi ele almak, kolonyal geçmiş, ekonomik sömürü, ırksallaştırılmış toplumsal yapılar, din, sınıf ve etnisite gibi baskı biçimlerinin üstünü örter. Üçüncü Dünya feminist teorisi, baskıların eşzamanlılığı ve kesişimselliği (intersectionality), devlet iktidarının yaşam üzerindeki belirleyici rolü, topluluk içi farklılıklar ve çatışmalar, anti-kolonyal mücadelelerle feminist hareketin kesişimi üzerinde durur (Mohanty, 2003).

Kuir feminizm, uluslararası hukukta toplumsal cinsiyet kimliğinin ve cinselliğin normatif olarak düzenlenişini sorgular. Bu teori yalnızca ikili cinsiyet kategorilerini değil, aynı zamanda bunları sürdüren hukuki ve toplumsal sistemleri istikrarsızlaştırmayı amaçlar (Otto, 2018).

Bu bütüncül çerçeve, feminist uluslararası hukuk teorisinin çok katmanlı ve disiplinler arası doğasını ortaya koyar. Her yaklaşım, uluslararası hukukun toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl ürettiğini ve dönüştürebileceğini farklı bir perspektiften analiz eder.

Feminist Eleştirinin Uluslararası Hukuka Etkisi

Feminist teori uluslararası hukuku toplumsal cinsiyet perspektifini yeterince içermemekle eleştirmektedir. Kuruluşundan itibaren uluslararası hukukun kadınları kurucu özne olarak içermemesi, disiplinin dar, kısır ve erkek-merkezci bir içtihat ortaya çıkarmasına sebep olarak kadınların eşitsiz konumunu sorgulamak yerine bizzat meşrulaştırmıştır. Feminist teori bu nedenle yalnızca bir eleştiri değildir, aynı zamanda Uluslararası Hukuk disiplinini yeniden düşünmeyi teşvik ederek, kadınlara ilişkin uluslararası adalet için yeni bir hukuk anlayışıdır.

Her ne kadar feministler 19. yüzyılın sonlarından itibaren uluslararası hukuka ilişkin savunuculuk faaliyetlerinde bulunsalar da, uluslararası hukuka ilişkin bir yöntem ve teori olarak feminizm ilk kez 1991 yılında Charlesworth, Chinkin ve Wright'ın *American Journal of International Law* dergisinde yayınlanan "Feminist Approaches to International Law" başlıklı makaleyle sistematik biçimde ortaya konmuştur. Makalede, uluslararası hukukun hem yapısının hem de normlarının erkekleri ayrıcalıklı kıldığını ve uluslararası hukukun bütünüyle cinsiyetçi bir sistem olduğunu ve feminist teorinin uluslararası hukukun niteliğini ve işleyişini sorgulayarak onun ilerici gelişimine katkıda bulunabileceğini savunulmuştur (Charlesworth, Chinkin & Wright, 1991: 614–615). Charlesworth feminist analizi iki yönlü olarak tanımlamıştır: ilk olarak uluslararası hukuk sisteminin nesnellik ve rasyonalite iddiasına meydan okumak amacıyla yapısökümü, ikinci olarak da bu sistemin yeniden inşası, yani feminist bir uluslararası hukuk düzeninin yeniden tasavvuru (Charlesworth, 1993: 12).

Charlesworth ve Chinkin'e (2022) göre uluslararası hukuk, tarihsel olarak kadınları ihmal eden ve görmeyen bir yapı olarak işlev görmüş ve kadınları hukukun öznesi olarak tanınamıştır. Uzun süre devlet-merkezli bir yapıda düzenlenen uluslararası hukukta bireylerin, özellikle de kadınların, hukuki özne olarak kabul edilmesi oldukça geç bir dönemde gerçekleşmiştir. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri görünmez kılan uluslararası hukuk, ekonomik düzen, insan hakları, savaş hukuku gibi alanlarda kadınların konumunu ikincil bir mesele olarak ele alarak, örneğin kadın emeğini görünmez kılmış, savaş hukuku ise kadınları "korunması gereken" pasif aktörler olarak kodlamıştır. Bunun da ötesinde küresel yaşam koşullarındaki eşitsizlikler uluslararası hukukta göz ardı edilmiştir. Veriler, kadınların yaşam kalitesinin dünya genelinde erkeklerden sürekli olarak daha düşük olduğunu göstermektedir. Uluslararası hukuk ise bu eşitsizliği dönüştürmekte yetersiz kalmıştır.

Bu nedenle feminist analiz, mevcut hukukun yalnızca içerik olarak değil, epistemolojik ve ontolojik olarak yeniden düşünülmesi gerektiğini savunur. Charlesworth ve Chinkin'e (2022) göre, uluslararası hukukun kadınlara dair tarihsel ihmali, kadınların küresel düzeyde eşit yurttaşlar olarak tanınmasını engellemiştir. Uluslararası hukuk sistemi, uzun süre boyunca "devlet" merkezli bir yapı olarak kurgulanmış ve bireylerin, özellikle de kadınların, hukukun öznesi olarak görülmemesi cinsiyet eşitsizliğini kurumsallaştırmıştır. Yazarlar, kadınların küresel yaşam koşullarının erkeklerinkinden sürekli olarak daha düşük olduğunu ve uluslararası hukukun bu farklılığa yeterli dikkat göstermediğini vurgulamışlardır. Örneğin, uluslararası ekonomik düzenin kadın emeğini değersizleştiren yapısı, insan hakları hukukunda kadınların ikincil konumu ve savaş hukukunda kadınların "korunmaya muhtaç" pasif aktörler olarak tasvir edilmesi, bu ihmalin yansımalarıdır (Charlesworth & Chinkin, 2022).

Uluslararası hukuk, bu yönüyle, toplumsal cinsiyet eşitliği için bir araçtan çok, erkek egemen bir düzenin sürdürüldüğü bir alan haline gelmiştir. Charlesworth ve Chinkin (2022) bu nedenle,

uluslararası hukukun kadınların adalete erişimini sağlayabilmesi için yalnızca içerik olarak değil, kavramsal olarak da yeniden düşünülmesi gerektiğini savunurlar. Onların önerdiği "feminist yeniden düşünme", yalnızca hukukun kadınları kapsamını değil, hukukun yapısal ön kabullerinin değişmesini hedefler. Bu bakış açısı, uluslararası hukuku dönüştürücü adaletin bir aracı olarak görür: kadınların ve diğer marjinalleştirilmiş toplulukların deneyimlerini merkeze alan, kaynak tahsisini ve temsil mekanizmalarını eşitleyen bir hukuk düzeni.

Bu kapsamda feminist analiz, "kadın" kavramını tekil bir özne olarak değil, çoklu kimliklerin kesişiminde bir kategori olarak ele alır. Cinsiyet, ırk, sınıf, etnisite ve cinsel yönelim gibi kimlik boyutları arasındaki etkileşimi görünür kılarak, uluslararası hukukun evrensellik iddiasını çoğulculukla yeniden inşa etmeyi önerir (Charlesworth & Chinkin, 2022).

Bianchi'ye (2016) göre erken dönem feminist uluslararası hukuk teorisinin temel hedefi, devlet-merkezli uluslararası hukuktaki "görünmez" cinsiyet önyargılarını görünür kılmaktır. Ancak 1990'lardan itibaren feminist hukuk yaklaşımları eleştirinin ötesine geçerek kadınların güçlendirilmesi ve adaletin yeniden inşası için uluslararası hukuku dönüştürme stratejisi geliştirmiştir.

Bu stratejik dönüşüm, özellikle 1990'lardan itibaren uluslararası hukuk belgelerinde somut biçimde görülmektedir. Bu bağlamda kadına yönelik şiddetin insan hakları ihlali olarak tanınması, tecavüzün savaş suçu ve insanlığa karşı işlenmiş suç olarak kabul edilmesi (örneğin Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi kararlarında), toplumsal cinsiyet eşitliğinin BM İnsan Hakları belgelerine dahil edilmesi ve kadınların uluslararası karar alma mekanizmalarına yönelik talepleri, feminist hukuk mücadelesinin önemli kazanımları olmuştur (Bianchi, 2016). Bu bağlamda çağdaş feminist yaklaşımlar yalnızca "kadınların korunması"nı değil, uluslararası hukukun sınırlarının yeniden tanımlanmasını hedeflemektedir. Bu ise hukukun öznesini yeniden düşünmek anlamına gelir: Devletin yanı sıra, bireylerin, özellikle de marjinalleştirilmiş toplulukların, uluslararası hukukta etkin bir özne haline gelmesi gerekmektedir.

Uluslararası Sözleşmelerde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet

Feminist yaklaşımlar, yalnızca teori ve yöntem düzeyinde değil, aynı zamanda uluslararası hukuk normlarının oluşturulması ve uygulanması süreçlerine kadınların dahil edilmesi ve kadın haklarının uluslararası alanda korunmasına yönelik somut çabalar aracılığıyla da uluslararası hukuka yansımaktadır.

Kadınlar, 19. yüzyılın başlarından itibaren ulus ötesi ve uluslararası düzeyde barış, adalet ve hukukun gelişimini etkilemeye yönelik hareketlerde aktif roller üstlenmişlerdir. Chinkin ve Sellers (2025), kadınların 1915'te kurdukları Uluslararası Kadın Kongresi ile savaşın sona ermesini talep ettiklerini ve "kalıcı barış için ilkeler" oluşturmaya çalıştıklarını belirtir. Feministler ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Milletler Cemiyeti'nde kadın hakları savunuculuğu yapmış, Dünya Silahsızlanma Konferansı ve Kadınların Silahsızlanma Komitesi gibi platformlarda silahsızlanma çalışmalarına katılmışlardır. Bu çabalar değişen ölçülerde başarı sağlamıştır. Milletler Cemiyeti Misakı'na kadın haklarına dair açık bir hüküm eklenememiş olsa da tüm pozisyonların hem kadınlara hem erkeklere açık olduğunu belirten bir hüküm Misak'a konmuştur (Charlesworth, 2019).

Kadınlar ve feministler, BM'nin kuruluşunda ve kadınların sorunlarına ilişkin kurumların oluşumunda kritik rol oynamıştır. Özellikle Latin Amerika ve Asya'dan gelen kadınlar ile sivil toplum örgütleri, BM'de istihdamda eşitlik ve BM Şartı'nın başlangıç bölümünde "kadın ve erkeklerin eşit hakları" ifadesine yer verilmesi için baskı yapmışlardır (Charlesworth, 2019) 252). Bu çabaların sonucunda Kadının Statüsü Komisyonu'nun (1946), Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Bildirisi'nin (1967) ve 1975–1985 BM Kadın On Yılı'nın oluşturulmasında feminist aktörler belirleyici olmuştur. 1946'da ise BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi bünyesinde kurulan Kadının Statüsü Komisyonu (CSW) kadınların karşılaştığı yapısal eşitsizlikleri araştırmak ve devlet politikalarını izlemekle görevlendirilmiştir.

14 Aralık 1974 tarihli Acil Durumlarda ve Silahlı Çatışmalarda Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair Bildirge (Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict) uluslararası hukuk bağlamında kadınları ve çocukları silahlı çatışmalarda ayrıca koruma altına almayı hedefleyen ilk bildirgedir (United Nations, 1974). Bildirge önemli olmakla birlikte toplumsal cinsiyet perspektifinden ve kadınların kadın oldukları için uğradıkları şiddet anlayışından uzak kalmıştır.

1975 yılında düzenlenen Meksiko Dünya Kadın Konferansı, uluslararası düzeyde kadın haklarının politik bir gündem haline gelmesinin başlangıcı olmuştur. Konferansın ardından BM, 1976–1985 yıllarını "Kadın On Yılı" olarak ilan etmiş ve kadınların kalkınma, eşitlik ve barış süreçlerindeki rollerine vurgu yapmıştır. Ardından gelen Kopenhag (1980) ve Nairobi (1985) konferansları, kadın haklarının yalnızca yasal eşitlikten ibaret olmadığını, aynı zamanda ekonomik ve sosyal dönüşüm gerektirdiğini vurgulamıştır.

Kadın haklarının uluslararası alanda korunmasına ilişkin en önemli küresel anlaşma, 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'dir (Convention on the Elimination of all Discrimination against Women – CEDAW). CEDAW, devletleri hem kamu hem de özel alanda kadınlara karşı ayrımcılığı önlemekle yükümlü kılar ve toplumsal cinsiyet eşitliğini insan haklarının ayrılmaz bir unsuru olarak tanımlar (United Nations, 1979). Sözleşme 1. maddesinde ayrımcılığı şöyle tanımlar:

"Herhangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama ister etkisi ister amacı bakımından kadınların insan hakları ve temel özgürlüklerinden erkeklerle eşit bir şekilde faydalanmalarını veya bunları kullanmalarını ortadan kaldırıyorsa, cinsiyet temelinde ayrımcılık oluşturur." (United Nations, 1979, Madde 1).

Sözleşme yalnızca ayrımcılığı tanımlamakla kalmaz, devletlere özel aktörlerin eylemlerine müdahale etme yükümlülüğü getirerek toplumsal-kültürel kalıpların dönüştürülmesini zorunlu kılar (Madde 5) ve CEDAW Komitesi'nin yorumları yoluyla kadına yönelik şiddeti ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirir (Genel Tavsiye No. 19, 1992). Günümüzde sözleşmeye 189 devlet taraftır. Bununla birlikte Komite, birçok devletin sözleşmeyle bağdaşmayan geniş çekinceler koymasından ciddi biçimde endişe duymaktadır.

CEDAW devletlere, ayrımcılığı yalnızca kamu aktörleri tarafından değil özel aktörlerce yapılan eylemler açısından da önleme yükümlülüğü getirmiş, devletlerin yalnızca yasaları değil, uygulamaları ve toplumsal-kültürel kalıpları da değiştirmesini talep etmiştir.

Sözleşme, toplumsal cinsiyet rollerini ve aile ilişkilerini biçimlendiren kültürel kalıpların değiştirilmesini de amaçlar. Rebecca Cook'a göre, CEDAW yalnızca hukuki değil, aynı zamanda normatif bir devrimdir; çünkü toplumsal cinsiyet eşitsizliğini "kamusal ve özel" alan ayrımıyla sınırlandırmadan ele alır. CEDAW, kadınların eğitime, çalışma yaşamına, siyasal yaşama ve

aile hukukuna eşit katılımını güvence altına alır. Türkiye sözleşmeyi 1985 yılında onaylamıştır. Sözleşmeye ek olarak 1999 tarihli İhtiyari Protokol, bireysel başvuru hakkı tanıyarak uluslararası denetim mekanizmasını güçlendirmiştir.

1990'lardan itibaren feminist hukuk yazını, uluslararası hukuk kurumlarında somut etkiler yaratmaya başlamıştır. Özellikle BM sisteminde, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi temaları kurumsal politikalara entegre edilmiştir.

1993 Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı sonrası onaylanan Viyana Bildirgesi, kadın haklarını evrensel insan haklarının "evrensel, devredilmez ve ayrılmaz" bir parçası olarak tanımlamış ve uluslararası insan hakları koruma mekanizmalarının kadınların deneyimlerini içermesi gerektiğini vurgulamıştır. Kadın haklarına odaklanan Birleşmiş Milletler Kadınlar için Kalkınma Fonu (United Nations Development Fund for Women – UNIFEM) ve halefi UN Women, kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsallaştırılması açısından merkezi aktörlerdir.

1993 tarihli Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair BM Bildirgesi, şiddeti "kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik açılardan zarar veren eylem" olarak tanımlayarak devletlere bu şiddeti önleme, soruşturma ve cezalandırma yükümlülüğü getirir. Bu metin, "kadına yönelik şiddet" kavramının insan hakları hukukuna tam entegrasyonunun önünü açmıştır.

1995 Pekin Dünya Kadın Konferansı ve 15 Eylül 1995 tarihinde ilan edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu (Beijing Declaration and Platform for Action) feminist mücadele açısından dönüm noktasıdır (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia [ESWA], t.y.). Konferans, "toplumsal cinsiyet eşitliği olmadan barış, kalkınma ve demokrasi olamaz" ilkesini benimseyerek, uluslararası hukukta feminist bir dönüşümün önünü açmıştır (United Nations, 1995). Pekin, uluslararası hukukun kapsamını genişleterek yoksulluktan silahlı çatışmalara, medyadan çevre hakkına kadar geniş bir yelpazede devletlere yükümlülükler getirmiştir. 189 devletin kabul ettiği Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, yoksulluk, silahlı çatışma, eğitim, kurumsal mekanizmalar ve çevre gibi on iki kritik alanda ilerleme çağrısı yapmıştır.

Dönüşümün bir diğer ayağı da Kadın, Barış ve Güvenlik (Women, Peace and Security – WPS) gündemidir (Sarı Karademi, 2026). 2000 yılında kabul edilen BM Güvenlik Konseyi 1325 sayılı Kararı, feminist teorinin uluslararası güvenlik alanına nüfuz ettiği tarihsel bir andır. Kadınların barış süreçlerinde aktif rol almasını (katılım), toplumsal cinsiyet temelli şiddetin önlenmesini (koruma ve önleme) ve barış anlaşmalarına toplumsal cinsiyet duyarlı hükümlerin dahil edilmesini (iyileşme ve yeniden entegrasyon) zorunlu hale getirmiştir (UNSC, 2000). Bu karar, feminist teorinin "barışın yalnızca erkekler tarafından tanımlandığı" eleştirisini kurumsal düzleme taşımıştır.

Charlesworth (2022) Kadın, Barış ve Güvenlik (KBG) gündeminin uluslararası hukukta görünür bir ilerleme yaratmakla birlikte, normatif düzeydeki kazanımların kurumsal cinsiyet kültürleri tarafından sınırlandırıldığını belirtir. Bu gündem, uluslararası toplumun "kadınların barış süreçlerine katılımı" ve "kadına yönelik şiddetle mücadele" konularında duyarlılığını artırmış olsa da dönüştürücü eşitlik için gerekli olan yapısal ve kültürel değişimi yaratmakta yetersiz kalmıştır.

Bu bağlamda KBG gündemi kadınların silahsızlanma konusundaki rollerinin görünmez kılınması, kadınları hep "kurban" ve "mağdur" olarak resmetmesi, cinsel şiddete aşırı odaklanma, barış zamanındaki toplumsal cinsiyet temelli şiddetin ihmal edilmesi ve farklı kadın gruplarının

özgün deneyimlerinin yeterince dikkate alınmaması, silahsızlanma ve yapısal barış konularını dışlanması, kadınların çeşitliliğinin göz ardı edilmesi nedeniyle eleştirilmektedir (Charlesworth, 2022). Kadınların temsiline odaklanırken, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin derin yapısal nedenlerini çoğu zaman göz ardı etmesinden dolayı feminist uluslararası hukuk açısından KBG gündemi hem bir kazanım hem de hayal kırıklığı kaynağıdır.

Feminist eleştirinin etkisi, sadece normatif düzeyde değil, yargısal alanda da hissedilmiştir. Örneğin Uluslararası Ceza Mahkemesi, 1998 tarihli Roma Statüsü ile cinsel şiddet suçlarını “insanlığa karşı suç” kapsamına alarak, feminist hukuk teorisinin yıllardır savunduğu bir dönüşümü gerçekleştirmiştir (Askin, 2003).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2000–2015 arasındaki Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (MDG) tamamlan(a)mayan alanları üzerine inşa edilerek geliştirilmiştir. Kalkınma, eşitsizlik, iklim, barış ve yönetişimi kapsayan evrensel, izlenebilir ve bütüncül bir çerçeve belirlenmiş ve 2015’te BM Genel Kurulu tarafından 2030 Gündemi olarak kabul edilmiştir (Yılmaz, 2026).

Feminist uluslararası hukuk teorisi, uluslararası hukuku yalnızca eleştiren değil, adaleti yeniden tanımlayan ve dönüştüren bir projedir. Bu bağlamda üç dönüşümden bahsedilebilir:

Normatif Dönüşüm: Uluslararası hukukun kapsayıcı biçimde yeniden yazılması ve kadınların ve cinsel azınlıkların deneyimlerinin uluslararası hukuk metinlerine dahil edilmesi. Örneğin, CEDAW’ın özel alanda ayrımcılığı yasaklaması, hukukun kapsayıcılığını genişletmiştir.

Kurumsal Dönüşüm: Kadınların ve cinsel azınlıkların uluslararası örgütlerde, diplomatik yapılar ve barış müzakerelerinde temsil edilmesi. Bu, feminist dış politikanın da temelidir.

Epistemolojik Dönüşüm: Uluslararası hukukun bilgi sisteminin sorgulanması ve varsayımlarının ve öznesinin yeniden tanımlanması. Feminist teori, yalnızca devletler için değil, bireyler ve topluluklar için adalet üreten bir hukuku ve insan merkezli bir adalet anlayışını savunur.

Bu bağlamda feminist teori, uluslararası hukuku yalnızca “eşitlik talebi” üzerinden değil, adaletin yeniden tanımı üzerinden dönüştürür. Hukukun toplumsal cinsiyet perspektifinden yeniden inşası, Sherman’ın (1918) savunduğu *jus gentium* (uluslar/halklar hukuku) kavramının çağdaş bir yansımasıdır: barışın ve adaletin, insan merkezli, eşitlikçi ve çoğulcu bir hukuk anlayışıyla yeniden tanımlanması.

Feminist teorisinin ve eleştirinin hukukun dönüşümüne sağladığı katkılar anlatıldıktan sonra bir sonraki kısımda Türkiye’nin sui generis (kendine özgü) durumu ele alınacaktır. Türkiye’nin uluslararası hukuk yolculuğu açıklandıktan sonra, uluslararası hukukun ulusal hukuka üstünlüğünün kabulü ve uygulanması konusunda Türkiye’nin çoğu zaman isteksiz tutumu ile hukukun bağlayıcılık sorunu anlatılacaktır. Ardından Türkiye’nin çalışma haklarına ilişkin ILO sözleşmelerini kabul etme konusundaki direnci incelenecek, son olarak da Türkiye’nin hem norm koyucu hem de norm bozucu niteliği, İstanbul Sözleşmesi’ne uzanan ve sözleşmeden çekilmeyele sonuçlanan süreç üzerinden değerlendirilecektir.

Türkiye ve Uluslararası Hukukun Tarihsel Çerçevesi

Türkiye açısından uluslararası hukukun gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden Cumhuriyet'in kuruluşuna ve günümüze kadar uzanan uzun bir dönüşüm süreci içinde oluşmuştur. Bu tarihsel süreç uluslararası topluma eklenme çabası ile egemenlik, modernleşme ve uluslararası normlara uyum arasındaki gerilimi birlikte taşımaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası toplumun bir üyesi olma yönündeki en önemli girişimleri Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) gibi reform metinleriyle ortaya çıkmıştır. Bu metinler Batı hukuk sistemine kademeli bir uyumun başlangıcı olarak kabul edilir. Bu reformlar İmparatorluğun diplomatik alanda Avrupa devletler sistemine dahil olmasını hedeflemiş, ancak devletlerarası ilişkilerdeki asimetrik güç dengeleri nedeniyle tam anlamıyla eşitlik sağlanamamıştır (İnalçık, 1993).

Osmanlı İmparatorluğu, 1839'den 1876'ya kadarki Tanzimat döneminde Avrupa'dan ve özellikle de Fransa'dan esinle sivil alanda devrim niteliğinde bir politika başlatmıştır. Reformlar ağırlıklı olarak kamu yönetimi, eğitim ve hukuk alanlarında etkili olmuştur. 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu olarak da bilinen Tanzimat Fermanı, her vatandaşa can, mal ve mülkiyet güvencesi sağlayarak hukuk yoluyla vatandaşlık temelli bir düzen kurmayı amaçlamış, yargı süreçlerinin açıklığı ve kanun önünde eşitlik ilkesini vurgulamıştır. 1856 Islahat Fermanı ise din farkı gözetmeksizin tüm Osmanlı vatandaşlarının kanun önünde eşitliğini ve dini özgürlüklerini güvence altına almıştır. Ayrıca ilk kez işkence yasağına yer verilmiştir.

Bu düzenlemeler Batı hukukunun Osmanlı İmparatorluğu'na kurumsal olarak girişinin ilk aşamalarını oluşturmuş ve hukukun üstünlüğüne geçişte önemli bir adım teşkil etmiştir. Ancak reformlar halk talebiyle değil, büyük ölçüde üst düzey bürokratların devleti modernleştirme ve uluslararası sisteme uyum sağlama arayışıyla şekillenmiştir. Bu nedenle Tanzimat, toplumsal tabandan yani halkın taleplerinden doğan bir dönüşümden ziyade üst düzey bürokratlar ve politikacılar tarafından planlanan devlet merkezli bir modernleşme ve geliştirme hamlesi olarak değerlendirilmelidir. Aynı yaklaşım, Batılılaşma odaklı sonraki reform hareketlerinin de önünde yapısal bir engel olarak kalmıştır.

Cumhuriyet'in ilanıyla (29 Ekim 1923) birlikte Türkiye, uluslararası hukuk düzenine yalnızca bir varis devlet olarak değil, aktif bir kurucu devlet olarak katılmıştır. Lozan Antlaşması (1923), yalnızca yeni devletin uluslararası alanda tanınmasını sağlamamış, aynı zamanda Türkiye'nin egemenliğini uluslararası hukuk temelinde tesis etmesinin ilk ve en kritik adımı olmuştur (Armaoğlu, 2015). Böylece Türkiye Avrupa devletler sistemiyle bu kez eşit koşullar altında ilişki kurma fırsatı elde etmiştir. Lozan Antlaşması Türkiye'nin uluslararası toplumun eşit bir üyesi olarak tanınmasını sağlayarak, barış temelli bir uluslararası hukuk düzenine katılımını sembolize etmiştir.

Cumhuriyet'in kurucu kadroları için uluslararası hukukla bütünleşmek Mustafa Kemal Atatürk'ün hedef olarak belirlediği "muasır medeniyetler seviyesine ulaşma" hedefinin ayrılmaz bir parçasıydı. Bu dönemde uluslararası hukuk hem yeni devletin modernleşme modelinin hem de uluslararası meşruiyetinin kurucu dayanaklarından biri olarak görüldü. Zira Türkiye'nin 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olması ve çok taraflı diplomasiye aktif katılımı, barışçı diplomasiye ve uluslararası yükümlülüklerle bağlı bir dış politika çizgisi benimsediğini göstermektedir (Zürcher, 2010).

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen köklü hukuk reformları uluslararası normlara uyumun içsel bir modernleşme aracı olarak kullanıldığını gösterir. 1926 tarihli Medeni Kanun, Ceza Kanunu ve Borçlar Kanunu'nun büyük ölçüde İsviçre ve İtalyan hukuklarından alınması, ulusal hukuk düzeninin çağdaş uluslararası hukuk ilkeleriyle uyumlu hale getirilmesini amaçlamıştır (Lewis, 1961: 255–260). Bu çerçevede laiklik, yurttaşlık, kadın-erkek eşitliği gibi kavramlar uluslararası normlarla uygun biçimde tanımlanmıştır.

Kadınların kamusal ve siyasal yaşama katılımının genişletilmesi Türkiye'nin uluslararası hukukla uyum çabalarının bir parçası olmuştur. Kadınlara 1930'da belediye seçimlerinde, 1934'te genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı tanınması, Türkiye'yi erken dönemde kadın-erkek eşitliğini hukuksal zemine taşıyan öncü ülkelerden biri konumuna getirmiştir. Bu süreç Osmanlı döneminde güçlenen kadın hareketinin dernekleriyle ve dergileriyle sürdürdükleri hak mücadelesinin sonucu olarak görülmelidir (Yeşilyurt Gündüz, 2004). Bu reformlar ilerleyen yıllarda Türkiye'nin uluslararası insan hakları belgelerine katılımını kolaylaştırmış ve uluslararası hukukta toplumsal cinsiyet eşitliği alanında ilerlemesine zemin hazırlamıştır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası insan hakları rejiminin aktif bir üyesi haline gelmiştir. 24 Ekim 1945 tarihinde kurulan Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi, Türkiye'nin çok taraflı diplomasiye kurumsal bağlılığını sağlamıştır. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni kabul eden ilk ülkelerden biri olması, Türkiye'nin insan hakları hukukuna verdiği önemin sembolik göstergesidir.

Türkiye 1949'da Avrupa Konseyi'nin kurucu üyesi olmuş ve Konsey'in diğer üyeleriyle birlikte İnsan Hakları ve Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'ni (AİHS) 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalamış, Sözleşme'nin 19 Mart 1954'te yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye Avrupa insan hakları rejimine dahil olmuştur (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1950). Türkiye'nin 1987'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuru hakkını tanımasıyla birlikte insan hakları alanındaki uluslararası denetim mekanizmalarının doğrudan parçası haline gelmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren AİHM kararları Türkiye'de iç hukuk reformlarının temel referanslarından biri olmuştur.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye bir yandan Batı bloğunun güvenlik sisteminin parçası olarak uluslararası yükümlülüklerle uyum gösterirken, diğer yandan insan hakları ve demokratikleşme alanında oldukça dalgalı bir çizgi izlemiştir (Hale, 2000). Özellikle 1980 askeri darbesi sonrasında ortaya çıkan ciddi hak ihlalleri, Türkiye'nin uluslararası insan hakları hukukuna bağlılığını sorgulatan bir kırılma noktası olmuştur.

Türkiye'nin uluslararası hukukla ilişkisi tarihsel olarak "uyum" ve "direnç" arasında gidip gelen bir dinamik üretmiştir. Devletin hukuk yoluyla modernleşme stratejisi zaman zaman otoriterleşme eğilimleriyle çelişmiş, uluslararası normların iç hukukta uygulanabilirliği de bu nedenle sınırlı kalmıştır. Buna rağmen Türkiye'nin uluslararası toplum içindeki meşruiyetini sürdürmesi, hâlâ büyük ölçüde uluslararası hukuka bağlılık düzeyine dayanmaktadır.

Türkiye ve Uluslararası Hukukun Üstünlüğü ve Bağlayıcılık Paradoksu

Uluslararası hukukun en temel ilkelerinden biri, devletlerin imzaladıkları uluslararası antlaşmalara uymakla yükümlü olmalarını öngören ahde vefa ilkesidir. Bu ilke uluslararası hukukun düzeninin istikrarını ve öngörülebilirliğini sağlayan normatif temel olarak kabul edilir (Shaw, 2017). Ancak bu ilkenin uygulanması her zaman evrensel bir yeknesaklık göstermez, çünkü uluslararası hukukun bağlayıcılığı devletlerin egemenliği ile sürekli bir gerilim içindedir. Türkiye'nin hukuk düzeni bu yapısal paradoksun somut bir örneğini oluşturur. Anayasa'da uluslararası sözleşmelerin iç hukuka üstünlüğü tanınmış olmasına rağmen, uygulamada uluslararası hukuk normlarının etkisi sınırlı kalmaktadır.

Uluslararası hukukun üstünlüğü, devletlerin imzaladıkları antlaşmaların ulusal yasaların üzerinde sayılması anlamına gelir. Türkiye'de bu ilke, 2004 yılında Anayasa'nın 90. maddesine eklenen hükümlerle yasal zemine oturmuştur:

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi halinde, uluslararası antlaşma hükümleri esas alınır.” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, Madde 90)

Bu maddeyle birlikte Türkiye özellikle insan hakları hukukunun ulusal hukuktan üstün olduğunu anayasal güvence altına almıştır. Ancak bu üstünlük pratik düzeyde özellikle insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi alanlarda tam olarak uygulanmamaktadır. Böylece Türkiye uluslararası normları kabul eden fakat uygulamada seçici davranabilen bir sistem görüntüsü vermektedir.

Uluslararası hukukun bağlayıcılığı devletlerin rızasına dayalıdır. Bu durum hukuk düzeni için bir meşruiyet kaynağı gibi görünse de aynı zamanda “bağlayıcılık paradoksu” olarak adlandırılan yapısal bir zayıflığı da beraberinde getirir. Devletler aynı zamanda hem uluslararası normlarını üretir hem de bu normlara uyup uymama konusunda karar verir (Henkin, 1979). Uluslararası sistemde merkezi bir yürütme organı veya zorlayıcı yaptırım mekanizması bulunmaması uluslararası hukukun uygulanmasını büyük ölçüde devletlerin politik iradesine bırakmaktadır. Türkiye de bu bağlamda rızaya dayalı katılım ve seçici uygulama (Klabbers, 2013) çizgisinde konumlanmaktadır. Özellikle siyasi hassasiyetlerin yoğun olduğu alanlarda uluslararası yükümlülüklerin ikincilleştirilebildiği görülmektedir.

Yıllar içinde Türkiye'de yaşanan insan hakları ihlalleri, işkence vakaları, ifade özgürlüğü kısıtlamaları ve kadınlara karşı şiddet konusundaki yetersizlikler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye aleyhine çok sayıda ihlal kararı vermesine neden olmuştur. Bu kararlar Türkiye'nin uluslararası insan hakları hukukuyla uygulama arasındaki mesafeyi çarpıcı biçimde ortaya koymuştur.

Özellikle Opuz v. Türkiye (2009) kararı kadınlara yönelik şiddetin bir insan hakları ihlali olarak tanındığı ilk kararlardan biri olması açısından tarihi öneme sahiptir. AİHM Türkiye'nin bir kadını aile içi şiddetten koruyamaması/korumaması yani koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesi nedeniyle AİHS'nin 2. (yaşam hakkı), 3. (işkence yasağı) ve 14. (ayrımçılık yasağı) maddelerini ihlal ettiğine hükmetmiştir (European Court of Human Rights [ECHR], 2009). Bu karar feminist uluslararası hukuk için önemli bir dönüm noktasıdır.

Benzer şekilde Kavala v. Türkiye (2019), Demirtaş v. Türkiye (2020) ve Atalay v. Türkiye (2020) AİHM kararlarının gereğinin yerine getirilmemesi, Avrupa Konseyi tarafından Türkiye hakkında "ihlal prosedürü" başlatmasına yol açmıştır. Bu süreçler uluslararası hukukun bağlayıcılığı konusundaki sorunu yeniden görünür kılmıştır. AİHS'nin 46. maddesi uyarınca AİHM kararlarına uyma yükümlülüğünün ihlali anlamına gelmekte; bu durum hem uluslararası hukuka olan güveni zayıflatmakta hem de Türkiye'nin hukukun üstünlüğü siciline dair ciddi endişeler yaratmaktadır.

Uluslararası hukukun uygulanmamasının en belirgin sonuçlarından biri cezasızlık kültürünü oluşturması ve beslemesidir. Özellikle toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, savaş suçları ve mülteci hakları gibi alanlarda bağlayıcı normlar bulunsa da devletlerin uygulamadaki isteksizlikleri bu normların etkisini azaltmakta ve hatta hukukun meşruiyetini zayıflatmaktadır. Feminist hukuk teorisyenleri bu durumu "hesap verebilirlik eksikliği" (accountability gap) olarak adlandırır (Otto, 2009).

Suriye iç savaşı süresince Cenevre Sözleşmeleri'nin sistematik biçimde ihlal edilmesi, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı (2014) veya Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi (2021) gibi olaylar, uluslararası hukukun uygulanmadığında insan haklarının ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin en kırılgan alanlar olduğunu göstermektedir.

Türkiye 1985 yılında CEDAW'a taraf olarak, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın tüm biçimlerini ortadan kaldırma taahhüdünde bulunmuştur (United Nations, 1979). Bu katılım, Türkiye'nin kadın haklarını uluslararası normlarla uyumlu hale getirme yönündeki ilk kapsamlı adımıdır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda sonraki yıllarda yapılan farklı revizyonlar bu bağlamda önem taşımaktadır. Özellikle Anayasa'nın 10. maddesinde 2004 yılında yapılan değişiklikle "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür." hükmünün eklenmesi, CEDAW ilkelerinin iç hukuka yansıtıldığını göstermiş ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin anayasal güvence altına alınması açısından önemli bir adım olmuştur.

Ayrıca Türkiye, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW, 1979) ve ek protokollerini de onaylamış, bu kapsamda düzenli raporlama ve uluslararası denetime tabi olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası hukukun cinsiyet temelli yükümlülüklerini kabul ettiğini gösterir. Ancak feminist literatür, bu onay süreçlerinin çoğu zaman "sembolik" kaldığını, uygulama ve içselleştirme düzeyinde ciddi açıklar bulunduğunu vurgular (Sarı Karademir, 2023; Yılmaz & Sarı Karademir, 2025).

Bu bağlamda CEDAW Komitesi'nin 2022 tarihli değerlendirme raporu Türkiye'deki uygulamaların hâlâ sistematik sorunlar içerdiğini ortaya koymuştur. Komite, özellikle toplumsal cinsiyet temelli şiddet, siyasal temsilde düşük kadın oranı ve iş yaşamında ücret eşitsizliği gibi alanlarda yapısal sorunların devam ettiğini vurgulamıştır (UN CEDAW Committee, 2022). CEDAW'ın Türkiye'deki etkisi, kadın örgütlerinin hukuk alanında güçlenmesine de zemin hazırlamıştır. Kadın Koalisyonu ve Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı gibi sivil toplum örgütleri, CEDAW'ın izleme mekanizmalarını aktif biçimde kullanarak devletin yükümlülüklerini gündeme taşımış, böylece uluslararası hukukun iç politikada "hesap verebilirlik aracı" olarak işlev görmesini sağlamıştır (Kardam, 2005).

Feminist literatürde Türkiye'nin CEDAW'a katılımı çoğu zaman "normatif uyum ve kurumsal direnç" ikiliği (Otto, 2018) olarak yorumlanmıştır. Türkiye kadın hakları alanında uluslararası normları kabul etmiş, fakat bu normların dönüştürücü gücünü oldukça sınırlı biçimde içselleştirmiştir. Bu durum, feminist kuramcıların vurguladığı gibi, uluslararası hukukun yalnızca yazılı normlar bütünü değil, aynı zamanda toplumsal bağlam tarafından şekillendirilen

bir iktidar alanı olduğunu gösterir (Charlesworth, 2017). Türkiye'nin deneyimi, kadın haklarının ilerlemesinin yalnızca hukuki reformlara değil, politik irade, kültürel dönüşüm ve sivil toplum dayanıklılığına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

1995 tarihli Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, kadınların kamusal yaşamda eşit temsili, ekonomik katılımını ve şiddetten korunmasını uluslararası politika gündeminin merkezine yerleştirmiştir (United Nations, 1995). Türkiye bu sürece aktif biçimde katılmış ve Pekin sonrası dönemde Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) gibi kurumsal mekanizmaları güçlendirmiştir. Ancak feminist hukuk literatüründe sıklıkla vurgulandığı üzere, bu süreçte "eşitlik" söylemi çoğu zaman biçimsel düzeyde kalmış, uygulamada yapısal dönüşüm sağlanamamıştır (Charlesworth & Chinkin, 2022). Örneğin Türkiye'de kadınların parlamentodaki temsil oranı 2023 itibarıyla yalnızca yüzde 19'dur. Bu durum, yasal eşitliğin siyasal ve kültürel düzlemde desteklenmediğinde kalıcı olamayacağını göstermektedir.

Yılmaz (2015) AKP'nin aile politikalarını incelediği eserinde, "otoriterliği" yeniden tesis etme sürecinde AKP'nin aile politikalarını bir araç olarak nasıl kullanıldığını, kadın ve aile konularına yönelik sosyal politika (aile eğitimi programları, aile yapısını güçlendirme) stratejilerinin rejimi güçlendirmek için nasıl araçsallaştırdığını çarpıcı biçimde anlatmaktadır.

Türkiye örneği, uluslararası hukukun yalnızca normatif bir çerçeve değil, aynı zamanda siyasal, toplumsal ve kültürel bağlamlarla şekillenen bir iktidar alanı olduğunu açık biçimde göstermektedir. Türkiye'de uluslararası hukukun üstünlüğü ilkesi Anayasa'da açıkça kabul edilmesine karşın uygulama çoğu zaman siyasal iradenin yönelimlerine, ulusal çıkar tanımlarına ve güç ilişkilerine bağlı olarak dalgalanmaktadır. Bu durum uluslararası hukukun bağlayıcılığı ile devlet egemenliği arasındaki klasik gerilimin somut bir örneğini oluşturur. Feminist teorinin de işaret ettiği gibi, uluslararası hukukun gerçek etkisi kâğıt üzerinde olmaktan çok, kurumsal irade, siyasi kararlılık, toplumsal dönüşüm ve sivil toplumun gücü tarafından belirlenmektedir. Türkiye'nin deneyimi, uluslararası hukukun etkinliğinin ancak bu unsurlar arasında kurulan dengenin niteliği kadar güçlü olabileceğini göstermektedir. Devletler uluslararası hukukun meşruiyetini kabul ederken, uygulama aşamasında egemenlik alanlarını koruma refleksiyle normatif yükümlülüklerden uzaklaşabilmektedir (Chilton & Tingley, 2013). Bu paradoks, yalnızca Türkiye'ye özgü olmamakla birlikte, Türkiye'nin politik sisteminde merkezileşmiş yürütme gücü ve siyasal popülizm nedeniyle daha belirgin hale gelmektedir.

Türkiye ve ILO Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Çalışma yaşamındaki barışın refah açısından vazgeçilmez olduğunu öngören kurucu misyonu doğrultusunda hareket eden Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization – ILO), 1919 yılında sosyal adaleti ve uluslararası düzeyde tanınan insan ve emek haklarını gerçekleştirme hedefiyle kurulmuştur. ILO, insana yakışır işler yaratılmasına, çalışanları ve iş çevrelerini kalıcı bir barış, refah ve ilerlemeye sahip çıkmaya yöneltecek ekonomik ve sosyal koşulların sağlanmasına yardım etmektedir. Bu kapsamda hazırlanan temel ILO sözleşmeleri, örgütün "insana yakışır iş" (decent work) ve "sosyal adalet" misyonunun çekirdeğini oluşturmaktadır. ILO tarafından temel (fundamental) olarak kabul edilen ve üye devletler için bağlayıcı nitelikte olan 190 ILO sözleşmesi bulunmaktadır (International Labour Organization, 2019).

Türkiye ILO'ya 1932 yılında üye olarak iş ve çalışma hukukunun oluşum sürecine erken dönemde katılmıştır. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık ve işyerinde şiddet konularında normatif uyum ile pratik uygulama arasında belirgin bir açığın bulunduğu görülmektedir. Türkiye bazı temel ILO sözleşmelerine taraf olmuş olsa da özellikle cinsiyet temelli şiddetin ve bakım emeği eşitsizliğin önlenmesine ilişkin çağdaş düzenlemeleri benimsemeye geri kalmıştır.

Türkiye bugüne kadar 56 ILO sözleşmesini onaylamıştır. Taraf olduğu ILO sözleşmeleri arasında ILO 100 Eşit İşe Eşit Ücret (1951, onay 1966) ve ILO 111 Ayrımcılığın Önlenmesi (1958, onay 1967) sözleşmeleri bulunmaktadır. Bu sözleşmeler, Türkiye'nin normatif olarak aynı işte çalışan kadınlara erkekler ile aynı ücretin verilmesini ve ayrımcılık yasağı yükümlülüklerini kabul ettiğini gösterir. Ancak uygulamada cinsiyete dayalı ücret farkları, kayıt dışı kadın emeği gibi yapısal sorunlar devam etmektedir.

Türkiye'nin çalışma hayatı ve toplumsal cinsiyet bağlantılı olan üç ayrı ILO sözleşmesini hâlâ onaylamamış olduğu gerçeği toplumsal cinsiyet eşitliği önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu sözleşmeler ILO 183 Doğum İzni Sözleşmesi (2000), ILO 189 Ev İşçileri Sözleşmesi (2011) ve ILO 190 (İşyerinde Şiddet ve Tacizin Önlenmesi Sözleşmesi 2019)'dir.

Bu üç sözleşme, feminist hukuk literatüründe toplumsal cinsiyet adaletinin temel araçları olarak nitelendirilmektedir. Özellikle ILO 190, çalışma yaşamında fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddeti insan hakkı ihlali olarak tanımlayan ilk uluslararası belgedir (International Labour Organization, 2019). Türkiye'nin ILO 190'ı "ulusal mevzuatın yeterliliği" gerekçesiyle onaylamaması, Türkiye'nin çalışma hayatında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uluslararası standartlara uyum göstermediğini ortaya koymaktadır.

Sözleşme, kadınların işyerinde maruz kaldıkları fiziksel, psikolojik, cinsel veya ekonomik şiddeti yalnızca "iş güvenliği" değil, "insan onuru" meselesi olarak ele alır. Feminist hukuk açısından bu, kamusal ve özel alan ayrımının tamamen reddi anlamına gelir. ILO 190, devletlere yalnızca yasal düzenleme değil, önleme, izleme ve eğitim yükümlülüğü getirir.

ILO 190 yalnızca bir iş güvenliği metni değildir, feminist uluslararası hukuk açısından toplumsal barışın sosyal boyutunu tanımlayan dönüşümsel bir belgedir. Sözleşme, şiddeti hem işyerinde hem de evde gerçekleşebilen bir olgu olarak ele alarak kamusal-özel alan ayrımını reddeder. Sözleşme, devletlere yalnızca düzenleme değil önleme, izleme, eğitim ve veri toplama yükümlülükleri getirir ve kadın emeğinin güvenliğini "haysiyet" ve "eşit yurttaşlık" ilkeleriyle ilişkilendirir. Türkiye'nin sözleşmeyi onaylamaması, yalnızca emek politikası değil, demokratik barış anlayışı bakımından da bir eksiklik yaratmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'de vakıf üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin yaşadıkları durumu inceleyen Sarı Karademir vd. (2024) düşük ücret, yoğun ve belirsiz iş yükü, performans baskısı ve güvencesizlik gibi sorunları vurgulayarak, bu koşulların akademiye sürdürülemez hale getirdiğini savunmaktadır. Yazarlar, ILO'nun öngörmekte olduğu "insana yakışır iş" ilkeleri çerçevesinde daha adil, güvenli ve öngörülebilir çalışma ortamlarının yaratılmasının hem akademik kaliteyi hem de akademik özgürlüğü güçlendireceğini ifade etmektedir.

Türkiye'nin ILO normlarını onaylamış olmasına rağmen uygulamada kaydettiği sınırlı ilerleme, uluslararası hukukun temel bir yapısal sorunu olan bağlayıcılık paradoksunu görünür kılmaktadır. Bu paradoks, devletlerin uluslararası normları meşruiyet için kabul ederken uygulama aşamasında egemenlik vurgusuyla geri çekilebilme eğilimini ifade eder (Henkin, 1979; Chilton & Tingley, 2013). Türkiye bazı ILO sözleşmelerine taraf olmasına karşın uygulama ve izleme kapasitesinde sınırlar görülmekte ve toplumsal cinsiyet eşitliği çoğu zaman sembolik düzeyde kalmaktadır

(Sarı Karademir, 2023) Bu hesap verebilirlik eksikliğinin (Otto, 2009) sonucunda uluslararası sözleşmelere imza atmak, ancak bunları iç hukukta kurumsallaştırmamak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sembolik düzeyde kalmasına neden olur. Uluslararası sözleşmelere imza atmamak ise toplumsal cinsiyet eşitliğini sembolik düzeylere dahi getiremez.

Barış yalnızca savaşıñ yokluğu değil, ekonomik, hukuki ve toplumsal eşitliğin bir arada var olduğu bir düzendir. Bu anlamda işyerinde şiddet ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması, güvenli çalışma, kadın emeğinin görünürlüğu, insana yakışır istihdam ve bakım emeği sorumlulukların eşit paylaşımı toplumsal barışın temel unsurlarıdır. Türkiye'nin bu sözleşmeyi onaylamaması, kadınların çalışma hayatında karşılaştığı yapısal eşitsizliklerin sürmesine zemin hazırlamakta ve toplumsal barışın sosyal boyutunda bir boşluk yaratmaktadır.

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi Yolculuğu

Kadına yönelik şiddet, modern toplumların en yaygın insan hakları ihlallerinden biri olmasına rağmen, tarihsel olarak çoğu hukuk sisteminde ve uluslararası normlarda yeterince önlenmemiştir. Uluslararası hukuk alanında kadına yönelik şiddetin tanınması ve önlenmesi için geliştirilen en önemli belgelerden biri İstanbul Sözleşmesi'dir. Avrupa Konseyi'nin İstanbul Sözleşmesi (2011), toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti bir insan hakları ihlali olarak tanımlayan ilk bağlayıcı uluslararası belgedir. Bu sözleşme, devletleri önleme, koruma, kovuşturma ve politika üretimi yükümlülükleri altına sokar (Council of Europe, 2011). Ayrıca, sözleşmenin uygulamasını izlemek üzere kurulan GREVIO (Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu), uluslararası hukukta toplumsal cinsiyet temelli denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi bakımından öncü bir model oluşturmuştur.

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'ne giden ve İstanbul Sözleşmesi'nden giden yolculuğu, bir ülkenin uluslararası hukuka yaptığı katkı ve verdiği zarar olarak eş benzeri görülmeyen bir örnektir. Türkiye'de kadına yönelik şiddet en önemli sorunların başında gelmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin en güçlü örgütlü direnişi de kadın hareketidir (Yeşilyurt Gündüz, 2004).

Türkiye'de kadına yönelik şiddetle mücadelede 17 Mayıs 1987'deki Kadınlar Dayağa Karşı Dayanışma Yürüyüşü önemli bir dönüm noktasıdır. 1980 darbesi sonrası resmi izinle düzenlenen ilk kitlesel eylem olmasının yanı sıra ilk kez üç bin kadının başkaları için değil, bizzat kendileri için, yaşam hakları, şiddetsiz bir yaşam sürme hakkı için sokağa çıktıkları simgesel bir mücadele biçimi olmuştur. Eylemin çıkış noktası hamile ve iki çocuk annesi bir kadının boşanma davasında hâkimin, "Kadının sırtını sopasız, karnını sıpasız bırakmamak gerekir!" sözleriyle şiddeti meşrulaştırması ve boşanma talebini reddetmesidir.

Bu yürüyüş kadınları ve çocukları şiddetten koruyacak yasal düzenlemelerin eksikliğine karşı bir eylemdi aynı zamanda. Çünkü bu dönemde psikolojik, ekonomik, cinsel, fiziksel şiddet hukuken bir "suç" kategorisi olarak tanımlanmadığından dolayı, kadınlar şiddeti ancak boşanma sebebi olarak dile getirebilmekteydi. Fakat fail erkekler hakkında cezai işlemler uygulanmıyordu (Yeşilyurt Gündüz, 2021).

0 dönem Türkiye'de devletin aile işlerine, yani özel alana müdahale etmeme yaklaşımı benimsenmekteydi. Oysaki bu müdahale etmeme durumu hem Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'yla hem de Türkiye'nin imzalamış olduğu uluslararası sözleşmelere gelişmekteydi. Anayasanın 41. Maddesine göre "Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretilmesi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar."

Uluslararası sözleşmeler bağlamında ise 18 Aralık 1979 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Sözleşmesi 1985 yılında Türkiye tarafından onaylanmış ve 14 Ekim 1985'te Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

Ulusal ve uluslararası yükümlülüklerin ışığında ve Kadın Dayanışma Vakfı, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı ve Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği gibi kadın örgütlerinin ve güçlü kadın hareketinin mücadelesi sonucunda, 14 Ocak 1998 tarihinde 4320 sayılı "Ailenin Korunmasına Dair Kanun" kabul edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 1998). Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, Türkiye'de ilk kez aile içi şiddeti önlemeye yönelik bir yasal düzenleme ile devletin bu konudaki yükümlülüğü hukuki bir zemine oturtulmuştur (Kay, 2020). Ancak kanunun adının ve kapsamının "ailenin korunması" merkezli olması, şiddete uğrayan kadınlar için hukuki destek ve kadın sığınma evlerinin eksikliği, boşanmış, evli olmayan veya "dini nikâhlı" kadınların koruma kararına erişimde karşılaştığı belirsizlikler ve uygulama farklılıkları nedeniyle 4320 sayılı kanuna yönelik eleştiriler süregelmiştir. Bu muğlaklığın neticesinde koruma kararı vermek yoruma açık bırakıldı ve hâkimler kendi bakış açılarına ve tutumlarına göre kararlar verebildi.

Devletin şiddet karşısında kadınları koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesi, 4320 sayılı kanunun yetersizliğini gözler önüne sermiş, artan kadın cinayetleri ise bu yetersizliği daha da belirginleştirmiştir. Tam da bu süreçte bir kadının yaşadığı dram, bir simgeye ve uluslararası bir sözleşmenin temel nedenine dönüşmüştür. Nahide Opuz 1995 yılında evlenmiş olduğu erkeğin kendisini ve annesini altı kez öldürmeye çalışması nedeniyle 1996'da boşanma talep etmiştir. Nahide Opuz 36 kez polise gidip şikâyet etmesine karşın evli olduğu erkek hiç tutuklanmamıştır (Kepenek, 2024). 2002 yılında Nahide Opuz şiddetten kurtulabilmek için annesinin desteği ile evi terk etmeye çalışırken annesi o erkek tarafından öldürülmüştür. Buna rağmen serbest kalan katil, Nahide Opuz'a ölüm tehditlerine devam etmiştir (Yeşilyurt Gündüz, 2021).

Nahide Opuz Türkiye'de iç hukuk yollarını tüketmiş, fakat hiçbir sonuç alamamıştır. Sonunda Nahide Opuz kadın hareketinin desteğiyle davasını AİHM'ye götürmüştür. "Opuz v. Turkey" kararıyla ilk defa kadına yönelik şiddet ayrı bir şiddet türü olarak belirtilmiş ve kadınların sadece kadın oldukları için bu şiddete maruz kaldıkları kabul edilmiştir. Dolayısıyla şiddetin cinsiyet temelli olduğu ve toplumsal cinsiyetle bağlantılı bir olgu olduğu belirtilmiştir. Opuz kararı ile Türkiye devleti bir kadını korumadığı için mahkûm edilmiştir (Council of Europe, 2009).

Opuz kararının ışığında Türkiye'de AKP hükümet kadın örgütlerinin bilgi, birikim ve yoğun çabaları ile birlikte kadına yönelik şiddetin önlenmesini uluslararası düzeye çıkarmayı gündemine almıştır. Bu yolda en çok emek veren isimlerin başında gelen Prof. Dr. Feride Acar ulusal ve uluslararası temsilcilerle yoğun bir emek ve çaba sarf ederek şiddetten korunmaya dair bir uluslararası konvansiyon çalışmasını yıllarca sürdürmüştür.

Avrupa Konseyi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü güçlendirmek amacıyla kurulan en köklü uluslararası yapılardan biridir ve Türkiye, 1949 yılında örgütün kuruluş aşamasında yer alarak Avrupa'daki bu ortak değerler sisteminin şekillenmesine katkıda bulunan ülkelerden biri olmuştur. Bu bağlamda Avrupa Konseyi, Opuz v. Türkiye kararının ışığında, kadına yönelik şiddetin yaygınlığı, hukuki boşlukların giderilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi ve uluslararası insan hakları yükümlülüklerini pekiştirme amacıyla "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi" sürecini ilerletmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Konseyi dönem başkanlığı dönemine denk gelen bu süreçte sözleşmenin tamamlanıp imza aşamasına gelebilmesi ve dolayısıyla "İstanbul" ismini alması bizzat dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından talep edilmişti. Çalışmaların yetişmemesi durumunda bir sonraki dönem başkanı Ukrayna olacağından, imzalanacak sözleşmenin adı "Kiev Sözleşmesi" olacaktı.

11 Mayıs 2011'de İstanbul'da Çırağan Sarayı'nda Türkiye'nin Avrupa Konseyi dönem başkanlığındaki son toplantı gerçekleşmiştir. Daha önce Bakanlar Konseyi Komitesi tarafından kabul edilen Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi törenle imzalanmıştır. Hiçbir sınırlama olmaksızın ilk imzalayan devlet Türkiye olmuştur. Sözleşme TBMM'de tek bir çekimser oyla ve hiçbir ret oyu olmaksızın onaylanmış ve 2014 yılında yürürlüğe girmiştir (Council of Europe, 2011; Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 2012). Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 3 Haziran 2011'de attığı tweet konuya verdiği önemin açık göstergesiydi: "Kadına Şiddet Artık İnsan Hakkı İhlali." Sözleşme, Türkiye'nin öncülüğünde hazırlandı." (Erdoğan, 2011).

İstanbul Sözleşmesi'nin ışığında 6284 sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" çıkarılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 2012). 6284 sayılı Kanun, önceki 4320 sayılı Kanun'a kıyasla çok daha kapsamlı ve ileri bir düzenleme niteliği taşısa da kanunda aile vurgusuyla birlikte öncelik şiddet gören bireyler yerine ailenin korunmasına verilmiştir.

İstanbul Sözleşmesi hem kadınları hem kız ve oğlan çocuklarını her türlü toplumsal cinsiyet temelli şiddetten korumaktadır. Denetim mekanizması olarak getirdiği GREVIO ile hem hükümetlerin raporlarını hem de kadın örgütlerinin gölge raporlarını istemekte, kadın sığınma evleri ve diğer destek mekanizmalarının sağlanmasını talep etmektedir. İstanbul Sözleşmesi şiddete karşı mağdurların korunması ve şiddetin önlenmesi için devlete en üst seviyede görev vermektedir.

İstanbul Sözleşmesi metni, kadına yönelik şiddeti bir insan hakları ihlali olarak kabul etmekte ve bu soruna karşı bütüncül bir yaklaşım geliştirmeyi hedeflemektedir. Giriş kısmında belirttiği gibi: "Kadınlara erkekler arasında de jure ve de facto eşitliğin gerçekleştirilmesinin kadına karşı şiddetin önlenmesinde temel bir unsur olduğunun bilincinde" olup, kadınlar ve erkekler arasındaki eşit olmayan güç ilişkilerinin bu şiddetin temelini oluşturduğunu ve kadına yönelik şiddetin yapısal bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eşitsiz güç ilişkileri, erkeklerin kadınlar üzerinde tahakküm kurmasına, kadınlara karşı ayrımcılığa ve kadınların tam anlamıyla ilerlemesinin engellenmesine yol açtığı belirtilmiştir.

Sözleşme, imzacı devletlere şiddeti önleme, mağdurları koruma ve failleri cezalandırma yükümlülüğü getirirken aynı zamanda kapsamlı politikalar geliştirilmesini ve şiddetin önlenmesini de öngörmektedir. Madde 3'te yapılan tanımlamalar şiddeti "kadına karşı şiddet", "aile içi şiddet" ve "kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet" olarak geniş kapsamlı olarak tanımlıyordu.

İstanbul Sözleşmesi kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetin önlenmesi için bütüncül bir yaklaşım benimsemektedir. Bu yaklaşımı da 4P diye kısaltılan 4 yöntem ile hedeflenmektedir.

Boyut	Açıklama
Önleme (Prevention)	Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik eğitim ve farkındalık çalışmaları, kadına yönelik şiddeti önlemede temel araçlardır.
Koruma (Protection)	Şiddet mağdurlarının güvenliğini sağlamak; barınma, hukuki destek ve sağlık hizmetleri sunmak koruma önlemlerinin ana unsurlarıdır.
Cezalandırma (Prosecution)	Faillerin adalet önünde hesap vermesini sağlayan etkin yargı ve hukuki mekanizmaların işletilmesi, şiddeti caydırıcı bir unsur olarak öne çıkar.
Bütüncül Politikalar (Integrated Policies)	Devlet kurumlarının koordinasyonu ile sivil toplum ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği, kadına yönelik şiddete karşı etkin ve sürdürülebilir bir mücadele için gereklidir.

İstanbul Sözleşmesi'ni ilk imzalayan ve onaylayan devlet olarak Türkiye, sözleşmeden çıkan ilk devlettir aynı zamanda. Bu süreç, feminist uluslararası hukuk açısından normatif gerileme ve uluslararası hukuk ile devlet egemenliği arasındaki gerilimi gözler önüne sermektedir. Feminist uluslararası hukuk, devletlerin uluslararası normlara katılımını ve bu normları iç hukukta uygulama süreçlerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle inceler. Bu yaklaşım, uluslararası hukukun yalnızca devletlerarası ilişkileri düzenlemediğini, aynı zamanda bireysel hakların korunmasını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini de hedeflemesi gerektiğini vurgular (Charlesworth & Chinkin, 2022).

Feminist hukuk teorisi, devletlerin uluslararası normları yalnızca rıza temelli olarak benimsediğini, uygulama ve içselleştirme süreçlerinin ise siyasal, toplumsal ve ideolojik dinamiklerden etkilendiğini gösterir (Chayes & Chayes, 1995). Bu çerçevede normatif gerileme dikkat çekmektedir (Özdemir-Sarıgil & Bodur Ün, 2025). Başka bir ifadeyle, devletlerin uluslararası yükümlülükleri geçici olarak benimseyip, sonrasında politik veya ideolojik gerekçelerle bu normlardan geri adım atması söz konusudur (Korolczuk & Graff, 2021).

Ayrıca feminist uluslararası hukuk, kadına yönelik şiddeti sadece bireysel bir hak ihlali değil, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık olarak değerlendirir. Bu yaklaşım, AİHM kararları ve uluslararası sözleşmelerde kadına yönelik şiddetin sistematik bir insan hakkı ihlali olarak tanınmasını destekler.

Türkiye'nin 20 Mart 2021 tarihli Cumhurbaşkanı kararıyla (Resmî Gazete, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmesine İlişkin Cumhurbaşkanı Kararı", 20 Mart 2021). İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi, uluslararası hukuk açısından istisnai bir geri dönüş örneğidir (Bayar, 2023). Bu karar hem iç hukukta hem uluslararası alanda önemli tartışmalara yol açmıştır. Sözleşme TBMM onayıyla yürürlüğe girdiğinden, çekilmenin de Meclis tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği yönünde ciddi hukuki itirazlar olmuştur.

Anayasa hukuku açısından temel tartışma, "Cumhurbaşkanının uluslararası antlaşmalardan çekilme yetkisi" konusundadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesi, uluslararası

sözleşmelerin onaylanmasını yasama organına verirken, fesih sürecine ilişkin açık bir düzenleme içermez. Bu belirsizlik, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası dönemde yürütmenin yetkilerini genişleten bir yorumla kapatılmıştır.

Bu süreç Cook'un (1994) kadın hakları ihlallerinde devlet sorumluluğu (*state's responsibility for violations of women's human rights*) kavramıyla doğrudan ilişkilendirilebilir. Bir devletin kendi öncülüğünde şekillenen bir sözleşmeden geri çekilmesi, uluslararası hukukta ahde vefa ilkesine meydan okumak anlamına gelmektedir.

Hukuki açıdan bakıldığında, Türkiye'nin çekilmesi ahde vefa ilkesinin ihlali olarak görülmektedir, çünkü devletler taraf oldukları uluslararası sözleşmelerin yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getirmekle yükümlüdür (Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969, madde 26). Türkiye'nin çekilmesi, bu ilkenin siyasal irade doğrultusunda esnetilebileceğini göstermiştir.

Feminist uluslararası hukuk açısından bu çekilme yalnızca bir sözleşmeden değil aynı zamanda uluslararası dayanışma ve hesap verebilirlik mekanizmalarından çekilme anlamı taşır (Charlesworth, 2017). Bu durum Türkiye'nin uluslararası hukukla stratejik, seçici ve mesafeli ilişki kurduğunu gösterir. Devlet, normları belirli dönemlerde meşruiyet üretmek için benimser, ancak siyasi konjonktür değiştiğinde bu normlardan uzaklaşabilir.

Hükümetin çekilmeye yönelik gerekçeleri –“aile yapısıyla uyumsuzluk”, “toplumsal cinsiyet ideolojisi”, “eşcinselliği teşvik”– küresel ölçekte yükselen toplumsal cinsiyet karşıtı politikalarla paralellik göstermektedir (Korolczuk & Graff, 2021). Oysa sözleşme, mağdurların kimliğinden bağımsız olarak şiddetten korunmasını öngörmekte, aile kurumuna ilişkin herhangi bir düzenleme içermemektedir. Bu nedenle çekilme, feminist hukuk literatüründe ideolojik motivasyonlu normatif gerileme (rollback) olarak nitelendirilmektedir.

Türkiye'nin bu sözleşmeden çekilmesi, Avrupa Konseyi normatif sisteminde nadir görülen bir geriye dönüş örneği olmuştur. Avrupa Konseyi üyesi 46 ülke arasında sözleşmeden resmi olarak çekilen tek ülke Türkiye'dir. Avrupa Konseyi ve GREVIO, Türkiye'nin çekilmesini uluslararası yükümlülüklerin zayıflatılması olarak değerlendirmiştir (GREVIO, 2022).

Türkiye'nin uluslararası normatif mimarideki güvenilirliğini zedeleyen bu davranışının başka ülkelere emsal teşkil edip etmeyeceği zamanla görülecektir. Bu bağlamda Letonya yakından takip edilmesi gereken bir ülkedir. Avrupa Birliği, uluslararası bir örgüt olarak İstanbul Sözleşmesi'ni Haziran 2023'te onaylamış, Sözleşme Ekim 2023'te yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeyi henüz onaylamamış olan AB'ye üye devletler, AB'nin yetki alanlarında uygulanan hükümlerine yasal olarak bağlı olmalarından dolayı Sözleşme'yi onaylamakla ve tam olarak uygulamakla yükümlüdürler. Letonya Parlamentosu'nun 30 Ekim 2025'te İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme yönünde almış olduğu karar, ulusal ve uluslararası düzeyde ciddi tepki doğurmuştur (International Commission of Jurists, 2025). Oylamanın ardından yoğun protestolar, imza kampanyaları ve Avrupa kurumlarından yapılan uyarılar sonucunda Cumhurbaşkanı Rinkévcis, kararın hukuki belirsizlikler barındırdığı, kadınların korunmasında boşluk yaratacağı ve Letonya'nın AB içinde güvenilirliğini zedeleyebileceği gerekçeleriyle çekilme yasasını imzalamayı reddederek 3 Kasım 2025'te Parlamento'ya iade etmiştir (Equality Now, 2025). Parlamento, tasarımı ek inceleme için Dışişleri Komitesi'ne göndermiş, sürecin tıkanması halinde referandum seçeneği de gündeme gelmiştir. Letonya'nın İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi durumu, AB üye devletlerinde kadın haklarının korunmasında gerileme için endişe verici bir emsal teşkil edecek ve Avrupa Birliği Antlaşması'nın 2. maddesinde belirtilen Birliğin kurucu değerleriyle bağdaşmayacaktır (International Commission of Jurists, 2025).

Avrupa Birliği'ne adaylık süreci devam eden Türkiye AB hukukuna, yani Avrupa Birliği Müktesebatı'na (acquis communautaire) ancak tam olarak uyum sağladığı takdirde üye olabilecektir (Sönmez, 2026). Bu bağlamda Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının ardından sivil toplum kuruluşlarının başvurusu üzerine AİHM'nin 2023 yılında çekilmeyi ulusal egemenlik yetkisi kapsamında değerlendirmesi, feminist hukuk çevrelerinde uluslararası koruma mekanizmalarının zayıflığı açısından eleştirilmiştir. Karar, uluslararası hukukun rıza temelli yapısını yeniden gündeme getirmiştir: devletler yükümlülükleri kabul etseler bile uygulama siyasal iradeye bağlı kalmaktadır (Klabbers, 2013). Bu durum, uluslararası hukukun bağlayıcılığındaki en önemli sorunu gözler önüne serer: Hukuk, ancak devletlerin rızası ölçüsünde işler.

Bu bağlamda Türkiye "normatif tutarsızlık" (normative inconsistency) (Otto, 2009) örneğidir. Bu tutarsızlık uluslararası düzeyde taahhüt edilen toplumsal cinsiyet eşitliği normlarının ulusal düzeyde kültürel, dini veya politik gerekçelerle sınırlandırılmasıyla ortaya çıkar. Çekilme yalnızca bir sözleşmeden değil, cinsiyet eşitliğinin uluslararası dilinden çekilmedir. Otto'nun (2009) ifadesiyle Türkiye'nin çekilmesi, "feminist sessizleşme"nin bir örneğidir: devlet, uluslararası toplumsal cinsiyet eşitliği söylemlerinden çekilerek kadınların kamusal görünürlüğünü sınırlamaktadır.

Çekilme kararının zamanlaması, Türkiye'de toplumsal cinsiyet karşıtı söylemin siyasal alanda mobilize edildiği bir döneme denk gelmiştir. 2019 sonrası süreçte bazı dini cemaatler ve köktendinci sivil toplum kuruluşları, İstanbul Sözleşmesi'ni "aile kurumunu çökerten bir proje" olarak tanımlamış, medya üzerinden yoğun bir kampanya yürütülmüştür (Demirtaş & Yeşilyurt Gündüz, 2024).

Bu süreç, yalnızca cinsiyet eşitliği politikalarına değil, genel olarak uluslararası hukuk ve insan hakları normlarına duyulan güvensizliği de beslemiştir. Feminist araştırmacılara göre bu durum, popülist-milliyetçiliğe içkin feminizm karşıtlığının klasik örneğidir: kadın haklarının evrenselliği, ulusal egemenlik söylemiyle karşı karşıya getirilmiştir.

Türkiye'nin CEDAW, AİHS ve İstanbul Sözleşmesi gibi belgelere taraf olması, uluslararası standartları kabul ettiğini göstermektedir; ancak iç hukukta bu normların uygulanmasındaki süreksizlik, genişleyen bir uyum açığı ortaya çıkarmaktadır (Klabbers, 2013). Feminist hukuk teorisine göre bu açığın temelinde, uluslararası hukukun rıza temelli yapısı ve yaptırım yetersizliği yatmaktadır. Charlesworth (1999), bu durumu kadın haklarının uluslararası hukukta hâlâ müzakereye açık bir alan olmasıyla açıklar. Türkiye örneği, bu müzakerenin yalnızca hukuk metinleriyle değil, siyasal kültür ve toplumsal algılarla da şekillendiğini ortaya koyar.

Feminist uluslararası hukuk yaklaşımına göre Türkiye'nin bu ikircikli rolü, devlet egemenliği ile uluslararası hukukun bağlayıcılığı arasındaki yapısal gerilimi gözler önüne sermektedir (Charlesworth, 2017). Türkiye, uluslararası normları kimi zaman meşruiyet üretmek için benimsemiş, siyasal konjonktür değiştiğinde ise bu normlardan uzaklaşmıştır. Bu durum, uluslararası hukuk literatüründe stratejik uyum (strategic compliance) olarak tanımlanmaktadır (Chayes & Chayes, 1995). Türkiye'nin gelecekte feminist dış politika ve uluslararası hukuk alanında daha yapıcı bir rol oynayabilmesi, yalnızca uluslararası belgeleri imzalamakla değil, bu belgelerin öngördüğü katılımcı, eşitlikçi ve adalet temelli uygulamaların içselleştirilmesiyle mümkündür.

Feminist dış politika, güvenliği savaşın olmayışıyla sınırlamaz, aynı zamanda toplumsal adalet, eşitlik ve şiddetsizlik üzerinden tanımlar (Tickner, 2001). Bu çerçevede İstanbul Sözleşmesi toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti uluslararası güvenlik gündemine dahil eden en kapsamlı metinlerden biri olduğundan, Türkiye'nin sözleşmeden çekilmesi feminist barış hukuku anlayışıyla uyumsuzdur. Bu çerçevede barış, toplumsal cinsiyet eşitliği olmadan mümkün ve sürdürülebilir değildir. Türkiye örneği, Sherman'ın (1918) önerdiği *jus gentium* (uluslar/halklar hukuku) kavramının günümüzdeki sınırlarını gösterir. Sherman, barışın devletlerin çıkarlarından değil, insanlığın ortak vicdanından doğması gerektiğini savunmuştur. Feminist hukuk teorisi de bu vizyonu toplumsal cinsiyet eşitliğiyle genişletmiştir.

20 Mart 2021 tarihinde Türkiye'de olağanüstü bir şey gerçekleşmiş ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeye dair 3718 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesini imzalamıştır. Böylece Türkiye için bağlayıcı olan bu sözleşme 1 Temmuz 2021 tarihinde tek taraflı olarak feshedilmiştir. İstanbul Sözleşmesi'nin imzalanmasının ve onaylanmasının onuncu yılında, bu önemli sözleşme artık tek taraflı olarak iptal edilmiş haldedir. Oysa Türkiye'nin Avrupa Konseyi dönem başkanlığı sırasında İstanbul Sözleşmesi'ni imzalamakta ısrar eden bizzat dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve AKP hükümetidir. On yıl sonrası aynı hükümet en ünlü şehrinin adını taşıyan sözleşmeden vazgeçmiştir; Üstelik bu sefer Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın kararı ve kalemiyle. Peki bu nasıl mümkün olabildi?

Bunu biraz olsun anlayabilmek için dünyaya ve Türkiye'ye bakmak gerekmektedir. Kadına yönelik şiddeti sona erdirmeyi amaçlayan İstanbul Sözleşmesi, cinsiyete dayalı şiddetin dünya çapında artan toplumsal cinsiyet karşıtı tartışma konularından biri olması nedeniyle bazı ülkelerde dirençle karşılaşmıştır. Sözleşmedeki bazı maddeler muhafazakâr çevreler tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. İlk "toplumsal cinsiyet" in sosyal roller olduğunu belirten Madde 3'tür: C bendinde "toplumsal cinsiyet" için "herhangi bir toplumun, kadınlar ve erkekler için uygun olduğunu düşündüğü sosyal anlamda oluşturulmuş roller, davranışlar, faaliyetler ve özellikler olarak anlaşılacaktır" tanımına yer verilmiştir. D bendinde ise "kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet" için "bir kadına karşı, kadın olduğu için yöneltilen veya kadınları orantısız bir biçimde etkileyen şiddet olarak anlaşılacaktır" tanımı yapılmıştır. Bu tanımlamalar muhafazakâr çevrelerin eleştirilerine konu olmuştur.

Bunun yanı sıra temel haklar, eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması ilkelerini içeren Madde 4⁶ de bazı çevrelerce eleştirilmiştir. Bu madde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği de dahil olmak üzere, herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın temel insan haklarının güvence altına alınması çağrısında bulunuyordu ve buna göçmenler ve mülteciler de dahil ediyordu. Ayrıca genel yükümlülükleri belirleyen ve önyargı ve ayrımcılığa karşı mücadele çağrısında bulunan ve devletlere sorumluluk veren Madde 12⁷ de eleştirilmiştir.

⁶ Madde 4 Temel haklar, eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması

3. Taraflar bu Sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir statü gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir.

⁷ Madde 12 Genel yükümlülükler

Taraflar kadınların daha aşağı düzeyde olduğu düşüncesine veya kadınların ve erkeklerin toplumsal olarak kışkırtılmış rollerine dayalı ön yargıların, törelerin, geleneklerin ve diğer uygulamaların kökünü kazınması amacıyla kadınların ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarının değiştirilmesine yardımcı olacak tedbirleri alacaklardır.

İstanbul Sözleşmesi'nin 37. maddesi uyarınca erken yaşta zorla evliliği önlemeye yönelik yükümlülüklerle, Türkiye'de bazı tarikatlar ve köktendinci gruplar tarafından tepki gösterilmiş, uygulamaya ilişkin tartışmalar kamuoyunda gündem oluşturmuştur.⁸

Mevcut hükümetin muhafazakâr–İslamcı çizgisi, özellikle “dindar nesil yetiştirme” söylemi doğrultusunda şekillenmiş (Habertürk, 01.02.2012), giderek kadın ve toplumsal cinsiyet karşıtı söylem ve politikaların odağı haline gelmiştir. Doğum kontrolünün “nüfusu azaltma çabası” olarak nitelendirilmesi (bianet, 10.03.2008) ve kadın-erkek eşitliğini reddeden açıklamalar (Habertürk, 31.07.2010) bu dönüşümün göstergeleridir. Sürecin devamında 2025 yılının “Aile Yılı” ilan edilmesiyle birlikte kadına yönelik şiddet engellemenin yolunun dahi aileden geçtiği kabul edilmiştir: “Eğer kadın mutluydu aile mutludur, kadın huzurluydu o ailede huzur vardır” söylemiyle kadına yönelik şiddet, bizzat kadına yönelik bir insan hakkı ihlali olarak değil, “en başta aileye, ailenin huzuruna ve geleceğine vurulmuş menfur bir darbe” olarak değerlendirilmektedir (T24, 25.11.2025). Bu bağlamda hükümetin toplumsal cinsiyeti araçsallaştıran yaklaşımı, kadınlar ve LGBTQ+ bireyler için giderek daha ağır ve hayati riskler doğuran bir toplumsal cinsiyet karşıtı radikalleşmeye yol açmaktadır.

İstanbul Sözleşmesi'ni eleştiren kesimin sözleşmenin maddelerini okuyup okumadığı, içeriğini anlayıp anlamadığı yanıtız bir sorudur. Belirtilen maddelerin temel insan haklarının parçası olduğu aşikârdır. Kadına yönelik şiddete karşı olduğu iddiasında bulunan her insanın temel varlık nedeni kadına yönelik şiddetle mücadele olan bir sözleşmeyi desteklemesi ve uygulanabilmesi için çabalaması gerekmektedir. İstanbul Sözleşmesi şiddete karşı mağdun korunması ve şiddetin önlenmesi için devlete en üst seviyede görev vermektedir. “İstanbul Sözleşmesi yaşatır”, ancak uygulandığı sürece. Her sözleşme gibi İstanbul Sözleşmesi de koruyucu ve önleyici tedbirler alındığı müddetçe kadınları ve çocukları koruyabilmektedir.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu verilerine göre, 25 Kasım 2024 – 22 Kasım 2025 arasında 282 kadın cinayeti ve 287 şüpheli kadın ölümü kaydedilmiştir. Platform, şüpheli ölümlerin ilk kez cinayetleri geçtiğini vurgulamaktadır (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2025). Türkiye'de kadın kıyımı (femicide) devam etmektedir.

Oysa Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. Maddesi Kanun Önünde Eşitliği öngörmektedir: “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.”

Dolayısıyla devlet kanun önünde –yalnızca fırsat eşitliğini değil– gerçek anlamda eşitliği, eşit hakları, güven içinde yaşamayı sağlama yükümlülüğüne sahiptir. Kadınlar ve erkekler bu ülkede hâlâ eşit olarak görülüyorlarsa bu bizzat devletin görevini yerine getirmemesinden kaynaklanmaktadır.

Kadınlar hâlâ öldürülüyorsa, kadın kıyımı devam ediyorsa, cinsiyet temelli şiddet sürüyorsa, bu devletin görevini yerine getirmediği anlamına gelir. Şiddet asla bireysel bir mesele değildir, şiddet her zaman politiktir. Şiddetin önlenmeye çalışılıp çalışılmadığı da elbette politik bir meseledir.

⁸ Madde 37 Zorla evlilik

Taraf Devletler, bir yetişkini veya çocuğu evliliğe zorlayan kasıtlı davranışların suç sayılmasını sağlamak üzere gereken yasal veya diğer tedbirleri alır.

Taraf Devletler, bir yetişkini veya çocuğu evliliğe zorlamak amacıyla yaşadığı yerin dışında başka bir ülke ya da Taraf ülkeye gitmeyi aldatıcı kasıtlı davranışların suç sayılmasını sağlamak üzere gereken yasal veya diğer tedbirleri alır.

Dolayısıyla bir devletin ve onun icra makamındaki hükümetin demokrat olma iddiası ile kadınlara, kız ve oğlan çocuklarına yönelik şiddeti önlemek için sergilediği ciddiyet ve çaba ilişkilidir. Bir devletin ciddiyeti, başta Anayasa ve ulusal ve uluslararası sözleşmeler olmak üzere hukuka uymasıyla kendisini göstermektedir.

Sonuç Yerine

Uluslararası hukukun tarihsel evrimi, savaşın meşruiyetinden barışın kurumsallaşmasına uzanan uzun bir sürece denk düşer. İnsan hakları ve insancıl hukuk alanlarında geliştirilen sözleşmeler, bu dönüşümün en somut araçlarıdır. Ancak uygulamada, uluslararası hukukun bağlayıcılığının zayıflığı ve devletlerin siyasi iradesine olan bağımlılığı, hâlâ en temel sorunu teşkil etmektedir. Bu nedenle uluslararası hukukun geleceği, yalnızca yeni sözleşmelerin imzalanmasına değil, ahde vefa ilkesi doğrultusunda sözleşmelere uyuma bağlıdır –ve elbette hukukun toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden inşasına.

Feminist teori, uluslararası hukuku dönüştüren en güçlü entelektüel hareketlerden biridir. Bu dönüşüm, sadece kadınların temsiliyi artırmakla değil, hukukun adalet üretme kapasitesini genişletmekle ilgilidir: Uluslararası hukuk sadece devletler için değil, bireyler ve topluluklar için de adalet üretmelidir. Dolayısıyla feminist teori, uluslararası hukukun temel önermesini tersine çevirir: Hukuk devletler içindir yerine, hukuk insanlar içindir der. Bu yaklaşım, uluslararası hukukun demokratikleşmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğiyle bütünleşmesi açısından dönüştürücü bir potansiyele sahiptir.

Türkiye'nin uluslararası hukukla ilişkisi, tarihsel olarak "katılımcı modernleşme" ile "seçici uygulama" arasında gidip gelen bir çizgide seyretmiştir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren uluslararası hukukun gelişimine katkı sunan Türkiye, özellikle insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanlarında önemli adımlar atmıştır. Ancak bu adımlar, çoğu zaman siyasal konjonktürün etkisiyle kesintiye uğramıştır.

Feminist uluslararası hukuk perspektifinden bakıldığında, Türkiye'nin bu ikili konumu uluslararası hukukun yapısal sınırlarını da gözler önüne serer. Uluslararası hukuk, devletlerin rızasına dayandığı sürece, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi değer temelli normların uygulanabilirliği her zaman kırılgan olacaktır (Henkin, 1979). Türkiye örneğinde bu kırılganlık, özellikle İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme ve ILO 190'ın onaylanmaması gibi gelişmelerle somutlaşmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin uluslararası hukuk sistemindeki tarihsel deneyimi, FDP açısından bir "öğrenilmiş miras" niteliği taşımaktadır. Kadın hakları, barış, insan onuru ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerin birbirini tamamlayan ilkeler olarak yeniden tanımlanması, Türkiye'nin hem ulusal hem uluslararası düzeyde demokratikleşme kapasitesini güçlendirebilir.

Feminist hukuk, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü yeniden düşünmek için güçlü bir teorik çerçeve sunar. Çünkü feminist yaklaşım, adaletin yalnızca hukuki değil, toplumsal ve etik bir mesele olduğunu; barışın yalnızca silahsızlıkla değil, eşitlikle kurulabileceğini hatırlatır. Türkiye'nin gelecekteki uluslararası hukuk politikaları, bu çerçeveyi benimseyerek hem normatif tutarlılığını hem de küresel güvenilirliğini yeniden inşa edebilir.

Kaynakça

Anghie, A. (2005). *Imperialism, sovereignty and the making of international law*. Cambridge University Press.

Armaoğlu, F. (2015). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914–1995)*. Alkım Yayınları.

Askin, K. D. (2000). Women and international humanitarian law. İçinde K. D. Askin & D. M. Koenig (Ed.), *Women and international human rights law* (Cilt 1, ss. 41–87). Transnational Publishers.

Askin, K. D. (2003). Prosecuting wartime rape and other gender-related crimes under international law: Extraordinary advances, enduring obstacles. *Berkeley Journal of International Law*, 21(2), 288–349.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (European Convention on Human Rights). (1950). Council of Europe.

Bayar, T. (2023). Turkey's withdrawal from Istanbul Convention: International human rights regime vis-à-vis authoritarian survival. *Turkish Studies*, 25(1), 22–42.

Besson, S. (2016). State consent and disagreement in international law-making: Dissolving the paradox. *Leiden Journal of International Law*, 29(2), 289–316.

Bianchi, A. (2016). Feminism. İçinde A. Bianchi (Ed.), *International law theories: An inquiry into different ways of thinking* (ss. 183–204). Oxford University Press.

Charlesworth, H. (1999). Feminist methods in international law. *American Journal of International Law*, 93(2), 379–394.

Charlesworth, H. (2022). Introduction to the 2022 edition. İçinde H. Charlesworth & C. Chinkin (Ed.), *The boundaries of international law: A feminist analysis* (ss. 1–10). Manchester University Press.

Charlesworth, H., & Chinkin, C. (2022). *The boundaries of international law: A feminist analysis*. Manchester University Press.

Charlesworth, H., & Chinkin, C. (2022). Women and the international legal system. İçinde H. Charlesworth & C. Chinkin (Ed.), *The boundaries of international law: A feminist analysis* (ss. 11–45). Manchester University Press.

Charlesworth, H., Chinkin, C., & Wright, S. (1991). Feminist approaches to international law. *American Journal of International Law*, 85(4), 613–645.

Chayes, A., & Chayes, A. H. (1995). *The new sovereignty: Compliance with international regulatory agreements*. Harvard University Press.

Chilton, A., & Linos, K. (2021). Preferences and compliance with international law. *Theoretical Inquiries in Law*, 22(2), 247–298.

Chilton, A., & Tingley, D. (2013). Why the study of international law needs experiments. *Columbia Journal of Transnational Law*, 52(1), 173–238.

Cook, R. J. (1994). State responsibility for violations of women's human rights. *Harvard Human Rights Journal*, 7, 125–175.

Council of Europe. (2009). *The landmark judgment that inspired Europe to act on violence against women*. Council of Europe.

Council of Europe. (2011, 11 Mayıs). *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention)*. Strasbourg. <https://rm.coe.int/1680462545>

Crawford, J. (2019). *Brownlie's principles of public international law* (9. baskı). Oxford University Press.

Demirtaş, B. (2026). Dünyada ve Türkiye’de feminist dış politikayı yeniden düşünmek. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye’de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 23–43). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Demirtaş, B., & Yeşilyurt Gündüz, Z. (2024). Introduction: Quo Vadis Turkey? Encounters with sustainable patriarchy and resistance of women. *Turkish Studies*, 25(2), 183–190.

Donnelly, J. (2013). *Universal human rights in theory and practice* (3. baskı). Cornell University Press.

Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel kavramları*. CEİD Yayınları.

Enloe, C. (2014). *Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics*. University of California Press.

Erdoğan, R. T. (2010, 31 Temmuz). Kadın ve erkeğin eşit olması mümkün değil. *HaberTürk*. <https://www.haberturk.com/polemik/haber/537849-kadin-ve-erkegin-esit-olmasi-mumkun-degil>

Erdoğan, R. T. (2012, 1 Şubat). Dindar bir gençlik yetiştirmek istiyoruz! *HaberTürk*. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/711672-dindar-bir-genclik-yetistirmek-istiyoruz>

Erdoğan, R. T. (2025, 25 Kasım). Kadına yönelik şiddetle mücadele programında konuştu. *T24*. <https://t24.com.tr/haber/erdogan-dan-25-kasim-mesaji-bundan-sonra-da-kadina-ve-cocuga-yonelik-siddetle-mucadelede-en-on-safta-yer-alacagim-,1278851>

European Court of Human Rights. (2009). *Opuz v. Turkey* (Application No. 33401/02).

Gardam, J., & Jarvis, M. (2001). *Women, armed conflict and international law*. Kluwer Law International.

Global Centre for the Responsibility to Protect. (t.y.). *What is R2P?* <https://www.globalr2p.org/what-is-r2p>

GREVIO. (2022). *Annual report 2022*. Council of Europe.

Gross, L. (1948). The peace of Westphalia, 1648–1948. *American Journal of International Law*, 42(1), 20–41.

Grossman, N. (2025). Feminism, approach to international law. İçinde *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford University Press.

Grovogui, S. N. (2013). Postcolonialism. İçinde T. Dunne, M. Kurki & S. Smith (Ed.), *International relations theories: Discipline and diversity* (3. baskı, ss. 239–256). Oxford University Press.

Hale, W. (2000). *Turkish foreign policy 1774–2000*. Frank Cass.

Hanisch, C. (1969/2006). *The personal is political*. <https://carolhanisch.org/CHwritings/PIPI.html>

Harding, S. (1986). *The science question in feminism*. Cornell University Press.

Henckaerts, J.-M. & Doswald-Beck, L. (2005). *Customary international humanitarian law*. Cambridge University Press.

Henkin, L. (1979). *How nations behave: Law and foreign policy*. Columbia University Press.

International Labour Organization. (2019). *Violence and Harassment Convention, 2019 (No. 190)*. <https://www.ilo.org/resource/ilc/108/violence-and-harassment-convention-2019-no-190>

International Labour Organization. (2022). *Global report on gender equality in work*.

İnalçık, H. (1993). *The Ottoman Empire: The classical age, 1300–1600*. Phoenix Press.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (t.y.). *Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu*. <https://kadincinayetleriniurduracagiz.net>

Kardam, N. (2005). *Turkey’s engagement with global women’s human rights*. Ashgate.

Kav, G. (2020). *Yaşasın kadınlar: Türkiye’de kadın cinayetleri gerçeği ve çözüm yolları*. Doğan Kitap.

Kepenek, E. (2024, 18 Kasım). Meral Daniş Betaş: Nahide Opuz davası, adalet arayışında yol haritası oldu. *Bianet*. <https://bianet.org/haber/meral-danis-bestas-nahide-opuz-davasi-adalet-arayisinda-yol-haritasi-oldu-301898>

Klabbers, J. (2013). *International law*. Cambridge University Press.

Korolczuk, E., & Graff, A. (2021). *Anti-gender politics in the populist moment*. Routledge.

Kurki, M., & Wight, C. (2013). International relations and social science. İçinde T. Dunne, M. Kurki & S. Smith (Ed.), *International relations theories: Discipline and diversity* (3. baskı, ss. 14–35). Oxford University Press.

Lewis, B. (1961). *The emergence of modern Turkey*. Oxford University Press.

MacKinnon, C. A. (1989). *Toward a feminist theory of the state*. Harvard University Press.

Mohanty, C. T. (2003). *Feminism without borders: Decolonizing theory, practicing solidarity*. Duke University Press.

Mülteci-Der. (2016). *1951 Cenevre Sözleşmesi tam metin*. <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>

Otto, D. (1997). Rethinking universals: Opening transformative possibilities in international human rights law. *Australian Year Book of International Law*, 18, 1–36.

Otto, D. (2009). Lost in translation? Re-scripting the sexed subjects of international human rights law. İçinde D. Buss & A. Manji (Ed.), *International law: Modern feminist approaches* (ss. 318–356). Hart Publishing.

Otto, D. (2009). The exile of inclusion: Reflections on gender issues in international law. *Melbourne Journal of International Law*, 10(1), 1–45.

Otto, D. (2018). Introduction: Embracing queer curiosity. İçinde D. Otto (Ed.), *Queering international law: Possibilities, alliances, complicities, risks* (ss. 1–11). Routledge.

Ozan, E. (2014). Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşu üzerine bir değerlendirme. *Gazi Akademik Bakış*, 7(14), 197–214.

Özdemir-Sarıgil, B., & Bodur Ün, M. (2025). Contesting the norm contester: Responses to Turkey’s withdrawal from the Istanbul Convention. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, 25(4), 1–21.

Peterson, V. S., & Runyan, A. S. (1999). *Global gender issues* (2. baskı). Westview Press.

Presidency of the Republic of Turkey. (2021). *Statement on withdrawal from the Istanbul Convention*. Presidency of the Republic of Turkey.

Sarı Karademir, B. (2023). Kadın-yurttaş için “Mor Sözleşme”: Mor küçülme. *Reflektif Journal of Social Sciences*, 4(2), 227–248.

Sarı Karademir, B. (2026). Feminist dış politika ve Türkiye’de kadın, barış ve güvenlik gündemi: Tutarlılık–araçsallaştırma gerilimi. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye’de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 148-183). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Sarı Karademir, B., Yılmaz, Z., Şahin, S. B. & Yeşilyurt Gündüz, Z. (2024). Sürdürülebilir akademi için insana yakışır iş koşulları: Türkiye’de vakıf üniversiteleri. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 515–540.

Shaw, M. N. (2017). *International law* (8. baskı). Cambridge University Press.

Sherman, G. E. (1918). Jus gentium and international law. *American Journal of International Law*, 12(1), 56–63.

Smart, C. (1989). *Feminism and the power of law*. Routledge.

Sönmez, P. (2026). AB’de feminist dış politika ve Türkiye ile ilişkiler: İki kalem ve diyaloglarla dolu bir yol. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye’de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 80–111). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Stein, J., & Tepe-Belfrage, D. (Ed.). (2016). *Handbook on gender in world politics*. Edward Elgar Publishing.

T.C. Anayasası. (1982). *Resmî Gazete* (Sayı 17863, 9 Kasım 1982). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

Tickner, J. A., & Sjoberg, L. (2013). Feminism. İçinde T. Dunne, M. Kurki & S. Smith (Ed.), *International relations theories: Discipline and diversity* (3. baskı, ss. 205–222). Oxford University Press.

UN CEDAW Committee. (2022). *Concluding observations on the eighth periodic report of Turkey*. United Nations.

UN Women. (2015). *The Beijing Declaration and Platform for Action turns 20*. United Nations. <https://archive.unescwa.org/our-work/beijing-declaration-and-platform-action>

UN Women. (2025, 12 Eylül). Facts and figures: Women’s leadership and political participation. *UN Women Knowledge Hub*. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures>

United Nations Security Council. (2000). *Resolution 1325 (Women, peace and security)*. UN Doc. S/RES/1325.

United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. <https://www.un.org/en/aboutus/udhr/foundation-of-international-human-rights-law>

United Nations. (1979). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>

United Nations. (1995). *Beijing Declaration and Platform for Action*. <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>

Vienna Convention on the Law of Treaties. (1969). *United Nations Treaty Series*, 1155.

Yeşilyurt Gündüz, Z. (2004). The women’s movement in Turkey: From Tanzimat towards European Union membership. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 9(3), 115–128.

Yeşilyurt Gündüz, Z. (2021). Kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve patriarkaya karşı mücadele. *İkinci Yüzyıl Dergi*, 2, 98–101.

Yılmaz, Z. & Sarı Karademir, B. (2025). SDG 5’i feminist kurumsalcılık yoluyla yeniden düşünmek: Türkiye’de toplumsal cinsiyet rejimi ve kalkınma. *Fiscaoeconomia*, 9(3), Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı, 400–428.

Yılmaz, Z. (2015). The AKP and its family policy in the re-establishment process of authoritarianism in Turkey. İçinde J. Karakoç (Ed.), *Authoritarianism in the Middle East: Before and after the Arab Uprisings* (ss. 150–171). Palgrave Macmillan.

Yılmaz, Z. (2026). Feminist dış politika ve Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma performansı: Eleştirel bir değerlendirme. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye’de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 112–147). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Zürcher, E. J. (2010). *Turkey: A modern history*. I.B. Tauris.

BÖLÜM 3

AB'de Feminist Dış Politika ve Türkiye ile İlişkiler: İkilemler ve Diyaloglarla Dolu Bir Yol

Pelin Sönmez

Uluslararası İlişkiler Bölümü
Kocaeli Üniversitesi, İzmit, Türkiye
pelin.sonmez@kocaeli.edu.tr

Giriş

Küresel siyasette Avrupa Birliği (AB), iç ve dış politikasında evrensel normlara sahip çıkararak onları dışarıya ihraç etmesi (Manners, 2002; Sjurson, 2006; Diez, 2005) ve iç işleyişinde sıkı ve bölünemez kuralları benimsemesiyle (Bradford, 2020) ön plana çıkan bir aktördür. Bu özellikleriyle doğru orantılı olacak şekilde toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurucu antlaşması niteliğinde olan 1957 tarihli Roma Antlaşması'ndan bu yana Müktesebat'ın temel bir konusu ve politikaların önemli bir bileşeni olarak varlık göstermiştir. Daha açık ifade etmek gerekirse, bugüne kadar AB stratejiler, eylem programları, tavsiyeler, direktifler ve anlaşmalar gibi araçları kullanarak toplumsal cinsiyet eşitliği için çok taraflı ve giderek genişleyen bir yaklaşım sergilemiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, diğer bir yönüyle, Birlik dışı ülkelerle ilişkilerde de önemli bir normatif bileşendir. Nitekim bu başlıkta Türkiye özelinde inceleyeceğimiz ilişkilerde görüldüğü gibi AB, yasal zemin, kurumsal mekanizmalar ve sivil toplumun geliştirilmesinde ya da kalkınma yardımının gerçekleştirilmesinde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu önemli bir kriter olarak ele almaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini merkezine alan feminist dış politikanın (FDP) ilk defa 2014 yılında bir AB üye ülkesi olan İsveç tarafından benimsenmesi anlamlıdır. Çünkü bu kuzey ülkesi, AB'ye 1995 yılında katıldıktan sonra, diğer yeni üyelerin de destekleriyle, toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırmak adına önemli reformlara öncülük etmiştir (Kılınçarslan, 2024: 15, Sümer, 2009: 70). İsveç'in ardından Fransa 2019 yılında ve Lüksemburg da 2021 yılında FDP'yi resmen benimseyen AB üyeleri olmuştur. İspanya ise 2021 yılında benimsediği FDP Strateji Belgesi ile özellikle kalkınmada iş birliği ve uluslararası yardımlar konularında kapsamlı bir tutum ortaya koymuştur (Bustelo, 2022). Her ne kadar İsveç, 2022 yılında FDP'den vazgeçtiğini ilan etse de aynı yıl Almanya'da düzenlenen ve tarihte ilk kez bakanlıklar düzeyinde gerçekleştirilen FDP toplantısına katılımın yoğunluğu, AB üyeleri arasında FDP etkisinin devam ettiğini ispatlamaktadır (Guerrina, Haastrup ve Wright, 2023: 486). Nitekim Almanya, bir yıl sonra bir FDP Rehberi yayınlarak güvenlik, kalkınma, dış yardımlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı katılımcılık konularını oldukça kapsamlı bir şekilde ele almıştır (Haastrup, 2023). Öte yandan Avrupa Parlamentosu, Ekim 2020 tarihinde aldığı 2019/2167 sayılı kararla tüm AB üye devletlerini FDP ve toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı dış ve güvenlik politikası benimsemeye davet etmiştir (Elgström ve Sundström, 2024: 2).

Ancak tüm bu gelişmeler AB'nin FDP'yi resmen benimsemesine yol açamamıştır. Çünkü bugün AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği de dahil olmak üzere FDP'de geldiği nokta bazen başarılarla, bazen de ikilemler ve eleştirilerle dolu inişli çıkışlı bir yol olarak tanımlanabilir. Örneğin, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları feminizmi savunularca geçmişten bugüne sürekli eleştirilmektedir. Buradaki gerekçe, Birliğin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair vizyonudur. Toplumsal cinsiyet eşitliği bir yandan AB için temel bir hak, ortak bir değer olarak görülürken, diğer yandan toplumsal cinsiyet eşitliği ekonomik büyümeyi sağlamak için bir araç olarak da değerlendirilmektedir (Sümer, 2009: 68). Feminist eleştiri, AB'nin eşitlik düzenlemelerinin, kadınların istihdam piyasasına katılımı koşuluyla hayata geçirildiğini savunur. Yani AB açısından toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınlar çalışma hayatında yer aldığı sürece gerçekleştirilmesi amaçlanan bir meseledir (Sayın, 2008: 13; Chappel ve Guerrina, 2020: 238). Bu eleştiriler FDP'nin AB'de neden resmileşmediğine dair tatminkâr bir cevap olarak görülebilir. Diğer yandan bu eleştiriler AB'de mevcut olan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının liberal feminizm ile uyumlu olduğunu, başka bir ifadeyle feminist normların genellikle "eşitlik" ve "temsil" kavramları etrafında şekillendiğini, ancak militarizme, kolonyal ilişkiler veya kesişimselliğe dair eleştirilerin sınırlı olduğunu da göstermektedir (Guerrina, Haastrup ve Wright, 2023: 49;

Elgström ve Sundström, 2024). Bu da AB kapsamında tartışılan FDP'nin içerisindeki "feminist" perspektifin oldukça dar bir çerçeveden ele alındığına dair eleştirileri haklı çıkarmaktadır.

FDP'nin AB kurumsal zeminine yayılmasındaki önemli bir diğer engel, küresel ölçekte son yirmi yılda giderek güçlenen sağ kanat popülizmi ve onun desteğiyle gelişen toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerdir. Dünya genelinde ABD, Brezilya, Rusya gibi ülkelerde güç kazanın bu hareketler, AB üyesi ülkelerde de giderek yükselen bir ses haline gelmekte, dolayısıyla AB düzeyindeki FDP çabalarının karşısında daha güçlü kampanyalar yürütebilmektedir. Graff ve Korolczuk (2022: 82) son yıllardaki bu genel yükselişi açıklarken özellikle Polonya, İspanya, Almanya ve İsveç gibi AB üyesi ülkelerdeki toplumsal cinsiyet karşıtı sağ popülist hareketlerin yürüttüğü çeşitli kampanyaların benzer ve birbirini destekleyen örüntülere sahip olduğunu ve bunun bir "fırsatçı sinerji" (opportunistic synergy) oluşturduğunu iddia etmektedirler. Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler meselesi tek başına bu bölümün konusu olmamakla beraber, FDP ile arasında aileye dönük değerler, geleneksel roller ve ataerkil yapılara bağlılık üzerinden yürüyen politik mücadelenin AB siyasetini de etkileyebilmekte olduğunun altının çizilmesi gerekir. Nitekim Mos ve Grundell (2025) söz konusu mücadelenin Avrupa Parlamentosu gibi "ilerici" ve "eşitlikçi" addedilen bir AB kurumunda dahi toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler lehine zafer kazandırdığını ileri sürmektedir.

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin güçlü olduğu ülkelerden biri de Türkiye'dir. Ancak Türkiye, AB ile uzun vadeli ilişkilerinde özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği ve onun yarattığı sivil toplum etkisi bakımından (Bodur Ün ve Arıkan, 2022: 950) bölgedeki diğer Batı Asya ülkelerinden farklılaşan benzersiz bir örnek olarak da görülmektedir (Keysan, 2019: 47). Dolayısıyla iki uluslararası aktör arasında kurulan bu diyalogda her iki tarafın da yarattığı özgül ikilemlerle şekillenen inişler ve çıkışlar bulunmaktadır. Örneğin AB, 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'de normatif alanın yeniden inşasına önemli bir katkıda bulunmuştur. İş Kanunu'nda (2003), Ceza Kanunu'nda (2004) ve Anayasa'da (2010) yapılan değişikliklerle toplumsal cinsiyet eşitliği hukuki alanda daha sağlam bir çerçeve kazanmıştır (Ayata ve Takkaç, 2020; Marshall, 2013, Bolat ve Develi, 2020). AB ayrıca Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için yumuşak araçların geliştirilmesine doğrudan katkıda bulunmuştur. 2010'larda yürütülen Eşleştirme Projeleri ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planları buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak son yıllar Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda AB standartlarının çok gerisinde kaldığı bir döneme tanıklık etmektedir. AB İlerleme Raporlarından da kolayca görülebileceği üzere, Türkiye toplumsal cinsiyet eşitliği alanında giderek güç kaybeden bir ülke haline gelmekte ve bu durum nefret suçu ve söylemindeki yükselişi de kapsayacak şekilde, toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti ciddi biçimde artırmaktadır.

Bu bölüm AB'nin yasal zeminde, normatif alanda ve Türkiye ile kurmuş olduğu diyalogda yukarıda tanımlanan iniş ve çıkışlara odaklanarak FDP için gerçekçi bir resim ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu gerekçeyle bölüm dört başlığa ayrılmaktadır. İlk başlıkta AB'yi FDP'ye götüren toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışı süreç ve araçlar üzerinden ele alınacaktır. İkinci başlıkta AB'nin FDP'ye dönük girişimlerdeki derinlik ve yüzeysellik gelişmesi diploması, güvenlik ve savunma ve kalkınma ve ticaret alanı üzere üç farklı alan üzerinden incelenecektir. Üçüncü başlıkta AB'nin Türkiye'deki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına etkisi normatif alan, programlar ve planlar ile sivil toplum üzerinden değerlendirilecektir. Son başlıkta ise Türkiye'nin özellikle son dönemde FDP'ye dönük yükselen direnç eksenleri ataerkil bakış açısı ve politika zeminindeki gerilemeler üzerinden analiz edilecektir.

AB'yi FDP'ye Götüren Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışı

Bu başlıkta Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'ndan bu yana AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu nasıl ele aldığı sorusu cevaplanacaktır. AB'ye içkin bir toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının ortaya koyulabilmesi için bu başlık iki alt başlık üzerinden ele alınmıştır. İlk başlıkta sürece ve yasal düzenlemelere odaklanılacak, süreç boyunca özellikle küresel paradigmadaki değişen tutumlarla paralel olarak dönüşen AB mevzuatı ele alınacaktır. Bu kapsamda AB'de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük çabaların farklı dönemlerinde tavsiye ve görüş gibi yumuşak araçlar olarak adlandırılacak hukuki düzenlemelerle tüm üye devletlerde ilgili yasamanın uygulanmasını veya ulusal mevzuatla uyumlulaştırılmasını gerektiren antlaşma, tüzük, karar ve yönerge gibi sert hukuki düzenlemeler anlatılacaktır (Kılınçarslan, 2024: 3). İkinci alt başlıkta ise AB'yi toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından bugün geldiği noktaya ulaştıran bir diğer bileşen olan politika ve strateji gibi diğer araçlar ve özellikle toplumsal cinsiyet odaklı AB belgeleri ele alınarak güncel tablo ortaya konmaya çalışılacaktır.

Süreç ve Yasal Düzenlemeler

AB'de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının geçmişten bugüne ilerleyişinde birbirini takip eden anlaşmaların, AB genişlemeleriyle paralel giden Topluluk yeterliliklerinin giderek yayılmasının ve son olarak Konsey ile Komisyon arasında bir siyasi dengenin oluşmasının payı bulunmaktadır (Jacquot, 2020). Tarihsel açıdan AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışını bugüne getiren süreci Ayata ve Takkaç (2020: 202) eşit ücret ve eşit davranış politikaları, pozitif ayrımcılık ya da olumlu eylem yaklaşımı ve toplumsal cinsiyet politikalarının temel düzenlemelere yerleştirilmesi anlamına gelen anaakımlaştırma yaklaşımı olarak tanımlarlar. Ancak daha detaylı bir açıklama Walby (2004) tarafından ortaya konmuş ve bu süreçte AB'nin birbirinden farklılaşan yaklaşımları farklı dönemler halinde ele alınmıştır. Tarihsel sırasıyla bunlar eşit ücret, eşit muamele, farklı konulanma, anaakımlaştırma yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır. Bu başlıkta ilgili sıralamaya kesişimsellik dönemi (Kılınçarslan, 2024) eklenerek gelişmeler anlatılacaktır.

Eşit ücret dönemi olarak adlandırılan süreçte, yukarıda da ele alındığı üzere, Roma Antlaşması'nın 119. maddesi, AB'deki toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları için bir başlangıç noktasıdır. Çünkü bu madde "eşit işe eşit ücret" ilkesini içerir ve antlaşma hükümleri uyarınca Ortak Pazar'ın birinci evresinin sonuna kadar "erkekler ve kadınlar eşit işe eşit ücret almalıdır" (Karakas, 2024: 263; Kılınçarslan, 2024: 5). Madde sosyal adaletin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak görülsede esasen rekabette oluşacak dengesizliklerin ve üye devletlerin bu konuda farklı uygulamalarının önüne geçmek (Ellina, 2003; Hantaris, 2000), özellikle tekstil gibi kadın işgücüne dayalı sektörlerde sosyal damping riskinden kaçınmak için oluşturulmuştur (Jacquot, 2020: 2). Nitekim Fransa'nın özel ısrarı üzerine eklenen bu madde, Fransa'da eşit ücret ilkesinin yasal hale gelmesi ve dolayısıyla Topluluk Müktesebatına da eklenmesi çabasının somut bir çıktısı niteliğindedir. Çünkü bu sayede Fransa haksız rekabetten doğacak zararını bertaraf etmiş olacaktır. Diğer yandan, Almanya ve Hollanda bu ilkeyi kabul ederek maliyetlerin yükselmesine ve kadın işçi ağırlıklı sektörlerin rekabet gücünün azalmasına neden olacağını bildikleri için bu maddeyi isteksizce de olsa, kabul etmişlerdir (Kılınçarslan, 2024: 5).

Roma Antlaşması sonrası sürecin ilk zamanlarına tekabül eden 1960'lar boyunca Toplulukta toplumsal cinsiyet eşitliğine dönük önemli adımlar görülmez. Ancak 1970'ler, 1960'lı yılların aksine bu konuda yoğun gelişmelere tanıklık eder ve bu dönemde Topluluk eşit muamele ilkesini benimsemiş olur. Buradaki önemli husus, 1970'li yıllarda dünya çapında görülen kadın hareketlerinin uluslararası etkisidir. Nitekim bu etki dalgası Avrupa'ya da sirayet etmiş ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonu'nun 1974 yılında benimsediği ilk Sosyal Eylem Programı'nda çalışma yaşamında kadın ve erkekler arasında eşit fırsatların sağlanması gereği vurgulanmıştır (Ecevit, 2021: 61). Sürecin devamı Topluluğun 1976 yılında benimsediği Eşit Muamele Yönergesinin (76/207/EEC sayılı Yönerge) benimsenmesi ile devam eder ve 1980'lerin sonuna kadar sürer (Ayata ve Takkaç, 2020: 202). Avrupa Topluluğu, eşit muamele dönemi olarak adlandırılan ve 1986 yılına kadar süren bu süre zarfında dört farklı yönerge daha benimseyerek Roma Antlaşması'nın 119. maddesini "eşit muamele ilkesi" olarak kavramsallaştırmıştır. Bunlar, 1975'teki Eşit Ücret (75/117/EEC sayılı Yönerge), 1979'daki Sosyal Güvenlik (79/7/EEC sayılı Yönerge), 1986'daki Mesleki Sosyal Güvenlik (86/378/EEC sayılı Yönerge) ve son olarak yine 1986'daki Kendi Hesabına Çalışma (86/613/EEC sayılı Yönerge) başlıklı yönergeleridir. Ancak tüm bu gelişmelere tezat olacak şekilde 1980'lerin ikinci yarısında özellikle Almanya, İngiltere ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde merkez-sağ hükümetlerin iktidara gelmesi, yukarıda anlatılan ilerlemeci yasal sürecin durgunlaşmasına neden olmuştur (Kılınçarlan, 2024: 6, 9).

1990'ların ortalarına kadar gündemde olan ve "farklı konumlanma dönemi" olarak adlandırılan dönemde öne çıkan husus, kadın ile erkeğin ayrışan deneyimlere sahip olduğunu savunan "farklılık eşitliği" anlayışının benimsenmesidir. Burada eşitsiz konumda olanın farklı muamele görmesi gerektiği fikrine dayanan olumlu eylem politikası desteklenmiştir (Kılınçarlan, 2024: 11). Olumlu eylem politikası, Konseyin 13 Aralık 1984 tarihli Kadınlar için Olumlu Eylemin Geliştirilmesi Tavsiyesi (84/635/AET sayılı Konsey Tavsiyesi) yayınlandığından bu yana AB'de uygulanmakta ve daha çok çalışma hayatını içerecek şekilde mesleki eğitime ağırlık veren eylemlerle belirginleşmektedir. (Ayata ve Takkaç, 2020: 203, 204). Olumlu eylem doğrultusunda AB Müktesebatına girmiş en somut yasalardan biri 1992 tarihli Hamile Çalışan Yönergesidir (92/85/EEC sayılı Yönerge). AB için tek bağlayıcı yönerge olmasıyla öne çıkan bu yönerge, yeni doğum yapmış ya da emziren çalışan annelerin iş hayatlarındaki güvenliğini ve sağlığını korumak adına minimum standartları getirmesi bakımından da bir köşe taşıdır (Sümer, 2009: 70). Diğer yandan bu dönemde yürürlüğe giren 1993 yılı Çalışma Saatleri Yönergesi (93/104/EC sayılı Yönerge) ve 1996 tarihli Ebeveyn İzni Yönergesi (96/34/EC sayılı Yönerge) olumlu eylemi destekleyen hukuki araçlardır (Kılınçarlan, 2024: 11). Özellikle 1996 tarihli Ebeveyn İzni Yönergesinde kadınların hem profesyonel hem de eve dair sorumlulukları arasında uzlaşma sağlama çabası ve toplumsal cinsiyete dayalı bakım işlerinin yeniden tanımlanarak erkeklerin katılımının daha fazla desteklenmesi öne çıkan konulardır. Yönergenin en önemli başarısı ise her aileye üç aylık doğum iznini minimum hak olarak tanımasıdır (Sümer, 2009: 70, 76). Bu döneme yönelik yasal zeminde ortaya çıkan bir diğer önemli gelişme de Aralık 1995'te ilan edilen Kalkınma İşbirliğinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Konularının Entegrasyonuna ilişkin Konsey Kararı'dır (31995Y1220(01) sayılı Karar) (Elgström 2000). Sonraki dönemlerde Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı (Gender Action Plan-GAP) olarak anılacak belgeler için temel teşkil eden bu karar, AB'deki FDP girişimleri için de bir dönüm noktası niteliğindedir.

1990'lı yıllar aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması bağlamında uluslararası literatüre giren yeni bir kavram olan "anaakımlaştırma" kavramının AB'de yasama süreci, politika ve söyleme yansıdığı yıllar olarak anılır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırma kavramı AB belgelerine 1990 yılında yayınlan ve 1991-1995 yıllarını kapsayan "Kadın ve Erkek Fırsat Eşitliği Üçüncü Eylem Programı" ile girmiş ve ilk defa program başlığına erkekler de dahil edilmiştir (Kılınçarlan, 2024: 14). Fakat bunun öncesinde toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması kavramı ilk defa 1985 yılındaki Birleşmiş Milletler (BM) Konferansında

dile getirilmiş ve ardından 1995 yılındaki BM Konferansı hazırlıkları esnasında özellikle İsveç'in ısrarı üzerine bu kavram bir AB önceliği olarak BM Dünya Konferansına dahil edilmiştir (Sümer, 2009: 80).

Anaakımlaştırma, bir strateji olarak kadın ve erkeklerin ilgi ve deneyimlerini, bütün politik ekonomik ve sosyal alanlardaki politika ve programların tasarlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinin ayrılmaz bir parçası yapmayı hedefler (Ecevit, 2021: 33). Dolayısıyla burada artık bir "dönüştürücü eşitlik" yaklaşımı bulunmakta ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi sadece kadınların özel olarak hedeflendiği durumda değil, tüm politika alanlarına uygulanması için elzem hale gelmektedir (Kılınçarslan, 2004: 14). Toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma bir ilke olarak uluslararası hukuka 1995 yılında Pekin'de düzenlenen BM IV. Dünya Kadın Konferansı ile girmiş ve burada "kadının insan hakları" vurgusu yapılmıştır (Ecevit, 2021: 59). Bu Konferansa AB'nin bir temsilci ile katılması önemlidir, çünkü bu sayede sürece uluslararası bir aktör olarak resmen dahil olmuştur (Sümer, 2009: 70). Bu konferansın ardından 1996 yılında ise toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırması AB'de bir strateji olarak benimsenmiştir. Sürecin devamı olacak şekilde, 1997 yılında anaakımlaştırma stratejisi Amsterdam Antlaşması'na eklenmiş, bu sayede birincil hukuk normları arasındaki yerini almıştır (Kılınçarslan, 2024: 16). Amsterdam Antlaşması'nın 3. maddesi özel olarak anaakımlaştırma kavramına değinmiş ve böylece bu kavram için hukuki zemin yaratılmıştır. Bu Antlaşma'da Birliğin işgücü piyasasına dönük politikaları dört farklı sütunla tanımlanmakta ve bunlar içerisinden bir sütun "eşit fırsatlar" olarak ifade edilmektedir (Sümer, 2009: 71). Yine AB'de 1997 yılında benimsenen İstihdam Stratejisi'nde kadınların eşit kariyer fırsatlarına erişmesine yönelik olarak çocuk ve yaşlıların bakımının yaygınlaştırılması gibi hedeflerin yer alması, anaakımlaştırmayı içermesi bakımından önemlidir (Ecevit, 2021: 62; Ayata ve Takkaç, 2020: 204). Diğer yandan Parlamento ve Konye, yirmi beş yıllık anlaşmazlığın ardından 2002'de Eşit Muamele Yönergesini güncelleyerek yayınlamıştır (2002/73/EC revizyon). Burada, anaakımlaştırma stratejisine konu olacak biçimde ayrımcılık türlerinin tanımları içerisine taciz ile cinsel taciz eklenmiş ve bu eylemler işyerinde cinsiyet ayrımcılığı biçimi olarak tanınmıştır (Kılınçarslan, 2024: 18, Ecevit, 2021: 62). Her ne kadar anaakımlaştırma AB hukuku içerisine antlaşmalar ve yönergeler gibi birincil hukuk metinleri ve stratejiler yoluyla girse de Walby (2004: 7) toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırmasının daha çok bağlayıcı olmayan yumuşak hukuk araçlarıyla desteklenmesini eleştirmektedir. Bunu ispatlamak adına Walby (2004: 7) özellikle Avrupa İstihdam Stratejisi ile yürürlüğe giren Açık İşbirliği Yöntemi'nin tavsiyeler üzerinden ilerleyen yumuşak hukuk araçlarıyla yürütüldüğünü ifade etmektedir. Bir diğer örnek de 1996'da yayınlanan Konye Tavsiyesi'dir (96/964/EC). Burada kadınların demokrasinin bir gereği olarak siyasete katılması önerilmektedir. Bu önerinin ilk defa Konye nazarında ifade edilmesi elbette önemlidir, ancak tipik bir anaakımlaştırma stratejisi örneği olarak bu araç hukuken bağlayıcı nitelikte değildir (Walby, 2004: 8; Kılınçarslan, 2024: 13).

2000'li yıllarda ve özellikle Lizbon Antlaşması (2009) sonrasında AB siyasette ve özel sektörde kadınların karar alma mekanizmalarına katılımının artırılmasına, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin sona erdirilmesine ve AB dışı ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesine odaklanan, bu anlamda sesi daha gür çıkan bir toplumsal cinsiyet perspektifini benimsemeye çalışmıştır (Anagnostakis, 2021: 45). Sayılan bu özelliklerin FDP ile bağı yadsınamaz, dolayısıyla 2000'ler ile birlikte FDP'nin AB düzeyinde görünür olmaya başlaması toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının artık kesişimsellik kavramı üzerinden ele alınmasına neden olmuştur. Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü'nün tanımıyla kesişimsellik, "cinsiyetin ve toplumsal cinsiyetin diğer kişisel özellikler/kimliklerle nasıl keştiğini, bu keşimlerin ayrımcılığın katmanlı deneyimlerine nasıl eklenildiğini incelemek, anlamak ve bu konuda yanıt vermek için kullanılan bir analitik araçtır" (Kılınçarslan, 2024: 21). AB'deki kesişimsellik yaklaşımında anaakımlaştırmaya destek olacak şekilde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya

dönük ırk, etnik kimlik, engelli olma, yaşlılık gibi tüm ayrımcılık türleri çoklu katmanlar olarak ele alınmaktadır.

Kesişimsellik yaklaşımının AB yasama sürecinde somut olarak görüldüğü önemli yasal enstrümanlardan bir tanesi 2000 yılında yayınlanan Irk Ayrımcılığı Yönergesi'dir (2000/43/EC). Bu yönerge kadınların çoklu ayrımcılığın mağduru olduğu vurgusuyla toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarının kesişimsellik bağlamında ele alındığının önemli bir ispatı olmuştur (Karakaş, 2024: 263; Kılınçarslan, 2024: 21). Diğer bir somut hukuki gelişme AB'nin 2017 yılında imzaladığı Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'dir. Kısa adıyla İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen ve kadınlara yönelik şiddetle mücadelenin "altın standardı" olarak tanımlanan bu Sözleşme, kadınlara yönelik şiddet ile ev içi şiddeti önlemek, şiddete maruz kalanları korumak, şiddet uygulayanları cezalandırmak ve şiddet ile mücadele için bütünlüklü politikalar geliştirmek amacını taşır (Toksöz vd., 2022: 18). Bu bütünlüklü politika, etnisite, göçmen olma, engelli olma veya cinsel yönelim kapsamında lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel, interseks ve kuir (LGBTIQ+) topluluklara dahil olma örnekleriyle çeşitlenen toplumsal katmanlara yönelik faaliyetlerin ayrımcılık yasağına tabi olmasını ve bu grupların şiddetin yönelebileceği öncelikli gruplar olarak değerlendirilmesini öngörmektedir. Diğer yandan kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddete yönelik politikaların hükümet ve hükümet dışı aktörlerin ortak katılımıyla yürütülmesi, İstanbul Sözleşmesi'yle teşvik edilmiştir (Yeşilyurt Gündüz, 2026; Yıldız, 2023; İnal, 2023; Koçak ve Yıldırım, 2023; Tosun, 2022). Nitekim İstanbul Sözleşmesi'nin AB kapsamına alınmasıyla paralel olarak kesişimsellik yaklaşımı farklı hukuki araçlarla desteklenmiş ve kadına yönelik şiddetle mücadele yeni hukuki araçlarla desteklenmiştir. Bunlar arasında Dijital Hizmetler Yasasının [Regulation (EU) 2022/2065] yürürlüğe konması önemlidir. Diğer yandan Avrupa Komisyonu 2021 yılında nefret söylemi ve nefret suçlarının AB düzeyinde "AB Suçları" listesine dahil edilmesini ve 2022 yılında kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddete dair ilk kapsamlı AB yasasının çıkarılmasını Avrupa Konseyi'ne teklif etmiştir (European Commission Factsheet, 2022).

Politika, Strateji ve Araçlar

AB'de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük politikalar ilk olarak 1980'li yıllarda periyotlar halinde çıkarılan eylem programlarında karşımıza çıkar. Öncesinde toplumsal cinsiyet eşitliği ağırlıklı olarak sosyal eylem programlarında vurgulanmıştır. 1980'lerin ardından kadınlara yönelik oluşturulan eylem programları, yukarıda anlatılan farklı dönemlerin genel karakteriyle uyumlu bir şekilde hazırlanmıştır. Bunlar 2000 yılına kadar "eylem programı" adı altında çıkarılmış ve 2000 sonrasında bu alandaki girişimler, stratejiler ve yol haritaları olarak adlandırılmıştır.

1982-1985 yıllarını kapsayan Birinci Eylem Programı, "kadınlar için fırsat eşitliği" adını taşımaktadır. Kadınların Avrupa genelinde verdikleri mücadeleler sonucu hazırlanan bu programda eşit fırsatlar için hukuki araçlara büyük önem verilmiştir. 1986-1990 yıllarını kapsayan İkinci Eylem Programı'nın adı birinciyle aynıdır. Ancak bu program, uzun süreli işsizliğin Avrupa çapında yol açtığı deregülasyon ve artan maliyet düşürme eğilimleriyle paralellik göstermektedir. Bunlar sosyal politika alanında yeni bir mevzuatın oluşabilmesini oldukça zorlaştırmış, bu nedenle alternatif bir yol olarak aile ve mesleki sorumlulukları kapsamına alan geniş çaplı eylemlerle çok yönlü politikalar oluşturulmuştur. 1991-1995 yıllarını kapsayan Üçüncü Eylem Programı "kadın-erkek fırsat eşitliği" adını taşımaktadır. Bu program toplumda kadının statüsünün yükseltilmesiyle ilgili yeni bir bölüm içermektedir. Böylelikle istihdamın ötesine geçerek toplumsal cinsiyet eşitliğinin tabanını dünya siyaseti veya kaynakların dağılımı gibi konulara genişletme amacı

güdülmüştür. Bu bölümde ilk defa toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırması tartışması da ortaya çıkmıştır. 1996-2000 yıllarını içeren Dördüncü Eylem Programı bir önceki programla aynı adı taşısa da, burada temel amaç toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırmaktır (Ecevit, 2021: 62; Sümer, 2009: 69). Nitekim 2000 yılında Lizbon'da düzenlenen Avrupa Konseyi zirvesinde bir "Sosyal Politika Gündemi" benimsenmiştir. Bu gündemde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik iki özel öncelik yer almaktadır: Bunlardan ilki kadınların çalışma hayatına katılımlarının 2010 yılına kadar yüzde 60'a çıkarılması, ikincisi de toplumsal cinsiyetin aile ve iş hayatı arasındaki uyumu yakalayacak şekilde geliştirilmesidir (Sümer, 2009: 71). Özellikle ikinci hedef, anaakımlaştırma stratejisinin AB politikasına yerleştiğini somut olarak göstermektedir.

Devam eden süreçte 2001-2005 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çerçeve Stratejisi [European Commission, 2000, COM (2000) 335 final] hedefler ve öncelikler bakımından anaakımlaştırmayı merkeze koyar. Bu strateji özellikle Pekin Deklarasyonu'nun etkisiyle toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması adına tüm politika ve eylemleri içeren faaliyetlere odaklanmaktadır (Ecevit, 2021: 62). Bu strateji AB'nin artık toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik daha genişlemeci bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik konular artık çeşitlendirilerek sınıflandırılmış ve toplamda beş alanda ele alınmıştır: ekonomik yaşam, siyasal katılım ve temsil, sosyal hakların kullanılması, sivil yaşam ve kadınlar ile erkeklerin rolleri (Ayata ve Takkaç, 2020: 204). Diğer yandan, AB dış ilişkilerinde toplumsal cinsiyet duyarlılığını ilk kez dile getiren belge olması bakımından bu strateji önem kazanmaktadır.

AB, bir sonraki dört yıllık döneme geçmeden hemen önce, yani 2005 yılında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Raporu yayınlarak süreç boyunca yaşanan problemleri dile getirmiştir. Kadın ve erkekler arasında eşit işe eşit ücret ilkesinin saat başı ücretlere yansımaması, iş ve aile yaşamı arasındaki uyumun yakalanamamasından kaynaklı olarak kadınların yaşadığı problemler, bakım emeği gibi hane içi sorumluluklarda dengesiz dağılım ve çocuk bakımı hizmetlerinin karşılanmasındaki eksiklik burada ön plana çıkan hususlar arasındadır (Sümer, 2009: 72). Bu problemler bir sonraki dönemin öncelikleri arasında yerini almıştır. 2006-2010 yıllarını içeren Kadın Erkek Eşitliği Yol Haritası [European Commission, 2006, COM (2006) 92 final] toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik altı öncelik sıralamaktadır. Bunlar, eşit ekonomik bağımsızlık, özel ve profesyonel hayatın uzlaştırılması, karar alımında eşit temsil, toplumsal cinsiyet temelli şiddetin ve toplumsal cinsiyet temelli klişelerin yok edilmesi ve dış politikada ile kalkınma politikasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin artırılmasıdır (Sümer, 2009: 72). Yol Haritası, özellikle son öncelik bakımından AB'deki erken dönem FDP girişimlerinden biridir. Çünkü bu belgede dış politika, kalkınma, dış yardım, ticaret ve genişleme politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin anaakımlaştırılması hedeflenmektedir. AB delegasyonlarının ve diplomatik misyonların cinsiyet eşitliğini gözetken kalkınma iş birliği projeleri yürütmeleri de Yol Haritasının önerileri arasındadır.

2010-2015 yıllarını kapsayan Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi [European Commission, 2010, COM (2010) 491 final] altı başlıkta önlem ve hedefler belirlemiştir: ekonomik bağımsızlık ve istihdama katılım, eşit ücret, karar alma süreçlerinde eşit temsil, şiddetle mücadele, toplumsal cinsiyet eşitliğinin AB dış politika ve kalkınma iş birliği politikalarına entegrasyonu ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırılması. Ancak bu strateji özellikle bir önceki dönemde yayınlanan yol haritasına kıyasla yenilikçi yönünün zayıf olması, daha çok ekonomik büyüme ve işgücü piyasasına odaklanması ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dönük politikanın "simgesel" kalması bakımından eleştirilmiştir (Rubery, 2014; Kantola ve Lombardo, 2017; Jacquot, 2015).

Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi ile eş zamanlı olarak AB Konseyi ilk defa toplumsal cinsiyet eşitliğine dönük bir eylem planı benimsemiştir. 2010-2015 yıllarını kapsayan ve kısa adı GAP I olarak anılan AB Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Eylem Planı, özellikle kalkınma yardımı, insani yardım, barış inşası, kriz yönetimi, ticaret ve dış politika süreçlerinde kadınların rolünü güçlendirmeyi hedeflemiştir [Council of the European Union. (2010), Council Conclusions on the Gender Action Plan 2010–2015, No: 9561/10].

2016-2019 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejik Yükümlülükleri [European Commission, 2015, SWD (2015) 278 final] esasen AB Komisyonu uygulama planı olarak kabul edildiği için yasal bağlayıcılığı düşüktür. Bu belge, işgücü, yönetim, şiddetle mücadele ve eşitliğin tüm politikalara entegrasyonu hedeflerini sürdürmekle birlikte uygulama araçları ve kaynak planlaması bakımından kapsamlı bir belge olarak tanımlanamaz. Diğer yandan aynı dönemi içeren (2016-2019) Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Dış İlişkilerde Güçlendirilmesi Eylem Planı (GAP II) kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin sona erdirilmesi, kadının ekonomik ve sosyal açıdan güçlendirilmesi, insani, siyasi ve sivil hakların tamamen gerçekleştirilmesinin sağlanması gibi hedefleri içermesi bakımından önceki plana kıyasla AB'nin tüm dış ilişkilerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir [European Commission COM (2020) 152 Final].

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik 2020-2025 yıllarını kapsayan Eşitlik için Birlik: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi, AB'de kadınlar ve erkekler için eşitlikçi, şiddetsiz, özgür ve eşit fırsatlar sunan bir toplum inşa etmeyi hedefler. Toplumsal cinsiyet eşitliği temelli şiddet konusuna yönelik olarak bu stratejide, İstanbul Sözleşmesi'nin bu alandaki uluslararası standartlar için bir referans noktası olduğu vurgulanmakta, AB'nin sözleşmeyi 2017 yılında imzalayarak yürürlüğe girmesi adına faaliyetlerini hızlandırdığı belirtilmektedir. Bu strateji, sonuç odaklılık ve anaakımlaştırmanın yanı sıra kesişimsellik yaklaşımını da benimsemesi bakımından önemlidir. Nitekim stratejide AB'nin sunduğu hibe ve yardımlar kapsamında spesifik programlar olan Vatandaşlar, Eşitlik, Haklar ve Değerler Fonu ile Sığınma ve Göç Fonu'nun toplumsal cinsiyet temelli şiddet ile mücadele ve entegrasyon gibi alanlarda öne çıktığı vurgusu yapılmıştır [European Commission COM (2020) 152 Final]. 2026'nın Mart ayında ilan edilen 2026- 2030 AB Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi özellikle dijital alan ve siber zorbalık, yapay zeka ve eşitsizlik ile toplumsal cinsiyet karşıtı hareketle mücadeleyi odağına almaktadır. Diğer yandan stratejiler, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Dış İlişkilerde Güçlendirilmesi Eylem Planı (GAP III) ile birlikte çalışmaktadır. Dolayısıyla kadınların barış süreçlerinde, iklim değişikliğiyle mücadelede, dijitalleşmede, diplomasi ve güvenlikte karar verici aktörler olması öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir [European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, JOIN (2020) 17 final]. GAP III ile toplumsal cinsiyet eşitliği için sistematik bir dönüşüm amaçlanmakta ve önceki planlardan farklı olarak kesişimselliğin daha net görüldüğü bir tablo ortaya konmaktadır. Nitekim burada yeşil dönüşüm, dijitalleşme, göç ve iklim krizi gibi alanlar tematik konular olarak belirlenmiş ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük bu katmanlardaki hedefler ortaya konmuştur. GAP III, diğer planlardan farklı olarak izleme mekanizmasını daha sistematik ve katı bir formata taşımıştır. Bu planda artık 28 hedeften oluşan performans göstergeleri üzerinden ülkelerin performansları izlenecek ve bunun için ülkelerden raporlar alınarak yıllık ilerleme değerlendirmeleri yapılacaktır [European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, JOIN (2020) 17 final]. GAP III'ün uygulama sürecinde izleme süreciyle paralel olarak değerlendirmeler devam etmektedir. Örneğin AB Dış İlişkiler Servisi (European External Action Service-EEAS) 2023 yılında GAP III performansı ile ilgili bir bilgilendirme yayınlamıştır. Burada, AB'nin dış ilişkilerde toplumsal cinsiyet perspektifini uyguladığı 134 ülke ve bölgesel programa GAP III'ü entegre ettiği ve 93 ülkedeki AB delegasyonunun GAP III çerçevesinde yerel aktörlerle iş birliği içinde ülkeye özgü uygulama stratejileri geliştirdiği belirtilmektedir. Bu

gelişme, özellikle önceki GAP dönemleriyle kıyaslandığında daha gelişmiş bir alana ulaşıldığını göstermektedir. Diğer yandan bu bilgi notuna göre GAP III projelerinin yüzde 85'i, toplumsal cinsiyet eşitliğini ana ya da yan hedef olarak benimsemiştir. Ancak AB delegasyonlarının yaptığı raporlamalarda cinsiyet odaklı veri toplama kalitesinin ve tutarlılığın sorunlu oluşu, GAP III ile ilgili önemli bir eksiklik olarak dikkati çekmektedir (EEAS, 2023; Kaca, 2022: 156). Bu konular bir sonraki başlıkta etraflıca ele alınıp tartışılacaktır.

AB'nin FDP Girişimlerindeki Derinlik-Yüzeysellik Çelişkisi

Önceki kısımda AB'nin FDP'ye yönelik adımları anlatılmış ve yasal düzenlemeler ile program, strateji ve planlar üzerinden yürüyen gelişmeler aktarılmıştır. Mevcut gelişmeler AB'nin FDP konusunda giderek daha duyarlı bir uluslararası aktör olduğunu ispatlar niteliktedir. Ancak AB'nin FDP konusundaki çabalarının, genel anlamda yüzeysel olduğuna dair eleştirilerin gün geçtikçe arttığını da belirtmek gerekir. Bu manada AB'nin FDP'de normatif bir aktör olma iddiasında olmadığı (Chappel ve Guerrina, 2020), bu süreçte AB içi güç ilişkilerinin ve AB dışı ülkelerle kurulan ilişkilerdeki Avrupa merkeziliğin özüne ilişkin sorgulamanın yapılmadığı (Guerrina, Hastrup ve Wright, 2023) yönünde tartışmalar bulunmaktadır.

AB'nin FDP politikalarının derinliğine ilişkin eleştirilerin temelde iki koldan beslendiği söylenebilir. Bunlar bir yanda Birliğin neoliberal yapısından (Chappel ve Guerrina, 2020) ve ağırlıklı olarak liberal feminist bir angajmana dayalı bakış açısından (Elgström ve Sundström, 2024) doğan gerekçeler iken, madalyonun diğer yüzünde Avrupa siyasetinde sağ popülizminin yükselmesine dayalı derinliği daraltıcı mekanizmaların artışı yer almaktadır. Nitekim AB üye ülkelerinde popülist baskı giderek artmaktadır. Ünlü (2020: 98) AB üye devletlerine yönelik bir FDP endeksi geliştirmiş ve toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde kadınların karar alma süreçlerine katılımını özellikle uluslararası antlaşmaların onaylanması, kalkınma yardımı, anti- militarizm göstergeleri üzerinden incelemiştir. Araştırma sonucu da göstermiştir ki 27 AB üyesinden 20'si FDP'yi benimsemeye yönelik yüzde 50'den yüksek bir potansiyele sahip değildir. Bu çarpıcı sonuç, AB'nin dışarıya, başka bir deyişle Birlik dışındaki ülkelere FDP'yi lanse ederken içeride toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama ve FDP oluşturma konusunda parçalı ve tutarsız bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir (Guerrina, Hastrup ve Wright, 2023).

Tüm bunlar AB'nin FDP çabalarının özünde ciddi bir "yüzeyselliğin" yattığına dair söylemleri güçlendirmektedir. Chappel ve Guerrina (2020) AB'nin FDP'ye dönük çabalarının kadınları sayısal veriye indirgeyecek ve yapısal bir dönüşüm yaratmayacak biçimde yüzeysel bir anlayışla verildiğini iddia etmektedirler. Yazarlara göre özellikle AB Dış İlişkiler Servisi (EEAS) kadın-erkek eşitliğini sağlamak adına kendini "eşit fırsatlar sunan bir işveren" olarak göstermekte, ancak kadınları daha düşük kademedelerdeki idari rollerde ve misyonların askeri bölümü yerine sivil bölümünde çalıştırmaktadır. Kısacası, FDP'ye dönük çabalar adeta bir tür "işaret kutucuğu doldurma" uygulamasına dönüşmüştür (Chappel ve Guerrina, 2020: 16).

Son dönemde AB kurumları içerisinde FDP'ye geçiş konusunda verilen çabaların en belirginini Avrupa Parlamentosu bünyesindedir. Avrupa Parlamentosu, AB'deki toplumsal cinsiyet eşitliğine dönük faaliyetlerde genel manada "öncü" olarak da nitelendirilmiştir (Ahrens, Meier ve Agustin, 2023; Mos ve Grundell, 2025; van der Vleuten 2019: 49). Bu bölümün başında da belirtildiği gibi Avrupa Parlamentosu 2020 yılında üye devletleri FDP odaklı bir dış politika benimsemeye davet etmiştir. Daha sonra Parlamento'daki Yeşiller Grubu, FDP'yi benimsemesi yolunda AB'ye

çağırıda bulunarak 2021 yılında Avrupa Parlamentosu'na bir pozisyon belgesi sunarak AB'nin kesişimselliği gözetilen ve feminist ilkelerce yönlendirilen bir dış politika ilan etmesi gereğini ifade etmiştir (Guerrina, Haastrup ve Wright, 2023: 499). Ancak bu süreçte Avrupa Parlamentosu'nda yürüyen FDP tartışmalarının esasen AB'nin dış politikadaki meşruiyet zeminini genişletmek için stratejik bir araç olarak kullanıldığına yönelik bazı iddialar vardır. Elgström ve Sundström (2024), FDP'nin Avrupa Parlamentosu'nda giderek daha fazla gündem olmasının önemli bir ilerleme olduğunu, fakat bunun derin bir dönüşümden ziyade yüzeysel reformlara işaret ettiğini, Parlamento karar metinlerine toplumsal cinsiyet eşitliği ve feminist ilkeler girse de bunların çoğu zaman AB'nin mevcut dış politika anlayışını dönüştürmek yerine meşrulaştırdığını öne sürmektedirler (Elgström ve Sundström, 2024).

İlerleyen kısımda AB'deki FDP girişimleri, FDP'yi oluşturan üç temel başlık altında incelenecektir: diplomasi, güvenlik ve savunma, kalkınma ve ticaret. Her bir alt başlıkta FDP alanında gerçekleştirilen faaliyet ve politikaların derinliği ve yüzeyselliğine dair tartışmalar yer alacaktır.

Diplomasi Alanı

Bu başlıkta AB'nin dış ilişkilerinden sorumlu olan kurumların FDP ile ilgili örgütlenme, politika üretme ve faaliyette bulunma kapasitesi incelenmektedir. Başka bir deyişle genel olarak Avrupa Komisyonu ve özel olarak EEAS ile AB delegasyonlarının tutum ve faaliyetlerinin FDP üzerinden yeniden sorgulaması yapılacaktır. Öncelikle AB'deki diplomatik faaliyetlerin "feminist" yapısı ile ilgili tartışmalara eğilmek gerekir. AB'nin yürüttüğü diplomatik faaliyetleri feminizm ilişkisi üzerinden inceleyen Suleymanov vd. (2022) AB'nin yumuşak gücüne dayalı feminist bir diplomasiden söz etmektedirler. Bununla birlikte bu feminist diplomasinin AB'nin normatif gücünü ortaya çıkarmak için stratejik olarak kullanıldığını, dolayısıyla bu durumun bir dönüşüm yaratmaktan ziyade araçsallık taşıma riskini taşıdığını ileri sürmektedirler (Suleymanov vd., 2022: 7). Bu tartışma "AB'nin dış politikadaki imajı nedir?" sorusunu gündeme getirmektedir, nitekim AB küresel siyasette yumuşak güç unsurlarına sahip olan ve çoğu zaman bu özelliği nedeniyle ilişki kurduğu üçüncü ülkelere karşı rekabet avantajı kazanabilen bir aktördür. Buradan hareketle FDP'nin diplomatik alan üzerindeki gerçek etkisini ölçmeye yönelik bir analizde şu tür sorular akla gelmektedir: Halihazırda "feminist" olarak nitelendirilen diplomatik eylemler güç dengelerinde nasıl bir etki yaratmaktadır ve bu eylemler küresel siyasette yapısal bir dönüşüme yol açabilir mi? Suleymanov vd. (2022: 8) AB'nin özellikle GAP II ve GAP III hedefleriyle ve toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasıyla uyumlu olarak kadın büyükelçi atamalarına önem vermesinin ya da kadın hakları gününe ilişkin çeşitli kampanyalar düzenlemesinin daha çok "görünür olma" çabasından ibaret olduğunu belirterek AB'yi eleştirirler.

Yukarıdaki tartışmadan hareketle sorulması gereken bir diğer soru da şudur: AB Komisyonu'nun dış ilişkiler birimlerini ve AB delegasyonlarını da içine alacak şekilde EEAS teşkilatı FDP'ye ilişkin nasıl bir bakış açısına ve kapasiteye sahiptir? Literatürde bu hususa ilişkin olarak yukarıda sayılan kurumların toplumsal cinsiyetlendirilmiş, hatta toplumsal cinsiyetçi, diğer bir deyişle maskülen otoriter formlara öncelik veren bir diplomatik kültüre sahip olduğu yolunda eleştiriler bulunmaktadır (Guerrina, 2021: 311; Novotná 2014; Ansorg ve Haastrup, 2021; Haastrup 2018). Hatta bu bakış açısının devamı olacak şekilde Badell (2025) tarafından gerçekleştirilen güncel bir saha çalışmasına göre bazı AB diplomatları, GAP III gibi belgelerin feminist normlara yaslanmasını "ideolojik" ve "politik olarak riskli" bulmaktadır. Badell (2025) uygulamada bu tavrın "sessiz bir direnç" yaratabileceğini ifade etmektedir. Şüphesiz ilgili tespitler ve bu durumu değiştirmeye dönük çabalar bir önceki paragrafta ele alınan ve AB'ye özgü feminist bir

diplomasiye doğru giden yolda gerçekleştirilecek özcü ve yapısal dönüşüm çabaları için önemli referans noktalarıdır.

AB teşkilatıyla ilgili bir diğer kritik husus da dış misyonlarda görevli kadroların FDP ile ilgili kurumsal kapasitesi ve bilinç düzeyidir. Bu kadroların bilinç düzeyine ilişkin Sundström ve Elgström (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışma önemli bulgular sunmaktadır. AB delegasyonlarının İsveç'te uygulanan FDP'ye ilişkin algılarını inceleyen araştırmalarında Sundström ve Elgström (2020) AB delegasyonlarında çalışan personel ile görüşmeler ve anketler düzenlemişlerdir. Buradan çıkan sonuçlara göre, AB delegasyonlarının İsveç'in FDP'sine dair bilgisi yüzeysel kalmıştır. Bununla birlikte görüşülenlerin bir kısmı, bu politikanın kalkınma çalışmalarına toplumsal cinsiyetin entegre edilmesi dışında neyi içerdiğine dair çok az bilgiye sahip olduklarını ve kadınların katılımını artırmaya verilen önemin farkında olmadıklarını belirtmişlerdir (Sundström ve Elgström, 2020: 424). Dolayısıyla bu bulgular AB'deki mevcut FDP girişimlerinin diplomatik kadroda yapısal bir dönüşümü gerçekleştirecek bir farkındalık yaratmadığını gözler önüne sermektedir. Özellikle GAP I ile başlayan süreçte yapılan değerlendirmeler, AB'de dış ilişkilerle ilgili personelin çalışmalarında toplumsal cinsiyete gereken önemi vermediği, ayrıca bu konuda yeterli teknik uzmanlığa sahip olmadıkları ve bütün bunlardan hareketle ilgili sorunların AB için kurumsal kaynaklı eksikliklerden ileri geldiği sonucuna varmaktadır. Ayrıca personelin kullanımına sunulan hukuki mevzuatın kapsamlı olma ve ihtiyaca karşılık verme bakımından elverişsiz olduğu eleştirisi de yapılmaktadır (Ioannides 2017: 25, 35). Komisyon ve EEAS, GAP I, II ve III hedeflerinin işaret ettiği şekilde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik personel eğitimine daha fazla ağırlık vermiş, EEAS içerisinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Çeşitlilik Birimi (Gender Equality and Diversity Unit) kurulmuş ve her delegasyon için en az bir Toplumsal Cinsiyet Odak Kişisi (Gender Focal Person) çalıştırma zorunluluğu getirilmiş olsa da bu çabaların AB'de yapısal bir dönüşüm için ne ölçüde yeterli olduğu büyük bir soru işareti olarak durmaktadır.

Güvenlik ve Savunma Alanı

Dış politikanın en önemli alanlarından biri hiç şüphesiz güvenlik ve savunma alanıdır. Bu alanlar teorik ve politik olarak daha çok sert güç ile ilişkilendirilirler. Daha açık ifade etmek gerekirse, klasik realist teoriden bu yana uluslararası ilişkiler disiplininde uluslararası sistem ve aktörlerin güvenlik ve savunma mantığı; askeri güç, stratejik kaynaklar, yaptırımda bulunma ve koruma becerisi üzerinden açıklanma eğilimindedir (Nye, 2011). Bu yaklaşım feministlerce radikal bir şekilde eleştirilmiş ve sert güç, maskülen şiddet kültürünün kurumsallaşmış bir biçimi olarak değerlendirilmiştir (Tickner, 1992; Enloe, 2014). Bu tablonun diğer tarafında ise ikna etme, cezbetme ve yardım etme gibi yumuşak araçların güdümünde, agresif olmayan, barış odaklı politikalar yer almaktadır. FDP bir yandan bu yumuşak araçları kullanırken, sert gücü erkek egemen şiddet pratiği olmaktan çıkarıp koruma, adalet ve insan güvenliği temelli bir araç haline getirmeye odaklanan yorumları da eklemiştir (Aggestam ve Rosemund, 2022).

AB'nin güvenlik ve savunma politikalarında sert ve yumuşak güç kullanımına dayalı karşıtlık incelendiğinde kendini çoğu zaman bir "barış projesi" olarak lanse ettiği görülür (Della Sala, 2018; Cernatoni ve Martins, 2019). Özellikle bugüne kadar kendine ait bir orduya sahip olmamasıyla AB, güvenlik ve savunma alanında özgün bir yumuşak güç olarak düşünülebilir (Damro, 2012). Yine AB, 2008 yılında BM'nin 1325 sayılı kararı uyarınca "Kadın, Barış ve Güvenlik" gündeminin tüm politikalarına entegre edilmesine yönelik yayımladığı kılavuzun ardından (Sarı Karademir, 2026) 2012 yılında bu gündemi Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına (OGSP) entegre etmeye dair özel bir alt politika geliştirmiş (Ansorg ve Haastrup,

2018) ve böylece güvenlik ve savunma alanlarındaki yumuşak güç imajını güçlendirmiştir. İlerleyen süreçte Avrupa Parlamentosu, 2019/2167 sayılı kararıyla tüm üye devletleri feminist bir dış ve güvenlik politikası benimsemeye davet etmiştir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitliği normlarına sahip bir AB dış ve güvenlik politikasının, Birlik üyesi bazı ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliği de dahil olmak üzere temel AB insan hakları normlarıyla giderek daha fazla çatıştığı bir döneme denk düştüğü akıldan çıkarılmamalıdır (Elgström ve Sundström, 2024: 2). Özellikle yakın zamanda küresel siyasetin gündeminde olan iklim, sağlık, enerji ve kaynak güvenliği gibi çoklu krizler ile bugün yaşanmakta olan bölgesel savaşlar, güvenlik ve savunma alanlarında askeri araçları ve sert önlemleri ön plana çıkarmaktadır. Neticede, son dönemde OGSP entegrasyonunu ve güvenlik düşüncesini diğer politika alanlarında yaygınlaştırmaya çalışan AB, bu yolla kendisini küresel bir güvenlik aktörü olarak göstermekte ve güvenliğin "sert" önlem ve politikalar boyutunda olduğunu göstermektedir. Söz konusu eğilim AB'nin bu konuda yayınladığı iki belgede somut olarak görülmektedir. Bu belgelerden ilki 2016 yılında yayınlanan AB Küresel Stratejisi'dir (A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy) [European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. (2016), JOIN (2016) 29 final]. Diğeri ise 2022 yılında yayınlanan Stratejik Pusula'dır (A Strategic Compass for Security and Defence – For a European Union that protects its citizens, values and interests) (Council of the European Union, 2022, No: 10238/22). Özellikle Stratejik Pusula, AB'nin güvenlik ortamına giderek daha fazla tehdit odaklı bir algıyla yaklaşma ve "sert güvenlik" anlayışını benimseme eğilimini göstermektedir (Sachseder ve Stachowitsch, 2023: 404).

Söz konusu güvenlik stratejisi belgelerinde AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu AB dış ilişkilerinin komşuluk politikası ayağında veya AB'nin dünyanın farklı bölgelerinde yürütmekte olduğu ulus-/barış-inşası projelerinde ele aldığı kabul edilmektedir. Ancak biz-ötekiler dikotomisine dayanan bu çerçevenin, bu dikotomiye daha da derinleştirdiği, (henüz) Avrupalı olmayanlarla mesafeyi korumak için bir araç işlevi gördüğü yolunda eleştiriler de bulunmaktadır (Sachseder ve Stachowitsch, 2023: 416, 417). Hoijtink ve Muehlenhoff (2020: 368) mevcut kriz anlatısını inceledikleri çalışmalarında, güvensizliğin genellikle "kahverengi erkekler" olarak tahayyül edilen "saldırgan ötekiler"den kaynaklandığını vurgulamaktadır. Diğer yandan AB yalnızca askeri araçlar kullandığı ve bunları geliştirmeyi hedeflediği için değil, aynı zamanda yukarıda bahsedilen kriz ortamının tetiklediği saldırgan militarizmin ve askeri maskülen yapıların OGSP'ye ve genel olarak AB içindeki söylemlere, uygulamalara ve politikalara nüfuz ettiği nedeniyle maskülen korumacılığı derinleştirdiği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Hoijtink ve Muehlenhoff, 2020 362; Sachseder ve Stachowitsch, 2023: 417). Hoijtink ve Muehlenhoff (2020: 372) buna örnek olarak 10,5 milyar Euro'luk Avrupa Barış Fonu'nu göstermektedirler. 2021 yılından bu yana kullanımda olan bu fonun, bir önceki versiyonu Afrika Barış Tesisi'ne kıyasla daha fazla maskülen koruyuculuk içerdiğini iddia eden Hoijtink ve Muehlenhoff (2020: 372) Afrika Barış Tesisi kapsamında Afrika'daki ortakların askeri barış destek operasyonlarının desteklendiğini, ancak "askeri teçhizat, silah, mühimmat veya askeri eğitim" için mali kaynak sağlanmasına açıkça izin verilmediğini belirtmektedirler. Oysa Avrupa Barış Fonu, AB dışındaki ortakların askeri teçhizat edinmeleri için açıkça fon sağlamayı amaçlamaktadır (Hoijtink ve Muehlenhoff, 2020: 372)

Kalkınma ve Ticaret Alanı

FDP'nin bir diğer önemli ayağını oluşturan kalkınma ve ticaret alanında temel olarak dış ticaret ve kalkınma politikaları üzerinden AB'nin performansı değerlendirilmeye çalışılacaktır. AB siyasetinde kadınların ekonomik kalkınma hedefinin öznesi olmak yerine kalkınmayı destekleyici

bir unsur ya da bir verimlilik aracı olarak görülmesi, başka bir deyişle piyasa merkezli bir “yan” unsur olarak konumlandırılması eleştirilere konu olmaktadır (Elomäki, 2025; Anagnostakis, 2021: 46). Bu eleştirilere gerekçe olarak piyasa temelli neoliberal ticaret anlayışı gösterilmektedir: burada önemli olan yatırımcılar ve büyük şirketlerdir. Elomäki ve Ylöstalo (2024:120) eşitliğin karar vericilere normatif kaygılarla, demokratik ya da feminist bir değer olarak değil, iş dünyası için faydalı bir unsur diye etiketlenerek satıldığını belirtmektedirler. Bu anlamda Young’un (2000: 35) tespitine referansla, toplumsal cinsiyet eşitliğini büyümenin bir aracı olarak ve AB politikalarını “disipline edici neoliberalizm” mantığıyla açıkladığı yaklaşımının bir adım ötesine geçerek üretkenliğin faydasına odaklanan bir unsur olduğu gerekçesiyle eleştirirler (Elomäki ve Ylöstalo (2024).

AB ticaret politikalarının iki ana eksen üzerinden yürüdüğünü söylemek mümkündür: ekonomik büyüme hedefi ve ticaretin serbestleştirilmesi. Bu iki eksen üzerinden yürüyen ticaret politikası kapsamında AB, toplumsal cinsiyet eşitliğini sınırları içinde veya dışında desteklemeyi ve toplumsal cinsiyeti tüm eylem ve politikalarında yatay bir ilke olarak anaakımlaştırmayı taahhüt etmektedir. AB’nin kurucu antlaşmalarında ve üçüncü ülkelerle imzaladığı iş birliği ve yardım antlaşmalarında yer alan bu normatif taahhüt, Birliğin uluslararası alanda yumuşak gücüne dayalı statüsünü pekiştirmektedir. Ancak diğer yandan AB, neoliberalizme ve tüm piyasaların uluslararası ticarete açılması hedefine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu çelişki toplumsal cinsiyet eşitliğini kendi sınırlarının ötesinde teşvik etmeye kararlı uluslararası bir aktör olarak AB’nin güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır (Anagnostakis, 2021: 49).

Yukarıda ele alınan çelişkiye örnek olarak 2023 yılında modernize edilen, AB’nin Şili ile Serbest Ticaret Anlaşması verilebilir [European Union & Republic of Chile, 2023, CELEX Number: 22023A1216(01)]. Bu anlaşma, AB’nin “ticarete toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik” taahhüdünü içeren ilk anlaşmalardan biri olarak lanse edilmiştir. Ancak içerik bakımından anlaşma, toplumsal cinsiyet eşitliğini katı ve yüksek standartlarla desteklememektedir, nitekim toplumsal cinsiyet bölümü bağlayıcı değil, sadece “iş birliği temennisi” düzeyindedir. Anlaşmanın “Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma” başlıklı V. bölümünde kadın emeğini koruyacak ya da eşit ücret yükümlülüğü getirecek herhangi bir bağlayıcı madde bulunmamaktadır. Madde 10.12, “ tarafların kadınlar için ticaret ve yatırım fırsatlarını teşvik etmeye ve onların ekonomiyeye katılımını artırmaya çaba göstereceklerini; tarafların kadınların ekonomik güçlenmesini ve ticarete toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden politika ve programlar konusundaki görüş ve deneyimlerini paylaşacaklarını” ifade etmekle yetinir [European Union & Republic of Chile, 2023, CELEX Number: 22023A1216(01)]. Ancak aynı anlaşma şirketlerin ve yatırımcıların serbest piyasa koşullarında hareket özgürlüğünü garanti altına almakta ve bu anlamda neoliberal bağlama katı bir şekilde sadık kalmaktadır.

Ticari ilişkilerin toplumsal cinsiyet boyutuna ilişkin olarak vurgulanacak bir diğer husus, AB’nin imzaladığı ticaret anlaşmalarına ve düzenlemelerine taraf olan ülkelerdeki ekonomik ve sosyal etkileri değerlendiren raporlara toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun nasıl yansıtıldığıdır. Bazı raporlar toplumsal cinsiyete yalnızca birkaç cümle ayırırken, az sayıda rapor konuya dair ayrıntılı analizler içermektedir (Anagnostakis, 2021: 49; Ioannides, 2017: 51). Bu durum OECD’nin 2021 yılında yayınladığı Ticaret Politikası Belgesi’nde de dile getirilmiştir: AB’nin Sürdürülebilirlik Etki Değerlendirme raporlarının sosyal boyutları haiz olsa da kapsam ve derinlik açısından büyük değişkenlik taşıdığı, cinsiyete duyarlı analizlerin sistematik ve tutarlı bir çerçeveye oturtulması gerektiği yönünde eleştiriler yapılmıştır (Moisé ve Rubínová, 2021).

Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarında AB'nin Etkisi

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusu AB için bir insan hakkı meselesi olduğundan, üyelik yolunda ilerleyen aday ülkelerle kurduğu ilişkilerde normatif zemini genişletmek ve geliştirmek adına bu konuya özel bir önem atfetmektedir. Türkiye ise AB ile en uzun süreli adaylık ilişkisine sahip ülke olarak, özellikle 1990'lar ve sonrasında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük çabalarıyla gözle görülür bir ivme yakalamıştır. Bu çaba, AB'nin 1990'larda Kopenhag Kriterleri olarak bilinen ve aday ülkelerle diyalogu üzerinden kendi normatif etkisini küresel siyasete yansıtmaya çalıştığı uyumlanma süreciyle paralellik gösterir.

Bu bölümün geri kalanında AB-Türkiye ilişkileri ekseninde toplumsal cinsiyet eşitliği gündeminin yansımaları ele alınacaktır. Önce yasal ve kurumsal düzenlemelere ve AB Planları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu içerecek şekilde Türkiye'ye tahsis edilen fonlara değinilecek, ardından AB adaylığının toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkisi sivil toplum üzerinden incelenecektir.

AB Gündemi, Yasal ve Kurumsal Etkiler, Planlar ve Fonlar

1980'den sonra Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği reformları, bir yönüyle AB üyeliği şartlarını karşılama amacıyla gerçekleştirilmiştir. 1985 yılında Türkiye'nin kabul ettiği Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (United Nations, 1979, CEDAW), cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik önemli bir politika taahhüdü olduğunu belirtmek gerekir (Ayata ve Takkaç, 2020: 205). 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'nin AB'ye üyelik şartları doğrultusunda toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çabaları hızlanır. Bu dönemin "Ortak Pazar"ı işler hale getirmek için AB'nin büyük çaba sarf ettiği ve üçüncü ülkelerle bu doğrultuda yakın ilişkiler kurduğu bir dönem olduğunu unutmamak gerekir.

1993'de yürürlüğe giren Kopenhag Kriterleri, Birlik üyeliğine aday ülkelere üyelik için bazı normatif ve iktisadi kriterleri sağlamasını şart koşar. Bu kriterlerin "İstihdam ve Sosyal Politika" başlığında kadın ve erkeklere eşit ücret, eşit istihdam koşulları, terfi ve sosyal güvenlik imkânları sağlanmasından bahsedilir (Landig, 2011: 208). Türkiye ile AB arasında toplumsal cinsiyet eşitliği özelindeki diyalog, esasen bu gerekçe üzerine inşa edilen ve zaman içinde genişleyerek çeşitlenen bir ilişkidir. Bu noktada toplumsal cinsiyet temelli AB-Türkiye ilişkilerinin de piyasaya ve Ortak Pazar koşullarının güdümüyle istihdam odaklı geliştiğini ifade etmek gerekir. Diğer yandan bu koşullar AB'yi Türkiye'de kadınların statüsünü geliştirmeye çalışan en etkili aktörlerden biri yapmıştır. Nitekim hem AB'ye üyelik süreci hem de CEDAW yükümlülükleri doğrultusunda 1990 yılında Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Ayata ve Takkaç, 2020: 205).

AB-Türkiye ilişkileri bakımından 1990'lı yılların en önemli gelişmesi hiç şüphesiz 1999 yılında gerçekleşen Helsinki Avrupa Birliği Zirvesi ve bu zirvede Türkiye'nin aday ülke statüsünü almasıdır (Ün, 2022: 949). Helsinki Zirvesi'nde Türkiye için bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmasına karar verilmiştir. Türkiye ve AB arasında Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanmıştır (Bolat ve Develi, 2020: 6). Bu belgede sıralanan

orta vadeli beklentiler arasında kadınlara yönelik ayrımcı uygulamaların yanı sıra cinsiyet, ırk, etnik köken, din ve inanç, engelli olma durumu, yaş ve cinsel yönelime dayalı tüm ayrımcı uygulamaların ortadan kaldırılması yer almaktadır. Öte yandan kadın ve erkek arasında fırsat eşitliğinin sağlanması adına iş hukukunda cinsiyetler arası eşitlik ve iş koşullarında eşit muamele talepleri de orta vade öncelikler arasında yer almaktadır (Ayata ve Takkaç, 2020: 204).

Helsinki Zirvesi'nden bir yıl önce, Kasım 1998'de gerçekleştirilen Cardiff Zirvesi'nde aday ülkelerin kaydettikleri ilerleme hakkında düzenli raporların, bilinen adıyla yıllık İlerleme Raporlarının hazırlanması kararlaştırılmıştır (Bolat ve Develi, 2020: 5). AB-Türkiye ilişkilerinde İlerleme Raporları aracılığıyla düzenli izlemelerin başlangıcı da yine 1998 yılına rastlar. Yıllık ilerleme raporları diğer birçok başlığın yanı sıra toplumsal cinsiyet konusunda da Türkiye açısından gelişmeleri ve sorunlu alanları ele alır, uyarılarda bulunarak eleştiriler getirir. Bu bilgilerden hareketle Türkiye için hazırlanan İlerleme Raporlarının toplumsal cinsiyet alanında kat edilen mesafeyi Avrupa gözünden görebilmek adına önemli belgeler olduğunu ve çoğu zaman Türk yasama ve politika üretimi sürecinde değişikliklere sebep olduğunu ifade etmek gerekir.

Bu başlıkta geçmişten günümüze AB ilerleme raporlarının toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından hangi hususlara işaret ettiğine ve bunların ne ölçüde uygulamaya aktarıldığına değinilecektir. 1998 tarihli ilk İlerleme Raporu, Medeni Kanun, İş Kanunu ve Ceza Kanunu gibi temel yasal metinlerde henüz gerekli uyumlaştırmanın gerçekleşmemesini, kadınların istihdama katılım ve okur-yazarlık oranlarının düşüklüğünü eleştiri konusu yapmıştır (Ayata ve Takkaç, 2020: 206). 1999 yılındaki İlerleme Raporu'nda CEDAW Sözleşmesi'ne konulan evlilik ve aile bütünlüğüyle ilgili çekincelerin Türk hükümeti tarafından kaldırılması takdirle karşılanmıştır. Ancak 2000 yılına ait İlerleme Raporu'nda Türk Medeni Kanunu'ndaki aile reisinin erkek olması ve evlilik birliğini tek başına temsil etmesi hükmünün ayrımcı oluşuna işaret edilmiş ve Türkiye bu açıdan eleştirilmiştir (Bolat ve Develi, 2020: 9). Töre cinayetleri ve kadına yönelik şiddet konusu raporun sert eleştirilerine konu olmuştur (Ayata ve Takkaç, 2020: 206).

Bu eleştiriler Türk tarafında olumlu sonuç vermiş ve 2001 yılında kabul edilen yeni Türk Medeni Kanunu, AB'nin cinsiyet eşitliği politikaları ile uyumlu olmayan hususlarda hassasiyet gösterilerek hazırlanmıştır. Buna cevaben 2002 yılı İlerleme Raporu, yeni Medeni Kanun'un "aile reisliği" terimini kaldırması, eşlerin eşit hak ve yükümlülüklerini teminat altına alması ve aile hayatında fırsat eşitliğini sağlamasını olumlu gelişmeler olarak ele almıştır (Bolat ve Develi, 2020: 10). 2002 yılı İlerleme Raporu'nda Ağustos 2002'de kabul edilen İş Kanunu ile iş sözleşmelerinin cinsiyet, ırk, medeni hal, ailevi yükümlülükler, hamilelik, din, siyasi görüş, etnik köken ve sosyal sınıf ile ilgili nedenlerden ötürü feshedilemeyeceğine ilişkin hükmü olumlu bir gelişme olarak dile getirilmiştir (Ayata ve Takkaç, 2020: 207). Bu rapora yansıyan olumlu gelişmelerden bir diğeri de hemşirelik okullarında okuyan öğrencilerin bakirelik testine tabi tutulmasına ilişkin yönetmeliğin kaldırılmasıdır (Bolat ve Develi, 2020: 10).

2003 yılında Türk İş Kanunu'nda değişiklik yapılarak işyerinde eşit davranış ve cinsel taciz gibi konularda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik yeni düzenlemeler getirilmiştir. Doğum izni süresi AB müktesebatı ile uyumlu hale getirilerek doğum öncesi ve sonrasını da kapsayacak şekilde toplam 16 haftaya çıkarılmıştır (Ayata ve Takkaç, 2020: 205; Süral, 2007: 815). Diğer yandan bu kanunla getirilen bir başka yenilik olan cinsiyet temelli ayrımcılık davalarında ispat yükü ilkesi AB mevzuatı ile uyum çabasının somut bir örneğidir (Süral, 2007: 812). Namus cinayetlerine yönelik ceza indirimi uygulamasının kaldırılması, evlilik dışı doğan çocuğun "şeref kurtarma saikiyle" öldürülmesi halinde sanığın ceza artırımına tabi tutulması diğer düzenlemelerle birlikte o yılki İlerleme Raporu'na olumlu gelişmeler olarak yansımıştır (Ayata ve Takkaç, 2020: 206).

2004 yılında değiştirilen Türk Ceza Kanunu'yla cinsel saldırı suçlarına verilen cezalar yeniden düzenlenmiş, aile içi şiddet karşısında alınması gerekli önlemlere yer verilerek aile mahkemelerine önemli bir fonksiyon kazandırılmıştır (Koray, 2011: 37). Bu hukuki gelişmeler İlerleme Raporlarında olumlu gelişmeler olarak karşılık bulmuş ve hatta 2006 yılı raporunda, kadın haklarıyla ilgili Türkiye'deki hukuki çerçevenin yeterli görüldüğü yolunda yorumlar yapılmıştır (Ayata ve Takkaç, 2020: 208).

Toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili AB mevzuatı ile uyumlulaştırma çabalarının en önemlisi 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğidir. Değiştirilen 1982 Anayasası'nın 10/3. maddesi ile birlikte dezavantajlı gruplara fırsat eşitliği tanınması amacıyla olumlu eylem uygulanmıştır (Ayata ve Takkaç, 2020: 205). Artık devlet kadınlar ve erkekler arasında eşitliği fiilen sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla devlet kurumları tarafından benimsenen politikaların, eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı ifadesi de yine bu maddeye eklenmiştir (Ün, 2022: 949). Kadın istihdamını ve fırsat eşitliğini teşvik etmek üzere aynı yıl yayınlanan Başbakanlık genelgesi de diğerleriyle birlikte olumlu hukuki gelişmeler olarak İlerleme Raporu'na yansımıştır. 2012 yılında kabul edilen 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, aile bireylerinin korunmasını amaçladığı, şiddeti önlemek için kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının iş birliğini öngördüğü gerekçesiyle İlerleme Raporu'nda olumlu bir gelişme olarak dile getirilmiştir (Ayata ve Takkaç, 2020: 209).

AB, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik yumuşak araçların geliştirilmesi sürecine de doğrudan katkı sağlamıştır. Örnek vermek gerekirse, Avrupa Komisyonu'nun mali desteği ve Hollanda Sosyal İşler ve İstihdam Bakanlığı'nın ortaklığında yürütülen Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Eşleştirme Projesi kapsamında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından 2008-2013 Dönemi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı hazırlanmıştır (Göğüsdere, 2019: 27).

AB, IPA (Instrument for Pre-Accession) olarak bilinen Katılım Öncesi Mali Yardım gibi yumuşak araçlarla Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemiştir. IPA, aday ülkeleri üyelik statüsüne hazırlamak için çeşitli eksenlerde mali destek sunmakta, kadınları ve kız çocuklarını güçlendirme projelerine fon sağlanmaktadır. Bu bağlamda AB'deki toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma ilkesinin IPA kapsamına yerleştirildiğini ifade etmek gerekir (Landig, 2011: 208). Bu sayede toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde de bir eksen haline gelmiştir.

AB'de IPA programları her yedi yılda bir yenilenmektedir. 2021-2027 dönemini kapsayan IPA III Programı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve AB dış eyleminde kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesini, AB Toplumsal Cinsiyet Eylem Planları'nda belirtilen asgari performans standartlarına ulaşmak için verilen çabaları artırmayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, halihazırda uygulanmakta olan GAP III'ün Türkiye Planı'nda bir dizi fon tahsis edilmiştir. İlk olarak kadın ve kız çocuklarının güçlendirilmesine yönelik 5 milyon Euro'luk bir fon tahsis edilerek kadınlara karşı ayrımcılık, toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadele, fırsat eşitliğinin ve kadının liderlik pozisyonunun desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bu eylem Ayrımcılığa Karşı Ulusal Strateji ve Eylem Planı ile paralellik göstermektedir (CLIP Turkey, 2021: 4).

GAP III Türkiye Planı'ndaki bir diğer fon tahsisi, Eğitim Almış Çocuk Bakıcılarının Teşvik Edilmesi Yoluyla Kadınların Kayıtlı İstihdamını Destekleme Programı'dır. Bu kapsamda yaklaşık 24,3 milyon Euro değerinde bir kaynak Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde yürütülmekte olan programa tahsis edilmiştir. Diğer yandan Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kadınların Kayıtlı İstihdamını Destekleme Programı kapsamında yaklaşık 25,3 milyon Euro değerinde

bir kaynağın Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde yürütülmekte olan programa tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Kadınların Girişimciliği ve Kayıtlı Kadın İstihdamını Artırma Programı kapsamında yaklaşık 25 milyon Euro değerinde kaynağın Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde bir sonraki eylem döneminde kullanılması kararlaştırılmıştır (CLIP Turkey, 2021: 4, 5).

AB'nin Türkiye'ye sağladığı fonlar, bazı olağanüstü durumları da kapsamakta ve bu programlarda toplumsal cinsiyet eşitliğine öncelik verilmektedir. En güncel örneklerden biri, Suriyeli mültecilere ev sahipliği yapan Türkiye'ye maddi destek sağlama ve özellikle Türkiye'den Avrupa'ya doğru düzensiz göç hareketliliğini önleme amacıyla 2015 yılında yürürlüğe konan AB özel programıdır. Türkiye'deki Mülteciler için Avrupa Birliği Mali Yardım Aracı (kısa adıyla FRIT) başlıklı bu program dahilindeki projeler ile kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilmektedir. FRIT Programı insani yardım ve kalkınma yardımı olmak üzere iki eksen üzerinde oluşmaktadır (Aslanpay Özdemir, 2022: 79). Özellikle insani yardım ayağında toplumsal cinsiyet eşitliğinin dikkate alınmasına ve toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasına azami önem verilmektedir. Bu kapsamda hazırlanan programın planlanmasında toplumsal cinsiyet unsuru ön plana çıkarılarak kadınlara/erkeklerle, kız ve erkek çocuklarına eşit fırsatlar sunacak müdahalelerin desteklenmesi amaçlanmaktadır. İnsani yardım odaklı programların hazırlanması esnasında toplumsal cinsiyet analizi yapılmasına, yine programın tasarlanması ve uygulanması aşamalarında toplumsal cinsiyete duyarlı uyarlamaya ve son olarak sonuçları raporlarken verilerin toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış olmasına özen gösterilmektedir (Aslanpay Özdemir, 2022: 86).

Sivil Toplum Etkisi

Kadınların sosyal hayatta statülerini güçlendirmek, sorunlarına çözüm bulabilmek veya çözüm için gereken mekanizmaları devreye sokabilmek için sivil topluma dahil olmaları elzemdir (Kızılelmas, 2019: 69). Ancak tarihte kadınları sivil toplumun dışında tutan yaklaşımın uzun yıllar egemen olduğunu söyleyebiliriz. Hatta kadınların sivil toplumun dışında kalması gerektiği düşüncesi 18. yüzyıl öncesinde Batılı filozoflarca dahi savunulmuş bir görüştür. Bu durum ancak 1789 Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi süreciyle ortaya çıkan düşünce akımlarının etkisiyle değişmeye başlamış ve özellikle 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yayınlanması, kadınların oy hakkı mücadelesi ve örgütlenme çabalarının dönüm noktası olmuştur. Devamında 1970'ler ve özellikle de 1990'lar dünya çapında kadın hareketleri ve örgütlenmenin yoğun yaşandığı yıllardır. Özellikle 1990'lardan itibaren kadın hareketleri kapsamında çok sayıda dernek ve vakfın kurulduğu söylenebilir (Karaman ve Dalkıran, 2021: 91, 98; Kızılelmas, 2019: 68).

Yukarıda kısaca anlatılan tarihsel seyir kapsamında AB, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayabilmek adına bir takım çalışması yapmanın gerekliliğinin farkındadır ve sivil toplumu takımın içinde tutmaya özen göstermektedir. Dolayısıyla AB'nin ortak sorumluluk alanında gördüğü toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna sivil toplumun yanı sıra AB kurum ve kuruluşları, üye devletler, sosyal ortaklar ve özel sektör de dahildir [European Commission COM (2020) 152 final]. Bu noktada birliğin bakış açısı, özellikle sivil toplumun AB kurumları, üye devletler ve hatta aday ülkelerle angajmanını derinleştirilmesi üzerinedir. Söz konusu eğilim için uluslararası savunuculuk ağları üzerinden somut bir örnek vermek gerekirse, 2004 yılında Avrupa Komisyonu Genişlemiş bir Avrupa Birliği'nde Eşitlik ve Ayrım Yapmama başlıklı bir Yeşil Kitap yayınlamıştır. Kitabın amacı genişleme sürecinin önceden belirlenmiş ilkeleri üzerinden AB'nin ayrım yapmama politikalarını değerlendirmektir. Yeşil Kitap'ın yayınlanmasının ardından üç ay boyunca bireylerden, organizasyonlardan ve otoritelerden görüşler toplanmıştır. Bu süreç, özellikle

güçlü uluslararası savunuculuk ağlarının AB’de siyaset yapımı sürecine dahil olmalarının bir örneğidir ve danışma süreci boyunca kadınların çıkarlarının sivil toplum aktörleri tarafından nasıl temsil edildiğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır (Agustin, 2008: 507, 508). Gerçekten de AB belirli uluslararası savunuculuk ağlarına fon sağlamak ve bu yolla kadınların çıkarlarını temsil etmeleri için onları yetkilendirmektedir. Bu süreç genellikle karşı gelişmeleri de barındıran dinamik bir süreçtir. Dolayısıyla uluslararası savunuculuk ağları, kadınların çıkarlarına yönelik iddiaların yapılabilir hale geldiği, katılımcı sürecin baskın aktörleri haline de gelebilir. Bu ilişkinin meşru zemini ise Birlik kurumlarınca oluşturulan “yeterli temsil” ilkesidir. Yeterli temsile sahip olduğu düşünülen savunuculuk ağları meşru iddia üretebilecek sınırlara sahip olur ve bu sayede kadınların çıkarları AB’nin çıkar ve politikalarıyla eşgüdümlü hale getirilmiş olur (Agustin, 2008: 515).

Yukarıda değinilen süreç, Birliğin kendi üyeleri arasında aktif olarak uygulanmakla birlikte aday veya komşuluk politikasının geçerli olduğu ülkelerde de uygulanabilmektedir. Aday ülkeleri AB üyelik sürecine götüren şartlılık ilkesi, yerelde reform yapma yolunda bir araya gelmiş sivil toplum örgütleri ve organizasyonlar arasında iş birliği yapmak adına ortak bir zemin ve fırsatlar sunar. Böylece farklı siyasi angajman ya da çalışma alanlarına sahip gruplar arasında iş birliği mümkün hale gelebilir. Bunu mümkün kılan şey, genellikle AB üyeliği olarak sunulan havuç ve hitap edilen organizasyonların amaçlarının Birliğin gündemiyle yakın olmasıdır (Aybars, Copeland ve Tsarouhas, 2019: 782). Sivil toplum alanının daraldığı ve finansmanın kıt olduğu yerlerde kadın örgütlerinin çalışmaları zorlaştığı için AB, mümkün mertebe bu alanlara yönelme eğilimindedir (Ecevit, 2021: 65). Söz konusu alanlara demokratikleşme, yerelleşme, sivil toplum düşüncesinin desteklenmesi gibi konular dahil edilebilir. Bu bağlamda aynı eğilimin ve yaklaşımın Türkiye için de geçerli olduğu söylenebilir.

Türkiye’nin 1999 sonrası AB adaylığı ve sonrasında topluluk programlarına katılabilmesi ile başlayan süreç, sivil toplumun ülkede gelişmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte yerel ve merkezde konumlanmış sivil toplum örgütleri ile AB aktörleri daha fazla etkileşim içerisine girerek özerk bir sivil toplumun oluşması için yeni bir dönem başlatmışlardır (Keysan, 2019: 81). Negrón-Gonzales (2016: 198) bu sebeple 2000’li yıllarda Türkiye’de feminist hareketin daha sağlam, bütünlüklü ve dinamik bir toplumsal harekete dönüştüğünü belirtir. Bu yeni dönemle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya odaklanan sivil toplumun, Türkiye’de siyasal/normatif bağlamı değiştirmek için aktif bir rol aldığını söylemek gerekir. Nitekim bir önceki alt başlıkta ele alınan ve Türkiye’de 2000’li yılların başında gerçekleştirilen yasal değişimler esnasında kadın grupları oldukça aktif bir rol almıştır. Örneğin Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, 2000–2001 yıllarında Medeni Kanun reformu kapsamında oldukça başarılı bir kampanya yürütmüştür (Negrón-Gonzales, 2016: 201). Diğer yandan kadın grupları basın bildirimleri, protestolar, TBMM’deki bazı siyasetçilerle diyalog kurma, faks kampanyaları düzenleme ve Avrupa Kadın Lobisi yoluyla AB ile bağlantı geliştirme gibi farklı araçları kullanmışlardır. Bu yolla kadın gruplarının Türkiye’de gelenekçi ve aile güdümlü toplumsal cinsiyet rejimini dönüştürmeye dönük aktif çabalarından bahsedebiliriz (Keysan, 2019: 47). Bunun için somut bir örnek olarak 2004 Türk Ceza Kanunu reformu sırasında zinanın yeniden suç sayılması yönündeki tartışmalar gösterilebilir. Zina, 1926’dan 1996’ya kadar Türk Ceza Kanunu’nda suç olarak yer almış, ancak kadın gruplarının yürüttüğü kampanya sonucunda 1996’da erkekler, 1998’de ise kadınlar için suç olmaktan çıkarılmıştır (Negrón-Gonzales, 2016: 202). AKP hükümeti 2004 yılında hazırlanan Türk Ceza Kanunu reform paketine zınayı yeniden suç haline getiren maddeyi dahil ettiğinde, Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, Mor Çatı, Uçan Süpürge gibi örgütlerin öncülüğündeki Türk Ceza Kanunu Kadın Platformu zınayı suç saymanın, erkeklerin namus cinayetlerinde ceza indirimi almaya devam etmelerine yol açacak bir boşluk yaratacağı konusunda hükümeti uyarmış, böylece zinanın suç sayılmasının önüne geçilmiştir (Bodur Ün ve Arıkan, 2022: 950).

Başka bir örnek 2012 yılındaki kürtaj tartışmasıdır. Türkiye’de kürtaj 1983’ten beri yasal olup, gebeliğin ilk 10 haftasına kadar kadınların gebeliği sonlandırmasına izin vermektedir. Ancak 26 Mayıs 2012’de yaptığı bir konuşmada dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, kürtajın cinayetle eşdeğer olduğunu iddia etmiş (Milliyet, 2012) ve akabinde Sağlık Bakanlığı yasal kürtaj için tanınan sürenin gebeliğin dördüncü haftasına kadar düşürülebileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Türkiye’deki çok sayıda kadın örgütü ve feministler yoğun bir protesto kampanyası örgütlemiştir. Bu kapsamda Avrupa Kadın Lobisi’nin Türkiye şubesi acil bir toplantı düzenleyerek Avrupalı mevkidaşlarından yardım istemiş ve oluşturdukları internet kampanyasının duyurulmasını sağlamıştır. Aktivistler, Türkçe ve İngilizce dillerinde “Kürtaj Yasağına Hayır” adlı bir internet sitesi kurmuş ve internette dolaşıma sokulan dilekçe dünya genelinde 55 bin kişi ve 900 kuruluş tarafından imzalanmıştır (Negrón-Gonzales, 2016: 205). Ancak, sokak gösterileri ve oturma eylemleriyle desteklenen bu kampanyanın Türk halkının genelinde karşılık bulmadığını da belirtmek gerekir. Aynı dönemde bu konuya yönelik gerçekleştirilen kamuoyu anketleri halkın genel eğiliminin feministlerden farklılaşabileceğini göstermektedir. Ancak buna rağmen aynı yılın Eylül ayında hükümet, özellikle AB’ye üye ülkelerden gelen yaygın eleştiriler nedeniyle yasa tasarısını geri çekmiştir (Negrón-Gonzales, 2016: 206). Tüm bu örnekler göstermektedir ki Türkiye’de normatif reformlar devlet, AB ve kadın örgütlerinin, özellikle de feministlerin desteğiyle hayat bulmuş ve kadın hakları aktivistleri uluslararası lobi faaliyetlerinin önemli bir bölümünü AB gücünü kullanarak gerçekleştirebilmiştir (Keysan, 2019: 48).

Son örnek yine 2012 yılında meclisten geçen 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Yasası’dır. Sivil toplum örgütleri bu yasa tasarısının hazırlık sürecine dahil edilerek Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın organize ettiği istişare toplantılarına katılmış ve bu sayede yasaya koruma mekanizması ile ilgili önemli iyileştirmeler getirilmiştir. Nitekim 4320 sayılı bir önceki yasa, şiddete maruz kalan kadınlara yönelik korumayı sadece evlilik bağı ile ilişkilendirmekteydi. Bu durumda arada evlilik bağı olmayan eski eşler, erkek arkadaşlar veya tanımadıkları biri tarafından saldırıya uğrayan kadınlar yasal koruma hakkından mahrum kalmaktaydı. Kurban ve fail arasındaki evlilik bağı kuralını ortadan kaldıran yeni yasa normatif alanda önemli bir fark yaratmıştır. Bu yeni durum aynı zamanda Avrupa Parlamentosu’nun da altını çizdiği ve hukuki uygulama gerektiren bir önceliğin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir (Bozkurt, 2013: 29).

2000’li yıllardan bu yana AB, Türkiye’de sivil toplum ve demokrasi ilişkisini geliştirmek için diyalog bazlı, aşağıdan yukarıya doğru yönelen ilişkiler kurulmasını önermekte (Keysan, 2019: 85) ve bunun için bazı özel programları uygulamaya koymaktadır. Özellikle 2006 yılından bu yana desteklenen Sivil Toplum Diyalogu Programı, bir aday ülke olarak Türkiye’nin toplumsal yapısında sivil toplum ayağını devlet mekanizması karşısında güçlendirmeyi amaçlamaktadır. 2006 yılından bu yana AB fonları Türkiye’deki kadın örgütlerine açılarak bu organizasyonların güçlenmesine yönelik projeler üretilmesi hedeflenmiştir (Keysan, 2019: 6). Bir üst başlıkta IPA I fonunun kadınlara ve kız çocuklarına yönelik projeleri desteklediği belirtilmişti. 2007-2013 yılları arasında IPA, “Sivil Toplum, Demokrasi ve İnsan Hakları” bileşeni üzerinden Kadın sivil toplum kuruluşlarının kapasite geliştirme projelerine doğrudan hibe vermiştir. 2014-2020 yıllarını kapsayan IPA II fonu, Demokrasi ve Yönetişim ile Sivil Toplum Alt Sektörü bileşenleri üzerinden kadınların ekonomik açıdan güçlenmesi, istihdamda eşitlik ve kadına yönelik şiddetle mücadele konularına özel proje çağrıları yapmıştır. Son olarak 2021-2027 yıllarını kapsayan IPA III fonu, Temel Haklar ve Yönetişim Programı kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların karar alma süreçlerine katılımı ve cinsiyete dayalı şiddetle mücadele alanlarında destek sağlamaktadır (European Commission, 2020; TASC0, 2020). Yine 2006 yılından bu yana Türkiye için aktif olan Demokrasi ve İnsan Hakları Avrupa Aracı isimli program, kadına yönelik şiddet, LGBTIQ+ hakları, eşit katılım ve insan hakları savunuculuğu konularında doğrudan hibe sağlamaktadır. Bu projeler Türkiye’de sivil toplumun güçlenmesi adına finansman desteğini büyük oranda

sağlamakla birlikte Türkiye’de kadın hareketinin “sivil topluılaştığı” yönünde eleştirilere de konu olmuştur (Keysan, 2019: 6). Bu hususa değinen Eslen-Ziya (2020: 466), Türkiye’de bazı kadın örgütlerinin klasik feminist/toplumsal cinsiyet odaklı gündemlerden uzaklaşıp daha “uyumlayıcı” pozisyonlar alarak, kendilerini “kadın hakları projeciliğine” adadıkları, hibe odaklı bir adaptasyon stratejisi benimsedikleri eleştirisinde bulunur. Diğer yandan Landig (2011: 211), sivil toplumun yürüttüğü projelerin izleme, sürdürülebilirlik ve kısıtlı bütçeye sahip olma bakımından ciddi boşluklar taşıdığını belirtmiştir.

Bu başlığın ilk kısmında AB’nin yeterli temsili sağlayan uluslararası savunuculuk ağlarına destek olarak kadınların çıkarlarını temsil etmek için onları yetkilendirdiklerinden bahsedilmişti. Türkiye özelinde bu görevi büyük ölçüde yerine getiren kuruluşların başında Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD) gelmektedir. CEİD, kurulduğu 2011 yılından bu yana farklı alanlardaki eşitsizlikleri saptayarak sorunları açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Diğer yandan periyodik olarak yayınladığı haritalamalar, izleme raporları ve göstergeler aracılığıyla süreç içerisinde değişikliklerin yönünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Nitekim 2017 yılından bu yana Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından, Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi üzerine hibe desteği ile finanse edilen projelerde 16 farklı alanda tematik raporlar hazırlanarak izleme eylemleri yapılmıştır (Toksöz vd., 2022: 9).

GAP III’ün Türkiye’ye özel hazırlanan planında 2020-2025 yıllarını kapsayacak şekilde toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesi için 2,5 milyon Euro değerinde bir kaynağın CEİD tarafından yönetilmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda farklı illerde faaliyet gösteren Yerel Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İzleme Platformlarının sürdürülebilir ağlarını geliştirmeleri amaçlanmaktadır. Yapılacak faaliyetler arasında kadınlara yönelik şiddet, siyasi katılım, sağlık hizmetlerine erişim gibi konuları içeren tematik izleme raporlarının sivil toplum örgütleri tarafından hazırlanması ve savunuculuk ile iletişim amaçlı kullanılması vardır. Bu sayede sivil toplumun politika belirleyiciliğinde kendisini önemli bir aktör olarak konumlandırması hedeflenmektedir (CLIP Turkey, 2021: 4). Esasen bu süreç, daha önce de ifade edildiği gibi, nihayetinde kendisini güçlendiren ve devletle sürekli bir diyalog halinde kalarak etkileyen, aynı zamanda sorumluluk sahibi ve güçlendirilmiş bir kadın sivil toplumunun oluşması için çabalamaktadır.

Türkiye’nin FDP’ye Yönelik Direnç Eksenleri ve AB

Buraya kadar ele alınanlar ışığında bugün sorulması gereken önemli sorulardan biri, Türkiye’de yakın zamanda FDP’ye geçişin mümkün olup olmadığıdır. Her ne kadar Türkiye toplumsal cinsiyet eşitliğini büyük ölçüde içeren bir normatif alana ve bu konuda güçlenen bir sivil topluma sahip olsa da FDP için ciddi direnç eksenleri de bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda görünür hale gelen bu direnç eksenlerinden en önemlisi ataerkil bakış açısıyla desteklenen eril erkekliğin yükselişidir. Özellikle Türk dış politikasında güvenlik konusu askeri/stratejik perspektifle ele alınmaktadır. Ataç (2021: 114) Türkiye’de ataerkil eril erkeklik ile ilişkili güvenlik söyleminin koruma, onur ve güç metaforları etrafında şekillendiğini ve bu eğilimin giderek arttığını ifade etmektedir. Diğer yandan söz konusu ataerkil bakış açısı, meşru zeminini aileyi güçlendirme üzerinden kurgulayarak toplumsal alanda kutuplaşmaları artırmakta ve bu da toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesini ötekileştirmeye dönük gerilimleri beraberinde getirmektedir. Neticede Türkiye’de özellikle son dönemde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük çabalarda ciddi bir gerileme yaşandığını belirtmek gerekir. Söz konusu gerileme AB’nin ilerleme raporları başta olmak üzere parlamento

kararlarında ve diğer belgelerinde ele alınmaktadır. Örneğin Avrupa Parlamentosu (European Parliament, 2025) Türkiye'ye ilişkin raporunda katılım müzakerelerinin hukukun üstünlüğü, demokrasi, temel haklar ve yargı bağımsızlığındaki sürekli gerileme nedeniyle 2018'den bu yana fiilen durduğunu vurgulayarak, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının yarattığı endişeyi dile getirmiştir. Son dönemde AB tarafından kaleme alınan bu gibi belgelerin sayısı oldukça fazladır. Bu başlıkta sırasıyla yükselen ataerkil bakış açısı ile toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda kurumsal ve politik zemindeki gerilemeler ele alınacaktır.

Yükselen Ataerkillik

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin önündeki temel engellerden biri olan ataerkil bakış açısı, en ilerici hukuk formları ya da en üst düzey koruma sistemlerinin varlığında dahi problem yaratmaya devam edebilen bir olgudur ve bunu ortadan kaldırmak için siyasal otoritenin toplumsal cinsiyet eşitliğine tam bir bağlılık ve adanmışlığı gerekir (Bozkurt, 2013: 35). Oysa Türkiye'de ataerkil bakış açısının yükselmekte olduğu bir süreç yaşanmaktadır.

Türkiye'de özellikle 2010 sonrası süreçte AB üyeliği hedefinden uzaklaşma eğilimi belirginleşmiştir (Saatçioğlu, 2016; Ökten Sipahioğlu, 2017). Bodur Ün ve Arıkan (2022: 946) bu eğilimin zaman içerisinde AB-Türkiye ilişkilerini bir çıkmaza sürüklediğini; otoriterleşme ile iktidar partisi elitlerinin muhafazakâr tabanın desteğini canlı tutma stratejisinin birleşerek Türkiye'yi Avrupa değerleri ve normlarından daha da uzaklaştırdığını iddia etmektedirler. Söz konusu uzaklaşmanın en net görüldüğü alanlardan biri toplumsal cinsiyet eşitliği alanıdır. Bu süreçte hükümet aile gündemini ön plana çıkararak toplumsal cinsiyet eşitliği karşısında "toplumsal cinsiyet adaleti" kavramını yaygınlaştırmaya çalışmıştır (Gedik, 2015). Bu ataerkil bakış açısı, aileyi toplumun temeli olarak görmekte ve kadını ailedeki bakıcı rolüne indirgemektedir (Bodur Ün ve Arıkan, 2022: 951).

Politika değişimini gösteren en somut gelişme ise 2011 yılında Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın getirilmesidir. Aile merkezli yaklaşıma geçişin en net sinyali olan bu değişim, muhafazakâr cinsiyet ideolojisinin görünürlüğünü artırmıştır. Bu sayede aile içinde geleneksel cinsiyet rolleri pekiştirilerek kadınlar öncelikle "anne" ve "eş" kimlikleriyle tanımlanır hale gelmiştir (Acar ve Altunok, 2013: 18; Arat, 2021: 462; Dedeoğlu, 2012: 283). Özellikle Ocak 2025'te ilan edilen "Aile Yılı" uygulaması iktidarın aile politikalarını merkeze alması ve daha fazla görünür kılması bakımından önemlidir. Nitekim "Aile Yılı" uygulaması ile birlikte Doğum Yardımı Yönetmeliği (Resmî Gazete, 10 Nisan 2025 ve 32866 sayılı karar) yayınlanarak doğumun özendirilmesi amaçlanmış ve yine bu kapsamda doğum sonrasında çocuklar için finansal yardım mekanizmaları getirilmiştir. Ayrıca 2025 yılı boyunca Türkiye'nin çeşitli illerinde söyleşiler, seminerler, "Ailemiz, Geleneğimiz, Değerimiz" başlıklı etkinlikler, "Aile İletişim Atölyeleri" gibi programların yapılacağı duyurulmuştur (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025).

Bütün bu gelişmeler AB'de genel itibariyle Kopenhag Kriterleri ile uyumsuzluk bağlamında ele alınmakta, çeşitli AB kurumları bu süreçte Türkiye'yi dolaylı olarak uyarmaktadır (Acar ve Altunok, 201: 19). Örneğin, GAP III'ün Türkiye planında kadın haklarını desteklemesi gereken Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün zayıf kurumsal yapısı eleştirilmiş, toplumsal cinsiyete ilişkin önyargılı ve kısıtlayıcı normlara işaret edilmiştir (CLIP Turkey, 2021: 2). Diğer yandan Avrupa Komisyonu'nun 2023 Türkiye İlerleme Raporu'nda (Avrupa Komisyonu 2023, SWD (2023) 696 final: 39) ayrımcılıkla mücadele mevzuatının Avrupa standartlarıyla uyumlu olmadığı ve gerektiği gibi uygulanmadığı belirtilerek, etnik kimlik, dinsel inanç, cinsel yönelim

ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık ve nefret suçlarının artmakta olduğu işaret edilmektedir. Aynı rapor müfredattaki ders kitapları ve medyanın kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerini ve tanımlarını yaygın biçimde teşvik ettiği, böylece ataerkil zihniyetin güçlendirildiği eleştirisini yapmaktadır (Avrupa Komisyonu 2023, SWD [2023] 696 final: 40). 2024 yılına ait İlerleme Raporu'nda ise Türkiye'de köklü kültürel normlar ve toplumsal cinsiyete dair kalıp yargıların ataerkilliği besleyip toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde ilerlemeyi engellediği tespit edilmektedir (Avrupa Komisyonu 2024, SWD [2024] 696 final: 32).

Kurumsal ve Politik Zemindeki Gerilemeler

Türkiye'de ataerkil mantığı destekleyici siyasal zemin, zaman içerisinde ülkenin toplumsal cinsiyet eşitliği performansının ciddi biçimde gerilemesine neden olmuştur ve bu durum çeşitli AB belgeleri ve raporlarında ele alınarak eleştirilmiştir. GAP III'ün Türkiye Planı'nda, 2021 Küresel Cinsiyet Açığı Raporu'na istinaden Türkiye'nin 156 ülke içerisinde 133'üncü sıraya gerilediğini belirtilmektedir. Aynı planda Türkiye'nin 2005 yılında 105. sıradaki ve 2020 yılında 130. sıradaki konumundan geriye gittiği uyarısına yer verilmektedir (CLIP Turkey, 2021: 1). Bu tespitin devamında 2023 yılı İlerleme Raporu, 2023 Küresel Cinsiyet Açığı Raporu'na istinaden Türkiye'nin 146 ülke arasında 129. sırada yer aldığını ve 2022 yılına göre beş sıra daha gerilediğini vurgulamıştır⁹ (Avrupa Komisyonu 2023, SWD [2023] 696 final).

AB İlerleme Raporları, Türkiye'deki gerilemeyi ayrıntılı olarak raporlayan periyodik belgelerdir. Bu raporlar Türk mevzuatındaki bazı olumlu gelişmeleri desteklemekle birlikte mevzuatın siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan uygulamaya konması için daha fazla çabanın sarf edilmesi gerektiği yolunda uyarılarda bulunmaktadır. 2021 yılından bu yana hazırlanan İlerleme Raporları'ndaki daimi eleştirilerden biri Türkiye'de kadınların karar alma, yönetici pozisyonlarda yer alma ve siyasi temsil oranlarının düşüklüğüdür. Nitekim bu kategorilerin her biri için Türkiye'deki oran yıllar içinde sürekli yüzde 20'nin altında bir seyir göstererek uluslararası standartların da epey gerisinde kalmıştır. Bir diğer daimi eleştiri de toplumsal cinsiyet temelinde şiddet, ayrımcılık ve azınlıklara yönelik nefret söyleminin istikrarlı bir şekilde varlığını korumasıdır. LGBTIQ+ bireylerin haklarıyla ilgili sorunlar ve bu gruplara yönelik nefret söylemiyle yeterince mücadele edilmemesi raporların gündeminde sürekli yer almaktadır (Avrupa Komisyonu 2021, SWD [2021] 290 final; Avrupa Komisyonu 2022, SWD [2022] 333 final; Avrupa Komisyonu 2023, SWD [2023] 696 final; Avrupa Komisyonu 2024, SWD [2024] 696 final). Örgütlü kadın hareketinin eylemlerine yönelik kısıtlamaların ve baskıların artışına dikkat çekilen bu raporlarda, Türk medyasında feministlere, kadın örgütlerine ve LGBTIQ+ topluluğuna karşı nefret söyleminin belirgin bir şekilde arttığı ifade edilmektedir. Diğer yandan İlerleme Raporları'nda Türkiye'de kadın siyasetçilerin ve kadın örgütlerindeki aktivistlerin sık sık gözaltı, soruşturma ve tutuklama gibi baskılarla karşı karşıya kaldıkları, örgütlenme ve ifade özgürlüğü haklarının kullanılmasının önündeki engellerin artmakta olduğu belirtilmektedir. Örneğin 2021 yılına ait İlerleme Raporu, İçişleri Bakanlığı'nın terörle bağlantılı oldukları iddiasıyla kadın örgütlerini ve feministleri hedef alan açıklamalarını alıntılararak bunların kadın dernekleri için varoluşsal birer tehdit olduğunu belirtmiştir. Raporda bağımsız kadın hakları örgütlerinin, kadın sorunlarına ilişkin yasama süreçlerinden, politika yapım ve düzenleme süreçlerinden dışlanmakta olduğundan, endişe verici gelişmeler olarak bahsedilmiştir (Avrupa Komisyonu 2021, SWD [2021] 290 final).

⁹ Küresel Cinsiyet Açığı 2025 yılı raporunda Türkiye 148 ülke içerisinde 135. sıraya gerilemiştir. Detay için bkz. Global Gender Gap Report 2025 (https://reports.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2025.pdf).

Özellikle 2021 yılından bu yana düzenlenen İlerleme Raporları Türkiye’de toplumsal cinsiyet alanındaki gerilemelere geniş bir yer vermesi bakımından önemlidir. Nitekim 2021 yılı Türkiye’nin Cumhurbaşkanlığı kararıyla İstanbul Sözleşmesi’nden çekildiğini ilan ettiği yıldır. 2023 yılı İlerleme Raporu, Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesini kadın ve kız çocuklarının haklarını ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadeleyi zayıflatması bakımından önemli bir gerileme olarak yorumlamıştır (Avrupa Komisyonu 2023, SWD [2023] 696 final). Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı’nın Cumhurbaşkanı’nın kararını gerekçelendirmek için 21 Mart 2021 tarihinde yaptığı yazılı açıklamada AB’nin altı üyesinin (Bulgaristan, Macaristan, Çekya, Letonya, Litvanya ve Slovakya) İstanbul Sözleşmesi’ni onaylamadığını ve Polonya’nın da çekincelerinden dolayı sözleşmeden çekilme yönünde adımlar attığını belirtmesi önemlidir (Bodur Ün ve Arıkan, 2022: 955). Nitekim bu sayede Türk Hükümeti verdiği kararın dayanağı olarak AB üyesi ülkeleri göstermiştir.

Türkiye’de kadın cinayetlerindeki artışın durdurulması ve geriletmesi için şart olan, konunun ölçeğini ve niteliğini değerlendirecek kapsamlı bir veri toplama sisteminin olmaması son üç yılın İlerleme Raporları’nın ortak eleştiri konusudur. Diğer yandan bu cinayetler karşısında Türk yargısının ikircikli tavrı ve şiddete maruz kalanlara ya da şiddet tanıklarına sunulan özel hizmetlerin uluslararası standartlara uygun olmaması, son dört yılın ilerleme raporlarında sürekli eleştiri konusu yapılmaktadır. Bu raporlar Türkiye’de istihdam ve sosyal politika alanında kadınlarla erkekler arasında 35 puan gibi yüksek bir cinsiyet açığının var olduğunu belirtmektedir. Bu hususta alınması gereken önlemler de raporlarda sıralanmaktadır: Türkiye’deki mevzuatın AB ile tam uyumlu hale getirilmesi, çocuk bakım tesislerinin artırılması ve bakım yükümlülüklerinin üstlenilmesi konusunda cinsiyetçi ve ayrımcı kalıp yargıları kırmaya yönelik eylemlere odaklanması (Avrupa Komisyonu 2021, SWD [2021] 290 final; Avrupa Komisyonu 2022, SWD [2022] 333 final; Avrupa Komisyonu 2023, SWD [2023] 696 final; Avrupa Komisyonu 2024, SWD [2024] 696 final).

Sonuç

AB’de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik çabaların geçmişi Birliğin kuruluşuna dek uzanmakla birlikte, üretilen politikaların ve normatif zeminin Tek Avrupa Pazarı hedefiyle sınırlı olup olmadığı sorusu akılları meşgul etmektedir. 2010 sonrası süreçte FDP’ye yönelik kurumsal ilerlemeler –özellikle Avrupa Parlamentosu’nun çabaları– retorik düzeyde güçlü bir eşitlik vizyonu sunsa da, bu çabalar uygulamada neoliberal ekonomik büyüme hedefleriyle sınırlanmakta, böylece toplumsal cinsiyet eşitliği daha ziyade “araçsal fayda” üzerinden meşrulaştırılmaktadır. Öte yandan AB ile uzun soluklu bir diyaloga sahip olan Türkiye’de de benzer bir tablo görülmektedir: Toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları kalkınma söylemiyle iç içe geçmiş, eşitlik hedefi ve ekonomik katılımın artışıyla özdeşleştirilmiştir. Bu ortak araçsallaştırmanın FDP’nin dönüştürücü potansiyelini zayıflatan bir etki yarattığını söylemek mümkündür.

Bu bölümde anlatılan tarihsel ve politik gelişmeler hem AB hem de Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine temellenen FDP’ye yönelik girişimlerinde derinlikli bir dönüşüm girişimi oluşturmak yerine sembolik temsiliyetin var olduğunu göstermektedir. Bu tespit bölümün başlığında kaleme alınan “ikilemler” kavramını açıklar niteliktedir. Üstelik Türkiye İstanbul Sözleşmesinden çekilme kararını gerekçelendirirken yaptığı gibi, geleneksel ve toplumsal cinsiyetçi değerlere geri dönüşünü açıklarken AB üyesi devletleri kendisi için örnek gösterebilmektedir.

AB ve Türkiye arasındaki normatif gerilim, yalnızca uygulama düzeyindeki farklılıklardan değil, eşitliğin hangi amaçla ve kim için tesis edilmesi gerektiğine dair değer temelli bir ayrışmadan da kaynaklanmaktadır. AB, FDP’yi çoğu zaman dönüştürücü bir güç gibi ele almaktan ziyade dış eylemde “yumuşak güç” aracına dönüştürerek yüzeysel bir eksende tutmakta, ancak kendi içinde sağ popülizmin ve toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin baskısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye’deyse feminist hareketi, LGBTIQ+ toplulukları ve bir bütün olarak toplumsal cinsiyet eşitliği söylemini ötekileştirmeye yönelik sistematik bir çaba verilmektedir. Buradan hareketle AB’nin normatif gücü ile Türkiye’nin kültürel direnci, farklı yönlerden işlese de benzer biçimde ataerkil yapının yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır.

Kaynakça

Acar, F. & Altunok, G. (2013). The 'politics of the intimate' at the intersection of neoliberalism and neoconservatism in Turkey. *Womens Studies International Forum*, 41, 14–23.

Aggestam, K., & Rosamond, A. B. (2022). Feminist foreign policy and the politics of transformation: Sweden as a norm entrepreneur in global security governance. *International Affairs*, 98(2), 589–606.

Agustín, L. R. (2008). Civil society participation in EU gender policy-making: Framing strategies and institutional constraints, *Parliamentary Affairs*, 61(3), 505–517.

Ahrens, P, Meier, P, & Agustin, L. R. (2023). The European Parliament and gender equality: An analysis of achievements based on the concept of power. *Journal of Common Market Studies*, 61(3), 685–703.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2025). *81 ilde Aile Yılı kapsamında "Ailemiz Geleneğimiz Değerimiz" temalı etkinlikler düzenlendi* [Basın açıklaması]. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. <https://www.aileyili.gov.tr/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi-aile-yili-kapsaminda-yaklasik-5-bin-faaliyet-gerceklestirdi>

Anagnostakis, D. (2021). EU foreign policy and gender: How does the EU incorporate gender in its external relations? İçinde R. Süleymanoğlu Kürüm & F. M. Cin, *Feminist framing of Europeanisation: Gender equality policies in Turkey and the EU* (ss. 41–61). Palgrave Macmillan.

Ansorg, N. & Haastrup, T. (2021). Foreign policy and diplomacy: Feminist interventions. İçinde T. Väyrynen, É. Féron, S. Parashar, & C. Confortini (Ed.), *The Routledge handbook of feminist peace research* (ss. 310–325), Routledge.

Ansorg, N., & Haastrup, T. (2018). Gender and the EU's support for security sector reform in fragile contexts. *Journal of Common Market Studies*, 56(5), 1127–1143.

Arat, Y. (2021). Gender politics in Turkey: Between equality and conservatism. *Politics & Gender*, 17(3), 452–475.

Aslanpay Özdemir, E. (2022). Avrupa Birliği ve Türkiye arasında düzensiz göç sürecinde mali yardım programının toplumsal cinsiyet açısından analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, "Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi" Özel Sayısı, 75-93.

Ataç, C. A. (2021). A feminist reading of Turkish foreign policy and the S-400 crisis. *Alternatives: Global, Local, Political*, 46(2), 110-132.

Avrupa Komisyonu. (2021, 19 Ekim). *AB genişleme politikasına ilişkin 2021 bilgilendirmesi, 2021 Türkiye raporu*, SWD (2021) 290 final.

Avrupa Komisyonu. (2022, 12 Ekim). *AB Genişleme Politikasına ilişkin 2022 bilgilendirmesi, 2022 Türkiye raporu*, SWD (2022) 333 final.

Avrupa Komisyonu. (2023, 8 Ekim). *AB Genişleme Politikasına ilişkin 2023 bilgilendirmesi, 2023 Türkiye raporu*, SWD (2023) 696 final.

Avrupa Komisyonu. (2024, 30 Ekim). *AB Genişleme Politikasına ilişkin 2024 bilgilendirmesi, 2024 Türkiye raporu*, SWD (2024) 696 final.

Ayata, A. & Takkaç, H. S. (2020). AB-Türkiye ilişkileri bağlamında toplumsal cinsiyet politikaları AB ilerleme raporları perspektifinden bir değerlendirme, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 197- 214.

Aybars, A. İ., Copeland, P. & Tsarouhas, D. (2019). Europeanization without substance? EU-Turkey relations and gender equality in employment, *Comparative European Politics*, 17(5), 778-796.

Badell, D. (2025). The European Union and gender equality: The case of sexual and reproductive health and rights (2017–2021). İçinde *Norm contestation in EU foreign policy* (133-176). Springer.

Bodur Ün, M., & Arıkan, H. (2022). Europeanization and de-Europeanization of Turkey's gender equality policy: The case of the Istanbul Convention. *Journal of Common Market Studies*, 60(4), 945–962.

Bolat, F. & Develi, A. (2020). Türkiye'de toplumsal cinsiyet politikalarına Avrupa Birliği ilerleme raporlarının yansımaları, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 4-29.

Bozkurt, E. (2013). Gender equality and Turkey's 2023 goals. *Turkish Policy Quarterly*, 12(2), 27-36.

Bradford, A. (2020). *The Brussels effect: How the European Union rules the world*. Oxford University Press.

Bustelo, M. (2022). Spain's feminist foreign policy: Between rhetoric and reality. *International Feminist Journal of Politics*, 24(3), 389–407.

Chappell, L., & Guerrina, R. (2020). Understanding the gender regime in the European External Action Service. *Cooperation and Conflict*, 55(2), 234–253.

CLIP Turkey. (2021). *Gender Action Plan III (2021-2025): Country level implementation plan*. European Commission. European External Action Service.

Council of the European Communities. (1975). Council Directive 75/117/EEC of 10 February 1975 on the approximation of the laws of the Member States relating to the application of the principle of equal pay for men and women. *Official Journal of the European Communities*, L 45, 19–20.

Council of the European Communities. (1976). Council Directive 76/207/EEC of 9 February 1976 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions. *Official Journal of the European Communities*, L 39, 40–42.

Council of the European Communities. (1984). Council Recommendation 84/635/EEC on the development of positive action for women. *Official Journal of the European Communities*, L 331, 19 December 1984.

Council of the European Communities. (1986). Council Directive 86/613/EEC of 11 December 1986 on the application of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity, including agriculture, in a self-employed capacity, and on the protection of self-employed women during pregnancy and motherhood. *Official Journal of the European Communities*, L 359, 56–58.

Council of the European Communities. (1992). Council Directive 92/85/EEC of 19 October 1992 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health at work of pregnant workers and workers who have recently given birth or are breastfeeding (tenth individual Directive within the meaning of Article 16(1) of Directive 89/391/EEC). *Official Journal of the European Communities*, L 348, 1–8.

Council of the European Communities. (1996). Council Recommendation 96/964/EC on the balanced participation of women and men in the decision-making process. *Official Journal of the European Communities*, C 329, 19 December 1996.

Council of the European Union. (1995). Council Resolution of 20 December 1995 on the integration of gender issues in development cooperation (95/C 329/01). *Official Journal of the European Communities*, C 329, 11–13.

Council of the European Union. (1996). Council Directive 96/34/EC of 3 June 1996 on the framework agreement on parental leave concluded by UNICE, CEEP and the ETUC. *Official Journal of the European Communities*, L 145, 4–9.

Council of the European Union. (2000). Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. *Official Journal of the European Communities*, L 180, 22–26.

Council of the European Union. (2010). *Council conclusions on the Gender Action Plan 2010-2015 (GAP I)*, 9561/10.

Council of the European Union. (2022). *A strategic compass for security and defence, Document No. 10238/22*.

Csernatonı R., & Martins B. O. (2019). The European defence fund: Key issues and controversies. *PRIO Policy Brief* no. 3. <https://www.prio.org/publications/11332>

Damro, C. (2012). Market power Europe. *Journal of European Public Policy*, 19(5), 682–699.

Dedeoğlu, S. (2012). Equality, protection or discrimination: Gender equality policies in Turkey, *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 19(2), 269–290.

Della Sala, V., (2018). Narrating Europe: The EU's ontological security dilemma. *European Security*, 27(3), 266–279.

Demirtaş, B. (2026). Dünyada ve Türkiye'de feminist dış politikayı yeniden d şnmek. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye'de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 23-43). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Diez, T. (2005). Constructing the self and changing others: Reconsidering 'normative power Europe'. *Millennium*, 33(3), 613–636.

Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel kavramları*, CEİD Yayınları.

Elgström, O. & Sundström, M. (2024). A European feminist foreign and security policy? Norm contestation and norm negotiations in the European Parliament, *International Negotiation*, 1-24.

Elgström, O. (2000). Norm negotiations, The construction of new norms regarding gender and development in EU foreign aid policy. *Journal of European Public Policy*, 7(3), 457–476.

Ellina, C. A. (2003). *Promoting women's rights: Politics of gender in the European Union*. Routledge.

Elomäki, A. (2025). Gender mainstreaming in economic governance: governing women's productive and reproductive labor in the European Union, *International Feminist Journal of Politics*, 27(3), 707–730.

Elomäki, A., & Ylöstalo, H. (2024). *Governing Gender Equality Policy*. Springer International Publishing.

Enloe, C. (2014). *Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics*. University of California Press.

Erdoğan: Kürtaj bir cinayettir. (2012, 26 Mayıs). *Milliyet*. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-kurtaj-bir-cinayettir-1545254>

Eslen-Ziya, H. (2020). De-democratization under the new Turkey? Challenges for women's organizations. *Turkish Studies*, 21(3), 458-481.

European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. (2020). Joint communication to the European Parliament and the Council: *EU Gender Action Plan (GAP) III – An ambitious agenda for gender equality and women's empowerment in EU external action*, JOIN (2020) 17 final.

European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. (2016). Joint communication to the European Parliament and the Council: *Towards an EU strategy for international cultural relations*, JOIN (2016) 29 final.

European Commission. (2022). *EU 2022 Factsheet Championing Gender Equality in the EU and beyond*.

European Commission. (2020). *A union of equality: Gender equality strategy 2020-2025*, COM(2020) 152 Final, Brussels 5.3.2020.

European Commission. (2000). *Towards a community framework strategy on gender equality 2001-2005*, COM (2000) 335 final.

European Commission. (2006). *A roadmap for equality between women and men 2006-2010*, COM (2006) 92 final.

European Commission. (2010). *Strategy for equality between women and men 2010-2015*, COM (2010) 491 final.

European Commission. (2015). *Strategic engagement for gender equality 2016-2019*: Commission Staff Working Document, SWD (2015) 278 final.

European Commission. (2020). Evaluation of the Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II) in Turkey (C 2019 8727). Brussels, Belgium. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/26ec8f93-6bf5-49c5-8d72-55a7e1062dad_en?filename=c_2019_8727_ad_evaluation.pdf

European External Action Service (EEAS). (2023). *GAP III Implementation Briefing Note: Second Year of Implementation Highlights (2022)*. Brussels: European Union.

European Parliament & Council of the European Union. (2022). *Regulation (EU) 2022/2065 on a single market for digital services and amending Directive 2000/31/EC* (Digital Services Act) (OJ L 277, 27.10.2022).

European Parliament and Council of the European Union. (2002). Directive 2002/73/EC of the European Parliament and of the Council of 23 September 2002 amending Council Directive 76/207/EEC on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions. *Official Journal of the European Communities*, L 269, 15–20.

European Parliament. (2025). *Report on the 2023 and 2024 Commission reports on Türkiye (A10-0067/2025)*. Committee on Foreign Affairs, Rapporteur Nacho Sánchez Amor. Brussels: European Parliament.

European Union & Republic of Chile. (2023). Advanced Framework Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and the Republic of Chile, of the other part. *Official Journal of the European Union*, L 322, 16 December 2023, ss. 3–469. CELEX Number: 22023A1216(01)

Gedik, E. (2015). Toplumsal Cinsiyet Ana Akımlaştırmanın Türkiye’de Kadın Hareketi Üzerindeki Etkisi ve Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kavramı, *Akademik Hassasiyetler*, 2(4), 209–228.

Göğüsdere, C. (2019). Türkiye’de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme: Kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve kanunlar özelinde bir inceleme, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-37.

Graff, A., & Korolczuk, E. (2022). *Anti gender politics in the populist moment*. Routledge.

Guerrina, R. (2021). Gendering EU external action: Feminist insights. İçinde F. Bindi & L. C. Hoffmann (Ed.), *The external action of the European Union: Concepts, approaches, theories* (ss. 307–323).

Guerrina, R., Hastrup, T., & Wright, K. (2023). Contesting feminist power Europe: Is Feminist Foreign Policy possible for the EU?. *European Security*, 32(3), 485-507.

Haastrup, T. (2018). Creating cinderella? The unintended consequences of the women peace and security agenda for the EU’s mediation architecture. *International Negotiation*, 23(2), 218–237.

Haastrup, T. (2023). Germany's feminist foreign policy: Ambitions and contradictions. *German Politics and Society*, 41(2), 74–83.

Hantrais, L. (2000). From equal pay to reconciliation of employment and family life, İçinde L. Hantrais (Ed.), *Gendered policies in Europe: Reconciling employment and family life* (ss. 1-26). Macmillan.

Hojtink, M. & Muehlenhoff H. L. (2020). The European Union as a masculine military power: European Union security and defence policy in 'times of crisis', *Political Studies Review*, 18(3), 362–377.

İnal, T. (2023). İstanbul sözleşmesi ve kesişimsellik: Türkiye ve AB perspektifi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 41(1), 231–259.

Ioannides, I. (2017). *EU Gender Action Plan 2016–2020 at Year One: European Implementation Assessment*. European Parliamentary Research Service (EPRS), European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603256/EPRS_STU\(2017\)603256_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603256/EPRS_STU(2017)603256_EN.pdf)

Jacquot, S. (2015). *Transformations in EU gender equality: From emergence to dismantling*. Palgrave Macmillan.

Jacquot, S. (2020). European Union Gender Equality Policies Since 1957, The Gender of Citizenship in Europe. *EHNE Digital Encyclopedia of European History*. <https://ehne.fr/encyclopedia/themes/gender-and-europe/gender-citizenship-in-europe/european-union-gender-equality-policies-1957>

Kaca, Ö. (2022). AB dış politikasında toplumsal cinsiyet eylemi: GAP III'ün izlenmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 19(74), 145–169.

Kantola, J., & Lombardo, E. (2017). Gender and political analysis. İçinde G. Waylen et al. (Ed.), *The Oxford Handbook of Gender and Politics* (ss. 94–118). Oxford University Press.

Karakaş A.E. (2024). Avrupa Birliğı ayrımcılık yasağı ve eşitlik düzenlemelerinde eksiklikler. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 23(2), 261- 291.

Karaman, İ. C., & Dalkıran, G. B. (2021). Kadın sivil toplum hareketinin tarihsel gelişimi: Türkiye ve dünyadan örnekler, *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(13), 89- 116.

Keynan, A. Ö. (2019). *Activism and women's NGOs in Turkey civil society, feminism and politics*. Bloomsbury Publishing.

Kılınçarslan, P. (2024). Avrupa Birliğı toplumsal cinsiyet eşitliğı politikaları: Başlangıcından günümüze bağlamsal bir inceleme, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 23(1).

Kızılelmas, F. (2019). Toplumsal cinsiyet perspektifinden Düzce'de sığınmacılara yönelik insani yardım yapan STK'larda çalışan kadınların rolü", *Middle East Journal of Refugee Studies*, 4(2), 67- 80.

Koçak, N., & Yıldırım, R. (2023). Avrupa Birliğı kadın politikaları ve İstanbul Sözleşmesi'nin uyumu. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 22(2), 112–135.

Koray, M. (2011). Avrupa Birliğı ve Türkiye'de "cinsiyet" eşitliğı politikaları: Sol feminist bir eleştiri, *Çalışma ve Toplum*, 2, 1- 42.

Landig, J. M. (2011). Bringing women to the table: European Union funding for women's empowerment projects in Turkey, *Women's Studies International Forum*, 34, 206–219.

Manners, I. (2002). Normative power Europe: A contradiction in terms?. *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 235–258.

Marshall, G. A. (2013). *Shaping gender policy in Turkey: Grassroots women activists, the European Union and the Turkish state*. State University of New York Press.

Mořsė, E., & Rubínov, S. (2021). *Sustainability impact assessments of free trade agreements: A critical review*. OECD Publishing.

Mos, M., & Grundell, L. R. (2025). Opportunity beckons: The anti-gender movement at the European Parliament. *International Feminist Journal of Politics*, 27(2), 245–264.

Negrón-Gonzales, M. (2016). The feminist movement during the AKP era in Turkey: challenges and opportunities, *Middle Eastern Studies*, 52(2), 198-214.

Novotn, T. (2014). Where have all the women gone? Women in EEAS and EU Delegations. ISPI Analysis, No. 239. *Istituto per gli Studi di Politica Internazionale (ISPI)*.

Nye, J. S. Jr. (2011). *The future of power*. Public Affairs.

kten Sipahioğlu, B. (2017). Shifting from Europeanization to De-Europeanization in Turkey: How AKP instrumentalized EU negotiations. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 48, 51-67.

Rubery, J. (2014). From “women’s policies” to “gender mainstreaming”: The evolution of gender equality strategies in the EU. *Review of International Political Economy*, 21(3), 516–538.

Saatoğlu, B. (2016). De-Europeanisation in Turkey: The case of the rule of law. *South European Society and Politics*, 21(1), 133-146.

Sachseder, J. & Stachowitsch, S. (2023). Gendering EU security strategies: A feminist postcolonial approach to the EU as a (global) security actor, *European Security*, 32(3), 404-424.

Sarı Karademir, B. (2026). Feminist dış politika ve Türkiye’de kadın, barış ve güvenlik gündemi: Tutarlılık–araçsallaştırma gerilimi. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye’de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 148-188), Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Sayın, A. (2008). Avrupa Birliği’nin kadın-erkek eşitliği politikalarına feminist perspektiften bakış, *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), 1-14.

Sjursen, H. (2006). The EU as a “normative” power: How can this be?. *Journal of European Public Policy*, 13(2), 235–251.

Suleymanov, A., Izzo, S., Bagdasarian, M., & Prushynska, D. (2022). Security, soft power, and feminist foreign policy of the European Union. *Civitas Review*, 2022(2), 1–13.

Smer, S. (2009). *European Gender Regimes and Policies Comparative Perspectives*, Ashgate Publishing.

Sundström, M., & Elgström, O. (2020). Praise or critique? Sweden’s feminist foreign policy in the eyes of its fellow member states. *European Politics and Society*, 21(4), 418–433.

Sral, A. N. (2007). Legal framework for gender equality at work in Turkey, *Middle Eastern Studies*, 43(5), 811- 824.

TACSO. (2020). IPA III civil society consultation feedback report. <https://tacso.eu/wp-content/uploads/2020/05/EU-TACSO-3-IPA-III-Civil-Society-Consultation-Feedback-Report.pdf>

Tickner, J. A. (1992). *Gender in International Relations*. Columbia University Press.

Toksöz, G., şener, ., Demircan, S., Karababa, R., Memiş, E., Arslan, H., Yksel, İ., Kaptanoğlu, A., Akyıldırım, O., & İnan, B., (2022). *Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğini izleme raporu 2021-2022*. Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği Yayınları. <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/turkiyedetopluksal-cinsiyetesitliginiizlemeaporu20212022pdf.pdf>

Tosun, M. (2022). Toplumsal cinsiyet eşitliği ve çoklu ayrımcılık bağlamında İstanbul Sözleşmesi. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 16(37), 155–178.

United Nations. (1979). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). United Nations Treaty Series, 1249, 13.

Ünlü, A.D., (2020). Feminist foreign policy approaches of the European Union member states: An index proposal. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4 (2), 91–100.

van der Vleuten, A. (2019). The European Parliament as a constant promoter of gender equality: Another European myth? İçinde P. Ahrens & L. Rolandsen Agustín (Ed.), *Gendering the European Parliament: Structures, policies and practices* (ss. 35–50). Rowman & Littlefield International/ECPR Press.

Walby, S. (2004). The European Union and gender equality: Emergent varieties of gender regime, *Social Politics*, 11(1), 4-29.

Yeşilyurt Gündüz, Z. (2026). Feminist dış politika ve uluslararası hukukun feminist eleştirisi: Normatif çelişkiler ve Türkiye'nin durumu. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye'de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 44-79), Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Yıldız, M. (2023). İstanbul Sözleşmesi bağlamında kadına yönelik şiddetle mücadelede kesişimsel yaklaşım. *Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Dergisi*, 23(2), 45–64.

Yılmaz, Z. (2026). Feminist dış politika ve Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma performansı: Eleştirel bir değerlendirme. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye'de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 112- 147), Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi

Young, B. (2000). Disciplinary neoliberalism in the European Union and gender politics. *New Political Economy*, 5(1), 29–49.

BÖLÜM 4

Feminist Dış Politika ve Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Performansı: Eleştirel Bir Değerlendirme

Zehra Yılmaz

Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
zehrayilmaz@yyu.edu.tr

Giriş

Bu bölümde, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın (SKA) –özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmeye yönelik SKA-5'in– normatif olarak Feminist Dış Politika (FDP) ilkeleriyle uyumlu olmakla birlikte, Türkiye'deki uygulamasının feminist hedefleri zayıflatan derin çelişkilere ve yapısal eksikliklere sahip olduğu savunulmaktadır. SKA-5'in ilkeleri, kapsayıcı ve barışçıl küresel yönetime giden düz bir yol haritası önümüze sermemektedir. Bu ilkeler, toplumsal cinsiyet temelli kalıcı iktidar asimetrisini perdeleyen yollarla Türkiye'de seçici biçimde yorumlanmış ve eşitsiz uygulanmıştır. Bu makalede, son on yılda dış politikada güvenlik merkezli yaklaşımın artan ağırlığının, popülist siyasetin yükselişinin ve kurumsal işlevselliğin aşınmasının, Türkiye'de FDP'nin uygulanabilirliğini nasıl sınırladığı eleştirel biçimde incelenmektedir.

Makalede öncelikle uluslararası normun kuruluş sürecinde FDP'nin "etik" bir tartışma zemininde evrensel normun kuruluş sürecine sağladığı katkı tartışılmaktadır. Ardından "sürdürülebilir kalkınma" kavramının kavramsal evrimi ve küresel yönetim içindeki kurumsal pekişmesi izlenilerek, özellikle de SKA-5'e ilişkin normatif beklentilere odaklanılmaktadır. Böylece makalede, toplumsal cinsiyet eşitliğinin SKA gündemine entegrasyonu feminist bir mercekten eleştirel biçimde değerlendirilerek, bu gündemin pratikte büyük ölçüde teknik ve siyaset dışı bir alana sürüklendiği öne sürülmektedir. Bu iddia, FDP'nin "kadın temsili"ne indirgenmesinin toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine yönelik olumsuz etkileri çerçevesinde, Türkiye'deki kurumlar (Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Türkiye İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı [TİKA], Yunus Emre Enstitüsü [YEE], TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu [KEFEK], Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [ASPB], Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [KSGM]) üzerinden tartışılmaktadır. Evrensel siyasal normdan uzaklaşarak teknik bir meseleye indirgenen "toplumsal cinsiyet eşitliği" amacı Türkiye'de küresel değil "kültürel" bağlamda ele alınmaktadır. Makalede, bu durumun yarattığı krizlerin FDP'nin uygulanma imkânını nasıl ortadan kaldırdığı vurgulanmakta, son bölümde ise güncel Birleşmiş Milletler (BM) raporları ve karşılaştırmalı göstergelerden yararlanarak Türkiye'nin SKA performansına ilişkin ampirik değerlendirmeler paylaşılmaktadır. Bu veriler son on yılda Türkiye'de toplumsal cinsiyet siyasetindeki yönelim değişimlerinin analiziyle ilişkilendirilerek, uluslararası taahhütlerle ulusal gerçeklikler arasındaki önemli boşluklar ortaya konulmaktadır.

Nihayetinde makalede, Türkiye'deki mevcut politika ortamının FDP'ye ilişkin küresel feminist tahayyüller ile devlet güdümlü "kadın haklarını" anaakımlaştırma çabalarının siyasal sınırlılıkları arasında bir gerilimi yansıttığı ileri sürülmektedir. Bu çelişkileri görünür kılarak uluslararası kalkınma gündemlerinin uygulanmasında daha dönüştürücü, kurumsal, kesişimsel ve siyasal olarak temellenmiş feminist stratejilere duyulan ihtiyaç vurgulanmaktadır. Dolayısıyla makalede tartışılan FDP sürdürülebilir kalkınmayı bakım, karşılıklı bağımlılık ve ilişkisel sorumluluk gibi etik ilkelerle temellendirerek, uluslararası siyaset için soyut adalet ilkelerinin ötesine geçen normatif bir çerçeve sunmaktadır.

Etik Bir Siyaset Alanı Olarak Feminist Dış Politika

FDP, uluslararası siyaseti hem bilgi üretimi hem de norm inşası düzeyinde birleştirmeyi amaçlayan bir etik-politik projedir. Bu proje, liberal uluslararası düzenin sistematiklik ve evrensellik iddialarını sorgularken, dünyayı ötekiyle paylaşma sorumluluğunu eşitlik, ilişkisel sorumluluk, kesişimsellik, kırılğanlıklar ve bakım emeği temelinde yeniden düşünmeye sevk eder (Hutchings, 2000; Robinson, 1999; Tronto, 1993). Feminist uluslararası etik yazını, özellikle de Fiona Robinson'un (1999; 2011) ve Joan Tronto'nun (1993) bakım etiği yaklaşımı, dış politikanın yalnızca çıkar maksimizasyonuna dayanmaması, aynı zamanda bakım ve refahın sürdürülebilirliği için ilişkisel bir sorumluluk üstlenilmesini esas alan bir uluslararası düzeni savunur. Tronto'ya göre bakım, etik bir yükün somutlaşmış biçimidir: başkalarının ihtiyaçlarını fark etme, anlama ve yanıt verme sorumluluğudur. Robinson'un (1999, 2011) uluslararası bakım etiği ise bu yaklaşımı küresel siyasete uyarlayarak uluslararası etiği üç temel boyutta yeniden tanımlar: katılım hakkının adil dağıtılması, ötekinin dikkatle dinlenmesi ve devam eden, karşılıklı bir sorumluluk ilişkisinin kurulması. Bu yorum, uluslararası alanı tarafsız ve güçten bağımsız bir normatif zemin olarak değil, aksine kırılğanlıkların, bağımlılıkların ve asimetrielerin belirlediği ilişkisel bir alan olarak ele alır. Böylece feminist etik, küresel adaleti soyut ilkelere indirgemek yerine, uluslararası politikanın merkezine bakım, özen, karşılıklılık ve sorumluluk kavramlarını yerleştirir. Hem Tronto'nun bakımın etik bir yükümlülük olduğu yönündeki vurgusu hem de Robinson'un uluslararası siyasette "ötekini dinleme" ve "devam eden sorumluluk" ilkeleri, FDP'nin iddia ettiği dönüştürücü vizyonun teorik temelini oluşturur. Bu teorik çerçeve, FDP'nin yalnızca eşitlik söylemi üreten bir yaklaşım değil, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin güç hiyerarşilerini dönüştüren, marjinalleştirilmiş sesleri merkeze alan ve sorumluluğu paylaştıran bir etik proje olduğunu ortaya koyar.

Bu tartışmayla feminist etik, uluslararası sistemde soyut adalet arayışını ilişkisel bir sorumluluk zeminine yerleştirir. Bu birliktelik üzerine şekillenen FDP ise normların inşasında ve uygulanışında adalet, barış ve güvenlik hedeflerini toplumsal cinsiyet merceğiyle yeniden düzenleyerek dış politikanın hem araçlarını hem de uygulanışını etik ikilemlerle yüzleşecek biçimde yeniden tanımlar (Aggestam ve Bergman-Rosamond, 2016; Aggestam, Bergman Rosamond ve Kronsell, 2019; Tickner, 1992). Kuramsal yazında, FDP normatif olarak dış politika yapım sürecini "etik" sistematik bir biçimde kavramsallaştırarak, dış politika kararlarının kimin için, hangi sonuçların üretildiği üzerinden sorgular ve geleneksel uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının evrensellik iddialarını cinsiyetlendirilmiş bilgilerle ve deneyimlerle sınar (Wibben, 2011; Zalewski ve Parpart, 2008).

Bu etik çerçeve, FDP'nin normatif temellerini sürdürmek için kritik önemdedir. Karin Aggestam ve Annika Bergman-Rosamond'un (2016; 2018) İsveç örneği üzerinden ortaya koydukları gibi, FDP hem etik bir tutarlılık hem de politik bir strateji üzerinden şekillenmektedir. Hatta bu nedenle kavramı ilk ortaya atan kişi olarak bilinen İsveç Dışişleri Bakanı Margot Wallström, FDP'yi bu etik-politik aşamada somutlaştıran örneklerinden birini ortaya koyarak Suudi Arabistan'la İsveç arasındaki silah anlaşmasını, Suudi Arabistan'ın öncelikle kendi vatandaşlarına yönelik hak ihlallerini daha sonra da Sudan ve Suriye'deki savaş hukukuna aykırı uygulamalarını gerekçe göstererek imzalamamıştır (True, 2015). Böylece Wallström, 2013 yılında onaylanan BM Silah Ticareti Anlaşması'nın 7. maddesini uygulayan ilk dışişleri bakanı olmuştur. Bu madde, taraf devletlerin, silahların uluslararası insani veya insan hakları hukukunun ciddi bir ihlalini işlemek veya kolaylaştırmak ya da cinsiyete dayalı şiddet veya kadınlara ve çocuklara yönelik

şiddet eylemlerinde bulunmak için kullanılması durumunda silah ihracatını yasaklamasını gerektirmektedir (United Nations, 2013: Article 7).

İsveç'te 2014 yılında kurulan koalisyon hükümeti, farklılaştırılmış bir FDP başlatarak radikal bir politika değişikliği ilan etmiştir. Bu politika, küresel toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini, ayrımcılığı ve şiddeti ele alarak daha barışçıl ve güvenli bir dünya düzenine katkıda bulunmayı amaçlamıştır. İsveç'in 2014'te resmi olarak benimsediği FDP, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 1325 sayılı Kadın, Barış ve Güvenlik (WPS) kararnameğine dayanır ve toplumsal cinsiyet eşitliğini, barışı önceleyen bir normatif zemin olarak saptar. Bu zemin üç temel ilke çevresinde şekillenir: temsil (*representation*), haklar (*rights*) ve kaynaklar (*resources*). "Temsil" ile kadınların tüm karar alma süreçlerine katılımından söz edilir. Dışişleri bürokrasisi ve diplomatik kadrolarda cinsiyet dengeli karar alma süreçlerinin oluşturulmasını gerektirir. "Haklar" ilkesi kadın haklarının insan hakları olduğu iddiasına dayanarak özellikle cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalan kadınların korunmasını hedefler. Dış politikanın uluslararası insan hakları normlarıyla uyumlu yürütülmesi gerektiğini vurgular "Kaynaklar" ilkesi ise küresel gelirin ve doğal kaynakların, kadınların ve kız çocuklarının özgürleşmesine katkıda bulunacak şekilde, toplumsal cinsiyete duyarlı ve adil yeniden dağıtımına dayanır. Feminist politika önceliklerini destekleyen bütçeler, fon mekanizmaları ve kurumsal kapasite yatırımları takip edilir.

Aggestam ve Bergman-Rosamond (2018)'a göre, Haklar (Rights), Kaynaklar (Resources), Temsil (Representation)'den oluşan "3R" yaklaşımı FDP'nin ana çerçevesini oluşturmaktadır. Daha kapsamlı bir modeli geliştiren Feminist Dış Politika İş Birliği (Feminist Foreign Policy Collaborative) ise, 3R yaklaşımına ek olarak Araştırma ve Raporlama (Research ve Reporting) ile Etki/Erişim (Reach)'den söz eder. Böylece 3R yaklaşımına iki unsuru daha ekleyerek FDP'yi beş temel boyutta değerlendirir. Araştırma ve raporlama FDP'nin uygulanmasında hesap verebilirliğin, veri üretiminin ve bağımsız izleme mekanizmalarının kurumsallaştırılmasını zorunlu kılar. Son olarak erişim/etki bileşeni, feminist değerlerin dış politikanın tüm araçlarında-güvenlik politikaları, kalkınma yardımları, ticaret anlaşmaları, iklim diplomasisi, çok taraflı iş birliği gibi alanlarda tutarlı bir biçimde uygulanmasını içerir. FDP'nin uygulanabilirliğini tanımlayan 5R modelinin bu tanımı, yaklaşımın yalnızca söylemsel bir eşitlik hedefini değil, aynı zamanda dış politikanın tüm ölçeklerinde yapısal dönüşümü hedefleyen bütüncül ve uzun vadeli bir paradigma olduğunu ortaya koymaktadır (Whipkey, Ahmed ve Thompson, 2025: 4-5).

FDP'nin yapısal dönüşüm iddiasını ve önerisini dikkate almadan onu yalnızca kadınların karar alma mekanizmalarında siyasal temsilini artırmaya indirgemek, toplumsal cinsiyet eşitliğini teknokratik bir verimlilik söylemine hapsedme ve böylece siyasetleştirme (de-politicization) riski taşır. "Daha fazla kadın, daha fazla barış" gibi araçsal sloganlar, feminist teorinin dış politikaya katkısını egemen dış politika anlayışına "kadın ekleme"ye indirger. Oysa FDP'yi, yeniden siyasallaştırma çabası norm odaklı etik bir siyaset arayışıyla birlikte sürdürülmelidir. Wallström, Washington DC'de yaptığı bir konuşmada, "kadınlara yönelik ayrımcılığın barış ve güvenliğe yönelik tehditleri beraberinde getirdiğini" ve "bu nedenle daha fazla toplumsal cinsiyet eşitliğinin yalnızca kendi başına bir hedef değil, aynı zamanda dış politika, kalkınma ve güvenlik politikası hedeflerimize ulaşmanın da bir önkoşulu olduğunu" söylemişti (True, 2015). Bunu yaparken, feminizmin, çatışmalarda cinsel şiddete veya gelişmekte olan ülkelerde kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesine odaklanan tek bir konu olmaktan ziyade, dış politikayı uygulamaya yönelik genel bir yaklaşım olduğunu ima etmişti. Esasında Wallström'un önerisi iktidar ilişkilerini dönüştürmek ve buna bağlı olarak kalkınma anlayışını daha kapsayıcı bir zemine yerleştirerek çatışmanın yapısal nedenlerini ortadan kaldırmaktı. Başka bir ifadeyle, önerisi siyasal etiği uluslararası sistemin temeline yerleştirmek üzerinedir.

Nitekim etik yalnızca ilke seti değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin dönüştürülmesi için bir mücadele alanıdır (Aggestam ve Bergman-Rosamond, 2016). Bu bağlamda dış politikada feminist etik, egemen "rasyonel" güvenlik söylemlerinin cinsiyetçi boyutunu eleştirerek alternatif bir politika dili üretmeye koyulur. FDP literatüründe etiğin siyasallaşmasının yaygınlaşması, Dan Bulley'nin (2014) dış politika analizine etiği dahil etmesiyle kuramsal derinlik kazanır. Bulley'e göre, dış politikadaki etik normların tanımlanmasının ötesine geçilerek, etik sistemin mümkün olmasının zeminine odaklanmalı ve bu etiği üreten güç pratikleri incelenmelidir. Nihai hedef, dış politikada yer alan değerlerin yeniden ele alınmasını sağlamak ve potansiyel olarak daha etik karşılaşma biçimleri önermektir. Bulley'e göre, bu "daha iyi" durum, sürekli tartışma ve çekişme konusu olmalıdır, çünkü etik politiktir. Bu bağlamda Bulley, dış politikanın yalnızca araçsal bir eylem biçimi değil, aynı zamanda bir etik karşılaşma alanı olarak devam ediyor olduğunu söyler. Dış politika, "biz" ile "öteki" arasındaki sınırları tanımlayarak ve kimliği temel bir öge haline getirerek, etik kararlar verilmesini sağlamalıdır. Ona göre etik, sürekli tartışmaya açık, özneler arası bir müzakere alanıdır. Bu anlamda etik, ötekiyle ilişkimizi "daha iyi" ve daha sorumlu hale getirmeye odaklanmalıdır. Mutlak bir mutabakat yerine, dış politikanın etik olarak okunması, saygılı bir fikir ayrılığı (dissensus), çekişme ve tartışma ortamını teşvik etmek üzerinden şekillenmelidir.

FDP tam da bu noktada devreye girer. Feminist etik literatürü, uluslararası normun üretiminin temeline evrenselci ve soyut etik kodlar yerine ilişkisel ve bağlamsal biçimde konumlanmış etik anlayışının yerleştirilmesini önerir. Fiona Robinson'un (2011) "ilişkisel etik" yaklaşımı ile Bulley'nin (2014) "etik dış politika" tasavvuru birlikte okunduğunda, FDP'nin uluslararası norm kurulumundaki yeniliği daha net anlaşılır. FDP, norm üretimini yalnızca "kadınların haklarının savunması" alanıyla sınırlamaz; adalet, barış, sürdürülebilirlik ve bakım ekonomisi gibi alanlarda yeni bir normatif tahayyül kurar. Böylece FDP, "norm kurucu" ve "norm sorgulayıcı" işlevlerini aynı anda görür. Feminist yaklaşım bu iki düzeyi birleştirir: etik normları ilkelerle korurken, bu ilkeleri güç ilişkilerden bağımsız düşünmez. Etik ilkeler daima somut güç ilişkileri, bağımlılıklar ve eşitsizliklerle iç içe değerlendirilir.

FDP açısından, bu güç ilişkileri içinde "güvenlik" önemli bir sorunsaldır.¹⁰ Ünal'ın (2022: 67) vurguladığı üzere, devletin ve toplumun homojen bir bütün olarak ele alındığı geleneksel güvenlik varsayımlarını sorgulayan FDP, devlet merkezli ve "milli güvenliğe" sabitlenmiş güvenlik anlayışının ötesine geçerek daha kapsayıcı, insan temelli bir güvenlik yaklaşımı önerir. Bu yaklaşım, özellikle marjinalleştirilmiş toplulukların haklarının, ihtiyaçlarının ve adil temsiline güvenliğinin ayrılmaz unsurları olarak değerlendirilmesini içerir. Nitekim Almanya ve İsveç gibi bazı ülkeler FDP perspektiflerine "çeşitlilik" ilkesini de ekleyerek bu yönelimi daha da genişletmiştir. Ancak uygulamada FDP'nin normatif taahhütleri ile devletlerin güvenlik öncelikleri arasında zaman zaman gerilimler ortaya çıkmaktadır. Örneğin, FDP'nin mimarları arasında yer alan eski İsveç Dışişleri Bakanı Margot Wallström küresel çatışmalarda etik temelli bir savunma stratejisi savunurken, 2022 yılında kurulan İsveç'in yeni hükümetinin Ukrayna'nın işgali sonrası FDP'den resmen vazgeçmesi, bu gerilimin somut bir örneği olmuştur (Thomas, 2022). Baltık bölgesinde Rusya kaynaklı tehdit algısının tırmanışı, İsveç'te işbaşına gelen yeni hükümetin ulusal savunmayı yeniden silahlanma merkezli bir politika eksenine yerleştirmesini meşrulaştırmış, böylece kadınların güvenliği üzerindeki militarize erkeklik pratiklerini eleştiren FDP, ulusal güvenlik öncelikleri karşısında geri plana itilmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken Almanya Dışişleri Bakanı Annalena Baerbock'un, ülkenin dış politikasını FDP ilkeleri doğrultusunda şekillendirileceğini ilan etmesi (Akal, 2022) uluslararası bağlamda feminist dış politikanın farklı yönlerde ilerlediğini göstermektedir. Tüm bu örnekler, FDP alanında başlangıçtan bu yana var olan temel tartışmayı yeniden görünür kılmaktadır: FDP, devlet güvenliğine engel midir, yoksa güvenliği daha kapsayıcı, sürdürülebilir ve adil biçimde yeniden tanımlamanın bir yolu mudur?

¹⁰ Bu tartışmanın ayrıntısı için bkz. Sarı Karademir, 2026.

Jacqui True'nun (2015) vurguladığı gibi, FDP dış politikada militarize edilmiş erkek egemen yapılarla yüzleşmeden kalıcı barışın sağlanamayacağını söyler. Doğru olan, savaşın ve çatışmanın yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ekonomik ve cinsiyetçi temellerini de açığa çıkarmaktır. Küresel silah endüstrileri, savaş ekonomilerini beslerken, bakım ve insani kalkınmanın gerektirdiği kaynakları da daraltır. Bu nedenle FDP, yalnızca barış olaylarında kadınların temsilini artırmakla değil, silahlanma ve kalkınma arasındaki kaynak gelişmeleri etik bir politika haline getirmekle de ilgilenmelidir. Slovenya'nın İspanya ve Andorra Büyükelçisi'nin de ifade ettiği üzere, diplomaside feminist değerleri desteklemek, eşitliğin yalnızca kadınların sorunu olmadığını, aynı zamanda paylaşılan bir sorumluluk ve yaşadığımız, yaşamak istediğimiz dünyanın bir yansıması olduğunu göstermektedir (Rupel, 2023).

2023 yılındaki BM Genel Kurulu'nun 78. oturumu sonucunda yayınlanan "UNGA78 Dış Politikaya Feminist Yaklaşımlar Siyasi Bildirgesi" bu bağlamda somut göstergelerden biridir. Deklarasyon, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, barışın ve kalkınmanın öncelikli konular olduğunu vurgulayarak, devletlerin dış politikalarında kesişimsel ve dönüştürücü feminist politikaları benimsenmesi taahhüdünü içerir (UNGA 78, 2023). FDP, burada yalnızca bir politika tercihi değil, uluslararası normatif düzenin yeniden yazımına olanak sağlayan bir çağrıdır: güç yerine sorumluluk, çıkar yerine bakım, güvenlik yerine adalet merkezli bir dünya tahayyülüdür (Aggestam ve Bergman-Rosamond, 2016; Robinson, 2011, 2019; Bulley, 2014; UNGA, 2023; Thompson 2020).

Bu çerçevede Feminist Dış Politika+ (FDP+) ülkeleri – Arnavutluk, Arjantin, Belçika, Kanada, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Fransa, Almanya, İsrail, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Moğolistan, Ruanda, İspanya, İsveç, Hollanda Krallığı ve Tunus – dış politika anlayışlarını altı başlıkta tanımlar. Birincisi FDP+ ülkeleri, kadınların ve kız çocuklarının tüm çeşitlilikleriyle toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlenmesini ve özerkliğini ilerletmeye, ayrıca karar alma süreçlerinde tüm düzeylerde kadınların tam, eşit ve anlamlı katılımını sağlamaya, onlara yönelik her türlü ayrımcılık ve şiddeti önlemeye ve insan haklarını teşvik etmeye, korumaya ve hayata geçirmeye yönelik iddialı bir taahhütte bulunmaktadır. İkincisi, tüm kadınların insan haklarını, sosyal, ekonomik ve siyasal temsillerini, kaynaklara adil erişimlerini güvence altına almaktan söz ederler. Üçüncüsü, BM sistemi içinde çok taraflı, bölgesel ve ikili bağlamlarda uluslararası örgütler ve ülkelerle iş birliğini arttırmak, eşitsiz güç ilişkileri ve bunun nedenleri üzerine istişarelerde bulunmak, önemli gündem maddelerinden biri olarak sayılır. Dördüncü olarak, sivil toplum örgütleriyle iş birliği yapılması ve sivil toplumun politika yapım süreçlerine etkin biçimde dahil edilmesi hedeflenmektedir. Beşinci olarak ise eşitsiz güç ilişkilerinin ve bu ilişkilerin yapısal nedenlerinin tartışmaya açılması ve bu konuda istişare mekanizmalarının güçlendirilmesi önemslenmektedir.

En nihayetinde, FDP+ grubu öncülüğünde New York'ta ve diğer bölgesel ya da uluslararası forumlarda düzenli olarak bir araya gelinmesi; FDP'nin şekillendirilmesi, farklı feminist yaklaşımlara ilişkin iyi uygulamaların ve edinilen derslerin paylaşılması konusunda ortak bir taahhüt ortaya konmaktadır. Bu çerçevede FDP, yalnızca değer odaklı bir diplomasi biçimi değil, aynı zamanda kurumsal bir öğrenme süreci olarak da işlev görür (UNGA78, 2023).

Anne Linde (2023) de benzer biçimde FDP'yi sistematik ve süreklilik arz eden bir politika olarak tanımlar. Linde'ye göre FDP, sadece bir perspektif değil, sürekli politika üreten bir biçimdir. Bu bağlamda FDP'yi uygulayan siyasetçiler, bürokratlar arası iletişim ve iş birliği kritik öneme sahiptir. Linde deneyimlerinden yola çıkarak FDP'nin yalnızca "kadın politikalarına dahil olması"nın yeterli olmadığını, aynı zamanda karar alma mekanizmalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeniden yapılanması gerektiğini de savunur. Bu da ancak ataerkil yapının derinlemesine analizi ve eleştirilmesiyle mümkün olur. Thompson, Patel, Kripke ve O'Donnell'in (2020: 4-5) tanımladığı biçimiyle FDP, barışı, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve eşitliği şeffaflaştıran, insan

haklarını kutsallaştıran, ataerkil ve sömürgeci yapıları yıkmayı hedefleyen bir devlet politikasını ifade eder. Bu tanım, özgürlük, barış ve adalet hedeflerini birbirinden ayırmadan, FDP'nin etik özünü normatif bir bütünlük içinde sunar.

Bu bağlamda FDP hem normatif hem de pratik düzeyde, devletlerin dış politikalarını dönüştüren; hesap verebilirlik, eşitlik, temsil ve barış odaklı yeni dış politika mantığı geliştiren bir yaklaşım olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu kuramsal ve kavramsal çerçeve, FDP'nin devletlerin mevcut dış politika araçlarını nasıl yeniden yapılandığı ve uluslararası ilişkilerde daha adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir düzenin inşasına nasıl katkı sunduğunu açıklamak için analitik bir temel sunar. Nitekim Feminist Dış Politika İş birliği (FFP Collaborative, 2023) adındaki sivil inisiyatifin verileri, FDP uygulayan ülkelerin resmi kalkınma yardımlarının önemli bir kısmını toplumsal cinsiyet eşitliğine ayırdığını göstermektedir. Buna göre 2023'te FDP'yi benimsemiş ülkelerin toplumsal cinsiyet odaklı resmi kalkınma yardımı oranı yüzde 10,4 iken, Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) Kalkınma Yardımı Komitesi'nde (DAC) bu oran yüzde 3,8'de kalmıştır. Oysa OECD-DAC'ın temel amacı, nihai olarak hiçbir ülkenin yardıma ihtiyacının kalmayacağı bir düzeni mümkün kılmaktır. Bu nedenle, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma, ülkeler içinde ve arasında eşitliğin sağlanması, yoksulluğun ortadan kaldırılması ile yaşam standartlarının iyileştirilmesi de dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunan iş birliklerini ve ilgili diğer politik hedefleri teşvik etmektedir (DAC, 2025). Buna rağmen başışçı ülkeleri bir araya getirmeyi hedefleyen ve 33 ülkeden oluşan DAC'ın önüne geçmeyi de FDP uygulayıcıları başarmıştır.

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak FDP'yi şöyle tanımlayabiliriz: Bir devletin diğer devletlerle, toplumsal hareketlerle ve diğer devlet dışı aktörlerle etkileşimlerine, barışa, toplumsal cinsiyet eşitliğine ve çevresel bütünlüğe öncelik veren; insan haklarını kutsallaştıran, destekleyen ve koruyan; sömürgeci, ırkçı, ataerkil ve erkek egemen güç yapılarını yıkmayı hedefleyen ve bu vizyonu gerçekleştirmek için araştırma da dahil olmak üzere önemli kaynaklar ayıran bir devlet politikasıdır (FFP Collaborative, 2020). FDP, ataerkil egemen sistemi eleştirdiği kadar eşitsiz, ırkçı ve sömürgeci egemen uluslararası sistemi de eleştirir. Bu sistemin temel sorunlarını aşmak üzere "kadın, barış ve güvenlik" anlayışını, elbette insani güvenlik temelinde, ulusal ve uluslararası programlara dahil etmeye gayret eder. FDP'nin yalnızca çatışmasızlığı hedeflemekle ya da yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamakla ilgili olmadığını, tüm bunları yoksulluk, çevre, bakım emeği ve güvenlik konularıyla ilişkilendirerek ele aldığı tekrar altının çizilmesi gerekir. FDP yaklaşımı, dış politikanın siyasi ve sosyal yapılarını yeniden tasarlamayı amaç edinir (Coşkun, 2023). Dış politikada sürdürülebilir barış ve güvenliği sağlamanın yegâne garantisini ise sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmanın koşullarını, "Kimseyi geride bırakma!" ilkesine dayanarak tüm dünyada mümkün kılmaktır. Bu bağlamda FDP devletlerin ve uluslararası iradenin sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve özellikle tüm hedefleri enine kesen toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesi ile uyumlu hareket eder. Dolayısıyla FDP, siyasette etik değişimini zorunlu kılar ve bu etik dönüşüm, uluslararası kalkınma gündemleriyle doğrudan bağlantılıdır.

Dış Politika ve Kalkınma İlişisini Feminist Dış Politika Nasıl Kurgular?

FDP'nin temelinde sürdürülebilir kalkınma anlayışı vardır. İnsani güvenlik çerçevesinde açıklanan bu kalkınma anlayışı, feminizmin önerdiği etik değerlerle de –bakım, adalet, özgürlük, seffalık– uyumludur. Zira, SKA belli ilkeler öne sürer, FDP ise bu ilkelerin fiilen nasıl gerçekleşeceğini

tarif eden normatif ve kurumsal çerçeveyi sağlar. Bu nedenle, FDP'nin normatif ve kurumsal düzeyde hayata geçirilebilmesini anlayabilmek için, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve zaman içinde dönüşen kalkınma yaklaşımının tarihsel arka planını incelemek gereklidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası düzende kalkınma anlayışının nasıl dönüştüğüne baktığımızda önümüze çıkan ilk eşik Birleşmiş Milletler'in (BM) kuruluşudur. BM 1945 yılında kurulduğunda, dünyada barışı sağlama ile kalkınma ilişkilendirilmiş, eşit kabul edilen ülkelerde kalkınmayı gerçekleştirmek öncelikli gündemlerden biri haline gelmiştir. Ancak o günden bugüne kalkınmanın anlamı çokça çeşitlenmiştir (Turhan, 2020: 149; Belet, 2023: 53). 1980'li yıllardan itibaren, küreselleşmeyle birlikte ülkelerin tekil ya da küresel olarak kalkınma yolunda attığı adımların ekonomik büyümeden ibaret olmadığı görüşü yaygınlaşmaya başlamış, kalkınmayı büyüme temelinde açıklayan önceki kalkınma paradigmaları çokça eleştirilmiştir. Küreselleşmeyle birlikte kalkınma anlayışı, 1980'lerin sonunda başlayan bir eğilimle 2030 Gündemi'ne kadarki süreçte oldukça geniş bir perspektif kazanmıştır. Dünyanın kalkınma deneyimi, ekonomik kalkınmanın eşitlikçi bir toplumsal düzen ve yaşanabilir bir çevre olmadan kalıcı ve mümkün olmayacağını, bu nedenle kalkınmanın farklı bir anlayışla ele alınması gerektiğini göstermiştir. 1987 tarihli, "Ortak Geleceğimiz" başlıklı Brundtland Raporu'nda yer alan "sürdürülebilirlik" kavramı, 1972 BM Stockholm Çevre Konferansı'nda tartışılan "ekonomik büyüme ve refah artışının tek başına yeterli olmadığı, sosyal ve çevresel etkilerin de gözetilmesi gerektiği" anlayışını bir üst düzeye taşımıştır (Bayrakçeken Tüzel, 2021: 450). Bu rapordan bir yıl önce ise BM Genel Kurulu kalkınmayı bir insan hakkı olarak tanımıştır (UN General Assembly, 1986, 41/128 No'lu karar).

2015 yılında BM tarafından yayımlanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, 1972 sonrasında 1992'de Rio de Janeiro'da düzenlenen Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda alınan kararlarla temellendirilmiştir (UN General Assembly, 1992). Konferansta BM İklim Değişikliği ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmeleri ilan edilmiş, ardından bu hedeflerin ulusal düzeyde uygulanmasını sağlamak amacıyla Gündem 21 oluşturulmuştur. Gündem 21; yoksullukla mücadele, doğal kaynakların korunması, kirlilik ve ormansızlaşmayla mücadele gibi konulara odaklanırken, farklı aktörlerin iş birliği içinde hareket etmesini teşvik etmiştir (UN, 1993). SKA'ya doğru son adım ise 2000 yılında BM Genel Kurulu tarafından ilan edilen Milenyum Deklarasyonu'dur. Deklarasyonda aşırı yoksullukla mücadele, toplumsal cinsiyet eşitliği, çocuk ölümleri ve bulaşıcı hastalıkların azaltılması gibi sekiz temel ilke belirlenmiştir (UN General Assembly, 2000). Bu ilkeler, SKA'ya geçiş için bir temel oluşturmuş ve 2012'de "İstedığımız Gelecek" (The Future We Want) deklarasyonu ile desteklenmiştir (UN General Assembly, 2012). 2015'te, sürdürülebilir kalkınma programının çerçevesi bu anlayışla şekillenmiştir.

Kalkınma anlayışındaki küresel değişimin bir bakıma sonucu bir bakıma da taşıyıcısı olarak SKA'nın belirlenmesiyle 2015 yılında kalkınma gündemi, sadece ekonomik büyümeyi değil, sosyal adalet ve çevresel sürdürülebilirliği de içeren bütüncül bir yaklaşıma kavuşturulmuştur. Bu bağlamda 2030 yılına kadar gerçekleştirilmek üzere 17 hedef belirlenmiştir. 17 hedef ve 169 alt hedeften oluşan 2030 gündemi küresel ihtiyaçları birbirleriyle ilişki içinde ve ortak kazanç anlayışıyla ele almaktadır. Toplam 193 ülkenin katılımı ile, hatta Benim Dünyam (My World) inisiyatifi sayesinde sıradan insanların da görüş bildirmesiyle yürütülen bir süreçte uzlaşılan ve belirlenen hedeflere uyum ve uygulama devletler açısından yasal bir bağlayıcılık taşımamaktadır (My World, 2030). Ancak küresel dünyanın bir parçası olan üye ülkelerin refah düzeylerini arttırmak üzere bu hedefleri sahiplenmesi, ulusal mevzuat ve uygulamalarını bu çerçevede gerçekleştirmeleri beklenmektedir. BM uzmanları tarafından yapılan izlemelerle de ülkelerin performans raporları periyodik olarak yayınlanmaktadır.

Hedeflerin en belirgin niteliği ise “Kimseyi geride bırakma!” ilkesidir. Bu ilke küresel hedeflerin evrensel ve bütünlümlü doğasına işaret etmektedir (Bayrakçeken Tüzel, 2021: 465). Buna göre küresel hedefler herkes içindir ve en dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarına cevap verecek, farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerden, cinsiyet, bedensel kapasite, ırk, dil, din, yaş gibi farklı özelliklere sahip bireylerin tümünü kapsayacak biçimde uygulamaya konulmalıdır. Bu bağlamda tüm hedefler içinde göz önünde bulundurulması gereken en önemli konulardan bazıları, nesiller arası adalet, gezegenin korunması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar ve kız çocukları geride bırakılmaması gereken en geniş kategoriye oluşturmaktadır.

Kadınlara ve kız çocuklarına odaklanan SKA-5, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” başlığını taşımakta olup, temel amacı kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığı sona erdirerek toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktır. SKA-5, bu amaca ulaşmak için şu dokuz alt hedefi içermektedir: kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması (5.1); kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü şiddetin sona erdirilmesi (5.2); erken yaşta evlilikler, zorla evlilikler ve kadın sünneti gibi zararlı uygulamaların sonlandırılması (5.3); ev içi bakım ve ücretsiz işlerin azaltılması ve bu işlerin eşit paylaşımının sağlanması (5.4); kadınların liderlik ve karar alma süreçlerine eşit katılımının güvence altına alınması (5.5); kadınların üreme sağlığı ve üreme haklarına evrensel erişimin sağlanması (5.6); kadınların ekonomik kaynaklara, mülkiyete ve hizmetlere eşit erişiminin sağlanması (5.a); kadınların bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve bu teknolojilerde beceriler kazanmasının teşvik edilmesi (5.b); toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen politikalar ve mevzuatın oluşturulması ve etkin bir şekilde uygulanması (5.c) (UN, n.d.). Tüm bu hedef ve alt hedeflerle, kalkınmanın her alanında toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için dünya çapında hızlı bir şekilde harekete geçilmesi gerekliliğinin altı çizilmektedir.

Bugün SKA doğrultusunda şekillenen kalkınma anlayışı; ekonomik, sosyal, siyasal ve insani boyutlarıyla kapsamlı, çok katmanlı ve çok aktörlü bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Ancak, kavramın tarihesine bakıldığında, ekonomik büyümeden bağımsız bir anlayışa dönüşmesinin oldukça uzun bir süreç gerektirdiği görülmektedir (Yıldırım ve Gül, 2021: 680). 1930’larda egemen olan modernleşme yaklaşımı, ulusal gelirin artırılmasının ekonomik ilerlemeyi beraberinde getireceği ve bu ilerlemenin tüm vatandaşların hayatına eşit bir şekilde yansıtacağı varsayımına dayalıydı (Turhan, 2020; Belet, 2023). 1970’lere gelindiğinde, ekonomik açıdan büyüyen devletlerin karşılaştığı siyasal istikrarsızlıklar ve artan işsizlik nedeniyle bu anlayış sorgulanmaya başlanmıştır. Büyüme odaklı kalkınma politikalarının, beklenen aksine, toplumun tüm kesimlerine eşit fayda sağlamadığı, özellikle kadınlara zarar verdiği tartışması ise ilk kez 1970 yılında yayımlanan Ester Boserup’un *Women’s Role in Economic Development* adlı eseriyle gündeme gelmiştir (Bradshaw, 2015: 56). Bu kitap, kalkınma politikalarının cinsiyet nötr olmadığını, aksine cinsiyetlendirilmiş bir yapıya sahip olduğunu ortaya koyarak önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Boserup, kadınların görünmez emeğini ortaya çıkararak toplumsal cinsiyetin kalkınma süreçlerinde bağımsız bir değişken olarak ele alınması gerektiğini de göstermiştir (Lembert, 2014: 45).

Bu kitaptan sonra ortaya çıkan Kalkınmada Kadınlar (Women in Development - WID), Kadın ve Kalkınma (Women and Development - WAD) ve Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma (Gender and Development - GAD) yaklaşımları, kadınların kalkınma süreçlerine entegrasyonuna ilişkin tartışmaları derinleştirmiş ve önemli katkılar sağlamıştır (Rathgeber, 1990; Miller ve Razavi, 1995; Toksöz, 2012). Literatürde bu üç yaklaşım, kronolojik olarak birbirini takip eden akımlar olarak anlatılabilir de gerçekte birinin sona erip diğerinin başladığı ardışık süreçler olarak değerlendirilmesi yanlıcıdır (Yılmaz ve Sarı Karademir, 2025: 404-407). Aksine, bu yaklaşımlar ortaya çıktıkları andan itibaren farklı aktörler ve kurumlar tarafından benimsenip

uluslararası kuruluşlar, devletler ve sivil toplum platformlarında eşzamanlı olarak varlıklarını sürdürmüştür. 1980'lerde UNDP ve Dünya Bankası gibi kalkınma ajanslarının toplumsal cinsiyet politikalarını "anaakımlaştırma" (mainstreaming) söylemiyle içselleştirmesi, feminist perspektifin kurumsallaşmasını beraberinde getirmiştir (Moser, 1989). Ancak Lempert'e (2014) göre bu kurumsallaşma aynı zamanda disiplinler çözülmeyle de başlamıştır. Özetle bazen birbirine alternatif, bazense tamamlayıcı işlev gören bu yaklaşımlar, kalkınma planlamalarında günümüzde dahi etkilerini sürdürmektedir.

Kalkınmada Kadınlar (WID) yaklaşımı, Boserup'un *Woman's Role in Economic Development* (1970) adlı kitabının öncü katkısıyla şekillenmiştir. WID'de ülkelerin kalkınmalarına kadınların dahil edilmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, özellikle eğitim ve istihdam alanlarında kadınların mevcut ekonomik yapıyla bütünleşmesi hedeflenerek kadınların kaynaklara erişimini artırmanın toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidereceği savunulmuştur (Bradshaw, 2015; Kabasakal Arat, 2015). WID'in liberal feminizme dayalı bu anlayışı devleti kadınların potansiyel müttefiki olarak görmüş, bu nedenle BM kredileri, kapasite iyileştirme destekleri gibi araçsal programların kadınların üretken ekonomiye katılımını teşvik ettiği düşüncesi desteklenmiştir (Connelly vd., 2000; Sancar, 2024). WID düşüncesi çerçevesinde Türkiye'nin kalkınma planlarında da benzer bir eğilim görülmüştür. Kadınların eğitim düzeyleri, doğurganlık hızı ve istihdama katılımı ulusal kalkınmaya araçsal katkıları çerçevesinde tanımlanarak kadınların bireysel özneleşmesinden ziyade ekonomik modernleşmeye destekleri onaylanmıştır (Kandiyoti, 2010; Belet, 2023). Bu ilerlemenin izlenmesi ise sayılara indirgenmiştir.

Diğer taraftan WID, kadınların emek sömürsünü yeniden ürettiği ve ataerkil yapıyı dönüştürmek yerine kadınların mevcut sistemle uyumlandırılmasına hizmet ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Kabeer, 1994; Rathgeber, 1990). Zira, kadın temsiline ve haklarının uluslararası kalkınma politikalarında yaygınlaşması önemli bir unsur olarak sürdürülebilirlik ilkesini destekliyor gibi görünse de bu durum çoğu zaman sayısal verileri derlemeye, fon değişimi ve kurumsal raporlamayla sınırlı kalmaktadır. (Baden ve Goetz, 1997). Nitekim "Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma" (*Gender and Development- GAD*) yaklaşımı WID'in bu indirgemeci yaklaşımına eleştirel bir yanıt olarak gelişmiştir. GAD, kadınlara kalkınmadaki rolünü sistemle bütünleşmekle sınırlamak yerine, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve güç eşitsizliklerinin eşzamanlı dönüştürülmesini hedeflemiştir. GAD savunucuları, "kadınlar hakkında bilgi aynı zamanda erkekler hakkında bilgidir" diyerek, bu bilgilerin toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerini yansıttığını savunmuşlardır (Scott, 1986; Benería, Berik ve Floro, 2015: 40). Bu nedenle, GAD'ın odağında sadece kadın yoksulluğunu sona erdirmek yoktur. GAD, kadınların ikincilleştirilmesinin, ekonomik kaynakların yeniden dağıtımına kadar gücün yeniden paylaşımıyla ilişkili olduğunu ortaya çıkarmıştır (Miller ve Razavi, 1995: 27). Bu sisteme yapısal eleştiriler getiren GAD'ın ortaya çıkışı, kalkınmanın ataerkil unsurlarına bir tür meydan okumadır (Singh, 2007: 101).

Kalkınma literatürüne yönelik eleştirilerinde alanın aşırı bürokratikleştiğini, teknik proje mantığına sıkışarak siyasal içeriğinden uzaklaştığını vurgulayan feminist düşünürler, bu tıkanmanın nasıl aşılabileceğine dair alternatif arayışına girmişlerdir (Lempert, 2014; Cornwall, Harrison ve Whitehead, 2007). GAD yaklaşımının izinden giden FDP ise, kalkınma siyasetini teknokratik sınırların ötesine taşıma ve toplumsal cinsiyet eşitliğini yapısal dönüşümün merkezine yerleştirme yönünde yeni bir açılım getirmiştir. FDP, toplumsal cinsiyet eşitliğini yalnızca normatif bir ilke olarak değil, bütçe dağılımı, barışın koşulları, temsil ve hesap verilebilirlik gibi uygulanabilir politikalarla somutlaştırıp konuyu teknik bir mesele olmanın ötesine geçerek yeniden siyasallaştırmaya çalışmıştır (Aggestam, Bergman-Rosamond ve Kronsell, 2019; True, 2021). Böylece FDP, kalkınma alanında "ekle ve karıştır" (*add and stir*) mantığının¹¹ aşılması

¹¹ Bu kavrama ilişkin tartışma için bkz. Yılmaz ve Sarı Karademiş, 2025: 406.

gerektiğini savunmuş, değişiminin ancak güç ilişkilerinin dönüşümünü, bakım etiğini ve insanı harcamaları merkeze alan uluslararası bir kalkınma politikası çerçevesinde mümkün olduğunu ortaya koymuştur.

Özetle FDP sürdürülebilir kalkınma rejimini normatif bir çerçeveden çıkararak esnek, kapsayıcı ve dönüştürülebilir bir yapıya zorlayan feminist etik bir müdahaledir. Böylece FDP SKA'ların "Kimseyi geride bırakma!" ilkesini bakım etiği ve kesişimsellik yaklaşımıyla siyasallaştırarak sürdürülebilir kalkınma rejimini yalnızca temsil ve hedef düzeyinde değil, aynı zamanda kaynak durumu, güç paylaşımı ve somut hesap verebilirlik araçları üzerinden desteklemeyi amaçlayan bir politikaya dönüştürür. Bu sayede kalkınmayı teknik bir uyum sürecinden çıkararak, adalet odaklı, kapsayıcı ve değişimi merkeze alan küresel bir yönetişimin parçası haline getirir. FDP'nin sürdürülebilir kalkınma rejimine sunduğu bu öneri, yalnızca küresel yönetim düzeyinde değil, ulusal politik çerçevelerde de önemli bir tartışma alanı yaratmaktadır. Ülkenin durumu, kurumsal ve sosyopolitik dinamikleri bu yaklaşımın uygulanabilirliğini farklı tanımlarken, feminist etik, hesap verebilirlik, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kesişimsel adalet gibi politikaların ulusal kalkınma hedefleriyle ne ölçüde entegre edilebildiği kritik bir gösterge haline gelir.

Bu çerçevede Türkiye örneği hem SKA'ya yönelik taahhütleri hem de toplumsal cinsiyet alanında politik ve kurumsal yapılanması nedeniyle FDP'nin uygulanabilirliği açısından özgün bir değerlendirme zemini sunmaktadır. Zira popülist politikaların yükseldiği, kurumsal kapasitenin zayıfladığı ve bu politikaların tamamlayıcısı olarak toplumsal cinsiyet karşıtı politikaların güç kazandığı mevcut iç politika iklimi, iç ve dış politika uyumu talep eden bir dış politika stratejisi olarak FDP'nin uygulanabilirliğini Türkiye'de giderek daha güç hale getirmektedir. Sonraki bölümde FDP'nin Türkiye'de nasıl anlamlandırılacağı, hangi normatif ve kurumsal temeller üzerinde şekillenebileceği ve SKA perspektifi içinde hangi koşullarda uygulanabilir hale gelebileceği incelenecektir.

Türkiye Feminist Dış Politikaya Ne Kadar Uzak, Ne Kadar Yakın?

FDP, uluslararası etik ilkeleri temelinde şekillenen norm kurma süreçlerinin önemli bir bileşenidir. Tickner'ın (1992) klasikleşmiş makalesinde savunduğu gibi, uluslararası sistemde cinsiyet, yalnızca analitik bir değişken değil, aynı zamanda epistemolojik bir dönüşüm aracıdır. FDP bunu kurumsal ve normatif düzeyde hayata geçirmeyi başarma iddiasındadır. Barış, güvenlik ve kalkınma kavramlarını erkek egemen akılcılıktan çıkararak bakım, kırılganlık ve adalet kavramlarıyla yeniden tanımlar. Feminist etik ise bu sürecin hem dayanağı hem de sınavıdır. Zira etik, FDP için soyut bir ideal değil, eylem kılavuzudur. Bu bağlamda uluslararası norm yapımı devletin inisiyatifinin ötesinde sivil toplumun, aktivizmin ve bakım emeğinin kolektif katkısıyla şekillenir. FDP, bu anlamda, uluslararası düzenin yeniden yazımına dair bir çağrıdır: güç yerine sorumluluk, çıkar yerine bakım, güvenlik yerine adalet merkezli bir dünya tahayyülü.

FDP farklı kültürel unsurlara eğilirken, temel derdi evrensel normu kapsayıcı bir biçimde yeniden kurmaktır. Türkiye'de ise kalkınma paradigması içinde son on yılda kalkınma ve buna bağlı olarak toplumsal cinsiyet eşitliği kültürel bir bağlamda tanımlanmaktadır. Türkiye 2011 yılında imzaladığı İstanbul Sözleşmesi'nden (Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi) 2021 yılında çekilme kararı aldığı anda, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı çekilmenin gerekçesini Sözleşme'nin "Türkiye'nin toplumsal ve ailevi değerleriyle bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmeye çalışan bir kesim

tarafından manipüle edilmesi" (Euronews, 2021) sözleriyle açıklamıştı.¹² Sözleşme'de yer alan "toplumsal cinsiyet eşitliği" kavramının ve buna dayalı hakların kültürel uyumsuzluk söylemiyle tartışmaya açılması, Türkiye'nin kalkınma yaklaşımının evrensel normatif çerçeveden ziyade bağlamsal ve kültürel olarak konumlanmış bir gelişme anlayışı doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir.

Bu nedenle, Türkiye'de FDP olanaklarını tartışabilmek için, sürdürülebilir kalkınmanın ulusal düzeyde nasıl içselleştirildiğinin ve hangi normatif çerçeveye oturtulduğunun tespit edilmesi önemlidir. Türkiye örneğinde, SKA ile FDP arasındaki normatif uyum ve politika bütünleşmesinin yeterince sağlanamadığı görülmektedir. SKA-5, FDP'nin uygulamalarıyla normatif olarak uyumludur. Ancak Türkiye'de bu hedefin uygulanması çoğu zaman teknokratik, siyasetleştirilmiş ve seçici biçimde yorumlanmaktadır. FDP'nin önerdiği yapısal dönüşüm – bakım ekonomisinin egemen hale getirilmesi, militarizmin geriletilmesi ve demokratikleşmenin devam etmesi– mevcut kurumsal düzenlemelerde yeterince yer bulamamaktadır. Dolayısıyla Türkiye örneği, feminist politikanın etik söyleminin, devletin güdümlü toplumsal cinsiyet politikaları içinde nasıl nötrale edilebildiğini de göstermektedir.

Örneğin 12. Kalkınma Planı'nda (2024-2028) Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi "kadın-erkek fırsat eşitliği" yaklaşımıyla ele alınmış ve toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında kadınların güçlenmesine yönelik hedefler belirlenmiştir. Plan'da 2028'e kadar kadınların işgücüne katılım oranının yüzde 40,1'e, kadın istihdam oranının yüzde 36,2'ye yükseltilmesi, kadınların karar alma süreçlerine katılımının artırılması, parlamentoda kadın vekil oranının yüzde 25'e ve belediye başkanları arasındaki kadın başkan oranının yüzde 5'e çıkarılması hedeflenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Ayrıca, kadınların eğitim yoluyla güçlendirilmesi ve özellikle dijital/yeşil dönüşüm alanlarında beceri kazanımlarının desteklenmesi, bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve aile kurumunun güçlendirilmesi gibi amaçlar vurgulanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

12. Kalkınma Planı'nda kadınların siyasal açıdan güçlenmesinin destekleneceğine ilişkin maddeler bulunmasına karşın, uluslararası raporlar bu konuda Türkiye'nin uluslararası standartların oldukça gerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. 2025 yılında yayınlanan Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'na (Global Gender Gap Report) göre; sekizi ilk 10'da ve 37'si ilk 100'de olmak üzere toplam 40 ekonomiden oluşmakta olan Avrupa ülkeleri kategorisi toplam toplumsal cinsiyet eşitliği puanında yüzde 75,1 oranına ulaşmıştır. Bu yıl Avrupa bölgesi birinci sırayı Kuzey Amerika'ya bırakmıştır. Çünkü raporda vurgulandığı üzere, bölgenin yüksek puanlı ülke profili olarak İzlanda'nın genel toplumsal cinsiyet eşitliği puanı oranı yüzde 92,6 iken, düşük puanlı ülke profili olarak yüzde 63,3 ile Türkiye verilmiş ve aralarındaki 29 puanlık farkın altı çizilmiştir (World Economic Forum, 2025: 29). Daha da çarpıcı olanı, Siyasal Güçlenme (Political Empowerment) kategorisinde Avrupa, yüzde 35,4 ile tüm bölgeler arasında en yüksek puana sahiptir. Yine bu alt başlıkta da en yüksek puan yüzde 95,4 ile İzlanda'ya en düşük puan ise yüzde 5,9 ile Türkiye'ye aittir. İki ülke arasında 89,5 puanlık bir fark bulunmaktadır (World Economic Forum, 2025: 30). Önceki bölümde tartıştığımız üzere, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yapısal düzenlemeler gerçekleşmeden sayısal ilerleme mümkün olmadığı gibi, tek başına sayısal ilerleme de eşitlik getirmemektedir.

Dolayısıyla uluslararası göstergeler ile ulusal politika söylemi arasındaki uyumsuzluk, Kalkınma Planı metninin kavramsal tercihlerini sorgulamayı zorunlu hale getirmektedir. Örneğin 12. Kalkınma Planı metninde "toplumsal cinsiyet eşitliği" kavramının yerine "kadın-erkek fırsat

¹² Bu tartışmanın ayrıntısı için bkz. Yeşilyurt Gündüz, 2026.

eşitliği" ifadesi tercih edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Bu yaklaşım, salt kavramsal bir tercih olmanın ötesinde, Türkiye'de toplumsal cinsiyet politikalarının siyasal yönelimini görünür kılan somut bir göstergedir. Son yıllarda Türkiye'de aile kurumunun merkezileştirildiği ve kadınların kamusal yurttaşlık alanındaki varlığından ziyade aile biriminin "muhafazası" ile ilişkilendirildiği muhafazakâr bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu doğrultuda, 2011 yılında "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı"nın kurulması söz konusu siyasal önceliğin kurumsal zemindeki karşılığı olmuştur. 2018 yılında "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" olarak değiştirilen Bakanlık, 2021'de bugün de geçerli olan "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" adını almıştır. Bu doğrultuda 2025 yılı "Aile Yılı" ilan edilmiş, ardından Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 15 Mayıs 2024 tarihinde ilk kez Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı'nı (2024–2028) yayımlamıştır (ASHB, 2024). Aileyi toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamın merkezi bir unsuru olarak tanımlayan ve aile yapısının tehdit altında olduğunu ileri süren bu belge bireyselleşme eğilimini, evlilik yaşının yükselmesini ve doğurganlığın azalmasını aileyi zayıflatan gelişmeler olarak değerlendirmiştir. Ayrıca vizyon belgesinde yer alan hedefler oluşturulurken, 12. Kalkınma Planı'nda geçen "cinsiyetsizleşme", "fıtrata aykırı sapkın ideolojiler" ve "aile bireylerini tehdit eden zararlı akımlar" gibi ifadelerle (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2023: 15-24) paralel bir söylem benimsenmiştir.

Kalkınma Planı'nda kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü artırmaya ve karar alma mekanizmalarına katılımlarını güçlendirmeye yönelik hedefler belirlenmiş olsa da planın eşzamanlı olarak aile merkezli politikaları derinleştirilmesi, kadınların toplumsal konumunu öncelikle aile içi roller üzerinden tanımlayan geleneksel normatif çerçeveyi yeniden üretmektedir. Bu ikili yönelim, kadınların kamusal yurttaşlık haklarını genişletme iddiasını yapısal olarak sınırlandırmakta ve uygulamada kamusal eşitlik hedeflerinin gerçekleşmesini güçleştirmektedir. Dahası, söz konusu yaklaşım, FDP literatürünün merkezinde yer alan özerklik, eşit temsil, bakım emeğinin toplumsallaştırılması ve toplumsal cinsiyet temelli güç hiyerarşilerinin dönüştürülmesi gibi ilkesel hedeflerle çalışmaktadır (Aggestam ve Bergman-Rosamond, 2016; Thompson vd. 2020; Enloe, 2014; Kronsell, 2019). Zira aileci müdahalelerin kurumsallaştırılması, kadınların devlet tarafından tanınan öznelliklerinin kamusal değil, esasen ailevi sorumluluklar temelinde kurgulandığını göstermekte ve dış politika dahil tüm politika alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin normatif bir ilke olarak yerleşmesini engelleyen içsel bir paradoks yaratmaktadır.

Bunun da ötesinde Türkiye'nin son on yılda sahiplendiği kültürel bağlama dayalı kalkınma anlayışı, dünyada artan sağ-popülist ve toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerle paralel biçimde, toplumsal cinsiyet eşitliğini "dışarıdan ithal" ve "kültürel değerlere aykırı" bir tehdit olarak tanımlamaktadır (Kuhar ve Paternotte, 2017; Graff ve Korolczuk, 2021; Kandiyoti, 2022). Nitekim İstanbul Sözleşmesi'nden çekilerek ve akabinde 12. Kalkınma Planı'ndan "toplumsal cinsiyet eşitliği" kavramını tamamen kaldırarak Türkiye, toplumsal cinsiyet eşitliğinin uluslararası normatif çerçevelerine yönelik mesafesini kurumsallaştırmıştır (Prügl, 2021). Bu yönelim, siyasal bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği rejiminde belirgin bir geriye gidişi beraberinde getirmiş, cinsiyet eşitliği yerine "aile bireylerinin korunması" merkezli kadın politikası yaklaşımı devlet eliyle güçlendirilmiştir (Çavdar ve Yaşar, 2020). Ayrıca Türkiye, kadınların güçlenmesini kalkınmanın asli bir bileşeni olarak tanımlayan önceki politika perspektifinden uzaklaşmış, bunun yerine kadınların ekonomik ve toplumsal hayatta konumlanmasını aile içi roller üzerinden düzenleyen yeni bir normatif çerçeve geliştirmiştir (Kandiyoti, 2022). Bu dönüşüm, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme girişimlerinin akamete uğraması, kadınların karar alma süreçlerinden dışlanması, sivil toplum alanının sistematik biçimde daraltılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsal altyapısının zayıflatılması gibi sonuçlara yol açmıştır.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsal gerileyişi, FDP açısından önemli bir gerilim

yaratmaktadır. Zira FDP sadece dış politikada değil iç politikada da bakım etiği, temsil adaleti ve hesap verebilirlik politikaları içeren dönüşümsel bir çerçeve sunarken, Türkiye'nin mevcut siyasal göstergeleri bu normatif temellerle gelişmektedir. Bu nedenle Türkiye'de FDP tartışması iç politik düzenin demokratikleşmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet karşıtı siyasetin etkisiz hale getirilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin gelişmişlik ve kalkınma performansının öncelikle kurumsal düzeyde uluslararası standartlara uygunluğu önem kazanmaktadır.

Sözünü ettiğimiz performansı Türkiye özelinde takip edebilmek, SKA ile FDP ilkelerinin kesişimini kurumsal düzeyde değerlendirebilmek için Dışişleri Bakanlığı'nın diplomat kadrolarına ilişkin verilerini izlemek gerekir. Türkiye'de diplomasi alanında kadın temsili son yıllarda belirgin biçimde artmış ve 2024 itibarıyla kariyer diplomatlarının yaklaşık yüzde 42'sini kadınlar oluşturmaya başlamıştır. Bu da 259 kariyer diplomatın 111'inin kadın olduğu anlamına gelmektedir (SKD Türkiye, 2024). Kadınların diplomatik teşkilata katılımı bakımından Türkiye, nicel olarak Avrupa Birliği ve OECD ülkeleri ortalamasının üzerinde görünmektedir. 2024 Küresel Kadın Diplomasisi Endeksi'ne göre dünya çapında büyükelçi ve daimî temsilci pozisyonlarının yaklaşık yüzde 21'i, Avrupa ülkelerinde ise ortalama yüzde 27'si kadınlar tarafından yürütülmektedir (Anwar Gargash Diplomatic Academy, 2023). Avrupa Birliği özelinde bu oran yaklaşık yüzde 30'dur (European Parliamentary Research Service, 2025). OECD ülkelerinde ise kamuda karar mekanizmalarında kadın temsili oranı yüzde 33,8 düzeyindedir (OECD, 2024). Bununla birlikte, öncesinde de değindiğimiz üzere FDP literatürü yalnızca sayısal temsili değil, kadınların karar alma süreçlerindeki konumunu, stratejik coğrafyalara atanma pratiklerini ve diplomasi kültüründe toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsallaşma düzeyini de analizin merkezine almaktadır (Yılmaz, 2019: 214-218). Nitekim mevcut araştırmalar, Türkiye'de diplomat kadroları içindeki kadınların oranı yüksek olmakla birlikte, kadın diplomatların özellikle güvenlik-yoğun, kriz bölgeleri ve ulusal dış politika öncelikleri açısından kritik misyonlarda erkek meslektaşlarına kıyasla daha az temsil edildiğine işaret etmektedir (Canan Sokullu ve Karanış Ekşioğlu, 2023; Rumelili ve Süleymanoğlu-Kürüm, 2016). Dolayısıyla Türkiye örneğinde Dışişleri Bakanlığı düzeyinde nicel ilerleme gözle görülür olsa da FDP normlarının gerektirdiği nitel temsil, karar alma gücüne erişim ve yapısal dönüşüm hâlen sınırlıdır. Bu durum, kurumsal kültür, kariyer ilerleme mekanizmaları ve dış politika yapım süreçlerinde toplumsal cinsiyet perspektifinin yapısal olarak yerleşmesine yönelik ilave politika çabalarının gerekliliğine işaret etmektedir.

Karar alma süreçlerine kadınların katılımını arttırmanın SKA-5 çerçevesindeki imkânlarını ele aldıkları çalışmalarında Bilgin Ayaç ve Sezgin (2024: 236-237), Türkiye'nin bu alanda yapması gerekenleri şöyle sıralıyor: toplumsal cinsiyete duyarlı yasa ve politikaların güçlendirilmesi,¹³ siyasi parti reformlarının ilerletilmesi, eğitim ve farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması, kadınların liderlik kapasitelerini geliştirecek mentorluk ve destek ağlarının oluşturulması, iş-yaşam dengesi sağlayan çalışma ortamlarının teşvik edilmesi, temsil verilerinin sistematik biçimde izlenmesi ve uluslararası deneyimlerden yararlanılması. Yazarlar, bütün bu adımların daha kapsayıcı ve temsil gücü yüksek bir karar alma düzeninin kurulmasına katkı sunacağını belirtiyor.

FDP ilkelerinin kurumsal düzeyde hayata geçirilebilmesi, yalnızca diplomatik söylemlerde değil, aynı zamanda kamu yönetimi mekanizmalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini yerleştirecek kurumsal kapasiteye bağlıdır. Bu noktada, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının geliştirilmesi, uygulanması ve izlenmesinden sorumlu başlıca yürütme organıdır (KSGM, 2023). KSGM'nin işlevleri, FDP çerçevesinde "bakım etiği",

¹³ Bu tartışmanın ayrıntısı için bkz. Yeşilyurt Gündüz, 2026.

“temsilde adalet” ve “kurumsal duyarlılık” ilkelerini destekleyecek içsel bir normatif çerçeveye sunar. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018–2023) ile Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021–2025) gibi politika belgelerinde belirtilen kurumun faaliyet alanları, ulusal düzeyde FDP ilkelerine benzer hedefler içerir: toplumsal cinsiyet eşitliğini karar alma süreçlerine entegre etmek, diplomatik ve kalkınmacı aktörlerle işbirliği kurmak ve uluslararası taahhütlerle (CEDAW, Pekin Platformu, SKA-5) uyumlu politika üretmek.

KSGM’nin 2024-2028 dönemini kapsayan Strateji Belgesi ve Eylem Planı, kadınların ekonomik ve sosyal hayata etkin katılımlarının ve bu anlamda güçlendirilmelerinin önemini vurgulamaktadır (KSGM, 2024:3). Ayrıca Belge, politika olarak “kadın-erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlenmesi önceliğinin tüm plan-program-politikalar ve uygulama süreçlerinde yer alması” gerektiğini ortaya koymaktadır (KSGM, 2024:5). Bu yönüyle Belge, FDP çerçevesinin vurguladığı bakım etiği, temsil adaleti ve kapsayıcı yönetim ilkeleriyle doğrudan örtüşmektedir. Bununla birlikte, rapor ve plan teknik düzeyde standartlar ve hedefler belirlese de bütçeleme süreçlerine toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin sistematik şekilde entegre edilmesi konusunda pratikte sürdürülebilir bir mekanizmayı hâlâ tam olarak yerleştirememiştir. Belgede, “kadın-erkek eşitliğine duyarlı bütçeleme çalışmaları”nın izleme-değerlendirme ve kurumsal kapasite açısından kritik bir alan olduğu açıkça belirtilmektedir (KSGM, 2024:14). Dolayısıyla, KSGM’nin bu Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Türkiye’de FDP ilkeleriyle uyumlu bir yönetim paradigmasının gelişmesine normatif bir referans sunsa da bu normatif niyetin bütçe ve uygulama temelli pratiklere dönüşmesi bakımından hâlâ önemli bir açık barındırmaktadır. Özetle, KSGM’nin politika izleme ve koordinasyon kapasitesi, son yıllarda azalan bütçe payı ve sınırlı veri erişilebilirliği nedeniyle zayıflamış; bu durum FDP’nin iç politikadaki kurumsal süreklilik ve hesap verebilirlik kapasitesini olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla KSGM, Türkiye’de FDP ilkelerinin yerleştirilmesi açısından kurumsal bir potansiyel sunmakla birlikte, mevcut yapısı itibarıyla normatif niyetin kurumsal pratiğe dönüşmesinde tam etkinlik sağlayamaz hale gelmiştir.

Türkiye bağlamında SKA ile FDP ilkelerinin kesişimini değerlendirmek açısından Dışişleri Bakanlığı ve KSGM’ye ilaveten, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) bünyesindeki Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu’nun (KEFEK) faaliyet raporlarını da göz önüne almakta fayda var. Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği söylemini dış politika düzlemine taşıyan parlamenter bir araç olarak dikkate değer bir görünürlük sunan bu raporlardan, yalnızca kadınların kamu alanındaki temsilini değil, devlet kurumlarının toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini ne ölçüde içselleştirdiğini, bunun bütçe süreçlerine ve karar alma mekanizmalarına yansımaları izlemek mümkündür. Bugüne kadar KEFEK tarafından hazırlanmış raporlar Tablo 1’de yer almaktadır:

Tablo 1: Dönemlere göre KEFEK Raporları

23. Dönem Komisyon Raporları:
Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor - 2010
Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Mevzuattaki ve Uygulamadaki Noksanlıkların Tespitine İlişkin Komisyon Raporu - Temmuz 2010
Çocuk Cinsiyeti Nedeniyle Kadın Üzerinde Oluşturulan Psikolojik Şiddet, Başlık Parası ve Geleneksel Evlilikler Hakkında Alt Komisyon Raporu - Mart 2011
Eğitim Sistemimizdeki Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Yeri Konulu Komisyon Raporu - Nisan 2011
İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu - Nisan 2011

24. Dönem Komisyon Raporlar
Toplumsal Cinsiyet Açısından Anayasa Konulu Komisyon Raporu – 2012
Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Medyanın Rolü Konulu Komisyon Raporu - Haziran 2012
Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu - Kasım 2013
Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Komisyon Raporu - Temmuz 2014
26. Dönem Komisyon Raporlar
Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşı Olan ve Vatandaşlıktan İzinle Çıkmış Kadınların ve Ailelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri Konulu Komisyon Raporu – 2018
Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi ve Kırsalda Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesi Konulu Alt Komisyon Raporu – 2018
27. Dönem Komisyon Raporlar
Türkiye’de Yaşayan Engelli Kadınlar ile Engellilere Bakmakta Olan Kişilerin Sorunları ve Çözüm Önerileri Konulu Alt Komisyon Raporu - 2020
Başta Kız Çocukları Olmak Üzere Gençlerin Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik Alanlarına Yönlendirilmesi Raporu – 2020
Kadın İstihdamının Artırılması, Kadın Girişimciliğinin, Kooperatifçiliğinin Güçlendirilmesi ve Desteklenmesi Kapsamında Mevcut Sorunların Tespiti ve Çözüm Önerilerinin Belirlenmesi Konulu Komisyon Raporu – 2023
Kadınların İş ve Aile Yaşamlarının Uyumlaştırılmasında Karşılaşılan Sorunların Tespiti ve Çözüm Önerilerinin Belirlenmesi Konulu Komisyon Raporu – 2023

Kaynak: KEFEK, <https://www.tbmm.gov.tr/ihhisas-komisyonlari-kefek-raporlari>

Bu raporlardan 27. Dönem Faaliyet Raporu (2018–2021), diplomasiye ayrılmış bir ana bölüm içerir. Burada Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu (CSW) 63., 65. ve 66. oturumlarına katılım, dünya kadın parlamenterler toplantıları ve uluslararası çalışma ziyaretleri ayrıntılı biçimde açıklanmıştır (TBMM, 2021: I–IV). Söz konusu etkinlikler, KEFEK’i yalnızca ulusal düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği politikasını izleyen bir mekanizma değil, aynı zamanda parlamenter diplomasi alanında Türkiye’nin cinsiyet-duyarlı dış politika söyleminin taşıyıcısı konumuna da yerleştirir. Raporla özellikle CSW-65 (15–26 Mart 2021) oturumuna ilişkin kayıtlar öne çıkmaktadır. “Kadınların tam ve etkili katılımı ve karar alma süreçleri” temasının işlendiği bu oturumda KEFEK’in etkin katılımı ve bölgesel kadın liderler panelinin düzenlenmesi, FDP’nin temel ilkelerinden biri olan karar alma süreçlerine katılım ilkesinin kurumsal düzeyde temsilini göstermektedir (TBMM, 2021: 112). Benzer biçimde, CSW-63 (11–14 Mart 2019) oturumuna ilişkin New York programı, BM Genel Kurul görüşmeleri ve KEFEK adına yapılan sunumlar, Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği yönelimli politik söyleminin küresel normatif sahneye taşındığını belgelemektedir (TBMM, 2021: 98). Ayrıca, CSW-66 (14–25 Mart 2022) toplantısında “İklim değişikliği, çevre ve afet risklerini azaltma politikaları bağlamında cinsiyet eşitliği” teması altında Türkiye’nin MIKTA¹⁴ oturumuna katkısı ve iklim-cinsiyet kesişimindeki önceliklerinin aktarımı, FDP’nin “insan güvenliği” ve “sürdürülebilirlik” eksenleriyle tutarlı bir

¹⁴ Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye ve Avustralya arasında gayri resmi bir işişare platformu.

normatif çerçeve sunmaktadır (TBMM, 2022: 34). Buna karşılık, 27. Dönem 6. Yasama Yılı Faaliyet Raporu (2023), deprem nedeniyle aynı dönemde herhangi bir uluslararası faaliyetin gerçekleştirilemediğini kayda geçirerek (TBMM, 2023: 12), izleme açısından sürekliliğin kriz koşullarında kesintiye uğrayabildiğini göstermektedir.

KEFEK raporları, FDP kuramının temel bileşenlerinden olan “katılım”, “temsiliyet” ve “normatif dönüşüm” eksenlerinde dikkate değer bir veri seti sunmaktadır. Özellikle CSW toplantılarına düzenli katılım, parlamenter diplomasi yoluyla kadın temsiline küresel karar alma süreçlerine taşınması açısından anlamlı bir katkı niteliğindedir. Bununla birlikte raporların içerik çözümlemesi, bu katılımların çoğunlukla sembolik görünürlük düzeyinde kaldığını, dış politika kurumları (örneğin Dışişleri Bakanlığı ve TBMM Dışişleri Komisyonu) ile yapısal bir koordinasyonun henüz sistematik biçimde geliştirilmediğini göstermektedir. Bu durum, FDP literatüründe vurgulanan “kurumsal içselleştirme” ve “sürdürülebilir eşitlik göstergeleri” (Aggestam ve Bergman Rosamond, 2016; Thompson, 2020) açısından bir eksiklik olarak okunabilir.

Ayrıca, KEFEK’in parlamenter diplomasi ve izleme faaliyetleri, Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğini yalnızca temsil düzeyinde değil, politika üretimi ve kaynak tahsisi süreçlerinde de kurumsallaştırma yönünde önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Bu bağlamda KEFEK’in yayımladığı Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Komisyon Raporu (TBMM KEFEK, 2014), bütçeleme süreçlerine toplumsal cinsiyet perspektifinin entegre edilmesi yönünde atılmış erken bir kurumsal adım olarak değerlendirilebilir. Rapor, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ayrı bir politika alanı olarak değil, kamu harcamalarının planlanması, uygulanması ve izlenmesi süreçlerinde bütüncül bir ilke olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Ancak raporda belirlenen çerçeveye rağmen, sonraki yıllarda Türkiye’de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamalarının kurumsal düzeyde sürdürülebilir bir yapıya kavuşmadığı, yalnızca kalkınma planlarında tematik düzeyde atıfla sınırlı kaldığı kaydedilmiştir. Dolayısıyla KEFEK’in 2014 tarihli bu girişimi, Türkiye’de FDP ilkeleriyle uyumlu bir yönetim paradigmasının gelişmesi açısından önemli bir referans oluşturmakla birlikte, somut bütçeleme pratiklerine dönüşmemiştir.

KEFEK’in diplomasi pratiği, normatif ağ inşası (norm network building) bakımından olumlu bir potansiyel taşımakla birlikte, FDP’nin “sorumluluk”, “bakım etiği” ve “güç ilişkilerinin dönüşümü” eksenlerini kurumsal düzeyde içselleştirmek için henüz yetersiz kaldığını göstermektedir. Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerinin sürdürülebilir biçimde dış politikaya entegre edilebilmesi, bu raporların yalnızca etkinlik envanteri olmaktan çıkarılıp toplumsal cinsiyet göstergelerine dayalı bir izleme ve politika öğrenme aracına dönüştürülmesine bağlıdır.

FDP ile SKA arasındaki ilişkinin izlenebileceği temel alanlardan biri savunma politikaları ve bu alana tahsis edilen kamusal kaynaklardır. Zira bütçe öncelikleri, devletin güvenlik anlayışının hangi eksenle konumlandığını ve kaynak tahsisinde hangi politika alanlarının stratejik ağırlık kazandığını göstermektedir. 2024 yılı merkezi yönetim bütçesinde savunma ve güvenlik alanına ayrılan kaynak, 2023 fiyatlarıyla yaklaşık 714 milyar TL düzeyindedir. Bunun 162,5 milyar TL’lik kısmı Savunma Sanayi Destekleme Fonu’na yönlendirilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024).

Aynı bütçe kalemi için 2023 yılında (2023 fiyatlarıyla) 529 milyar TL düzeyinde ödenek ayrılmıştır. Buna göre savunma ve güvenlik harcamalarında reel artış yaklaşık yüzde 35 civarındadır. Bu artış, enflasyon etkisinden arındırılmış haliyle dahi savunma alanında kayda

değer bir genişlemeye işaret etmektedir. Dahası, savunma ve güvenlik harcamalarının merkezi yönetim bütçesi içindeki payının yüzde 8,8'e yükselmiş olması, yalnızca fiyat düzeyi değişimleriyle açıklanamayacak bir öncelik kaymasına işaret etmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 13).

Bu çerçevede savunma harcamalarındaki reel artış, salt bütçe büyüklüğünden ziyade, güvenlik eksenli politika yöneliminin kurumsallaşmasına işaret eden yapısal bir göstere olarak değerlendirilebilir. FDP perspektifinden bakıldığında, kaynak tahsisindeki bu yönelim, insan güvenliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı politika alanları ile askeri güvenlik öncelikleri arasındaki dengeyi nasıl kurulduğu sorusunu daha da görünür kılmaktadır.

Nitekim, Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) 2024 yılı raporunun ortaya koyduğu üzere, son yıllarda Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülkenin savunma harcamaları artmaya başlamıştır. Rapora göre 25 milyar dolarlık savunma bütçesiyle Türkiye, 2024 yılında küresel savunma harcamaları listesinde bir önceki yıla göre iki basamak yükselerek 17'nci sırada yer almıştır. Aynı rapora göre dünyanın en yüksek savunma bütçesine sahip ilk 20 ülkesi şunlardır: ABD, Rusya, Çin, Almanya, Hindistan, Birleşik Krallık, Suudi Arabistan, Ukrayna, Fransa, Japonya, Güney Kore, İsrail, Polonya, İtalya, Avustralya, Kanada, Türkiye, İspanya, Hollanda, Cezayir (SIPRI, 2024: 2). NATO'da ABD'den sonra en büyük ikinci orduya sahip Türkiye, söz konusu dönemde GSYH'sinin yüzde 1,9'unu savunma harcamalarına ayırarak, NATO'nun yüzde 2'lik hedefini neredeyse yakalamış bulunmaktadır. Küresel askeri harcamalar içinde Türkiye'nin payı ise yüzde 1 düzeyine ulaşmıştır. ABD'nin yüzde 37'lik pay ile açık ara birinci olduğu listede, Çin yüzde 12 ve Rusya yüzde 5,5'lik paya sahiptir. 2015 ile 2024 yılları arasında Türkiye'nin savunma harcamaları dolar bazında yüzde 110 oranında artmıştır.

Ayrıca Türkiye'de savunma sanayisinin son yirmi yıl içinde kayda değer bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Nitekim 2002'de yalnızca 62 proje ile, yaklaşık yüzde 80'lik dışa bağımlılık oranıyla gerçekleştirilen savunma sanayisi faaliyetleri, günümüzde yüzde 80'e varan yerlilik oranına ulaşmış, proje sayısı ise yaklaşık 13 kat artarak 850'ye çıkmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 13). Bu göstergeler, Türkiye'nin savunma performansını artırma hedefinin uzun vadeli bir devlet politikası olarak kurumsallaştığını ortaya koymaktadır.

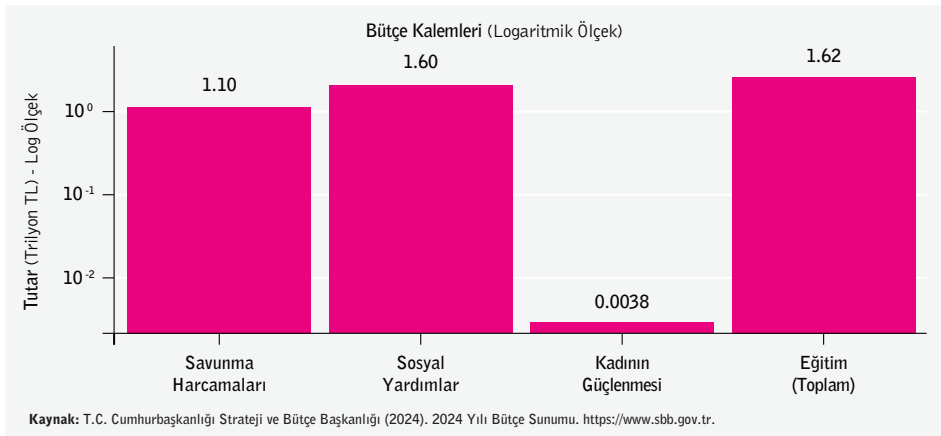
Son yirmi yılda Türkiye'de kayda değer bir büyüme gösteren bir diğer alan da savunma ve bakım sanayisi kapasitesidir: Sektörün 2002 yılındaki 1,1 milyar dolarlık ciro hacmi, 2022 yılında 4,4 milyar dolara ulaşmıştır. Yine geçmişte 248 milyon dolar seviyesindeki savunma sanayisi ihracatı, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre 2023 yılında 5,5 milyar dolara yükselmiştir. İnsansız hava araçları (İHA ve İHA'lar), kara araçları ve deniz platformları başta olmak üzere yaklaşık 230 kalem ürün ihracatına ulaşan Türk savunma sanayisinin rekabet kapasitesi artmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 13).

2024 yılında savunma harcamalarını artıran diğer ülkelere baktığımızda, ABD'nin yüzde 19, Çin'in yüzde 59, Rusya'nın yüzde 100, Almanya'nın yüzde 89 ve Hindistan'ın yüzde 42 oranında artışa gittiği, Ukrayna'nın savunma harcamalarındaki artışın ise yüzde 10.251 gibi olağanüstü bir seviye ulaşmış olduğu da görülmektedir (SIPRI, 2025). Yine aynı dönemde İsrail'in harcamalarının yüzde 135 ve Polonya'nın ise yüzde 159 arttığı dikkat çekmektedir. Savunma harcamaları Soğuk Savaş'tan bu yana ilk kez bu büyüklükte artmış bulunmaktadır. Dünya genelinde askeri harcamalar 2024 yılında 2,7 trilyon dolar gibi rekor bir seviyeye ulaşmıştır (DW, 2025). Batı Asya'daki çatışma süreçleri ve Ukrayna-Rusya savaşı son bulmadıkça bu yöndeki eğilimin süreceği açıktır. Ülkelerin savunma harcamalarındaki artışın bir diğer nedeni de ABD Başkanı Donald Trump'ın NATO üyesi ülkelere yönelik yaptığı ABD'nin yükünü paylaşma çağrısıdır (AA, 2025).

Küresel olarak FDP'nin ilkelerinin uygulanabilirliğinden bahsetmek bu koşullarda gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Zira feminist güvenlik yaklaşımı, yalnızca ülkelerin sınır güvenliğinin veya askeri kapasiteye dayalı savunma anlayışının ötesinde, bireylerin –özellikle de kadınların, çocukların ve kırılgan toplulukların – yaşam güvenliğini merkeze alan çok boyutlu bir güvenlik paradigmasını öne çıkarır. Bu yaklaşım, geleneksel güvenlik paradigmasının tükenişine işaret ederken, can güvenliğini yalnızca askeri önlemlerle tanımlamanın yetersiz olduğunu, güvenlik politikasının asli unsurları arasında toplumsal refah ile bakım ekonomisinin de görülmesi gerektiğini vurgular (Tickner, 2001; True, 2012). Feminist güvenlik perspektifine göre, kamu bütçesinin büyük bir bölümünün askeri kapasiteye yönlendirilmesi, sosyal politika, bakım hizmetleri ve eşitsizlikle mücadele gibi alanlarda ciddi kaynak kısıtlarına yol açmaktadır. Birincisi, militarizasyonun ekonomik ve siyasal görünürlük kazanması, sosyal refah ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının bütçede gölgelenmesi riskini artırır. İkincisi, savunma sanayisinin ekonomik büyüme içindeki payının artışı, kadınların ve dezavantajlı grupların güvenliğini doğrudan güçlendiren sosyal altyapılara kaynak aktarımını sınırlandırmaktadır. Kadınlar için güvenlik, askeri kapasitenin genişliğiyle değil; yaşam güvencesi, şiddetten korunma mekanizmalarının işlerliği, sosyal destek sistemlerinin sürdürülebilirliği ve kamusal hizmetlere erişimin güvence altına alınmasıyla tanımlanır (Hudson, 2009). Bu nedenle feminist güvenlik anlayışı, artan savunma harcamalarının ancak toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden çerçevelendiği ölçüde sürdürülebilir bir güvenlik düzenine katkı sağlayacağını savunur.

Türkiye örneğinde, 2024 yılı bütçesinde sosyal yardımlar ve sosyal nitelikli harcamalar için ayrılan kaynak 2023 fiyatlarıyla yaklaşık 313 milyar TL düzeyindedir. Elektrik ve doğalgaz sübvansiyonları, sosyal yardımlar ve asgari ücretin vergi dışı tutulması da dâhil edildiğinde toplam sosyal nitelikli harcamalar reel olarak yaklaşık 1 trilyon 8 milyar TL'ye ulaşmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024). Kadının Güçlenmesi Programı'na ayrılan bütçe ise enflasyondan arındırıldığında yaklaşık 2,4 milyar TL düzeyindedir. Bu tutar, eşitlik odaklı programların toplam bütçe içindeki payının reel olarak sınırlı kaldığını göstermektedir. Eğitim alanında da benzer bir görünüm söz konusudur. Millî Eğitim Bakanlığı bütçesi 2023 fiyatlarıyla yaklaşık 686,5 milyar TL düzeyindedir. Yükseköğretim dahil edildiğinde toplam eğitim harcaması reel olarak yaklaşık 1 trilyon 17 milyar TL'ye ulaşmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024).

Grafik 1: Feminist Güvenlik Perspektifinden Türkiye'nin 2024 Bütçesinde Harcama Dağılımı

Yukarıdaki grafik, Türkiye'nin 2024 yılı merkezi yönetim bütçesinde feminist güvenlik perspektifinden ele alınabilecek başlıca harcama kalemlerinin dağılımını göstermektedir. Savunma harcamaları, sosyal yardımlar ve eğitim bütçesi ile Kadının Güçlenmesi Programı

karşılaştırıldığında, bu alana ayrılan kaynağın genel bütçe içinde okyanusta bir damla gibi kaldığı görülmektedir. Bu bütçe dağılımı, Türkiye'nin güvenlik anlayışının yeniden düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Askeri kapasiteye dayalı geleneksel güvenlik yaklaşımının aksine, feminist güvenlik perspektifi güvenliği sosyal refah, bakım emeği, eğitime erişim ve eşitlikçi politika tasarımıyla ilişkilendirir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip bütçeleme yalnızca kadınların güçlenmesini değil, toplumun bütüncül güvenliğini hedefleyen kapsayıcı bir yönetim biçimi sunar. Son olarak, Türkiye'nin savunma alanına ilişkin değerlendirmeyi, Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki (TSK) kadın personel oranıyla tamamlayabiliriz. 2025 verilerine göre TSK personelinin yaklaşık yüzde 15'i kadınlardan oluşmaktadır (Koç, 2025). Ancak bu niceliksel varlığa rağmen, tıpkı Dışişleri Bakanlığı'nda olduğu gibi, kadınların üst rütbelere yükselme süreçlerinde yapısal ve cinsiyet temelli engellerle karşılaştıkları bilinmektedir.

Türkiye'de dış politika uygulayıcı kurumlar incelendiğinde, uluslararası krizlere yalnızca askeri güvenlik perspektifinden yaklaşan birimlerin değil, aynı zamanda insani güvenlik odaklı politikalar geliştiren kurumların da var olduğu görülmektedir. Bu bağlamda en aktif kurum kısa adıyla TİKA olarak bilinen Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'dır. 1992 yılında kurulan TİKA, günümüzde 61 ülkedeki 63 Program Koordinasyon Ofisi ile toplam 150 ülkede faaliyet göstermektedir. TİKA'nın faaliyet alanları, acil insani yardımlar, nitelikli eğitim, sağlıklı ve kaliteli yaşam, idari ve sivil altyapılar, medya ve iletişim, mesleki eğitim, kadınların güçlendirilmesi, restorasyon, üretim, erişilebilir ve temiz enerji, tarım ve hayvancılık, temiz su ve sanitasyon, kültürel iş birliği olarak tanımlanmıştır (TİKA, 2025). Bu faaliyetlerin tamamı SKA gündemiyle doğrudan ilişkilidir. Kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasında iş birliği mekanizması görevini yürüten TİKA, bütün bu aktörleri ortak paydada buluşturarak Türkiye'nin kalkınma yardımlarını kayıt altına almaktadır (TİKA, 2025). TİKA misyonunu şöyle tanımlamaktadır: "Türkiye'nin uluslararası kalkınma iş birliği faaliyetleri çerçevesinde, ülkelerin ekonomik, sosyal ve insani kalkınma süreçlerini destekleyecek, ortak tarihi ve kültürel mirasımızı geleceğe taşıyacak sürdürülebilir proje ve faaliyetler gerçekleştirmek" (TİKA, 2025). TİKA, değerlerini insan odaklılık, ülkenin ihtiyaç ve önceliklerine uygunluk, kaliteli ürün ve hizmet sunumu, tarafsızlık, katılımcılık, güvenilirlik, sonuç odaklılık, etkililik, verimlilik, yerindelik, dış politika ile uyumluluk olarak belirlemiştir ve bu açıdan FDP ile uyumludur. Sadece misyon ve faaliyetleri izlendiğinde, TİKA'nın FDP'nin Türkiye'de uygulanabilirliği açısından oldukça stratejik bir yerde durduğu söylenebilir.

Kalkınmanın ekonomik boyutla sınırlandırılmayacağını, bunun ötesinde sosyal ve kültürel değerlerin korunması, yaşatılması ve zenginleştirilmesiyle mümkün olacağını belirten TİKA, bu çerçevede kadınlar, engelliler, yetimler, savaş mağdurları ve dar gelirli başta olmak üzere dezavantajlı kesimler için sürdürülebilir ve çok yönlü kalkınma projeleri üretmektedir. TİKA, 2025 yılında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ile birlikte Somali'de annelere yemek yardımı, Afganistan'a doktor desteği; Pakistan, Bosna Hersek, Romanya ve Azerbaycan'da sel mağdurlarına; Myanmar'da depremzedelere yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca TİKA Gazze'ye gıda yardımında bulunmuş, iklim krizinden en çok etkilenen ülkelerden biri olan Peru'yu desteklemiştir (TİKA, 2025). TİKA'nın eğitim alanında da faaliyetleri olmuştur: Karadağ Üniversitesi ve Pakistan Karaçi Üniversitesi'ne bilgisayar laboratuvarı, Afganistan'da bir üniversiteye ziraat laboratuvarı ile okulların modernizasyonu, Moğolistan'da okul öncesi eğitime destek, Hırvatistan'da eğitime destek gibi önemli faaliyetlerde bulunmuştur (TİKA, 2025). Özellikle güneş enerjisi sistemleri konusunda dünyanın çeşitli bölgelerinde destekler vermektedir. Ayrıca "Kültürel Faaliyetler" başlığı altında, "Küresel Kalkınma Kampı" gibi programlarla gençlere kalkınma çalışmaları, kültürel mirasın korunması, kültürel diplomasi, proje yönetimi ve kriz yönetimi gibi konularda eğitimler verilmektedir. TİKA'nın kadınların güçlendirilmesi başlığındaki neredeyse tüm faaliyetleri kadınlara mesleki eğitim verilmesi, kadın kooperatiflerinin desteklenmesi ve nihayet kadınların istihdama katılım oranlarının artırılmasına

yöneliktir (TİKA, 2025). Ancak bu istihdam olanaklarının büyük kısmını mutfak işleri ya da el emeği üretim gibi “dışıl” tanımlanan sektörler oluşturmaktadır.

Türkiye’de FDP anlayışının uygulanabilirliğini değerlendirirken göz önünde bulundurulabilecek son kurum, 2009 yılında kurulan Yunus Emre Enstitüsü (YEE)’dür. Bugün 66 ülkede 90 temsilciliğe ulaşan Enstitü, Türkiye’nin kültürel diplomasi aracılığıyla uluslararası görünürlüğüne artırmayı ve kültürel etkileşim yoluyla “yumuşak güç” kapasitesini genişletmeyi hedeflemektedir. Kurumsal belgelerinde “kültürün farklı toplumlar arasında güven tesis edilmesinde ve diyalogun artırılmasında önemli bir yere sahip olduğu” belirtilmekte (YEE, 2025), vizyon olarak da “dünyanın her yerinde Türkiye ile bağ kuran ve Türkiye’ye dost insan sayısını artırma” ifadesine yer verilmektedir. Klasik dış politika araçlarından farklı olarak kültürel üretim, temsil ve karşılıklı etkileşim alanlarında faaliyet gösteren YEE, bu bakımdan FDP’nin öne çıkardığı karşılıklılık, ilişkiyel etik ve kültürel diyalog ilkeleriyle belirli ölçüde örtüşmektedir (Aggestam ve Bergman Rosamond, 2016; Kronsell, 2012). Bununla birlikte, Enstitü’nün faaliyetleri çoğunlukla kültürel hegemonyayı yeniden üretmeye dönük tekyönlü bir temsil mantığı içinde kaldığı için, FDP’nin feminist etik çerçevesinde benimsediği eşitlikçi, kapsayıcı ve karşılıklı tanınmaya dayalı diplomasi anlayışını tam olarak yansıtamamaktadır. Dolayısıyla YEE, Türkiye’nin dış politika söyleminde barış, diyalog ve kültürel yakınlaşma gibi hedefleri güçlendirmekle birlikte, bu alanlarda feminist etik ilkelerin kurumsal olarak yerleşmesi açısından hâlen potansiyel fakat sınırlı bir aktör konumundadır. Ancak kurumların sınırlılıklarını anlamak, Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma alanındaki performansı incelenmeden tamamlanmış sayılmaz. Bu nedenle takip eden bölümde Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına karşı geliştirdiği kadın-erkek fırsat eşitliği anlayışının kurumsal yapıdaki yansımalarının, bütünsel olarak Türkiye’nin SKA performansına nasıl etki ettiği tartışılacaktır.

Türkiye’nin Bağlamsal Kalkınma Anlayışı Sürdürülebilir Mi?

Sürdürülebilir Kalkınma Raporları, SKA Dönüşüm Merkezi (SDG Transformation Center) liderliğinde, bağımsız araştırmacılar ve uzmanlar tarafından hazırlanmaktadır. Raporlar, sürdürülebilir kalkınma alanında küresel ölçekte politika izleme ve değerlendirme işlevi görmektedir. SKA Dönüşüm Merkezi, BM Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı’na (UN Sustainable Development Solutions Network – SDSN) bağlı bir girişim olarak akademik bilgi ile politika uygulamaları arasında köprü kurmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda yayımlanan SKA Endeksi ve Gösterge Tabloları, Birleşmiş Milletler’e üye 193 ülkenin SKA bağlamında her yıl ne ölçüde ilerleme kaydettiğini göstermektedir. 2025 yılına ait SKA Endeksi, 102 küresel göstergeye ek olarak OECD ülkelerine özgü 24 ek göstergıyla birlikte toplam 126 göstergeden oluşmaktadır (Sustainable Development Report, 2025). Bu göstergeler, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarda ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarını karşılaştırmalı olarak değerlendirmekte; politika yapıcılar için hem izleme hem de öğrenme aracı işlevi görmektedir.

Tablo 2: Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi Genel Performansı

Ülke Skoru	70,6
Ülke Sırası	73/167
Bölgesel Ortalama	78,1
Eksik Veri Oranı	3

Kaynak: Sustainable Development Report 2025, Financing Sustainable Development to 2030 and Mid-Century Includes the SDG Index and Dashboards, <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2025/sustainable-development-report-2025.pdf>.

2025 Sürdürülebilir Kalkınma Raporu'na göre Türkiye'nin puanı 2015'e kıyasla 3,7 puan artmıştır (SDSN, 2025). Öte yandan, BM'nin hazırladığı "Çok Taraflılığa Destek Endeksi"nde (UN-MI) ise Türkiye, 193 ülke içinde 179'uncu sırada yer almış ve 48,9 puan alabilmiştir (SDSN, 2025; UN-MI, 2024). Yine 2025 raporuna göre, "2023 Türkiye'nin İstatistiksel Performans Endeksi" verisi 86,7 olarak açıklanmıştır. Böylece 2016 yılında açıklanan 80,6 puandan bu yana Türkiye açısından önemli bir iyileşme kaydedilmiştir. Bu puanın, Batı Asya ve Kuzey Afrika (6,0) ile Doğu Avrupa ve Orta Asya (77,2) ortalamalarının üzerinde, ancak OECD üyeleri (91,8) ortalamasının altında olduğunun belirtilmesi gerekir. Ancak, Türkiye'nin performansını değerlendirirken, dünyada hiçbir ülkenin 2030 yılına kadar ulaşılması beklenen hedeflere ulaşamayacağını da altı çizilmelidir. 2030 yılına kadar dünyada sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin sadece yüzde 20'sine ulaşılması beklenmektedir (SDG Transformation Center, 2025).

Tablo 3: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergesi Tablosuna Göre Türkiye'nin Performansı (2025)

Amaç	Durum	Eğilim
1. Yoksulluğa Son	Zorluklar devam ediyor	İlerleme sürüyor
2. Açlığa Son	Zorluklar devam ediyor	Durgun
3. Sağlıklı Bireyler	Önemli zorluklar devam ediyor	İlerleme sürüyor
4. Nitelikli Eğitim	Zorluklar devam ediyor	İlerleme sürüyor
5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Önemli zorluklar devam ediyor	Durgun
6. Temiz Su ve Sanitasyon	Zorluklar devam ediyor	İlerleme sürüyor
7. Uygun Fiyatlı ve Temiz Enerji	Başarıya yakın	İlerleme sürüyor
8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	Önemli zorluklar devam ediyor	İlerleme sürüyor
9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	Zorluklar devam ediyor	İlerleme sürüyor
10. Eşitsizliklerin Azaltılması	Önemli zorluklar devam ediyor	Durgun
11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	Zorluklar devam ediyor	İlerleme sürüyor
12. Sorumlu Üretim ve Tüketim	Önemli zorluklar devam ediyor	İlerleme sürüyor
13. İklim Eylemi	Önemli zorluklar devam ediyor	Durgun
14. Suda Yaşam	Önemli zorluklar devam ediyor	Durgun
15. Karasal Yaşam	Önemli zorluklar devam ediyor	Durgun
16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	Önemli zorluklar devam ediyor	Durgun
17. Amaçlar için Ortaklıklar	Zorluklar devam ediyor	İlerleme sürüyor

Kaynak: Sustainable Development Report 2025, Financing Sustainable Development to 2030 and Mid-Century Includes the SDG Index and Dashboards, <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2025/sustainable-development-report-2025.pdf>.

Tablo 3'te de görüldüğü üzere Türkiye 17 SKA'nın hiçbirinde başarı sağlayamamıştır. Ayrıca Türkiye, 39 göstergede ilerleme, 20 göstergede ise gerileme göstermiştir. Raporda Türkiye, ilerleme kaydettiği konulardan biri olan "Yoksulluğa Son" (SKA-1) amacıyla yüzde 0,7 ile olumlu eğilim içinde olarak tanımlanmıştır. Diğer Avrupa ülkelerine baktığımızda Almanya'da

bu oran yüzde 0,4, Fransa’da yüzde 0,3, İngiltere’de ise yüzde 0,1’dir (Sachs, Lafortune, Fuller ve Iablonovski, 2025: 419). Son 25 yıl içinde –her ne kadar eğilim son yıllarda düşüğe geçse de– dünya genelinde çalışan yoksulluğu önemli ölçüde azalmıştır. 2024 yılında dünya genelinde istihdam edilen nüfusun yüzde 6,9’u –yani 240 milyondan fazla çalışan– 2017 satın alma gücü paritesine (PPP) göre günde 2,15 doların altında bir gelire yaşamaktadır. Bu oran, 2015 yılında yüzde 8,4 seviyesindeydi (UN, 2025:8).

FDP ve feminist etik açısından değerlendirildiğinde bu veriler, ekonomik büyüme ya da yoksullukla mücadele politikalarının bakım emeğini, toplumsal yeniden üretimi ve gelir adaletini yeterince içselleştiremediğini göstermektedir. Feminist etik, yalnızca yoksulluğun istatistiksel olarak azaltılmasını değil, bakım ilişkilerinin adil dağılımını ve kırılgan grupların güçlenmesini birer güvenlik ve refah göstergesi olarak ele alır (Aggestam ve Bergman Rosamond, 2016; Hutchings, 2000). Dolayısıyla Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma performansının FDP ilkeleriyle uyumlu hale gelebilmesi için, ekonomik göstergelerin ötesinde bakım ekonomisi, sosyal adalet ve eşitlik temelli refah politikalarına yönelmesi gerekmektedir.

2025 rapor verilerine göre; Türkiye’nin olumlu eğilim gösterdiği bir diğer amaç da “Açlığa Son”dur (SKA-2). Buradaki önemli göstergelerden biri olan yetersiz beslenme yaygınlığında Türkiye yüzde 2,5 ile Almanya, Fransa ve Yunanistan’la eşit orana sahiptir. Ancak, obezite konusunda Türkiye yüzde 33,3’le dünyada olumsuz eğilim gösteren ülkelerden Meksika (yüzde 36), Mısır (yüzde 44,3) ve ABD (yüzde 42) ile aynı grupta yer almaktadır. Öte yandan son Sürdürülebilir Kalkınma Raporu’nda “Asgari beslenme çeşitliliği” başlığında 2019–2023 yıllarını kapsayan verilere göre 15–49 yaş arası kadınların yalnızca üçte ikisi (yüzde 65) asgari beslenme çeşitliliğine ulaşabilmektedir. Sahra Altı Afrika (yüzde 44) ile Orta ve Güney Asya (yüzde 48) en düşük oranlara sahip bölgeler olurken, Doğu ve Güneydoğu Asya (yüzde 84) ile Avrupa ve Kuzey Amerika (yüzde 79) en yüksek oranlara ulaşmıştır. Küresel düzeyde, 6-23 ay arası çocuklar için beslenme çeşitliliği ise kritik düzeyde düşük kalmaya devam etmektedir. Bu yaş grubundaki çocukların yalnızca yüzde 34’ü 2016–2022 döneminde asgari beslenme çeşitliliği standardını karşılamıştır; bu oran 2009–2015 döneminde yüzde 28 idi. Özellikle Sahra Altı Afrika (yüzde 23) ile Orta ve Güney Asya (yüzde 27) bölgelerinde durum daha ciddidir (UN, 2025: 11). Türkiye ile ilgili bu konuda net bir veriye ulaşmak mümkün değildir. Bu da FDP’nin talep ettiği veri şeffaflığı konusunda Türkiye’nin hâlâ ciddi sınırlılıkları olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine 2025 yılında yayınlanan Sürdürülebilir Kalkınma Raporu 2025 verilerine göre; “Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam” (SKA-3) amacı altındaki en önemli göstergelerden biri, toplumsal cinsiyet eşitliği meselesiyle de ilişkili olan “Anne Ölüm Oranı”dır. Bu oran Almanya’da yüz bin doğumda 3,6 ve Danimarka’da 3,7 iken, Türkiye’de yüz bin doğumda 14,6’dır. Türkiye’yi 16,3’le Çin, 17 ile Mısır ve 17,9’la Azerbaycan oranlarıyla takip etmektedir. Bir diğer önemli gösterge olan “5 yaşın altındaki çocuk ölüm oranı”nda ise Türkiye binde 4,9 ile iyileşmenin görüldüğü konulardan biridir (Sachs, Lafortune, Fuller ve Iablonovski, 2025). Almanya’da bu oran binde 3,7’dir.

Türkiye’nin 2024 yılı bütçesi 2023 fiyatlarıyla değerlendirildiğinde, sağlığa ayrılan kaynağın yaklaşık 491 milyar TL düzeyine ulaştığı görülmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024). Aynı bütçe kalemi için 2023 yılında 306,9 milyar TL düzeyinde kaynak ayrılmıştır. Bu çerçevede sağlık harcamalarında reel artış yaklaşık yüzde 60 civarında gerçekleşmiştir. Bu bulgu, sağlık alanında kaynak tahsisinin önceki yıla kıyasla genişlediğini göstermektedir. Bununla birlikte, reel artış oranının bütçedeki nominal büyüklükten daha sınırlı bir düzeye karşılık geldiği de dikkate alınmalıdır.

Nitekim artışa rağmen, Türkiye’deki sağlık harcamalarının GSYH’ye oranı OECD ülkelerinin

oldukça gerisinde seyretmektedir. Örneğin, Almanya’da 2024 yılında toplam sağlık harcamalarının GSYH’ye oranı yüzde 11,5 düzeyinde gerçekleşmiş ve toplam tutar yaklaşık 435 milyar avro olarak kaydedilmiştir (U.S. Department of Commerce, 2024). Birleşik Krallık’ta aynı dönemde sağlık harcamaları yüzde 6,5 nominal artış göstermiş, toplam harcama yaklaşık 317 milyar sterline ulaşmış ve GSYH’ye oranı yüzde 11,1 olmuştur (Office for National Statistics, 2024). Hollanda örneğinde ise sağlık harcamaları 2024 yılında yüzde 8,1 artışla 113,5 milyar avro seviyesine ulaşmış, GSYH’ye oranı yüzde 10,0 civarında seyretmiştir (Statistics Netherlands, 2025). Türkiye’de ise bu oran 2024 verilerine göre; 2024 yılında toplam sağlık harcamalarının gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYH) oranı %5,3 olarak gerçekleşmiştir” (2023’te bu oran %4,6 idi) (TÜİK, 2025).

Bu karşılaştırmaya FDP ve feminist etik perspektifinden bakıldığında, kaynakların nasıl ve kimler için kullanıldığı önem taşımaktadır. Zira feminist etik, toplumsal refahı yalnızca bütçe genişlemesi üzerinden değil, bakım emeği, toplumsal yeniden üretim ve sağlık hizmetlerine eşit erişim gibi insani güvenlik boyutları üzerinden de değerlendirmektedir (Robinson, 1999, 2019; Hutchings, 2000). Türkiye’nin sağlık harcamalarındaki artış, bu çerçevede ele alındığında, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri azaltacak biçimde yönlendirilmediği sürece sürdürülebilir bir kapsayıcılığa dönüşemeyecektir.

“Sağlıklı ve Nitelikli Eğitim” (SKA-4) altındaki “Okullaşma Oranı” ve “4-6 Yaş Arası Okul Öncesi Eğitime Katılım Oranı” hedeflerinin ikisinde Türkiye iyileşme eğilimindedir (Sachs, Lafortune, Fuller ve Iablonovski, 2025: 419). En yüksek puanın 600 olduğu Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı’nda (PISA: Programme for International Student Assessment) Türkiye 461,7, Fransa 478,3, Almanya 482,3, İsveç 487,4, ABD 489,4, İngiltere 494,4 puan elde etmiştir. Eğitimde toplumsal cinsiyete dayalı farklılıklar ise dünya çapında hâlâ yaygın bir sorundur. 2024 yılında, verisi bulunan ülkelerin 10’da 4’ü ilkökulu tamamlama oranında cinsiyet eşitliğine ulaşamamıştır. Bu oran ortaokulun ilk kademesinde yarıdan fazlaya, ortaokulun ikinci kademesinde ise her 6 ülkeden 5’ine yükselmektedir. Yükseköğretimde ise, yakın dönem verisi olan ülkelerin yalnızca 20’de 1’i brüt okullaşmada toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamıştır (UN, 2025).

FDP ile doğrudan ilgili olan “Cinsiyet Eşitliği”nde (SKA-5) Türkiye’nin performansına baktığımızda, göstergelerden biri olan “Ulusal Parlamentolardaki Kadın Oranı”nda Türkiye’nin yüzde 19,9 oranıyla, Almanya (yüzde 35,7), Fransa (yüzde 36,2), Hollanda (yüzde 39,3), İngiltere (yüzde 40,5), İspanya yüzde (44,3), İsveç (yüzde 45) hatta komşu ülke Yunanistan’ın (yüzde 23,3) bile gerisinde kaldığı görülmektedir (Sachs, Lafortune, Fuller ve Iablonovski, 2025). 1 Ocak 2025 itibarıyla, dünyada ulusal parlamentolardaki sandalyelerin ortalama yüzde 27,2’sinde kadınlar bulunmaktadır; bu oran 2015’e kıyasla 4,9 puanlık bir artışa karşılık gelirken 2024’e göre yalnızca 0,3 puanlık bir artış göstermiştir (UN, 2025: 19).

Bir diğer gösterge olan “Kadın-Erkek İşgücüne Katılım Oranı”nda Türkiye yüzde 50,9’da kalırken, bu oran Almanya’da yüzde 83,9, Fransa’da yüzde 86,8, Danimarka’da yüzde 88,2, İsveç’te yüzde 90,4’tür (Sachs, Lafortune, Fuller ve Iablonovski, 2025). Bu fark, kalkınma politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini yatay bir politika alanı olarak ele alma konusundaki Türkiye’nin sınırlılıklarını açığa çıkarmaktadır. FDP perspektifinden bakıldığında, bu göstergeler yalnızca kadınların eğitim ve işgücü alanındaki temsiline değil, aynı zamanda kamusal karar alma süreçlerine katılım, bakım ekonomisinin kurumsallaşması ve politik eşitliğin normatif bir değer olarak içselleştirilmesi gibi alanlara da ışık tutmaktadır. FDP perspektifinin uygulanabilirliğini anlamak açısından toplumsal cinsiyet eşitliği göstergelerinin nicel eğilimleri yol göstericidir. “Türkiye’nin 2025 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Performans Göstergeleri” tablosu, bu bağlamda ülkenin mevcut ilerleme düzeyini somut veriler üzerinden değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Tablo 3: Türkiye'nin 2025 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Performans Göstergeleri

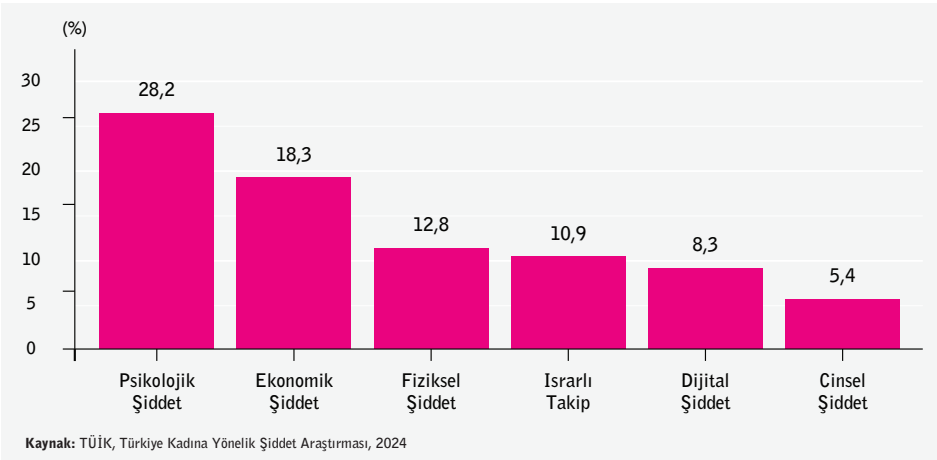
Gösterge	Eğilim	Değer	Yıl
Çağdaş aile planlaması yöntemi kullanımı	Önemli sorunlar var	62,2	2024
Kadın-erkek ortalama eğitim süresi oranı	Önemli sorunlar var	84,4	2022
Kadın-erkek işgücüne katılım oranı	Önemli sorunlar var	50,9	2024
Ulusal parlamentoda kadın temsili	Önemli sorunlar var	19,9	2025
Cinsiyet ücret farkı	Veri eksik	10,0	2018

Kaynak: Sachs, Lafortune, Fuller ve Iablonovski, 2025.

Tablo 3'te de görülebileceği üzere Türkiye, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" başlığı altındaki göstergelerden hiçbirinde ilerleme kaydedememiş, sorunları aşamamıştır. Bu konudaki göstergelerin tamamının kadının kamusal alandaki görünürlüğüne eşitlemeye çalışan liberal haklarla ilişkili olduğunun altının çizilmelidir. Bunun ötesinde toplumsal cinsiyet eşitliğini yapısal olarak engelleyen unsurlara da değinmek gerekir. Çoğu ülke bu konuda liberal kadın hakları perspektifiyle kendini sınırlandırmaktadır.

2025 Sürdürülebilir Kalkınma Raporu, 2019 ile 2024 yılları arasında, cinsiyetçi yasaların kaldırılması ve toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevelerinin oluşturulması amacıyla dünyada 99 olumlu yasal reformun hayata geçirildiğini kaydetmiştir. Büyük çoğunluğu istihdam ve ekonomik haklar alanına odaklanan bu reformlar kapsamında çalışma kısıtlamalarının kaldırılması, eşit ücret güvencesinin sağlanması, annelik izninin tanınması ve aile içi şiddete karşı yasal korumaların güçlendirilmesi gibi düzenlemeler yapılmıştır (UN, 2025: 18). Türkiye de benzer bir yönelim içindedir. SDG-5'in altındaki önemli amaçlardan biri olan "Ücretsiz Bakım ve Ev İçi İş" konusunda güncel TÜİK verilerine ulaşamamaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Derneği'nin 2024 verilerine göre Türkiye'de kadınlar ücretsiz bakım ve ev içi emeğe günde ortalama 4,7 saat, erkekler ise yalnızca 1,7 saat ayırmaktadır (SKD Türkiye, 2024).

Bunun da ötesinde Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2014-2024 arası dönemde gerçekleştirilmemiştir. Nihayet 2024 yılında yayınlanan araştırma sonuçları, kadına yönelik şiddetin Türkiye'de hâlâ önemli sorunlardan biri olmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Grafik 2: Şiddet türüne göre yaşamının herhangi bir döneminde şiddete maruz kalmış kadınların oranı, 2024

Araştırma verilerine göre, yaşamının herhangi bir döneminde fiziksel şiddete en fazla maruz kalanlar, yüzde 14,7 ile 35-44 yaş grubundaki kadınlardır. Ayrıca yaşamının herhangi bir döneminde psikolojik şiddete maruziyet en çok yüzde 62,1 ile boşanmış kadınlarda görülmektedir. “Yabancı biri”, kadınlara dijital şiddet uygulayanlar arasında yüzde 62,3 ve ısrarlı takip uygulayanlar arasında yüzde 39,6 ile ilk sırada yer almaktadır. Ekonomik şiddete uğrayan kadınlar arasında bir okul bitirmeyen kadınlar yüzde 31,8 ile ilk sırada yer alırken, son 12 ayda fiziksel şiddete maruz kalmış kadınların oranı ise yüzde 2,6 olmuştur.

Bu çerçevede kadınların kamusal alanda temsiline odaklanan liberal perspektiften bakıldığında, bu yaklaşımın yapısal eşitsizlikleri, bakım emeğinin cinsiyetlendirilmiş doğasını ve erkek egemen kurumların yeniden üretimini göz ardı ettiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, dünyadaki eğilime paralel olarak Türkiye’nin mevcut yönelimi, FDP’nin talep ettiği dönüştürücü adalet, bakım etiği ve güvenliğin yeniden tanımlanması ilkeleriyle uyumlu değildir. Aksine, toplumsal cinsiyet eşitliğini teknik ve neoliberal bir “veri göstergesi” meselesine indirgemektedir.

Türkiye’de benzer liberal yaklaşım istihdam verilerine odaklanan “İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme” (SKA-8) başlığında da görülmektedir. Bu başlıkta istikrarlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ile tam, üretken istihdamı ve herkes için insana yakışır işler hedeflenmiştir. Bu amaçta, nüfusa oranla bakıldığında, Türkiye yüzde 55,2 oranıyla İspanya yüzde 66,1, Fransa yüzde 69, Finlandiya 72,6, Avusturya 74,1, İngiltere 75,1, Danimarka 77,2, Almanya 77,4 gibi ülkelerin gerisinde kalmıştır (Sachs, Lafortune, Fuller ve Iablonovski, 2025). Bu verilere Türkiye özelinde cinsiyet dağılımı üzerinden baktığımızda, “Hane Halkı İşgücü Araştırması” sonuçlarına göre 2023 yılında 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun istihdam oranının yüzde 48,3 olduğu görülür. Bu oran kadınlarda yüzde 31,3, erkeklerde ise yüzde 65,7’dir (TÜİK, 2024). 2002’de yüzde 25,3 olan kadın istihdam oranı 2023 Kasım ayı itibarıyla yüzde 31,3’e, 2002 yılında yüzde 27,9 olan kadınların işgücüne katılım oranı ise 2023 Kasım ayı itibarıyla yüzde 35,5’e yükselmiştir. Ayrıca 2024 İstihdam Programı’nda kadınların istihdamının destekleneceği özellikle belirtilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 11). Bu hedef çerçevesinde cinsiyet eşitliği konusunda yapısal dönüşümlere değil, sayısal artışlara odaklanıldığı açıkça görülmektedir. Türkiye’nin kalkınma ve istihdam politikaları sayılarla ölçülebilir çıktılara indirgenmiş, teknokratik bir eşitlik anlayışı üzerine kuruludur.

Türkiye’nin “İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme” hedefinde görülen yaklaşım, bakım emeği, ücret adaletsizliği, güvencesizlik ve işyerinde cinsiyet temelli ayrımcılık gibi yapısal eşitsizlikleri görünmez kılarak, FDP’nin temel etik ilkesi olan “ilişkisel adalet” (relational justice) anlayışını ihmal etmektedir (Hutchings, 2000; Robinson, 2011, 2019). Dolayısıyla, kadınların istihdam oranındaki artış, niteliksel bir güçlenme veya toplumsal dönüşüm sağlamadığı sürece feminist etik açısından yüzeysel kalmakta, FDP’nin öngördüğü bakım emeğini tanıyan, yeniden dağıtan ve erkek egemen üretim ilişkilerini sorgulayan bir politika anlayışından uzaklaşmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin yaklaşımı, “kadınların ekonomiye katılımı”nı hedefleyen neoliberal eşitlik söylemiyle uyumlu olsa da FDP’nin etik temelleriyle –özellikle bakımın siyaseti, kapsayıcı adalet ve eşit ilişkilerde dayanışma ilkeleriyle– çelişmektedir.

Bir diğer sürdürülebilir kalkınma amacı olan “Erişilebilir ve Temiz Enerji” (SKA-7), herkes için karşılanabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimi sağlamayı amaçlamaktadır. Türkiye, bu hedef doğrultusunda yenilenebilir enerji tüketim oranı bakımından dikkat çekici bir konuma sahiptir. 2024 verilerine göre toplam elektrik tüketiminde yenilenebilir enerji payı yüzde 42,4 olup, Türkiye bu oranla Almanya, İngiltere ve Fransa gibi Avrupa’nın ekonomik açıdan güçlü ülkelerinin önünde yer almaktadır (Cinkaya, 2024). T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın açıklamasına göre Türkiye, yenilenebilir enerji üretiminde dünyada 11’inci, Avrupa’da ise 5’inci sıradadır. Bununla birlikte Finlandiya (yüzde 50,2) ve İsveç (yüzde 57,9)

gibi İskandinav ülkeleri yenilenebilir enerji yatırımlarında Türkiye’den çok daha ileridedir. 2024 yılı bütçesinde Enerji Arz Güvenliği, Verimliliği ve Enerji Piyasası Programı için 535,4 milyar lira, Tabii Kaynaklar Programı için ise 7,4 milyar lira, toplamda 542,8 milyar lira kaynak ayrılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 10). 2023 yılı Kasım ayı itibarıyla üretilen elektriğin yüzde 41,8’i yenilenebilir enerji kaynaklarından, yüzde 36,1’i kömürden, yüzde 21,9’u doğal gazdan elde edilmiştir; böylece yerli ve yenilenebilir kaynakların toplam payı yüzde 56,2 olmuştur. FDP perspektifinden bakıldığında bu tablo, enerji üretiminde görülen niceliksel ilerlemelerin ardında yatan toplumsal cinsiyet boyutlarının yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir. Özellikle mühendislik ve yatırım alanlarında hâlâ erkek egemen kurumsal yapılara dayanan enerji sektörlerinde kadınlar çoğunlukla karar alma mekanizmalarının dışında kalmaktadır (Rai ve True, 2015). Bu durum, enerji politikalarının yalnızca teknik bir dönüşüm değil, aynı zamanda etik ve toplumsal adalet temelli bir dönüşüm gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

FDP açısından enerjiye erişim, yalnızca çevresel sürdürülebilirlik değil, aynı zamanda bakım emeği, ilişkisel adalet ve insan güvenliği meselesidir (Cohn, 2019; Kronsell, 2017). Kadınlar, özellikle enerji yoksulluğunun yüksek olduğu bölgelerde yemek pişirme, su temini, ısınma gibi gündelik bakım işlerinde enerjiye doğrudan bağımlıdır. Dolayısıyla enerji geçişinin kadınların yaşam koşullarını dönüştürmesi, sadece üretim miktarına değil, bu üretimin toplumsal etkilerine ve eşit temsil ilkelerine bağlıdır. Bu bağlamda Türkiye’nin enerji politikası, karbon azaltımı ve yenilenebilir üretim kapasitesi açısından kayda değer olsa da FDP’nin talep ettiği ilişkisel adalet ve kapsayıcı yönetim ilkelerini henüz kurumsallaştıramamıştır. Enerji alanında kadınların karar alma süreçlerine katılımının artırılması, topluluk temelli yenilenebilir enerji girişimlerinin desteklenmesi ve bakım emeğinin enerji planlamasına dahil edilmesi, FDP’nin önerdiği etik dönüşümün somut adımları olacaktır.

17 amaçtan bir diğeri olan “Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı” (SKA-9) hedefinde dayanıklı altyapılar tesis etmek, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi desteklemek ve yenilikçiliği güçlendirmek için “araştırma ve geliştirme harcamaları” göstergesinin GSYH içindeki oranı takip edildiğinde, bu oranın Türkiye’de 1,3, Polonya’da 1,5, Fransa’da 2,2, Hollanda’da 2,3, İngiltere’de 2,9 ve İsveç’te 3,4 olduğu görülmektedir. “Sorumlu Üretim ve Tüketim” (SKA-12) başlığındaki önemli göstergelerden biri olan “Üretim Kaynaklı Hava Kirliliği” başlığında yüzde 9,9 oranıyla Türkiye, Belçika (yüzde 11,4), Bulgaristan (yüzde 20,5) ve Hollanda (yüzde 11,3) gibi ülkelerden daha iyi durumda; ancak İspanya (yüzde 3,8), İngiltere (yüzde 4,4), Finlandiya (yüzde 7,0), Almanya yüzde (7,8) gibi ülkelerin gerisindedir. Bir başka önemli amaç olan “İklim Eylemi”nde (SKA-13), iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçme, yani fosil yakıtlardan ve çimento üretiminden kaynaklanan CO2 emisyonlarının azaltma konusunda Türkiye yüzde 5,0, Finlandiya yüzde 5,1, Yunanistan yüzde 5,3, Hollanda yüzde 6,7, Almanya yüzde 7,2 oranlarına sahiptir. Bu başlık altında en kötü performanslar yüzde 8,0 ile Japonya, yüzde 8,3 ile Çin ve yüzde 14,5 ile ABD gibi sanayileşmiş ülkelere aittir. “Sudaki Yaşam” (SKA-14) başlığında sürdürülebilir kalkınma için okyanusların, denizlerin ve deniz kaynaklarının korunması hedeflenir. Biyoçeşitlilik açısından önemli deniz alanlarında korunan ortalama alan oranlarında Türkiye yüzde 3,8 ile oldukça geride kalmaktadır. Bu oran İsveç’te yüzde 60,6, Fransa’da yüzde 80,9, Hollanda’da yüzde 94,0, Almanya’da yüzde 80,8 ve Yunanistan’da yüzde 88,2’dir.

Bir diğer gösterge olan “Okyanus Sağlığı Endeksi: Temiz Sular Puanı”nda 0 ile 100 arasında Türkiye’nin puanı 58,9’dur. Bu göstergede Hollanda 44,3, Fransa 50,7, Almanya 53,5, Yunanistan 60,4, İsveç 60,6 olarak puanlandırılmıştır. (OHI, 2024). SKA-14 ile ilgili bir başka hedef olan “Temiz Su ve Sanitasyon” (SKA-6) altındaki önemli göstergelerden biri de “mevcut

tatlı su kaynaklarının bir oranı olarak tatlı su çekimi''dir. Türkiye'nin geleceği açısından en riskli konulardan biri bu görülmektedir. Zira, bu göstergede Avrupa ülkelerinde oran İsveç'te yüzde 3,6, Finlandiya'da yüzde 7,1, Avusturya'da yüzde 8,7, Yunanistan'da yüzde 20,3, Fransa'da yüzde 21,4 ve Almanya'da yüzde 35,4 iken Türkiye'de yüzde 44,1'dir. Bu bağlamda önemli hedeflerden biri de "Karasal Yaşam"dır (SKA-15). Karasal ekosistemleri korumak, iyileştirmek ve sürdürülebilir kullanımını desteklemek, sürdürülebilir orman yönetimini sağlamak, çölleşme ile mücadele etmek, arazi bozunumunu durdurmak ve tersine çevirmek, biyolojik çeşitlilik kaybını engellemek gibi hedeflere sahip SKA-15 göstergelerinden biri olan "biyoçeşitlilik açısından önemli karasal alanlarda korunan ortalama alan" yüzdeleri karşılaştırıldığında Türkiye'nin yüzde 2,3 oranıyla İspanya (yüzde 57,6), Belçika (yüzde 75,8), Almanya (yüzde 79,2), Fransa (yüzde 81,1) ve Finlandiya'nın (yüzde 87,2) çok gerisinde kaldığı görülmektedir (Sachs, Lafortune, Fuller ve Iablonovski, 2025).

SKA, kalkınmanın yapısal unsurlarını sürdürülebilir bir çevre, sürdürülebilir sanayileşme ve ekonominin bütüncüllüğünde önermektedir. Türkiye yukarıda bahsedilen hedeflerin büyük kısmında küçük de olsa ilerlemeler kaydetmiştir. Elbette insan yaşamını olumlu etkileyecek bu gelişmeler FDP'nin önerdiği bütüncül kalkınma anlayışını da desteklemektedir. Ancak söz konusu olan "Cinsiyet Eşitliği" (SKA-5), "Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar" (SKA-16) ve "Amaçlar için Ortaklıklar" (SKA-17) olduğunda Türkiye'nin performansı Avrupa ülkelerinin oldukça gerisine düşmektedir. Bu hedeflerdeki düşük performans FDP'nin Türkiye'de uygulanabilirliği konusunda önemli engeller teşkil etmektedir.

Türkiye'nin performansının oldukça düşük olduğu ve FDP'nin uygulanması önünde engel teşkil eden bir diğer hedef de "Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar" başlığındaki SKA-16'dır. Bu hedefin ana çerçevesi, sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumlar tesis etmek, herkes için adalete erişimi sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmaktır. Ancak göstergelere bakıldığında Türkiye'de insan güvenliği açısından ciddi risklerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de cinayet oranı her yüz bin kişide 3,2 iken, Almanya'da 0,8, İsveç'te 1,1, Fransa'da 1,3 ve İngiltere'de 1,4'dür (Sachs, Lafortune, Fuller ve Iablonovski, 2025). Yine bir başka gösterge olan "Yolsuzluk Algı Endeksi"nde en kötünün "0", en iyinin "100" puan aldığı baremde Türkiye'nin puanı 34,0; Fransa'nın 67, Japonya'nın 71,0, Almanya'nın 75, İngiltere'nin 71 ve İsveç'in 80'dir. Türkiye 180 ülke arasında 107'nci sıradadır (Transparency International, 2024). Aynı hedef altında başka bir gösterge olan "Basın Özgürlüğü Endeksi"nde yine en kötünün "0", en iyinin "100" puan aldığı baremde Türkiye 29,4 puanla, Fransa (76,6), İngiltere (78,9), Almanya (83,9), İsveç (88,1) gibi Avrupa ülkelerinin çok gerisinde kalmıştır. Bir başka gösterge olan cezaevinde tutuklu sayısına baktığımızda, Türkiye her yüz bin kişide 399,9 kişiyle, Almanya (68,9), İsveç (79,8), Fransa (111,7), İngiltere (135,1) gibi ülkelere kıyasla son derece olumsuz bir tablo sergilemektedir.

Son olarak, "Amaçlar için Ortaklıklar" (SKA-17) çerçevesinde uygulama araçlarını güçlendirme ve sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığı canlandırma hedeflenmiştir. Bu başlık altındaki göstergelerden biri olan "devletin sağlık ve eğitim harcamalarının GSYH'ye oranı"nda Türkiye yüzde 5,4 oranıyla Avusturya 13,4, İngiltere 14,1, Fransa 14,4, Almanya 14,7, İsveç 16,6 gibi gelişmiş Avrupa ülkelerinin çok gerisinde olduğu gibi Yunanistan 8,7, Polonya 9,4, Bulgaristan 9,5 gibi Doğu Avrupa ülkelerini de geriden takip etmektedir (Sachs, Lafortune, Fuller ve Iablonovski, 2025).

Özetle, SKA'lar arasında hiyerarşi değil, güçlü bir ilişkisellik bulunmaktadır. Bu hedeflerin birbirine entegre yapısı, FDP'nin temelini oluşturan ilişkiyel adalet, bakım etiği ve insan güvenliği ilkeleriyle uyumludur. Ancak Türkiye'nin mevcut kalkınma performansı, bu bütüncül yaklaşımın henüz kurumsallaşmadığını göstermektedir. Türkiye'nin sergilediği performans, kalkınma

politikalarının hâlâ liberal eşitlik söylemi çerçevesinde, kadınların görünürlüğüne artırmaya dönük yüzeysel düzenlemelere dayandığını bize açıkça göstermektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin kalkınma politikaları, sürdürülebilirlik göstergelerini teknik başarı ölçütlerine indirirken, FDP'nin talep ettiği etik ve toplumsal dönüşüm eksenini ihmal etmektedir. FDP perspektifinden kalkınma, yalnızca ekonomik büyümenin ya da çevresel verimliliğin değil, bakım emeğinin tanınması, kaynakların adil paylaşımı ve kapsayıcı yönetişimin güvence altına alınması sürecidir (Cohn, 2019). Türkiye açısından bu, dış politikanın etik boyutunu iç politika ve kalkınma alanına taşımayı; demokratik iç kapasite, özgürlükçü bütçe ve barış odaklı diplomasi arasında ilişkisel bir köprü kurmayı gerektirir. Gerçek anlamda sürdürülebilir kalkınma, ancak bu feminist etik temellerin kurumsal yapılara nüfuz etmesiyle mümkün olacaktır.

Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma, toplumsal cinsiyet eşitliği ve feminist dış politika (FDP) ilkeleri arasındaki kesişim noktalarını bütüncül bir bakış açısıyla incelemiştir. Bu kapsamda FDP'nin yalnızca kadın haklarına indirgenemeyecek, daha geniş bir normatif ve dönüştürücü boyut taşıdığı feminist etik çerçevesinde tartışılmıştır. Feminist epistemolojinin temel varsayımları –ataerkil yapıların sürekliliği, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çok katmanlı doğası ve kadınların sistematik biçimde dışlanması– sürdürülebilirlik tartışmalarına hem analitik hem de etik bir derinlik kazandırmaktadır. Çalışmanın ortaya koyduğu üzere FDP, yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına değil, aynı zamanda sürdürülebilirliğin “kimin için” ve “nasıl” inşa edildiğinin sorgulanmasına da imkân veren normatif bir çerçeve sunmaktadır.

FDP ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişki, çalışmada ontolojik bir birliktelik olarak ele alınmıştır. Feminist kalkınma yaklaşımı, kadınların bilgi taşıyıcısı ve karar alıcı özne olarak sürece dahil edilmesinin, sürdürülebilir ve kapsayıcı toplumların inşasında belirleyici olduğunu savunur. Bu yaklaşım, ayrımcılık ve baskı yapılarını dönüştürmeyi hedefleyen küresel bir adalet perspektifine dayanmaktadır. Ekolojik kırılmalıkların, toplumsal eşitsizliklerin ve küresel yönetimdeki tıkanmaların derinleştiği günümüzde SKA'lara ulaşmak yalnızca teknik planlamalarla değil, güçlü bir politik tahayyül, toplumsal katılım ve kurumsal dönüşümle mümkündür.

Kalkınmayı sömürgeci dilden arındırmak, tarihselleşmiş cinsiyet temelli hiyerarşileri çözmek ve daha kapsayıcı bir anlayışla yeniden tanımlamak, ancak küresel mücadele süreçlerinde yeni ittifaklar kurmakla; toplumsal hareketler, yerel örgütlenmeler ve hak temelli aktörlerle iş birliği geliştirmekle mümkündür. Bu nedenle sürdürülebilirliğin “kimin için” olduğunu sormak, kültürelci ya da gelenekçi çerçevelerin yeniden ürettiği ataerkil normları aşabilmek açısından kritik önemdedir. Feminist literatürün vurguladığı gibi, sürdürülebilir kalkınma küresel eşitsizliklerin azaltılmasıyla ve kırılma grupların karar alma süreçlerinde güçlendirilmesiyle yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda daha kapsayıcı bir dış politika yaklaşımı, dayanıklı, adil ve sürdürülebilir toplumların inşasına katkı sunan kalkınma politikalarıyla doğrudan ilişkilidir.

Türkiye örneği, SKA ile toplumsal cinsiyet eşitliği arasındaki ilişkinin kurumsal ve siyasi düzeyde hâlen parçalı bir yapı gösterdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin hem SKA performansını yükseltebilmesi hem de uluslararası yönetimle daha uyumlu bir kalkınma modeli geliştirebilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan kapsamlı bir kurumsal dönüşüme ihtiyacı vardır. Bu çalışma, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma gündemini güçlendirmesinin yalnızca teknik kapasitenin artırılmasıyla değil, aynı zamanda feminist perspektifin sunduğu politik duyarlılığın bütüncül biçimde politika yapım süreçlerine yerleştirilmesiyle mümkün olduğunu göstermektedir.

Kadınların karar mekanizmalarına eşit katılımının sağlanmadığı koşullarda, sürdürülebilirlik politikalarının hem meşruiyet hem de etki kapasitesi sınırlı kalacaktır. Feminist teorinin sunduğu analitik çerçeve ise sürdürülebilir kalkınmayı daha katılımcı, adil ve dirençli bir toplumsal düzen ile ilişkilendirmekte, Türkiye'nin bu yönde kurumsal dönüşümü gerçekleştirmesinin önemine dikkat çekmektedir.

Küresel yönetişimin popülizm, otoriterleşme ve seçici küreselleşme gibi eğilimlerle sarsıldığı, uluslararası kurumların işlevselliğinin zayıfladığı ve sorunların giderek çok boyutlu hale geldiği mevcut küresel bağlamda, feminist ilkeler doğrultusunda şekillenen politikalar stratejik bir değer taşımaktadır. İzolasyondan kaçınmayı hedefleyen, çoklu iş birliklerine açık stratejik otonomizm, Türkiye'nin hem ulusal kalkınma hem de uluslararası diplomasi alanında daha etkin bir rol üstlenmesine imkân tanıyabilir. Bu nedenle Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşması, toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan, kapsayıcı, kurumlar arası iş birliklerini güçlendiren ve feminist perspektifle desteklenmiş bir politika yaklaşımını benimsemesine bağlıdır. Bu yaklaşım, kalkınmanın demokratik niteliğini güçlendirecek, Türkiye'nin uluslararası normatif çerçevelerle uyumlu, dayanıklı ve adil bir geleceğe yönelmesini kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

- AFAD. (t.y.). *Yardım kampanyaları*. <https://www.afad.gov.tr/yardim-kampanyalari>
- Aggestam, K., & Bergman Rosamond, A. (2016). Swedish feminist foreign policy in the making: Ethics, politics, and gender. *Ethics & International Affairs*, 30(3), 323–334.
- Aggestam, K., & Bergman Rosamond, A. (2018). Re-politicising the gender–security nexus: Sweden’s feminist foreign policy. *European Review of International Studies*, 5(3), 30–48.
- Aggestam, K., Bergman Rosamond, A., & Kronsell, A. (2019). Theorising feminist foreign policy. *International Relations*, 33(1), 23–39.
- Akal, D. (2022, 17 Eylül). Almanya’nın feminist dış politika açılımı tartışılıyor. BBC News. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c6pzdeg9e9po>.
- Altunok, G. (2016). Neo-conservatism, gender politics and the state in Turkey. *Research and Policy on Turkey*, 1(2), 147–160.
- Anadolu Ajansı. (2025, Mayıs 25). *ABD Başkanı Trump: (NATO savunma harcamaları hedefiyle) yılda 1 trilyon dolardan fazla artış olacak*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-baskani-trump-nato-savunma-harcamaları-hedefiyle-yilda-1-trilyon-dolardan-fazla-artis-olacak/3612943>
- Anwar Gargash Diplomatic Academy. (2023). *Women in diplomacy index 2023*. <https://www.agda.ac.ae>
- Aytaç, G. B., & Sezgin, A. (2024). Gender equality as a sustainable development goal: Women’s participation in decision-making mechanisms in Türkiye. İçinde B. E. Balin, H. D. Mumcu Akan, F. Karagöz Özenç, & Ö. Garan Özcan (Ed.), *Pursuing sustainable development goals: The performance of Türkiye in the centennial of the Republic* (ss. 221–239). Istanbul University Press.
- Baden, S., & Goetz, A. M. (1997). Who needs [sex] when you can have [gender]? Conflicting discourses on gender at Beijing. *Feminist Review*, 56(1), 3–25.
- Bayrakçeken Tüzel, G. (2021). Birleşmiş Milletler ve 2030 gündemi: İyi niyetli ütopya. İçinde F. Çakır & Ş. Öne (Ed.), *21. yüzyılda kalkınmaya yeniden bakış* (ss. 449–474). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Belet, N. H. (2023). Türkiye’de kalkınma planlarının yapılandırılmasında kadının güçlen(dir)ilmesi paradigması ve arka plan analizi. İçinde B. Dalaman & S. Dönmez (Ed.), *Küreselleşen dünyada kadın IV: Güçlenme ve zorluklar* (ss. 53–71). Transnational Press London.
- Benería, L., Berik, G., & Floro, M. (2015). *Gender, development and globalization: Economics as if all people mattered* (2nd ed.). Routledge.
- Boserup, E. (1970). *Woman’s role in economic development*. St. Martin’s Press.
- Bradshaw, S. (2015). Engendering development and disasters. *Disasters*, 39(Suppl. 1), S54–S75.
- Bulley, D. (2014). Foreign policy as ethics: Towards a re-evaluation of values. *Foreign Policy Analysis*, 10(2), 165–180.
- Cinkaya, M. (2024, Mart). *Türkiye’nin yenilenebilir enerji üretiminde küresel konumu* [Basın açıklaması]. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı.
- Cinkaya, N. (2024, Mayıs 25). *Bakan Bayraktar: Yenilenebilir enerjide Avrupa’da 5. sıradayız*. Enerji Ajansı. <https://enerjiajansi.com.tr/bakan-bayraktar-yenilenebilir-enerjide-avrupada-5-siradayiz/142>

Cohn, C. (2019). The jig is up: The logics of imperialist, patriarchal global capitalism and the death of security. *Security Dialogue*, 50(4 Suppl.), 9–10.

Cornwall, A., Harrison, E., & Whitehead, A. (2007). Introduction: Feminisms in development—Contradictions, contestations and challenges. İçinde A. Cornwall, E. Harrison, & A. Whitehead (Ed.), *Feminisms in development: Contradictions, contestations and challenges* (ss. 1–17). Zed Books.

Coşkun, B. B. (2023, Mart 22). *Feminist dış politika Türk dış politikası için bir yol haritası olabilir mi?* Panorama. <https://www.globalpanorama.org/2023/03/bbc-2/>

Çavdar, G., & Yaşar, Y. (2020). *Women in Turkey: Silent consensus under authoritarian rule*. Routledge.

Deutsche Welle. (2025, 28 Nisan). Türkiye savunma harcamalarında 17. sırada. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-savunma-harcamalar%C4%B1nda-17nci-s%C4%B1rada/a-72354519>.

Enloe, C. (2014). *Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics* (2. baskı.). University of California Press.

Euronews. (2021, Mart 22). *İstanbul Sözleşmesi eşcinselliği meşrulaştırıyor mu?* <https://tr.euronews.com/2021/03/22/istanbul-sozlesmesi-escinselligi-mesrulast-r-yor-mu>

European Parliamentary Research Service. (2025, 6 Mart). Women in foreign affairs and international security: An increasingly salient debate. *European Parliament Think Tank*. <https://epthinktank.eu>.

Feminist Foreign Policy Collaborative. (2020). *How do we define "feminist foreign policy"?* <https://www.ffpcollaborative.org/what-is-ffp>.

Feminist Foreign Policy Collaborative. (2023). *Financing for development and feminist foreign policies: Exploring the synergies*. <https://www.ffpcollaborative.org/past-event-recaps/financing-for-development-and-feminist-foreign-policies-exploring-the-synergies>

Graff, A., & Korolczuk, E. (2021). *Anti-gender politics in the populist moment*. Routledge.

Hudson, N. F. (2009). *Gender, human security and the United Nations: Security language as a political framework for women*. Routledge.

Hutchings, K. (2000). Towards a feminist international ethics. *Review of International Studies*, 26(5), 111–130.

Kabasakal Arat, Z. F. (2015). Feminisms, women's rights, and the UN: Would achieving gender equality empower women? *American Political Science Review*, 109(4), 674–689.

Kabeer, N. (1994). *Reversed realities: Gender hierarchies in development thought*. Verso.

Kandiyoti, D. (2010). Gender and women's studies in Turkey: A moment for reflection? *New Perspectives on Turkey*, 43, 165–176.

Kandiyoti, D. (2022, February 2). *How gender moved to the centre of democratic struggles*. United Nations Development Programme. <https://www.undp.org/eurasia/blog/how-gender-moved-centre-democratic-struggles>

Koç, Y. (2025, Mayıs 3). *Kadın astsubayların Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki yükselişi*. <https://tskpersoneli.com/kadin-astsubaylarin-turk-silahli-kuvvetlerindeki-yukselisi/>

Kronsell, A. (2012). *Gender, sex and the postnational defense: Militarism and peacekeeping*. Oxford University Press.

Kronsell, A. (2017). The contribution of feminist perspectives to climate governance. İçinde S. Buckingham & V. Le Masson (Ed.), *Understanding climate change through gender relations* (ss. 104–120). Routledge.

Kuhar, R., & Paternotte, D. (Ed.). (2017). *Anti-gender campaigns in Europe: Mobilizing against equality*. Rowman & Littlefield International.

Lempert, D. (2014). Feminism and development: Building the discipline or politicising it? *Anthropology in Action*, 21(2), 55–63.

Linde, A. (2023, Mart 2). *Why we need a feminist foreign policy*. Foundation for European Progressive Studies. <https://feps-europe.eu/why-we-need-a-feminist-foreign-policy/>

Miller, C., & Razavi, S. (1995). *From WID to GAD: Conceptual shifts in the women and development discourse* (UNRISD Occasional Paper No. 1). United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD).

Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación. (2023). *Action plan for a feminist foreign policy*. https://www.exteriores.gob.es/es/PoliticaExterior/Documents/PoliticaExteriorFeminista/2023_10_PLAN%20ACCION%20POLITICA%20EXTERIOR%20FEMINISTA%20v2_EN.pdf

Moser, C. O. N. (1989). Gender planning in the Third World: Meeting practical and strategic gender needs. *World Development*, 17(11), 1799–1825.

My World. (2025, Mayıs 13). *The United Nations global survey for a better world*. <https://about.myworld2030.org/home-page/>

Ocean Health Index. (2024). *About OHI*. <https://oceanhealthindex.org/about/>

OECD Development Assistance Committee. (2025). *Development Assistance Committee (DAC)*. <https://www.oecd.org/en/about/committees/development-assistance-committee.html>

Office for National Statistics. (2024). *UK health accounts: 2023 and 2024*. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/healthcaresystem/bulletins/ukhealthaccounts/2023and2024>

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). *Gender equality and public life*. <https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/gender-equality.html>

Political Declaration on Feminist Approaches to Foreign Policy. (2023). *UNGA78 political declaration*. https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/political_declaration_ffp_unga78_cle09118b.pdf

Prügl, E. (2021). Inequality and gender. *Global Challenges*, (9), Article 3. Graduate Institute of International and Development Studies.

Rai, S. M., & True, J. (2015). Gender, power and the post-2015 agenda. *Development*, 58(1), 53–61.

Rathgeber, E. M. (1990). WID, WAD, GAD: Trends in research and practice. *The Journal of Developing Areas*, 24(4), 489–502.

Robinson, F. (1999). *Globalizing care: Ethics, feminist theory, and international relations*. Westview Press.

Robinson, F. (2011). *The ethics of care: A feminist approach to human security*. Temple University Press.

Robinson, F. (2021). Feminist foreign policy as ethical foreign policy? A care ethics perspective. *International Politics*, 58(1), 20–37.

Rupel, T. (2023). *Slovenia: Views and impact*. Ministry of Foreign and European Affairs of the Republic of Slovenia. <https://www.ffpcollaborative.org/past-event-recaps/financing-for-development-and-feminist-foreign-policies-exploring-the-synergies>

Sachs, J. D., Lafortune, G., Fuller, G., & Iablonovski, G. (2025). *Financing sustainable development*

to 2030 and mid-century: Sustainable Development Report 2025. Dublin University Press. <https://sdgtransformationcenter.org/>

Sahoo, A. (2023). The feminist perspective on Sustainable Development Goal 5: Inclusive strategies for gender equality and women empowerment. *RJPSS*, 48(2), 211–221.

Sancar, S. (2024). *Siyasetin cinsiyeti*. Metis Yayınları.

Sarı Karademir, B. (2023). Kadın-yurttaş için “Mor Sözleşme”: Mor küçülme. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 227–248.

Sarı Karademir, B. (2026). Feminist dış politika ve Türkiye’de kadın, barış ve güvenlik gündemi: Tutarlılık–araçsallaştırma gerilimi. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz, & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye’de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 148–184). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Scott, J. W. (1986). Gender: A useful category of historical analysis. *The American Historical Review*, 91(5), 1053–1075.

SDG Transformation Center. (2025). *Now available: The Sustainable Development Report 2025*. <https://sdgtransformationcenter.org/news/press-release-sustainable-development-report-2025>

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute). (2025). *Trends in world military expenditure, 2024* (Fact Sheet). <https://www.sipri.org/publications/2025/sipri-fact-sheets/trends-world-military-expenditure-2024>

Singh, S. (2007). Deconstructing ‘gender and development’ for ‘identities of women’. *International Journal of Social Welfare*, 16(2), 100–109.

SKD Türkiye. (2024, Mart). *Çalışan kadınlar ev içi bakıma 5 kat fazla zaman harcıyor*. Sürdürülebilir Kalkınma Derneği. <https://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/guncel/calisan-kadinlar-ev-ici-bakima-5-kat-fazla-zaman-harciyor/>

Statistics Netherlands. (2025). *Spending on health care up by 8.1 percent in 2024*. <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2025/22/spending-on-health-care-up-by-8-1-percent-in-2024>

Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı. (2025). *Sürdürülebilir kalkınma*. SDSN. <https://sdgtransformationcenter.org/static/news/press-release-sustainable-development-report-2025/turkish-pr.pdf>

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). *Vatandaşın bütçe rehberi*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/01/2024-VatandasinButce-Rehberi.pdf>

Thomas, M. (2022, 20 Ekim). *İsveç “feminist dış politikayı” terk etti*. BBC News. <https://www.bbc.com/>

Thompson, L. (2020). *Feminist foreign policy: A framework*. International Center for Research on Women. <https://www.icrw.org/publications/feminist-foreign-policy-a-framework/>

Thompson, L., Patel, G., Kripke, G., & O’Donnell, M. (2020). *Toward a feminist foreign policy in the United States*. International Center for Research on Women. https://www.icrw.org/wp-content/uploads/2020/05/FFP-USA_v11-spreads.pdf

Tickner, J. A. (1992). *Gender in international relations: Feminist perspectives on achieving global security*. Columbia University Press.

Tickner, J. A. (2001). *Gendering world politics: Issues and approaches in the post–Cold War era*. Columbia University Press.

Tickner, J. A. (2023). The world is upside down: Seeing IR from below. *International Relations*, 37(2), 370–386.

Toksöz, G. (2012). *Kalkınmada kadın emeği*. Varlık Yayınları.

Transparency International. (2024). *Corruption Perceptions Index 2024*. <https://www.transparency.org/en/cpi/2024>

Tronto, J. C. (1993). *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. Routledge.

True, J. (2012). *The political economy of violence against women*. Oxford University Press.

True, J. (2015, 6 Ekim). *Why we need feminist foreign policy to stop war*. OpenDemocracy. <https://www.opendemocracy.net/en/5050/why-we-need-feminist-foreign-policy-to-stop-war/>

Turhan, Y. (2020). Kalkınma kavramının tarihsel süreci ve etimolojik analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 29, 149–164.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2025). *Acil insani yardımlar*. <https://tika.gov.tr/activity/acil-insani-yardimlar/>

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2025). *Hakkımızda*. <https://tika.gov.tr/kurumumuz/hakkimizda/>

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2025). *Kadınların güçlendirilmesi*. <https://tika.gov.tr/activity/kadinlarin-guclendirilmesi/>

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2021). *27. dönem kadın erkek fırsat eşitliği komisyonu faaliyet raporu (2018–2021)*. https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/IhtisasKomisyonlari/Kefek/27_Yasama_Donemi_Faaliyet_Raporu.pdf

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2022). *27. dönem beşinci yasama yılı kadın erkek fırsat eşitliği komisyonu faaliyet raporu (2021–2022)*. https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/IhtisasKomisyonlari/Kefek/27_Yasama_Donemi_BesinciYasama_Yili_Faaliyet_Raporu.pdf

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2023). *27. dönem altıncı yasama yılı kadın erkek fırsat eşitliği komisyonu faaliyet raporu (2022–2023)*. https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/IhtisasKomisyonlari/Kefek/27_Yasama_Donemi_Altinci_Yasama_Yili_Faaliyet_Raporu.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *İstatistiklerle kadın 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Kad%C4%B1n-2024-54076>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Sağlık harcamaları istatistikleri, 2024*. <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/54188>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Türkiye kadına yönelik şiddet araştırması, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Kadina-Yonelik-Siddet-Arastirmasi-2024-57940>

U.S. Department of Commerce. (2024). *Germany: Healthcare and medical technology sector overview*. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/germany-healthcare-and-medical-technology>

United Nations General Assembly. (1972). *Report of the United Nations Conference on the Human Environment: Stockholm, 5–16 June 1972 (A/CONF.48/14/Rev.1)*. <https://undocs.org/en/A/CONF.48/14/Rev.1>

United Nations General Assembly. (1986). *Declaration on the right to development (A/RES/41/128)*. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/righttodevelopment.aspx>

United Nations General Assembly. (2000). *United Nations Millennium Declaration (A/RES/55/2)*. <https://undocs.org/A/RES/55/2>

United Nations Office for Disarmament Affairs. (2013). *Arms Trade Treaty*. United Nations. <https://www.un.org/disarmament/convarms/att/>

United Nations. (1992). *Report of the United Nations Conference on Environment and Development (A/CONF.151/26/Rev.1)*. United Nations. <https://www.un.org/esa/documents/ga/conf151/aconf15126-1.htm>

United Nations. (1993). *Agenda 21: The United Nations programme of action from Rio*. United Nations.

United Nations. (2025). *The Sustainable Development Goals Report 2025*. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2025/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2025.pdf>

Ünal, G. (2022). Feminist dış politika benimseyen Almanya'nın Ukrayna savaşı tecrübesi. *EURO Politika*, 15, 67–72.

Whipkey, K. M., Ahmed, S., & Thompson, L. (2025). *Defining feminist foreign policy 2025* (J. Montilla, B. Woroniuk, L. Torres Peña, & M. Bianco, katkıda bulunanlar). Feminist Foreign Policy Collaborative. https://static1.squarespace.com/static/637d4cec8d2cf97e81431a25/t/69036fde82b34e3f369a446c/1761832926604/Defining+Feminist+Foreign+Policy+2025_Full_FFPC.pdf

Wibben, A. T. R. (2011). *Feminist security studies: A narrative approach*. Routledge.

Yeşilyurt Gündüz, Z. (2026). Feminist dış politika ve uluslararası hukukun feminist eleştirisi: Normatif çelişkiler ve Türkiye'nin durumu. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz, & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye'de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 44–76). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Yıldırım, F., & Gül, H. (2021). Uluslararası kalkınma politikaları ve kadınların güçlendirilmesi üzerine bir değerlendirme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 679–695.

Yılmaz, Z. (2019). Eril diplomasi kültürüne feminist bir eleştiri. *Kültür ve İletişim*, 22(2), 209–238.

Yılmaz, Z., & Sarı Karademir, B. (2025). SDG 5'i feminist kurumsalcılık yoluyla yeniden düşünmek: Türkiye'de toplumsal cinsiyet rejimi ve kalkınma. *Fiscaoeconomia*, 9(3) Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı, 400–428.

Yunus Emre Enstitüsü. (2025). *Başkanın mesajı*. <https://www.yee.org.tr/tr/node/60>

Yunus Emre Enstitüsü. (2025). *Faaliyet raporu 2025*. <https://www.yee.org.tr>

Zalewski, M., & Parpart, J. L. (2008). Introduction: Rethinking the man question. İçinde M. Zalewski & J. L. Parpart (Ed.), *Rethinking the man question: Sex, gender and violence in international relations* (ss. 1–23). Zed Books.

BÖLÜM 5

Feminist Dış Politika ve Türkiye’de Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi: Tutarlılık–Araçsallaştırma Gerilimi

Burcu Sarı Karademir

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye

sburcu@cu.edu.tr

Giriş

Güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplininin en tartışmalı ve aynı zamanda en cinsiyetli kavramlarından biridir. Uzun yıllar boyunca devletin bekası, askeri kapasite ve sınırların korunması etrafında tanımlanan güvenlik anlayışı, bireyleri, toplulukları ve özellikle kadınları görünmez kılmıştır. Feminist kuramlar, bu dışlamayı tesadüfi değil, uluslararası siyasetin bilgi temellerine yerleşmiş bir erkeklik rejiminin sonucu olarak yorumlar. Güvenlik bilgisini üreten öznenin "erkek", korunması gereken nesnenin "kadın" olarak kurgulandığı bu düzende, savaş, barış, diplomasi ve kalkınma kavramları eril güvenlik anlayışının parçası haline getirilmiştir (Tickner, 1992; Enloe, 2014; Tür ve Aydın Koyuncu, 2010). Feminist güvenlik yaklaşımları bu mantığı tersine çevirerek güvenliği yalnızca askeri güç ve sınırların korunması değil, insan odaklı bir yaklaşımla eşitliğin, yaşamın ve onurun güvence altına alınması olarak yeniden tanımlar. Böylelikle güvenlik, yalnızca korku ve şiddetten uzak olmayı değil, aynı zamanda insan haysiyetini zedeleyen yoksunluk ve eşitsizliklerden korunmayı da içeren bir adalet ve haklar meselesine dönüşür. Toplumsal cinsiyet ise bu bağlamda en kritik kırılma noktalarından biri olarak tanımlanır (Lajeunesse, 2025:9).

Bu düşünsel zemin ve kadınların uzun soluklu hak mücadelesi, feminist güvenlik ve dış politika tartışmalarını aynı eksende buluşturmuştur. 2000 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 1325 sayılı Kadın, Barış, Güvenlik kararı (KBG), kadınların çatışma, barış ve güvenlik süreçlerine eşit katılımını hedefleyen, devletleri yönlendiren bir uluslararası normatif çerçeve oluşturmuştur. Feminist Dış Politika (FDP) ise bu çerçevenin ötesine geçerek, devletlerin dış ilişkilerini toplumsal cinsiyet eşitliği, insan hakları, kalkınma ve bakım ilkeleri üzerine kurma iddiasını taşımaktadır. 2014'te İsveç tarafından kurumsal olarak benimsenen FDP, kısa sürede Kanada, Fransa, Meksika, İspanya ve Almanya gibi ülkelerde farklı temalara öncelik verecek biçimlerde uygulanmıştır. Böylece FDP, güvenlik, kalkınma ve diplomasi politikalarını hak temelli olarak dönüştürmeyi hedeflemiştir. FDP, kadın temsilini artırmanın ötesinde, güvenliği yapısal eşitsizliklerin dönüşümüyle ilişkilendiren uzun vadeli ve normatif bir perspektif sunmuştur. Bu yönüyle, uygulamada geleneksel güvenlik gündemine kadınların katılımına odaklanan KBG gündemini bir adım daha öteye taşıyarak feminist güvenlik tahayyülünü daha da derinleştirmiştir.

Feminist kuramsal çerçeve, iç ve dış politika arasındaki geleneksel ayrımı reddeder. Bu nedenle FDP, yalnızca diplomatik bir strateji olarak değil, her devletin toplumsal cinsiyet rejimiyle doğrudan bağlantılı normatif bir politika yönelimi olarak kavramsallaştırılır. Bu çalışma da bir devletin cinsiyet rejiminin (Jessop, 2004) eşitlikçi niteliğinin, o devletin FDP'yi benimseme kapasitesini belirleyen temel faktörlerden biri olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, toplumsal cinsiyete dayalı hak ve özerklikleri iç politikada güvence altına almayan, buna karşın dışarıda feminist eşitlik söylemini araçsallaştıran bir devletin FDP'yi tutarlı biçimde izleyemeyeceği savunulmaktadır. Çalışma ayrıca, liberal uluslararası sistemin toplumsal cinsiyet karşıtı (anti-gender) hareketlerin yükselişi ve artan otoriterleşme dalgasıyla sarsıldığı günümüzde, FDP'nin bu normatif iddiasını hayata geçirmenin giderek zorlaştığını da vurgular. Cinsiyet seçici (Jessop, 2004) yapılar nedeniyle iç politikada eril dinamiklerle mücadele eden devletlerin, aynı zamanda toplumsal yapının giderek erilleştiği bir dönemde, askeri güvenlik ve ticari ilişkiler üzerinden transaksyonelleşen dış politikayı yönetmeye çalışmaları ise önemli bir mücadele alanı oluşturmaktadır. Kısacası, devletlerin uluslararası sistemde dış politikalarını feminist ilkelere uygun biçimde yeniden tanımlama kapasitesi, hem iç politikadaki cinsiyet rejimi hem de dış çevrenin yapısal baskıları tarafından ciddi biçimde kısıtlanmaktadır. Bu durum, FDP'nin "yumuşak güç", "temsiliyet", "insani yardım" veya "insani diplomasi" gibi başlıklar altında yüzyesnel biçimde yeniden tanımlanmasına ve içselleştirilerek içinin boşaltılmasına yol açmaktadır.

Sara de Jong ve Susanne Kimm'e (2017: 186) göre kooptasyon, bir kavramın, söylemin veya aktörün açıkça reddedilmeden, aksine görünürde benimsenerek ilk anlamının dönüştürülmesi ve böylece asli feminist amaçlarından uzaklaştırılarak farklı politik hedeflere hizmet edecek biçimde yeniden çerçevelenmesi sürecidir. De Jong ve Kimm, bu sürecin yalnızca söylemsel düzeyde gerçekleşmediğini, aynı zamanda feminist aktörlerin, taleplerin, pratiklerin ve programların mevcut kurumsal yapılara "dahil edilerek" etkisizleştirildiği, yani içerilme yoluyla dönüştürülüp boşaltıldığı daha geniş bir mekanizmaya işaret ettiğini vurgular. Dolayısıyla kooptasyon, söylemlerin, aktörlerin ve pratiklerin feminist siyasal amacı aşındırarak biçimde yeniden işlevlendirilmesi ve mevcut güç ilişkilerini yeniden üreten araçlara dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Bu çerçevede çalışma, FDP'nin hem Türkiye'de hem de diğer devletlerde, liberal uluslararası düzenin eril ve transaksiyonel mantığı içinde biçimlenebilen ve sınırları esnekleşebilen bir normatif çerçeveye dönüşme riski taşıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu durum, daha az liberal rejimlerin de feminist dış politika söylemini yapısal dönüşüm gerçekleştirilmeden, sembolik temsiller üzerinden sahiplenmesine imkân tanımaktadır. Nitekim KBG Gündemi'nin uluslararası düzeyde kurumsallaşması, feminist normların içeriğinin giderek boşaltılmasına ve teknik bir uygulama alanına indirgenmesine zemin hazırlayabilmektedir (Nikoghosyan, 2018). FDP'nin temsil ve insani yardım eksenli dar bir çerçeveye tanımlanması ise eşitliğin yapısal boyutlarını gölgede bırakarak, feminist gündemin dönüşümcü potansiyelini zayıflatmaktadır.

Bu çerçeve, Türkiye'nin FDP ve güvenlik politikası gündemini ne ölçüde izleyebileceğini tartışırken özellikle önem taşır. Zira Türkiye örneği, feminist ilkelerin devlet çıkarları ve ulusal toplumsal cinsiyet rejimleriyle nasıl kesiştiğini, dolayısıyla FDP'nin söylemsel ve yapısal sınırlarını birlikte düşünmeyi gerektirir. Coğrafi konumu ve "köprü ülke", "insani güç", "bölgesel aktör" kimliklerinin yanı sıra artan ölçüde "stratejik otonomi" arayışıyla uluslararası siyasette özgün bir konum elde etmeye çalışan Türkiye, son yirmi yılda dış politikasını insani yardım, kalkınma iş birliği ve kriz yönetimi eksenlerinde yeniden inşa etmiştir (Yanık, 2011; Şeyşane ve Tanrıverdi, 2022; Aydın Düzgüt vd, 2025). Ancak çoğu zaman toplumsal cinsiyet perspektifinden yoksun biçimde gelişen bu insani söylem, kadınların diploması, barış süreçleri ve uluslararası temsil alanlarındaki varlığını da sınırlamıştır. Dış politika söylemleri toplumsal cinsiyet, kadın ve çocuklar üzerinden teknik bir kategoriye indirgenirken "aile temelli" toplumsal cinsiyet anlayışı (Yılmaz ve Sarı Karademir, 2025), feminist ilkelerin dış politikada kurumsallaşmasını engellemiştir. Bu nedenle Türkiye'nin FDP perspektifinden incelenmesi yalnızca normatif bir ideal değil, aynı zamanda politik bir zorunluluktur. Özellikle Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararıyla somutlaşan ve aile odaklı politikalarla pekişen cinsiyet seçici (Jessop, 2004) toplumsal cinsiyet rejimi, FDP'nin eşitlik, adalet, kalkınma ve bakım temelli yönelimlerinin Türkiye bağlamında yeniden tartışılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, feminist güvenlik kavramının kavramsal içgörülerinden hareketle KBG Gündemi ile FDP yaklaşımının Türkiye bağlamına odaklanacaktır. Çalışmanın temel araştırma sorusu şudur: Türkiye feminist bir dış politika ve güvenlik anlayışı geliştirebilir mi? Metodolojik olarak çalışma, eleştirel-feminist bir yaklaşımı benimsemekte ve üç düzeyde bir analiz yürütmektedir. İlk olarak, kavramsal düzeyde feminist güvenlik literatürünü ve FDP'nin kavramsal temellerini tartışmaktadır. İkinci olarak, normatif düzeyde KBG Gündemini FDP ilkeleriyle ilişkilendirmektedir. Üçüncü olarak ise, uygulamalı düzeyde Türkiye'nin dış politika pratikleri ile kurumsal sınırlarına odaklanarak, Türkiye açısından FDP imkânını değerlendirmektedir. Böylece çalışma, feminist güvenlik ve dış politika literatürünü Türkiye'nin özgül politik bağlamında yeniden düşünmeyi ve FDP'nin imkânlarını, sınırlarını ve dönüştürücü potansiyelini tartışmayı amaçlamaktadır. Aggestam ve True'nun (2024) de dikkat çektiği üzere, dış politika analizinde toplumsal cinsiyet dinamiklerini sistematik biçimde inceleyen çalışmalar hâlâ sınırlıdır. Dolayısıyla bu çalışma, yalnızca dış politika pratiğini tartışmakla kalmayıp FDP analizinin gelişmesine bugüne kadar

sadece dış politikada "söylediğini uygulamak" olarak tanımlanan gerçeklik (Aggestam ve Bergman-Rosamond, 2016, 329) ilkesine iç politikada tutarlılık vurgusunu da ekleyerek katkı sunmayı hedeflemektedir.

Çalışma yapısal olarak şu sırayı izlemektedir: İlk olarak, feminist güvenlik literatürünün kuramsal gelişimi ve güvenliği yeniden tanımlama biçimleri incelenerek FDP'nin kuramsal kökeni açıklanmaktadır. İkinci olarak, KBG ve FDP gündemleri birlikte ele alınarak, eşzamanlı ancak farklı feminist güvenlik yönelimleri arasındaki ilişki tartışılmaktadır. Üçüncü olarak, liberal uluslararası düzenin zayıfladığı ve toplumsal cinsiyet karşıtı söylemlerin yükseldiği bir dönemde FDP'nin imkânları ve kısıtları değerlendirilmektedir. Son olarak, Türkiye'nin mevcut toplumsal cinsiyet rejimi ve dış politikaya yönelimi çerçevesinde FDP'nin uygulanabilirliği, Aggestam ve True'nun (2024) 5R olarak tanımladığı haklar (rights), temsiliyet (representation), kaynaklar (resources) ile gerçeklik ve araştırma (reality check and research) ilkelerinin özellikle tutarlılık (coherence) ilkesiyle ilişkiyi biçimde ele alınarak yeniden değerlendirilmesi üzerinden tartışılmaktadır.

Feminist Güvenlik Kuramı: Güvenliği ve Dış Politikayı Yeniden Tanımlamak

Uluslararası güvenlik çalışmaları, uzun süre boyunca modern devletin bekası, askeri kapasitesi ve güç dengesi kavramları etrafında inşa edilmiştir. Realist ve neorealist gelenekler, güvenliği devletin çıkarlarının korunmasıyla özdeşleştirirken, bu bilgi rejimi, "ulusal güvenlik" adına yürütülen politikaları doğal ve evrensel bir gerçeklik olarak sunmuştur. Feminist kuram, bu hâkim bilgi biçimini epistemolojik bir eleştiriye tabi tutar ve güvenliği yalnızca devletin egemenliğini sürdürme çabası olarak değil, aynı zamanda kimlerin korunmaya değer görüldüğüne, hangi yaşamların tehdit olarak kodlandığına ve hangi deneyimlerin görünmez kılındığına dair cinsiyetlendirilmiş bir bilgi üretimi alanı olarak ele alır (Tickner, 1992; Enloe, 2014; Tür ve Koyuncu, 2010). Bu yaklaşım, modern güvenlik bilgisinin ardındaki maskülen epistemolojiyi açığa çıkarır: rasyonellik, nesnellik, güç ve kontrol gibi kategoriler erkeklığe içkin değerler olarak kurgulanmıştır. Feminist yazarlar, bu değerlerin bilgi üretiminde tarafsızlık iddiasını sorgular ve "evrensel" kabul edilen güvenlik bilgisinin, aslında genellikle beyaz, Batılı, erkek ve heteroseksüel olan belirli bir öznenin bakış açısından üretildiğini ortaya koyarlar (Sylvester, 2012). Dolayısıyla feminist güvenlik kuramı, bu maskülen bilgi düzenini sorgulayarak güvenlik bilgisini politikleştirir.

Feminist akademisyenlere göre, güvenlik çalışmalarında kullanılan "rasyonel özne", "ulusal çıkar" ve "tehdit" gibi kavramlar da yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda cinsiyetlendirilmiş yapılarıdır (Cohn, 2013). Uluslararası İlişkilerde "ciddi" sayılan savaş, strateji, caydırıcılık ve diplomasi gibi konular erkeklikle özdeşleştirilmiştir. Buna karşın "önemsiz" görülen gündelik deneyimler, bakım emeği, göç, yoksulluk ve barış inşası kadınlara atfedilmiştir (Enloe, 2014). Bu ayırım, yalnızca temsil eşitsizliğine değil, aynı zamanda bilgi üretiminin cinsiyetlendirilmiş doğasının yeniden ürettiği hiyerarşilere de işaret eder. Feminist epistemoloji bu nedenle güvenliği, yalnızca "ne olduğu" açısından değil, "kim tarafından" ve "hangi deneyimden" üretildiği bağlamında sorunsallaştırmaktadır. Dolayısıyla feminist güvenlik kuramı, bilgiyle kurulan iktidar ilişkilerini görünür kılarak, güvenliği epistemolojik bir alan olarak yeniden düşünmeye çağırılmaktadır.

Feminist güvenlik kuramı, güvenliği devletin değil insanların yaşamlarının merkezine taşır (Hudson, 2005). Ancak bu "insan güvenliği" anlayışı da yalnızca bireyin fiziksel varlığını korumakla sınırlı değildir (Tripp, 2013; Sayan ve Duygulu, 2024; Bilgin Aytaç, 2018). Feminist

kurama göre güvenlik, ilişkisel, duygusal ve etik bir olgudur; yani bireylerin birbirine, çevreye, devlete ve küresel düzene bağlılık biçimlerinde üretilir (Tickner ve Sjoberg, 2013; Sjoberg 2018). Bu anlayış, güvenliği sadece şiddetin yokluğu olarak değil, eşitsizliklerin çözülmesi ve adaletin varlığı olarak tanımlar. Böylece feminist kuram, güvenliğin bilgi alanını genişletir. Aile içi şiddet, cinsel istismar, bakım emeğinin görünmezliği, yoksulluk, iklim krizi veya göçmen kadınların güvencesizliği, feminist literatürde güvenlik sorunu olarak ele alınır (True, 2012; Bilgin Aytaç, 2019). Bu genişleme, güvenliğin yalnızca askeri değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik, çevresel ve hak temelli bir olgu olduğunu ortaya koyar. Feministler için güvenlik, “devleti korumanın” ötesinde, insan onuruna yakışır bir yaşam sürdürmektir.

Feminist güvenlik kuramının bir diğer özgün katkısı, güvenlik, kalkınma ve insan hakları arasındaki yapay ayrımları reddetmesidir. Feminist kuramcılar, kalkınmanın cinsiyet körü olması durumunda güvenliğin sürdürülebilir olamayacağını ve eşitliğin olmadığı toplumlarda barışın kalıcı olamayacağını vurgular (True, 2012). Bu nedenle güvenlik, yalnızca tehditlere yanıt vermek değil, kalkınmada adaleti tesis etme sorumluluğudur (Sarı Karademir, 2023). Bu bakış açısı, güvenliği yalnızca devletlerin değil, aynı zamanda uluslararası örgütlerin, sivil toplumun ve bireylerin ortak sorumluluğu haline getirir (Yeşilyurt Gündüz, 2026; Yılmaz, 2026). Feminist epistemoloji açısından güvenlik, bir etik ilişkisel alandır. Başkalarının kırılabilirliğine duyarlılık, bakımın siyasal değeri ve karşılıklı bağımlılık bilinci bu alanın temelini oluşturur (Tickner, 2001). Robinson’un (2016; 2021) işaret ettiği üzere güvenlik, bu anlamda, çıkarın değil bakımın epistemolojisi üzerine kuruludur.

Bu kavramsal yeniden tanımlamalar, uluslararası güvenliğin bilgi sınırlarını değiştirdiği kadar, dış politikanın da kapsamını dönüştürür. Dış politikanın tarafsız, rasyonel, bencil ve çıkar temelli olduğu iddiası, feminist epistemolojiye göre eril bir normatif inşadır (Tickner, 1999). Bu inşaa, dış politikada koruma söylemini merkezileştirir. Erkek devlet öznesi, “kadın vatandaş”ını veya “ulusun namusu”nu koruyan aktör olarak temsil edilir. Feminist eleştiri, bu “koruma mantığının” hem militarizmi hem de ataerkini nasıl yeniden ürettiğini gösterir (Cohn, 2013). Dolayısıyla dış politika, feminist kuram açısından yalnızca diplomatik bir pratik değil, cinsiyetli bir iktidar dilidir. Feminist güvenlik kuramı, dış politikanın bu “bilimsel” statüsünü sorgular. Feminist kuram, dış politikayı yalnızca stratejik kararların alındığı bir alan olmanın ötesinde bilgi üretiminin toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir biçimi olarak ele alır. Dış politika “yüksek politika” olarak tanımlandığında duygu, bakım, topluluk ve sivil dayanışma gibi unsurlar bu alandan dışlanır (Yılmaz, 2019). Enloe’nun (2014) belirttiği gibi, dış politika, diplomasi ve savaş “erkek işi” sayıldığı için uluslararası siyasetin duygusal ve etik boyutları marjinalleştirilir. Bu durum yalnızca kadınların karar alma süreçlerinden dışlanması anlamına gelmez, aynı zamanda hangi bilgi biçimlerinin “ciddi” sayıldığını da belirler.

Bu genişletilmiş kavramsal çerçeve, dış politikanın da sınırlarını kendi kendine yeten devletlerden, “bakım ahlakı”nı benimseyen diğerkâm aktörlere doğru genişletir (Robinson, 2021). Bu bağlamda feminist güvenlik anlayışı, dış politikayı yalnızca bencil ulusal çıkarın temsili değil, diğerkâm aktörlerin adalet ve dayanışma üretimi olarak kavrar. Dış politikanın konusu artık yalnızca savaşlar ve ittifaklar değil, aynı zamanda kalkınma eşitsizlikleri, insani yardımlar, çevresel krizler, göç ve toplumsal cinsiyet adaletidir. Böylelikle feminist güvenlik kuramı, dış politikayı etik bir sorumluluk alanı olarak yeniden çerçeveler. Feminist güvenlik kuramı, güvenliği yalnızca bir stratejik hedef değil, adalet, bakım ve eşitlik etrafında kurulu bir toplumsal ilişki olarak kavramsallaştırır. Bu kavramsal dönüşüm, dış politikayı da dönüştürür: dış politika sadece tehditlerin değil, eşitsizliklerin yönetimidir; güç projeksiyonunun değil, insani dayanışmanın ve birlikte güçlenmenin alanıdır.

Feminist güvenlik anlayışı, dış politikanın bilgi temellerini eleştirerek, uluslararası siyasetin epistemik sınırlarını genişletir. Bu dönüşüm, FDP tartışmalarının da kuramsal temelini oluşturur. Ancak FDP, bu epistemik genişlemenin yalnızca normatif bir uzantısı değil, aynı zamanda uygulamalı bir sına alanıdır. Liberal, radikal, eleştirel ve postkolonyal feminist yaklaşımlar, güvenliği ve dış politikayı farklı biçimlerde yeniden düşünmenin zeminini hazırlamıştır. Bir sonraki bölüm, bu kuramların her birinin güvenlik ve dış politika anlayışına yaptığı özgün katkıları tartışarak, FDP çerçevesinin kuramsal haritasını ortaya koyacaktır.

Feminist Kuramlar ve Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması

Feminist güvenlik kuramı, Uluslararası İlişkiler disiplininin “güvenliğin öznesi devlettir ve amaç, bu devletin sınırlarını dış tehditlere karşı korumaktır” biçimindeki en köklü kabullerinden birine meydan okur (Tickner 1992; Tür ve Koyuncu, 2010; Enloe 2014; Atmaca ve Gözen, 2018). Feminist kuramcılar, bu anlayışın hem bilgi üretiminde hem de siyasal pratikte derin bir cinsiyet körlüğüne dayandığını göstererek güvenlik kavramını kökten dönüştürmüşlerdir. Güvenlik, feminist kuram açısından yalnızca askeri ya da stratejik bir mesele değil, gündelik yaşamın, ekonomik yapının ve toplumsal ilişkilerin derinliklerinde üretilen bir iktidar biçimidir. Dolayısıyla güvenliği yeniden düşünmek, aynı zamanda kimlerin aktörlüğünün ve emeğinin sayıldığını, kimlerin korunmaya değer görüldüğünü, kimlerin dışlandığını ve kimin sesinin uluslararası siyasette duyulmadığını sorgulamaktır (Whitworth, 2008).

Feminist düşünce içinde yer alan farklı yönelimler –liberal, radikal, eleştirel ve postkolonyal– bu dönüşümü farklı öncüller üzerinden temellendirmiştir (Peterson 1998; Whitworth, 2008; Tür ve Koyuncu, 2010; True, 2022; Zilla, 2022). Liberal feminizm, güvenliği demokratikleşme, katılım ve temsil ilkeleriyle ilişkilendirir. Bu yaklaşımın merkezinde, kadınların kamusal ve siyasal alanlardan dışlanmasının, yalnızca eşitlik değil, güvenlik sorunu olarak da görülmesi vardır. Liberal feministlere göre, barışın kalıcılığı kadınların karar alma süreçlerine anlamlı katılımıyla mümkündür, zira temsil eşitliği hem demokratik meşruiyetin hem de toplumsal istikrarın önkoşuludur. Bu bakış açısı, güvenliği “insan güvenliği” ile kesiştirir: bireylerin yaşam ve onur güvenliği, kurumsal temsilin ve hukukun eşit uygulanmasının bir sonucudur. Kadınların diploması, barış müzakereleri ve uluslararası örgütlerdeki katılımı yalnızca normatif bir talep değil, güvenliğin sürdürülebilirliği için epistemik bir gerekliliktir. Liberal feminizmin bu vurgusu, FDP düşüncesinde özellikle haklar ve temsiliyet ilkelerinin kuramsal temellerini oluşturur. Devletler için güvenlik, yalnızca sınırların değil, yurttaşların haklarının güvence altına alınması anlamına gelir. Bu çerçevede, dış politikanın “yüksek politika” olmaktan çıkarak toplumsal cinsiyet eşitliği, temsil adaleti ve katılımcı diplomasiyle ilişkilendirilmesinin önünü açmıştır.

Radikal feminizm (Robinson 2021; Duriesmith ve Meger, 2020; Whitworth, 2008; True, 2022) ise güvenliği patriyarkal iktidar yapılarının eleştirisi üzerinden yeniden kurar. Bu yaklaşımda temel sorun, kadınların dışlanması değil, bizzat sistemin erkek egemen bir düzen olarak kurulmuş olmasıdır. Savaş, militarizm ve şiddet, yalnızca devletlerarası rekabetin değil, erkekliğin tarihsel olarak kurgulanış biçiminin de bir sonucudur. Radikal feministler, militarizmi bir ideoloji olarak görürler. Bu ideoloji, erkekliği güç, kontrol ve saldırganlıkla özdeşleştirirken kadınlığı barış, duygusallık ve zayıflıkla tanımlar. Bu ikili yapı, yalnızca savaş alanında değil, günlük yaşamda da yeniden üretilir: ev içi şiddet, cinsel istismar, ekonomik bağımlılık ve bakım emeğinin görünmezliği, patriyarkanın ve militarizmin toplumsal uzantılarıdır. Dolayısıyla radikal feminizm için güvenlik, militarizmin çözülmesi ve patriyarkal şiddetin ortadan kaldırılmasıyla

mümkündür. Bu bağlamda güvenlik, "koruma" değil, "şiddetsizlik"tir; "güç kullanımı" değil, "bakım ilişkilerinin" güçlendirilmesidir. Dış politika düzleminde bu yaklaşım, kadınların barış inşasında üstlendikleri dönüştürücü rolleri öne çıkarır. Annelik, bakım ve dayanışma gibi toplumsal olarak kadınsı kodlanan değerler, radikal feminizm açısından yalnızca kültürel değil, siyasal ve etik kaynaklardır. FDP bu noktada, militarizmin erkek egemen doğasını sorgulayan ve dış politikayı şiddetsizleştirme projesi olarak yeniden tanımlayan bir yönelim kazanır.

Eleştirel ve post-pozitivist feminizm (Whitworth, 2008; True, 2022; Steans 2003), güvenliği söylemsel bir inşa olarak ele alır ve güvenliğe dair tehdit, çıkar, istikrar, ulusal kimlik gibi kavramsal kategorilerin cinsiyetli anlam dünyalarıyla üretildiğini savunur. Bu yaklaşıma göre güvenlik, yalnızca politik değil, dilsel bir düzende kurulur: "koruyucu erkek-korunması gereken kadın" söylemi hem toplumsal cinsiyet rollerini hem de uluslararası siyasetin özne-nesne ilişkilerini belirler. Bu söylem, erkeği koruyucu özne, kadın ve çocukları ise savunulmaya muhtaç varlıklar olarak kurgulayarak militarizmi meşrulaştırır. Eleştirel feministler, bu koruma mantığının yalnızca savaşta değil, dış politika söyleminde de yeniden üretildiğini belirtirler. "Ulusal çıkar", "istikrarın korunması" ya da "insani müdahale" gibi ifadeler, tarafsız değil, cinsiyetlendirilmiş güç söylemleridir (Vernon, 2022). Dolayısıyla feminist güvenlik anlayışı, dış politikanın dilini de dönüştürme çabasıdadır: güvenliği yeniden tanımlamak, güvenliğe dair konuşma biçimlerini, temsil stratejilerini ve bilgi üretimini de dönüştürmek anlamına gelir. Bu perspektif, FDP'nin "gerçeklik" ilkesine kuramsal zemin sunar. Politika metinlerinin, diplomatik söylemlerin ve anaakım anlatıların marjinalleştirdiği kesimlerin güvenlik kaygılarını, ayrıca insani müdahale pratiklerinin toplumsal cinsiyetli etkilerini görünür kılarak, güvenliği yeniden anlamlandırmamızı sağlar.

Postkolonyal feminizm (Whitworth, 2008; True, 2022; Chowdhry ve Ling, 2010; Achilleos-Sarll, 2018) ise güvenliğin epistemolojik temellerini yalnızca toplumsal cinsiyet üzerinden değil, aynı zamanda ırk, sınıf, kültür ve coğrafya kesişiminde sorgular. Batı-merkezli güvenlik düşüncesi, "gelişmiş" ile "geri kalmış", "özgür" ile "korunmaya muhtaç" arasındaki ayrımı, sömürgecilik sonrası uluslararası düzenin sürekliliği olarak üretmektedir. Bu çerçevede "kadınları kurtarma" söylemi, emperyal müdahalelerin en meşru araçlarından biri haline gelmiştir. Afganistan ve Irak örneklerinde olduğu gibi, Batı'nın "kadınlara özgürlük götürme" söylemi hem askeri müdahaleleri hem de liberal düzenin kendi normatif üstünlüğünü yeniden üretmek için kullanılmıştır. Postkolonyal feministler, bu söylemin hem cinsiyetçi hem de ırksallaştırılmış olduğunu savunurlar. Buna göre, "Üçüncü Dünya kadınları" mağdur, edilgen ve sessiz; Batılı kadınlar ise özgürleştirici ve eyleyen olarak temsil edilir. Bu asimetrik temsil, güvenlik bilgisinin emperyal doğasını açığa çıkarır. Dolayısıyla güvenliği gerçekten küresel bir kavram haline getirmek, bilgi üretiminin merkezini Batı'dan çevreye kaydırmak, yerel deneyimleri ve yerel bilgi biçimlerini hesaba katmakla mümkündür. FDP tartışmaları, bu açıdan postkolonyal feminizmden beslendiğinde, yalnızca toplumsal cinsiyet adaletine değil, aynı zamanda epistemik adaletle de yönelmiş olur. Kaynakların ve fırsatların küresel düzeyde adil dağılımı, güvenliğin maddi ve sembolik temellerinin dönüşümünü ve gerçeklik ilkesinin uygulanmasını gerektirir.

Bu farklı feminist yönelimlerin kesiştiği ortak zemin, güvenliğin ve dış politikanın bilgi rejimlerini dönüştürme hedefidir. Feminist yaklaşımlar için güvenlik, yalnızca sınırların korunması değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliği başta olmak üzere eşitsizliklerin, sessizliklerin ve kırılganlıkların tanınması ve giderilmesidir. Dış politika ise yalnızca çıkarların yönetimi değil, bakımın, dayanışmanın ve adaletin uluslararası düzlemde kurumsallaşmasıdır. Feminist güvenlik literatürünün açtığı bu epistemik alan, FDP'nin da kuramsal omurgasını oluşturur. Liberal feminizmin eşitlik ve temsil vurgusu, radikal feminizmin patriyarka ve militarizm eleştirisi, eleştirel feminizmin güvensizlikleri ve hiyerarşileri yeniden üreten iktidar söylemlerini çözümlemesi ve postkolonyal feminizmin küresel adalet talebi birlikte düşünüldüğünde; FDP'nin

haklar, temsiliyet, kaynak adaleti ve toplumsal gerçeklik olarak tanımlanan dört temel ilkesini birbirine bağlayan normatif bütünlüğün nasıl ortaya çıktığı anlaşılabilir.

Feminist Güvenlikten Feminist Dış Politikaya: Kuramdan Normatif Pratiğe

FDP feminist güvenlik literatürünün açtığı epistemik alan üzerinde yükselmiştir. Güvenliğin yalnızca şiddetin yokluğu değil, yapısal eşitsizliklerin giderilmesi anlamına geldiğini savunmaktadır. Feminist kuram içindeki farklı yönelimler –liberal, radikal, eleştirel ve postkolonyal– bu dönüşümü farklı öncüllerle açıklasa da, hepsi güvenliği yalnızca devletin bekası değil, insanların yaşam, özgürlük ve onur güvenliği ekseninde yeniden tanımlamayı hedefler. Bu dört feminist yönelimin keşişiminde ortaya çıkan FDP, dış politikayı askeri güç ve ulusal çıkar ekseninden çıkararak insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve küresel adalet ilkeleri etrafında yeniden tanımlar. Bu bağlamda Robinson’un (2021) vurguladığı üzere, FDP’yi “etik” kılan şey, evrenselci hak ve adalet ilkelerini mutlak biçimde uygulaması değil, küresel aktörleri belirli tarihsel, mekânsal ve ilişkisel bağlamlarda, güç ilişkilerinin hem baskılayıcı hem de dönüştürücü potansiyelleri içinde konumlandırarak anlamasıdır.

2014 yılında İsveç tarafından resmi bir politika olarak benimsenmesiyle uluslararası alanda görünürlük kazanan FDP haklar, temsiliyet, kaynaklar ve gerçeklik ve araştırma olmak üzere dört ilke üzerine inşa edilmiştir (Aggestam ve Bergman Rosamond 2019; Demirtaş 2025). Bu ilkeler, dış politikanın yalnızca devletlerarası çıkar dengesine değil, aynı zamanda insanların onur, eşitlik ve güvenliğine odaklanmasını sağlar. Aggestam ve Bergman Rosamond (2019), İsveç’in FDP’sini, küresel siyasette yerleşik cinsiyetli pratikleri ve yapıları sorgulayan bir norm değişim yöntemi olarak tanımlamaktadır.

Haklar ilkesi, dış politikanın uluslararası insan hakları normlarıyla uyumlu olmasını ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin küresel düzeyde savunulmasını öngörür. Bu ilke, CEDAW, Pekin Eylem Platformu ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları’nın (özellikle SKA-5) öngördüğü biçimde, kadınların yalnızca yasal eşitliğini değil, fiili eşitliğini ve bedensel, cinsel ve üreme haklarını güvence altına almayı hedefler (Yılmaz, 2026). Bu nedenle FDP açısından “haklar”, bireysel özgürlüklerin ötesinde, devletlerin toplumsal cinsiyet rejimlerini dönüştürme sorumluluğunu da kapsar (Yeşilyurt Gündüz, 2026).

Temsiliyet ilkesi, diplomasi, barış süreçleri ve uluslararası örgütlerde kadınların ve marjinalleştirilmiş grupların anlamlı katılımını güvenliğin önkoşulu olarak tanımlar. Temsiliyet, yalnızca sayısal katılım değil, karar süreçlerinde farklı toplumsal cinsiyet kimliklerinin ve deneyimlerinin bilgiye ve diplomasiye yön vermesi anlamına gelir. Bu çerçevede FDP, öncelikle kadınların uluslararası siyaset sahnesinde edilgen değil, bilgi üreten ve karar veren özne olarak konumlanmasını hedefler.

Kaynaklar ilkesi, kalkınma yardımları, dış yardım fonları ve iklim finansmanı gibi alanlarda kaynakların toplumsal cinsiyet açısından adil dağılımını talep eder. Bu dağılım, feminist politik ekonominin altını çizdiği üzere, bakım emeği, ücret adaleti, sosyal refah ve kalkınma yardımlarının kime hizmet ettiğini belirleyen bir güvenlik meselesidir (Sarı Karademir, 2023). FDP kaynak tahsisini yalnızca ekonomik bir tercih değil, toplumsal adaletin somut bir göstergesi olarak kavrar.

Gerçeklik ve araştırma ilkesi ise politikaların sahadaki toplumsal cinsiyet etkileriyle uyumlu olup olmadığını izlemeyi, dış politika söylemini yerel deneyimlerle sürekli karşılaştırmayı gerektirir. Bu ilke, söylem ve uygulama arasındaki farkları görünür kılarak FDP'nin hesap verebilirliğini ve sürekli özeleştirisini mümkün kılar. Gerçeklik ve araştırma, bu anlamda FDP'nin etik denetim mekanizmasıdır; politika düzeyinde söylenenle sahada yaşanan arasındaki mesafenin sürekli olarak ölçülmesini gerektirir. Thompson ve Clement (2019) İsveç'in dahi tutarlı ve açık bir ölçme ve değerlendirme mekanizmasına sahip olmadığına işaret ederek, araştırmanın önemine dikkat çekmektedir.

Bu dört ilke, feminist güvenlik kuramının kavramsal mirasını dış politika yapımına taşır. FDP'nin yeniliği, bu dört ilkeyi bütüncül bir yönetim mimarisi olarak birbirine eklemesidir: temsil haklarla, kaynak dağılımı gerçeklikle birlikte düşünülür; eşitlik yalnızca formel bir hedef değil, adaletin ve güvenliğin kurucu unsuru haline gelir. Nitekim İsveç, FDP'nin uzun vadeli dış hedefleri olarak, insan haklarının tam olarak yaşama geçirilmesi, şiddetten özgürlük, çatışma ve barış süreçlerine katılım, siyasal temsilde eşitlik, ekonomik güçlenme ile cinsel ve üreme hakları birbirinden ayrılmayan bütüncül hedefler olarak tanımlanmıştır (Zilla, 2022). Bu yaklaşım, güvenliği yalnızca askeri tehditlerin yokluğu değil, toplumsal adaletin, bakımın ve eşitliğin kurumsallaşması olarak yeniden yorumlamaktadır.

FDP'nin dönüştürücü gücü, güvenliği yalnızca çatışma anında değil, yapısal eşitsizliklerin kökünde yeniden tanımlamasında yatar. Ancak bu vizyon, devlet aygıtının patriyarkal doğasıyla sürekli bir gerilim içindedir. İsveç örneğinde olduğu gibi silah ihracatı, askeri ittifaklar, göç politikaları ve enerji çıkarları gibi alanlarda feminist ilkeler söylemsel düzeyde de kalabilir (Aggestam ve Bergman Rosamond, 2016; Aggestam vd., 2019; Biter, 2017). Bu nedenle FDP'nin başarısı, iki temel ölçütle değerlendirilebilir: birincisi, iç ve dış politika arasında tutarlılık sağlayarak devletin kendi toplumsal cinsiyet rejimini dönüştürmesi; ikincisi, dış politikada söylem ile uygulama arasındaki mesafenin azaltılması ve feminist ilkelerin ölçülebilir göstergelere dönüştürülmesi. FDP, liberal feminizmin katılım ve temsil hedeflerini korurken, radikal feminizmin militarizm eleştirisini, eleştirel feminizmin bilgi politikalarına dair duyarlılığını ve postkolonyal feminizmin epistemik eşitlik çağrısını bir araya getirdiğinde gerçek anlamda dönüştürücü bir karakter kazanabilir (Achilleos-Sarll, 2018; Papworth, 2024). Bu durumda dış politika, yalnızca kadınların görünürlüğünü artıran bir alan olmaktan çıkıp güvenliğin bilgisini, dilini ve kaynaklarını dönüştüren bir adalet ve bakım siyasetinin kurumsal aracı haline gelir. FDP, bu bütüncül yaklaşımı benimsediği ölçüde, güvenliği savaşıyla değil, eşitlik, adalet ve dayanışmanın kurumsallaşmasıyla tanımlar. Böylece uluslararası siyasetin en geleneksel alanlarından biri olan güvenliği, bakım, insan onuru ve dayanışma ilkeleriyle yeniden kurabilir.

Bu bağlamda, bir devletin FDP tutarlılığı hem normatif taahhütlerinin kapsamı hem de iç-dış politika tutarlılığı üzerinden ölçülmelidir. Aggestam ve True (2024) toplumsal cinsiyet eşitliği yanlısı dış politika taahhütlerini dört maddede ele alırlar:

- (a) Dış politikanın başta güvenlik, savunma, ekonomik kalkınma, ticaret, yardım ve insani politika olmak üzere tüm alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadın haklarını ilerletmek amacıyla "toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması" yaklaşımının açık biçimde benimsenmesi
- (b) Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini hedef alan ve cinsiyet ilişkilerini dönüştürmeyi amaçlayan uluslararası kalkınma yardımlarının uygulanması

- (c) Kadınların güvenliği ve insan haklarına odaklanması ve bunları devletin istikrarı ile uluslararası güvenliğin göstergeleri olarak değerlendirilmesi
- (d) Toplumsal cinsiyet eşitliğini kurumsallaştıran veya kadın liderliğini güçlendiren —toplumsal cinsiyet eşitliği elçilikleri, özel temsilcilikler veya yasal/kurumsal düzenlemeler gibi— diğer dış politika girişimlerinin ve mekanizmalarının oluşturulması.

Bu çalışma, feminist söylemi her devletin kendi cinsiyet rejimine göre kolaylıkla uyarlayıp kooptasyona uğratabilmesi riski nedeniyle, FDP taahhütlerinin yalnızca dış politika süreçleri içinde değil, aynı zamanda iç politikadaki toplumsal cinsiyet rejimiyle birlikte değerlendirilmesi ve bu kapsamda tutarlılık (coherence) boyutunun mutlaka eklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Whipkey vd. (2025: 31), geliştirdikleri 5R yaklaşımında beşinci ilke olarak tartıştıkları Reach kavramını, FDP'nin hükümet içindeki politika yapım ve uygulama süreçlerinde tutarlı biçimde anaakımlaştırılması olarak tanımlarlar. Onların tutarlılık anlayışı, farklı politika alanları (diplomasi, savunma, ticaret, göç, iklim, dijital politikalar vb.) arasında feminist ilkelerin yatay biçimde uygulanmasına, bakanlıklar arasında tutarlı toplumsal cinsiyet analizlerinin yapılmasına, iç ve dış politika arasında çelişkili uygulamaların giderilmesine odaklanmaktadır. Bu nedenle Whipkey vd.'nin tutarlılık vurgusu, devlet içi idari süreçlerin bütüncül işleyişini ve feminist ilkelerin hükümetin tüm politika alanlarına yayılmasını hedefleyen kurumsal bir tutarlılık anlayışıdır.

Bu çalışmanın vurguladığı tutarlılık kavramsallaştırması ise, bundan farklı bir düzlemedir. Buradaki mesele, devletin iç politikadaki cinsiyet rejimiyle dış politikadaki toplumsal cinsiyet eşitliği söylem ve pratikleri arasındaki ideolojik ve normatif uyumdur. Pek çok devletin toplumsal cinsiyet eşitliği normlarını seçici biçimde içselleştirerek içini boşaltması (Bodur Ün, 2019) ve bu normları kendi muhafazakâr düzen tasavvurlarıyla uyumlu biçimde yerelleştirmesi, FDP'nin söylemsel olarak benimsenip fiilen araçsallaştırılması riskini yaratmaktadır. Bu çerçevede tehlike, tepeden inme kadın hakları reformlarıyla ilişkilendirilen "toksik iyicil" devlet feminizminden (Kandiyoti, 2007) farklı olarak, kadın haklarını muhafazakâr toplumsal düzeni meşrulaştırmak için kullanan "rejim feminizmi"nin feminist dış politika gündemini biçimsel olarak takip ederek özünü boşaltabilmesidir. Örneğin, Tuğba Bayar (2024), Türkiye'nin ilk imzacısı olduğu İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesinde uluslararası rejim ile iç politik hesapların yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bir devletin gerçekten feminist bir dış politika izleyip izlemediğinin değerlendirilebilmesi, iç politikadaki cinsiyet rejimi ile dış politikadaki eşitlik söylem ve uygulamalarının birlikte ele alınmasını zorunlu kılar. Aksi takdirde yapılacak değerlendirme kaçınılmaz olarak eksik ve yanıltıcı olacaktır. Papworth'un da (2024:10) belirttiği gibi FDP öncelikle iç politikalaştırılmalıdır.

Başka bir deyişle, FDP değerlendirmeleri bir devletin yalnızca dış politikadaki normatif iddialarla sınırlı kalmamalı, aynı zamanda o devletin kendi toplumsal cinsiyet rejimini nasıl yeniden ürettiğine, dönüştürdüğüne veya sorguladığına da bakmalıdır. FDP, bu anlamda yalnızca dışa dönük bir eşitlik söylemi değil, aynı zamanda devletin kendi cinsiyetli yapısıyla reflektif bir yüzleşme meselesidir. Dolayısıyla bir devletin FDP tutarlılığı, hem Aggestam ve True'nun (2024) tanımladığı dış politika normatif göstergeleri hem de devletin kendi toplumsal cinsiyet rejiminin, FDP'nin beş temel ilkesi —haklar, temsiliyet, kaynaklar, gerçeklik ve araştırma ve tutarlılık— bağlamında gösterdiği performans üzerinden analiz edilmelidir. Böyle bir çerçeve, FDP'nin hem normatif düzeyde ne kadar derinleştiğini hem de devletin kendi içsel cinsiyetli yapısıyla kurduğu ilişkiyi görmeyi mümkün kılar. Buna göre bir devletin FDP izleyip izlemediğini ölçmek için aşağıdaki tablo referans olarak kullanılabilir:

Tablo 4: Feminist dış politika izleme ve değerlendirme çerçevesi

	Açıklama ve Değerlendirme Kriterleri	Somut Göstergeler / Aggestam & True FDP Taahhütleri (2024)
1. Normatif Taahhüt ve Kurumsallaşma	Devletin dış politika belgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine açık atıflar yapması, toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması (gender mainstreaming) yaklaşımını dış politikanın bütün alanlarında benimsemesi.	Aggestam & True (a): Dış politikanın tüm alanlarında (güvenlik, savunma, kalkınma, ticaret, yardım, insani politika) toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasının açık biçimde benimsenmesi. • Dış politikada toplumsal cinsiyet stratejisi veya eylem planı. • “FDP” veya KBG eylem planlarının varlığı. • Dışişleri, savunma, ticaret, yardım politikalarında toplumsal cinsiyet birimleri.
2. Haklar (Rights)	Dış politikada kadınların güvenliği, insan hakları ve eşitliği vurgusunun devletin istikrarı ve küresel güvenlik anlayışına entegre edilmesi; bu normların iç politikadaki insan hakları rejimiyle gelişmemesi.	Aggestam & True (c): Kadınların güvenliği ve insan haklarına odaklanmak; bunları devletin istikrarı ve uluslararası güvenliğin göstergeleri olarak değerlendirmek. • CEDAW, Pekin Eylem Platformu, SDG 5 taahhütleri. İstanbul Sözleşmesi • Cinsel, üreme, bedensel haklara güvence. • Kadınların güvenliğini ulusal ve uluslararası güvenlik göstergesi olarak tanıma
3. Temsiliyet (Representation)	Kadınların ve marjinalleştirilmiş grupların dış politika karar alma mekanizmalarına anlamlı ve nitelikli katılımı; dış politikada kadın liderliğinin kurumsal olarak desteklenmesi.	Aggestam & True (d): Toplumsal cinsiyet eşitliğini kurumsallaştıran veya kadın liderliğini güçlendiren dış politika mekanizmaları (örn. toplumsal cinsiyet elçilikleri, temsilcilikler, yasal düzenlemeler). • Dışişleri, kalkınma, savunma, barış müzakerelerinde kadın oranı. • Kadın büyükelçi, bakan, temsilci oranı. • Kadın liderliği için özel diplomatik girişimler veya elçilikler.
4. Kaynaklar (Resources)	Uluslararası kalkınma yardımlarının toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmaya ve cinsiyet ilişkilerini dönüştürmeye yönelik biçimde tasarlanması; toplumsal cinsiyet odaklı bütçeleme.	Aggestam & True (b): Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini hedef alan ve cinsiyet ilişkilerini dönüştürmeyi amaçlayan uluslararası kalkınma yardımlarının uygulanması. • Kalkınma yardımlarının toplumsal cinsiyet hedefli oranı. • Kadınların ekonomik güçlenmesi, bakım emeği, iklim adaleti programları. • Silahlanma–sosyal kalkınma bütçe dengesi.
5. Gerçeklik ve Araştırma + Tutarlılık (Reality & Research + Coherence)	Söylem ile uygulama arasındaki farkın değerlendirilmesi; FDP iddiasının iç politikadaki toplumsal cinsiyet rejimiyle tutarlılığı.	Aggestam & True; Sarı Karademir Bütün kriterlerinin fiili uygulama düzeyini ölçer; devletin kendi toplumsal cinsiyet rejimiyle reflektif tutarlılığını değerlendirir. • İçeride kadın hakları ve eşitlik göstergeleri. • Dışarıda eşitlik söylemini araçsallaştıran politikaların varlığı. • İzleme–raporlama mekanizmaları, toplumsal cinsiyet etki değerlendirmesi.

Liberal Feminist Güvenliğin Kurumsallaşması: Kadın, Barış, Güvenlik Gündemi

1990'ların sonu, feminist güvenlik düşüncesinin normatif ve kurumsal düzeyde uluslararası güvenlik mimarisi içine yerleştiği bir eşiğe denk düşer. Feminist kuramcıların devlet-merkezli ve militarist güvenlik anlayışına yönelttiği eleştiriler, bu dönemde kadın örgütleri, barış ağları ve sivil toplum inisiyatifleri aracılığıyla küresel yönetim kurumlarına taşınmıştır. Feminist bilgi, artık yalnızca akademik bir eleştiri değil, Birleşmiş Milletler (BM) düzeyinde somut politika üretiminin parçası haline gelmiştir. Feminist barış hareketleri, 1980'lerden itibaren güvenliği savaşıyla değil, adalet, eşitlik ve bakım ilişkilerinin sürdürülebilirliğiyle tanımlamışlardır. Women in Black, Women's International League for Peace and Freedom (WILPF) ve Women for Peace gibi örgütler, militarizmi bir dış politika aracı olmanın ötesinde, patriyarkal bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak kavramsallaştırmıştır (Reardon, 1996; Cockburn, 2010; Kirby ve Shepherd, 2016). Soğuk Savaş sonrası dönemde artan etnik çatışmalar, zorunlu göçler ve cinsel şiddet vakaları, güvenliğin yalnızca sınırların korunması değil, insanların, kadınların ve çocukların görülmesi, korunması ve güçlendirilmesi olduğunu dramatik biçimde ortaya koymuştur.

Bu farkındalık, 1995 Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu ile uluslararası güvenlik politikalarına taşınmıştır. Pekin süreci, feminist düşüncenin ilk kez BM diline tercüme edildiği aşamadır. "Silahlı çatışmalar" başlığı altında, kadınların savaş ve barış süreçlerindeki deneyimlerinin dikkate alınması ve toplumsal cinsiyetin güvenlik politikalarına entegre edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği (WILPF) koordinasyonunda oluşturulan Kadınlar ve Silahlı Çatışma Komitesi, BM'ye kadınlara karşı sorumluluklarını hatırlatarak bu konunun BMGK gündemine taşınmasını sağlamıştır (Ünlü, 2020; Şahin, 2023). Bu adım, feminist aktivizmin sivil toplumdan uluslararası kurumsallığa geçişini temsil eder. Bu çabaların sonucunda 31 Ekim 2000'de BMGK'nin 1325 sayılı Kadın, Barış, Güvenlik kararı oybirliğiyle kabul edilmiştir. Karar, güvenlik politikalarında toplumsal cinsiyet perspektifini kurumsal olarak yerleştiren ilk bağlayıcı uluslararası belgedir. Kadınların savaş, barış ve güvenlik süreçlerinde yalnızca "mağdur" değil, aynı zamanda karar alıcı, aktör ve hak öznesi olduklarını açık biçimde kabul eder. 1325 sayılı karar, sonraki yıllarda kabul edilen bir dizi Güvenlik Konseyi kararıyla genişletilerek KBG Gündemi adı verilen kapsamlı bir normatif çerçeveye dönüşmüştür (Bilgin Aytaç, 2019; Bodur Ün, 2024; Koyuncu, 2020; Şahin, 2023, Asante ve Shepherd, 2025).

2008 tarihli 1820 sayılı karar, çatışma dönemlerinde cinsel şiddeti uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak tanımlamış ve bu tür suçların cezasız kalmaması için devletlere hukuki sorumluluk yüklemiştir. Ardından gelen 1888 (2009) ve 1889 (2009) sayılı kararlar, cinsel şiddetle mücadeleyle yönelik özel temsilcilik mekanizmalarını kurumsallaştırmış ve kadınların barış süreçlerine katılımının artırılmasına yönelik somut göstergeler belirlemiştir. 1960 sayılı karar (2010), çatışma bağlantılı cinsel şiddetin izlenmesi ve raporlanmasına ilişkin veri toplama sistemlerini oluşturmuştur. 2122 (2013) ve 2242 (2015) sayılı kararlar, gündemi daha kapsayıcı hale getirerek kadınların barış operasyonlarında, güvenlik sektöründe ve radikalleşmeyle mücadele politikalarında eşit biçimde yer almasını teşvik etmiştir. 2467 (2019) sayılı karar, mağdurların hak temelli onarımına odaklanırken, 2493 (2019) sayılı karar devletlerin mevcut taahhütlerini tekrar teyit etmiş, ancak kadın insan hakları savunucularına ilişkin ifadelerin bazı üyeler tarafından reddedilmesiyle gündemin normatif gücündeki gerilemeye de işaret etmiştir.

Böylece KBG Gündemi, 1325'in ilkesel çerçevesini hem yatay (barış, güvenlik, kalkınma, insan hakları gibi farklı politika alanlarına yayarak) hem de dikey (ulusal eylem planları, bölgesel mekanizmalar ve BM ajansları düzeyinde) olarak derinleştirmiştir. Ancak bu kurumsal genişleme, ilerleyen bölümlerde tartışılacağı üzere, aynı zamanda feminist güvenlik düşüncesinin dönüştürücü niteliğinin teknikleştirilmesi ve "koruma" sütununa indirgenmesi riskini de beraberinde getirmiştir (Bilgin Aytaç, 2019; Bodur Ün, 2024; Koyuncu, 2020; Şahin, 2023).

KBG Gündemi'nin temeli olan 1325 sayılı karar, dört temel sütun etrafında yapılandırılmıştır (Bilgin Aytaç, 2019; Bodur Ün, 2024; Koyuncu, 2020; Şahin, 2023): Katılım, Koruma, Önleme, Yeniden İnşa ve İyileşme. Katılım (Participation) sütunu, kadınların barış süreçlerine, müzakerelere ve güvenlik kurumlarına anlamlı biçimde dahil edilmesini öngörür. Karar, kadınların yalnızca barış görüşmelerine gözlemci olarak değil, müzakereci, arabulucu, barış inşacısı ve karar verici rollerle katılmasını talep eder. Bu hem yerel hem de uluslararası düzeyde geçerlidir. Kadınların çatışmayı önleme, yönetme ve çözümü mekanizmalarında liderlik konumlarına getirilmesi; barış operasyonlarında asker, polis, sivil uzman veya diplomat olarak görev alması beklenir. Kadınların barış süreçlerine dahil edilmesi, sadece temsili bir kazanım değil, barışın kalitesi ve sürdürülebilirliği açısından da stratejik bir gereklilik olarak vurgulanır. Zira feminist araştırmalar, kadınların dahil olduğu barış süreçlerinin hem daha uzun ömürlü hem de daha kapsayıcı olduğunu göstermektedir (UN Women, 2015). Katılım sütunu, böylece liberal feminizmin eşitlik ve kamusal temsil ilkelerini güvenlik yönetişiminin temeline yerleştirir.

Koruma (*Protection*) sütunu, kadınların ve kız çocuklarının çatışma dönemlerinde toplumsal cinsiyet temelli şiddetten korunmasını hedefler. Kadınların fiziksel güvenliği, insan hakları ve sosyoekonomik güvenliğinin çatışma sırasında ve sonrasında güvence altına alınması öngörülür. Bu sütun, cinsel şiddeti ilk kez sistematik biçimde bir güvenlik meselesi olarak tanımlar. Karar, tecavüz ve diğer cinsel şiddet biçimlerini "toplumsal cinsiyete dayalı şiddet" olarak kayda geçirerek, bu fiilleri savaş suçu ve insanlığa karşı suç kategorilerine dahil eder. Ayrıca üye devletlerden bu suçların cezazsız kalmaması, yargı süreçlerinin toplumsal cinsiyet duyarlılığıyla yürütülmesi ve kadın mağdurlara psikososyal destek sağlanması istenir. Bu sütun yalnızca fiziksel korumayı değil, hak temelli güvenliğin sağlanmasını da içerir. Dolayısıyla güvenlik, devletin koruyucu otoritesine değil, kadınların güçlendirilmiş öznelliklerine, haklarına ve kamusal yaşamda eşit biçimde var olabilmelerine dayanan bir düzenin inşası olarak tanımlanır.

Önleme (*Prevention*) sütunu, çatışmaların önlenmesinde kadınların oynadığı rolü görünür kılar. Kadınların erken uyarı mekanizmalarına, arabuluculuk süreçlerine, yerel barış ağlarına aktif olarak dahil edilmesi teşvik edilir. Bu, kadınların yalnızca "sonuçlara maruz kalan" değil, çatışmaları önleyici aktörler olarak tanınması anlamına gelir. Karar, üye devletlerin şiddeti önleme politikalarını toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden düzenlemelerini, erken uyarı sistemlerinde kadınların katılımını artırmalarını ve barış diplomasisinde toplumsal cinsiyete duyarlı bir dil kullanmalarını talep eder. Böylece "önleme", yalnızca çatışmanın patlak vermesini engellemek değil, yapısal eşitsizlikleri ve toplumsal cinsiyet temelli adaletsizlikleri önlemek anlamına gelir. Bu yaklaşım, feminist güvenlik anlayışının köklü bir ilkesini yansıtır: Gerçek barış, yalnızca savaşın yokluğu ile değil, eşitsizliğin yokluğu ile mümkündür.

Yeniden İnşa ve İyileşme (*Relief and Recovery*) sütunu, çatışma sonrası dönemlerde kadınların ve kız çocuklarının ihtiyaçları ile önceliklerinin dikkate alınmasını zorunlu kılar. Kadınların ekonomik, sosyal ve politik olarak güçlendirilmesi, yeniden yapılanma süreçlerinde karar verici konumlarda yer almaları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kalkınma politikalarına entegre edilmesi hedeflenir. Bu kapsamda 1325, toplumsal cinsiyet temelli ihtiyaç analizlerinin yapılmasını, kadınların geçim kaynaklarına erişimini, yeniden yerleşim süreçlerinde güvenliklerinin sağlanmasını ve adalet mekanizmalarına ulaşabilirliğini öngörür. Bu sütun, feminist politik

ekonominin kavramlarıyla da örtüsür; zira kadınların emek ve bakım yüklerinin savaş sonrası ekonomilerde yeniden üretildiği koşullara dikkat çeker. Dolayısıyla bu aşama yalnızca yeniden yapılanma değil, kadınların yaşamlarını dönüştürme kapasitelerinin oluşturulmasıdır. Feminist kuram açısından, iyileşme ve kalkınma süreçlerinde kadınların edilgen yardım alıcılar değil, politik ve ekonomik aktörler olarak konumlandırılması, feminist güvenliğin kurucu ilkesidir.

Yirmi beş yılı aşkın bir sürenin ardından, 1325 sayılı kararın öngördüğü liberal-feminist güvenlik anlayışı görünürde kurumsallaşmış olsa da feminist güvenlik düşüncesinin ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüştürücü niteliği büyük ölçüde daralmıştır (Bilgin Aytaç, 2019; Bodur Ün, 2024; Koyuncu, 2020; Şahin, 2023). Sarah Percy'nin (2019) de belirttiği gibi, güçlü devletlerin normu sahiplenmesi bu içeriği derinleştirmekten çok nötrale etmiştir. Bugün KBG Gündemi uygulamada giderek Koruma sütununa indirgenmekte, böylelikle kadınların güvenliğinin özneleşmelerinden ziyade korunması gereken kırılgan varlıklar olarak tanımlanması pekiştirilmektedir. Bu eğilim, feminist güvenlik perspektifinin merkezinde yer alan yapısal eşitsizlikleri dönüştürme amacını zayıflatmakta ve güvenliği yeniden militarize etmektedir. Oysa kararın Önleme sütunu, güvenliği savaş sonrasında değil, toplumsal cinsiyet temelli adaletsizliklerin, ekonomik bağımlılıkların ve temsil eksikliklerinin giderilmesiyle inşa etmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle Önleme, feminist düşüncenin kurucu prensibini, yani barışın yalnızca savaşın değil, eşitsizliğin de ortadan kaldırılmasıyla sağlanabileceğini yeniden hatırlatır. Feminist güvenliğin gerçek kurumsallaşması, kadınların yalnızca korunmasında değil, eşitsizlik üreten yapıların dönüştürülmesinde aranmalıdır.

KBG Gündemi, yirmi beşinci yılında küresel ölçekte güçlü bir normatif görünürlüğe sahip olmakla birlikte, uygulamada eşitsiz ve kırılgan bir ilerleme sergilemektedir (Bilgin Aytaç, 2019; Bodur Ün, 2024; Koyuncu, 2020; Şahin, 2023). Newby ve O'Malley'nin (2021) verilerine göre, gündemin kurumsal yaygınlığı artmış ve 2021 itibarıyla devletlerin yaklaşık yüzde 47'si ulusal eylem planı (NAP) hazırlamıştır. Ancak bu genişleme, sürdürülebilir finansman eksikliği, cinsiyete göre ayrıştırılmış veri yetersizliği ve hesap verebilirlik mekanizmalarının zayıflığı nedeniyle sınırlı etki yaratmıştır. Gündemin ilk yıllarında koruma ve önleme sütunları ağırlık kazanmış, kadınların barış süreçlerine anlamlı katılımı ise ikincil kalmıştır. 2024 yılı itibarıyla küresel veriler, dünyanın çeşitli coğrafyalarındaki resmî barış süreçlerinde kadınların katılımcıların yalnızca yüzde 7'sini ve arabulucuların yüzde 14'ünü oluşturduğunu, dahası birçok barış görüşmesinde hâlâ hiçbir kadının yer almadığını ortaya koymaktadır (UN Women, 2024). Bununla birlikte, Küresel Güney'de yerel kadın örgütlerinin aktörlüğünü güçlendiren yenilikçi örnekler ortaya çıkarken, birçok Kuzey ülkesinde feminist liberal gündem daha çok "dışa projeksiyon" biçiminde uygulanmakta, iç dönüşüm kapasitesi zayıf kalmaktadır (Thomson 2022; Newby ve O'Malley, 2021). Dolayısıyla KBG Gündemi'nin Küresel Güney ve Küresel Kuzey'de farklı şekillerde uygulanması, söz konusu normun bütüncül biçimde sahiplenilmesini, derinleştirilmesini ve hayata geçirilmesini engellemektedir (Newby ve O'Malley, 2021).

Normun kırılganlığı yalnızca devletlerin kapasite eksikliklerinden değil, aynı zamanda küresel siyasette yükselen toplumsal cinsiyet karşıtı söylemlerden ve liberal düzenin çözülme eğiliminden de kaynaklanmaktadır (Thomson, 2022). Newby ve O'Malley'nin (2021:7) ifadesiyle, "KBG Gündemi bugün bir çekişme dönemine girmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği diline yönelik artan tepki ve BMGK müzakerelerinde kadınların insan haklarına ilişkin taahhütlerin sulandırılması söz konusudur." ABD'nin 2493 sayılı kararda "kadın insan hakları savunucuları" ifadesini reddetmesi, Polonya ve Macaristan gibi ülkelerde eşitlik karşıtı politikaların yükselmesi, KBG Gündemi'nin normatif zeminini zayıflatmıştır. Yine 2022 verilerine göre, KBG Gündemi'ni ve FDP'yi benimseyen Almanya, Kanada ve Fransa'nın dünyanın en çok askeri harcama yapan devletleri arasında olması da çelişkilidir (Papworth, 2024: 7). Yine Newby ve O'Malley'nin (2021: 6) belirttiği üzere, "Devletler KBG normlarını söylemsel olarak benimsemiş olsa da

uygulamada bu sahiplenme çoğu zaman yüzeysel kalmakta ve dönüştürücü bir değişim yaratmak yerine yalnızca bir 'sözde bağlılık' biçimine dönüşmektedir".

Feminist güvenlik gündeminin liberal kurumsal çerçevede kazandığı görünürlük önemli olmakla birlikte, KBG Gündemi'nin devletlerin ulusal ve uluslararası düzeydeki patriyarkal ve militarist pratikleriyle yüzleşmeden sürdürülebilmesi mümkün değildir. KBG Gündemi yalnızca uygulamadaki boşluklar nedeniyle değil, aynı zamanda liberal feminizmin sınırlarını aşamayan bir normatif zemine dayanması nedeniyle de gerileme riski taşımaktadır. Bu tablo, FDP'nin ortaya çıkışını bir gereklilik haline getirirken, aynı zamanda onun özgürleştirici potansiyelini daha kapsamlı bir feminist güvenlik dönüşümünün parçası haline getirme zorunluluğunu da ortaya koymaktadır.

Feminist Güvenliğin İki Süreci: FDP ve Kadın, Barış, Güvenlik Gündemi

KBG Gündemi ile FDP, feminist güvenlik düşüncesinin iki farklı zaman ve ölçekte gelişen, ancak birbirini tamamlayan politika alanlarıdır. Her iki çerçeve de toplumsal cinsiyetin güvenlik siyasetinin merkezine taşınmasını hedefler, ancak odaklandıkları sorunlar, öncelik verdikleri aktörler ve dönüştürmek istedikleri yapılar bakımından farklılaşırlar. KBG Gündemi, 2000 tarihli BMGK'nin 1325 sayılı kararıyla kurumsallaşmış, daha çok savaş ve barış süreçlerinde kadınların temsiline, korunmasına ve katılımına odaklanan bir çerçeve sunmuştur. Buna karşılık FDP, güvenlik kavramını çatışma koşullarının ötesine taşıyarak, barış zamanlarında da süren yapısal eşitsizlikleri ve "görünmeyen" güvensizlik biçimlerini dış politikanın konusu haline getirmiştir (Aggestam ve True, 2022). Bu yönüyle FDP ve KBG Gündemi, birbirinin ardılı değil, feminist güvenlik paradigmasının iki farklı ölçeğinde işleyen tamamlayıcı normatif gündemlerdir. Ayrıca FDP, KBG Gündemi'ni feminist güvenlik ve dış politika hedefi olarak benimsemekte ve desteklemektedir (Thomson ve Clement, 2019).

KBG Gündemi, liberal feminizmin temsiliyet ve katılım ilkeleri üzerine kuruludur. Kararın dört sütunu –katılım, koruma, önleme, yeniden inşa ve iyileşme– kadınların çatışma ve barış süreçlerine görünür biçimde dahil edilmesini öngörür, ancak güvenliği hâlâ devletin egemenliği ve savaşın yönetimi çerçevesinde düşünür (Shepherd, 2008). Bu durum, kadınların uluslararası barış masalarına dahil edilmesini sağlasa da çoğu zaman patriyarkal güvenlik aygıtlarını temelden dönüştürmez. Katılımın temsile indirgenmesi, koruma söyleminin paternalist biçimde yeniden üretilmesi ve önleme sütununun teknik bir risk yönetimi aracına dönüşmesi, KBG Gündemi'nin feminist potansiyelini sınırlandırmıştır (Pratt ve Richter-Devroe, 2011). Böylece KBG Gündemi, feminist güvenlik düşüncesinin en yaygın fakat en kolay teknokratikleştirilen kurumsal biçimi haline gelmiştir.

Kasım 2024 itibarıyla 108 devlet KBG kapsamında ulusal eylem planı geliştirmiş olsa da bu niceliksel yaygınlık niteliksel bir dönüşümle paralel ilerlememiştir. Ulusal eylem planlarının büyük bölümü izleme, bütçeleme ve hesap verebilirlik mekanizmalarından yoksundur (UN Women, 2024). UNDP'nin 2024 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'ne göre, bu ülkelerin önemli bir kısmı hâlâ düşük veya orta eşitlik kategorisinde yer almaktadır. Özellikle Sahra Altı Afrika, Batı Asya ve Güney Asya'daki birçok devlet, kadınların siyasal temsili, eğitime erişimi ve ekonomik katılımında ciddi eksiklikler göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından en alt sıralarda yer alan bazı ülkelerin KBG Gündemi'ne resmen taraf olması ya da ulusal eylem planı hazırlamış olması, bu gündemin ulusal düzeyde teknik olarak benimsenmesinin toplumsal

cinsiyet rejimlerinde gerçek bir dönüşümü otomatik olarak garanti etmediğini göstermektedir. Bu durum, KBG Gündemi'nin normatif düzeyde kabulünün çoğu zaman sembolik kaldığını veya eril yapıların içine "ekleme" biçiminde entegre edilebildiğini ortaya koymaktadır.

FDP, KBG Gündemi'nin pratikte sınırlı kalan çerçevesini genişleterek güvenliği yeniden tanımlar. KBG Gündemi'nin odağında kadınların çatışma ve barış süreçlerindeki konumu yer alırken, FDP güvenliği savaşızsız dönemlere taşır. Ekonomik sömürü, bakım emeğinin değersizleştirilmesi, ekolojik yıkım, göçün cinsiyetliliği, silahlanma ekonomisi ve temsil eksikliği gibi yapısal adaletsizlikleri barış dönemlerinde sorgulayarak güvenlik gündeminin merkezine yerleştirir (Aggestam vd, 2019). Bu yaklaşım, güvenliği devletin sınırlarının korunması olarak değil, bireylerin, kadınların ve dezavantajlı toplulukların adil yaşam koşullarının sağlanması olarak yeniden formüle eder. Kadınların ve kız çocuklarının bu krizlerden farklı biçimlerde etkilendiğini vurgulayan FDP, en azından söylemde, KBG Gündemi'nin en zayıf halkası olan Önleme sütununu (Basu ve Confortini, 2017) kuvvetlendirmeye odaklanır: FDP, çatışma çıkmadan çatışmayı mümkün kılan eşitsizlik yapılarını dönüştürmeyi hedefler. Dolayısıyla KBG Gündemi daha çok yakın ve acil güvenlik sorunlarıyla, FDP ise önleyici ve yapısal güvenlik anlayışıyla ilgilenir. Nitekim, iki yaklaşım da insan onuru, haklar ve bakım ilişkileri ekseninde güvenliği yeniden tanımlayan ortak feminist paradigmaya dayanır.

Bu iki gündem, kurumsal açıdan da farklı düzlemlerde işler. KBG, BMGK'nin 1325 sayılı kararıyla oluşan çok taraflı bir normatif çerçevedir. 2024 itibarıyla 108 devletin ulusal eylem planıyla birlikte küresel ölçekte kurumsallaşmıştır (Papworth, 2024). Buna karşılık FDP, ulusal düzeyde benimsenen ve şu ana kadar 16 devlet tarafından benimsenen bir yaklaşımdır (Whipkey vd. 2025: 11). Her iki çerçeve de tıpkı diğer BM kaynaklı toplumsal cinsiyet eşitliği gündemleri gibi daha çok liberal feminizme dayanır ve devlet temellidir, ancak devletin rolünü farklı biçimlerde yeniden tanımlarlar (Kabasakal Arat, 2015). KBG Gündemi kadınların çatışma ve barış süreçlerindeki temsilini artırmayı hedefleyen bir uluslararası yönetim aracı iken, FDP çok taraflı diplomasiye (UN FFP+ Group gibi) ek olarak sivil toplum, kadın örgütleri ve akademiyle etkileşim kurarak devletin dış politika yapımında yeni ortaklık biçimleri geliştirmeye çalışır (Thomson, 2022; Zilla 2022; Demirtaş, 2026). FDP kurduğu çok aktörlü feminist dayanışma ağı ile dış politikanın etik, ekonomik ve insani boyutlarında cinsiyet eşitliğini çok katmanlı olarak kurumsallaştırmayı amaçlar.

Yine de iki gündem arasında derin bir kesişim bulunmaktadır. KBG'nin dört sütunu, FDP'nin dört ilkesinde yankı bulur: katılım–temsil, koruma–haklar, önleme–kaynaklar ve yeniden yapılanma–gerçeklik (Aggestam ve Bergman-Rosamond, 2021). Her iki çerçeve de güvenliği, askeri tehditlerin yokluğundan öte, yapısal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması olarak tanımlar. Ancak KBG, daha çok çatışma sonrası barış inşasına odaklandığından, barışın sürdürülebilirliği için uzun vadeli, yapısal ve önleyici politikaları öne çıkarmakta yetersiz kalabilmektedir. FDP'yi benimseyen devletler genellikle KBG Gündemi'ni de takip ederken, KBG'yi uygulayanlar arasında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda geride kalan ülkeler de bulunmaktadır. Bu durum, KBG Gündemi'nin teknokratikleşmesi ve biçimselleşmesiyle açıklanabilir.

Tablo 5: KBG Sütunları ve FDP İlkelerinin Keşişim Tablosu

KBG Gündemi Sütunları	FDP İlkeleri	Keşişim Noktası
Katılım (Participation)	Temsil (Representation)	Kadınların karar alma mekanizmalarına eşit katılımı; temsiliyetin niceliksel değil niteliksel dönüşüm yaratması gerekliliği.
Koruma (Protection)	Haklar (Rights)	Kadınların çatışma dönemlerinde fiziksel güvenliği ile hak temelli güvenliğin birleşmesi; cinsel şiddetin güvenlik ihlali olarak tanınması.
Önleme (Prevention)	Gerçeklik (Reality)	Savaş ve çatışmaların kök nedenlerini oluşturan yapısal eşitsizliklerin dönüştürülmesi; toplumsal cinsiyetin sahadaki etkilerinin dikkate alınması.
Yeniden İnşa / İyileşme (Relief and Recovery)	Kaynaklar (Resources)	Çatışma sonrası yeniden yapılanmada kaynakların adil dağılımı; kalkınmanın, bakım emeği, sosyal hizmet ve ekonomik adaletin güvenlikle ilişkilendirilmesi.

FDP ile KBG Gündemi, feminist güvenlik düşüncesinin birbirini tamamlayan iki boyutunu temsil eder. KBG, özellikle çatışma ve çatışma sonrası dönemlerde toplumsal cinsiyet eşitliğini uluslararası hukukun diliyle norm olarak meşrulaştırırken, FDP bu normatif çerçeveyi dış politika yapım süreçlerine ve diplomatik pratiklere taşır. Her iki yaklaşım da güvenliği askeri tehditlerin yokluğundan ziyade yapısal eşitsizliklerin giderilmesi olarak tanımlar, ancak uygulamada KBG daha çok çatışma dönemlerinde kadınların güvenliği ve temsiline odaklanırken, FDP barış zamanında bu güvenliğin sürdürülebilirliğini sağlayan kadın hakları, kalkınma, dış yardım ve temsil politikalarına yönelmektedir. Bu ortaklık, özellikle katılım ve temsil ilkelerinin liberal feminist güvenlik anlayışı içinde somutlaştırılmasında görünür hale gelir. Bununla birlikte, FDP'nin liberal temelleri bu gündemi teknik ve bürokratik olarak uygulanabilir kılarken aynı zamanda sınırlarını da açığa çıkarır; feminist güvenliğin dönüştürücü potansiyelinin devlet merkezli çerçevelerin ötesine taşındığı ölçüde güçlenebileceğini gösterir. Bu açıdan KBG ve FDP birbirinden bağımsız geliştirilmiş olmakla birlikte, feminist güvenliğin acil (koruma ve temsil) ve yapısal (adalet ve eşitlik) boyutlarına ilişkin tamamlayıcı bir normatif çerçeve sundukları için birlikte ele alınması gereken iki liberal ve devlet merkezli gündemdir. Ancak Achilleos-Sarll vd. (2023) de vurguladığı üzere, FDP mevcut biçimiyle etik bir devletçilik öğretisi niteliği taşımakta ve liberal kozmopolitan düşüncenin sınırlarını aşmadığı için savaşları daha "güvenli" hale getirme hedefiyle yetinerek feminist güvenliğin dönüştürücü potansiyelini zayıflatmaktadır.

FDP Mümkün Mü? Uluslararası İliberal Yapı ve Devletin Cinsiyet Rejimi

Feminist mücadelenin sunduğu normatif çerçeve, feminist güvenlik gündeminin ilerlemesi için önemli bir dönüm noktası olsa da uluslararası sistemde yükselen illiberal (gayri liberal/liberal olmayan) eğilimler, otoriterleşme pratikleri ve toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerinin küresel ölçekte güç kazanması, hem KBG Gündemi'ni hem de FDP girişimlerini ciddi biçimde sınamaktadır (Thomson, 2022). Devletlerin cinsiyet seçiciliğinin sürdüğü, liberal uluslararası düzenin zayıfladığı, çok taraflılığın meşruiyet krizi yaşadığı ve insan hakları normlarının geri

itildiği bu dönemde, FDP'nin varlık zemini giderek daralmaktadır. Bu nedenle, bu bölümde ele alınacağı üzere, "FDP mümkün mü?" sorusu, yalnızca normatif bir tartışma değil, aynı zamanda feminist güvenlik projesinin hem iç hem de dış politikada sürdürülebilirliği açısından kritik bir sorgulamadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle şekillenen liberal uluslararası düzen, güvenlik, kalkınma ve insan haklarını bütünleştiren bir yönetim paradigması kurma iddiasını taşımıştır. 1990'lı yıllardan itibaren toplumsal cinsiyet eşitliği, bu düzenin normatif omurgasının ayrılmaz parçası haline gelmiştir. BM sistemi altında kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), 1995 Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu ve 2000 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı kararı ile KBG Gündemi'nin oluşturulması toplumsal cinsiyet eşitliğinin yalnızca hukuki değil, aynı zamanda güvenlik ve kalkınma politikalarının da kurucu ilkesi olarak benimsenmesini sağlamıştır (Yeşilyurt Gündüz, 2026). Normatif güç olarak tanımlanan Avrupa Birliği (AB)'nin Amsterdam Antlaşması (1997) sonrasında toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasını ortak politika haline getirmesi, bu sürecin bölgesel düzeydeki en belirgin yansıması olmuştur (Sönmez, 2026). Böylece uluslararası sistem, barışın yalnızca savaşıklık değil, bireylerin onur, refah ve özerklik koşullarıyla ilişkili olduğu yönünde hak temelli ve normatif dönüşümün sinyallerini vermiştir.

Ne var ki 2010'ların ortalarından itibaren bu normatif evren ciddi biçimde daralmaya başlamıştır. Otoriterleşme, sağ popülizm ve toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin yükselişi, liberal uluslararası düzenin eşitlik, adalet ve insan haklarına dayalı iddialarını zayıflatmıştır (Ojeda vd, 2024; Whipkey, Ahmed ve Thompson, 2025, 7). Bu ortamda dış politikada norm temelli işleyiş yerini giderek çıkar odaklı, hatta son yıllarda transaksyonel bir ilişkiler ağının mantığına bırakmıştır. Doğu Avrupa'dan Latin Amerika'ya, Batı Asya'dan Batı Avrupa'ya uzanan bu yeni muhafazakâr dalga, "toplumsal cinsiyet ideolojisi" söylemi üzerinden feminist kazanımları hedef almış, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını ulusal kimlik, aile değerleri ve kültürel egemenlik için bir tehdit olarak çerçevelemiştir (Thomson, 2022: 9; Ojeda vd, 2024). Bu normatif gerileme, eşitlik temelli dış politika yaklaşımlarının manevra alanını daraltarak, askeri ve ekonomik güvenlik eksenli, cinsiyetli güç ilişkilerine dayalı uluslararası düzenin yeniden güç kazanmasına yol açmıştır. Böyle bir bağlamda, uluslararası ilişkilerin normatif yapısını dönüştürmeyi hedefleyen FDP'nin benimsenmesi ve uygulanması, feminist devletler açısından dahi giderek daha zorlayıcı bir sınav haline gelmiştir. Nitekim Aggestam ve True'nun (2024) de vurguladığı üzere, ataerkil yapıların devletlerde ve küresel siyasette derin biçimde yerleşik olması, hiper-maskülen dış politika söylemleri ve toplumsal cinsiyet karşıtı normların yükselişi, FDP'nin dayandığı normatif zemini aşındırmış ve FDP'yi kırılğan hale getirmiştir.

FDP'nin tarihini İsveç'in öncülüğüne dayandıran anlatı, yüzyıllardır süren küresel feminist aktivizmi, araştırmayı ve politika üretimini görünmez kılar (Achilleos-Sarll vd., 2023). Oysa FDP kadınların barış, kalkınma ve adalet mücadeleleriyle şekillenen uzun bir feminist diplomasi tarihinin güncel ifadesidir. Bu tarihsel bağlam içinde FDP, uluslararası liberal düzenin krizinin ortasına liberal feminist gündemle doğmuştur. 2014'te İsveç tarafından resmen benimsenmesiyle uluslararası diplomaside görünürlük kazanan FDP, kısa sürede Kanada, Fransa, Meksika, İspanya ve Almanya gibi ülkeler tarafından farklı biçimlerde uygulanmıştır (Thomson, 2020). Toplumsal cinsiyet eşitliğini iç politikada benimseyen bu devletlerin, dış ilişkilerini toplumsal cinsiyet eşitliği, insan hakları, kalkınma, adalet ve barış ilkeleri üzerine kurması, uluslararası sistemin normatif çerçevesini dönüştürmeyi hedeflemiştir. Ancak bu hedef, devletin cinsiyetli ve çıkar temelli bir yapı olarak inşası nedeniyle sürekli bir gerilim içinde kalarak hem iç hem de dış politika kısıtlarıyla zorlanmıştır. Aggestam ve True (2024, 115) dış politika yönelimini yalnızca stratejik çıkarların değil, aynı zamanda devlet kimliğinin ve dolayısıyla cinsiyet rejiminin bir yansıması olarak tanımlayarak iç ve dış politika arasındaki bağı vurgulamaktadır. Örneğin,

İsveç ve Norveç örneklerinde FDP'nin güçlenmesi, bu devletlerin tarihsel olarak kimliklerini "kadın-dostu" olarak tanımlamalarıyla doğrudan ilişkilidir (Aggestam ve True, 2024: 115). FDP devletlerin toplumsal cinsiyet rejimlerinden bağımsız değildir ve literatürde özellikle İsveç üzerinden örneklendirildiği üzere (Biter, 2017) iç politikadaki cinsiyet rejimleri dış politikalarına doğrudan yansımaktadır.

Bu ilişki, FDP iddiasını aynı zamanda kırılğan hale getirir, çünkü devlet kimliğine gömülü cinsiyetli ve eril yapı, feminist normların sürekliliğinin kurumsal olarak güvence altına alınmasını engeller. Bu durum, söz konusu normların sürdürülebilirliğinin, cinsiyet rejimini nasıl tanımladıklarına bağlı olarak seçilmiş liderlerin, iktidardaki aktörlerin ve mevcut konjonktürün belirleyiciliğine bağlı hale geldiğini ortaya koymaktadır. Nitekim İsveç örneğinde FDP hükümet değişimiyle birlikte ortadan kalkmış; "insani süper güç" imajı ile patriyarkal devlet pratikleri arasındaki gerilim görünür hale gelmiştir (Aggestam ve True, 2024, 115; Whipkey vd, 2025). Bu örnek, FDP'nin yalnızca dönüştürücü bir normatif iddia değil, aynı zamanda devletin kendi kimliğiyle yürüttüğü sürekli bir müzakere alanı olduğunu göstermektedir. Devletin cinsiyetli doğası, FDP'nin hem varlık koşulunu hem de sınırını belirlemektedir. Uluslararası ilişkilerin eril karakterini dönüştürme çabası, her an geri çevrilebilecek kırılğan bir süreç olarak varlığını sürdürmektedir.

Ancak bu kırılğanlık yalnızca iç siyasete bağlı değildir, devletlerin çıkar tanımlama biçimleri ve dış politika öncelikleriyle de yakından ilişkilidir. FDP bu nedenle hem feminist hem de realist bir farkındalık gerektirir. Devletler, patriyarkal kurumlar olarak, feminist normları seçici biçimde veya ancak temsil ettikleri grupların ekonomik, siyasal ve stratejik çıkarlarla çalışmadığı sürece sahiplenmektedir (Jessop, 2004). Bu durum, feminist ilkelerin çoğu kez etik bir vizyon olarak değil, devletlerin militarist politikalarını güçlendiren bir araç olarak kullanılmasına (kooptasyon) yol açmasına neden olmaktadır (Nikoghosyan, 2018). İsveç'in Suudi Arabistan'la ticari ilişkilerini sürdürmesi, Kanada'nın silah ihracatını artırması ya da Fransa'nın "feminist diplomasi" söylemini askeri angajmanla birleştirmesi veya FDP benimseyen devletlerin Gazze'deki savaş suçlarına sessiz kalışı bu çelişkinin somut örnekleri olarak değerlendirilebilir (Thomson, 2022; Whipkey, Ahmed ve Thomson, 2025, 32). Bu bağlamda Robinson (2021) feminist hükümetlere, "önceden biçimlenmiş ahlaki ilkeler" ile "silah anlaşmaları" arasında ikili karşıtlık kurmak yerine, kendi devletlerinin de dahil olduğu liberal militarizmin karmaşık ağlarını ve bunun cinsiyetli etkilerini sorgulamalarını önermektedir.

Bu nedenle FDP etik bir idealden çok, sürekli sinanan bir siyasal ve normatif pratiktir. Bununla birlikte FDP'yi yalnızca tutarsızlıklar üzerinden değerlendirmek indirgemeci olur; çünkü FDP kısa vadeli başarılar üretmekten çok, devletin karar alma süreçlerini toplumsal cinsiyet eşitliği, bakım etiği ve adalet ilkeleriyle uyumlu hale getirmeyi hedefleyen uzun vadeli bir dönüşüm sürecini temsil eder. Bu nedenle FDP devletin kurumlarının ve politikalarının feminist değerler karşısında sürekli sınanmasını ve bu değerlerin kurumsal yapılara kök salması için zamana yatırım yapılmasını gerektirmektedir.

Dolayısıyla FDP yalnızca diplomatik düzeyde değil, iç politikada da süreklilik arz eden bir eşitlik anlayışını zorunlu kılar. İç ve dış politika birbirinden ayrı alanlar olarak görülmediğinde, FDP izlediğini iddia eden bir devletin cinsiyet rejiminin kadın haklarını ihlal etmesi ya da kadınların güçlenmesini aile temelli veya ataerkil politikalarla tanımlaması, kendi söylemiyle çalışmasına ve normatif tutarlılığının sorgulanmasına yol açar. Bu bağlamda FDP dış politika ile iç politika arasındaki sınırları yeniden düşünmeyi gerektirir, zira toplumsal cinsiyet eşitliği, bir devletin dışarıda nasıl davrandığı kadar içeride kimi koruduğu, kimi görünmez kıldığı ve kaynakları kime tahsis ettiğiyle de ilgilidir (Jessop, 2004). Bu bağlamda FDP'nin eril iktidarın kadın haklarını

tanımlama biçimiyle, yani "rejim feminizmi" aracılığıyla araçsallaştırılmaması konusunda dikkatli olunmalıdır.

Sonuç olarak FDP uluslararası düzenin çözülmekte olduğu bir dönemde hem feminist bir direnç hem de dönüşüm arayışını temsil etmektedir. Ancak bu arayışın başarıya ulaşması, devletlerin patriyarkal yapısını dönüştürme kapasitesine, feminist değerleri araçsallaştırmadan içselleştirmelerine ve feminist ilkeleri hem içeride hem dışarıda tutarlı biçimde uygulayabilmelerine bağlıdır. Aggestam ve True'nun (2024) uyardığı gibi, feminist ve toplumsal cinsiyet eşitliği yanlısı normların ortaya çıkışı doğrusal veya sürekli ilerleyen bir süreç değildir; aksine, küresel siyasette yoğun bir tartışma ve direniş ortamında şekillenir. Bu nedenle FDP, yalnızca normatif bir ideal değil, aynı zamanda ataerkil ve toplumsal cinsiyet karşıtı karşı güçlerle hem iç hem de dış politikada süregelen bir mücadele alanıdır. Bu genel çerçevede, Türkiye örneğinde FDP iddiasının hem potansiyelini hem de sınırlarını değerlendirmek açısından önemli bir referans noktası sunmaktadır.

Türkiye'de FDP Mümkün Mü?

Feminist kuramın temel önermesi, patriyarkanın ulusal ve uluslararası düzeylerde birbirini besleyen, iç içe geçmiş iktidar biçimleri olduğudur. FDP tartışması yalnızca dış ilişkiler alanına ait bir vizyon değildir. Devletin kendi toplumsal cinsiyet rejimini nasıl tanımladığını açığa çıkaran bir sınav niteliği taşır. Bu nedenle FDP, devletin kadınlara yönelik iç politikalarıyla dış politikadaki eşitlikçi söylemi arasındaki tutarlılık üzerinden değerlendirilmelidir. Kadınların temsilini, hakların korunmasını ve kaynaklara erişimde eşitliği öngören bir dış politika anlayışı, içerde demokratik olmayan, aile merkezli veya ataerkil cinsiyet politikaları sürdüren bir devlet tarafından normatif olarak taşınamaz. Bu çelişki, Türkiye örneğinde FDP olasılığını değerlendirmenin merkezindedir.

Türkiye'de kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği, tarihsel olarak devletin modernleşme projesinin bir parçası olarak şekillenmiştir. Erken Cumhuriyet dönemi, literatürde "devlet feminizmi" olarak tanımlanan bir modelin örneğidir (Kandiyoti, 1987). Bu dönemde kadınlar siyasal haklarını ve kamusal görünürliklerini büyük ölçüde devletin tepeden inme reformlarıyla kazanmış, ancak bu kazanımlar, toplumsal cinsiyet eşitliğini kökleştirmekten ziyade, ulusun modern kimliğini temsil eden bir "kadın-yurttaş" figürü yaratmıştır. Modernleşme sürecinde kadınlar kamusal alanda görünür olmuş, fakat bu görünürlük özerk bir feminist siyasetin değil, devletin Batılı ve modern anlatısının bir uzantısı olarak inşa edilmiştir (Arat, 1989). 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminin "devlet feminizmi" mirasının yerini, aile merkezli ve muhafazakâr bir "rejim feminizmi" almıştır. AKP iktidarının "kadının güçlenmesi" söylemi, feminist eşitlik iddialarını benimsemek yerine kadınların toplumsal rollerini "aile bütünlüğü, annelik ve toplumsal uyum" kavramları etrafında yeniden tanımlamıştır (Yılmaz ve Sarı Karademir, 2025). "Toplumsal cinsiyet adaleti", "fıtrata uygun eşitlik" ve "kadının ailedeki merkezi rolü" gibi kavramlar, feminist dilin içeriksizleştirilmiş türevleri olarak devlet söylemine yerleşmiş, kadınların hak talepleri bireysel özerklik ve siyasal temsil yerine "ailenin güçlendirilmesi" ekseninde meşrulaştırılmıştır. Bu çerçevede kadın istihdamı politikaları annelikle uyumlu esnek çalışma biçimlerine indirgenmiş, bakım emeği tartışmaları ise hane içi refahın sürdürülmesiyle sınırlandırılmıştır. Marella Bodur Ün'ün (2019) belirttiği gibi, bu dönüşüm feminist söylemin kavramsal araçlarının iktidar ideolojisine entegre edilmesiyle sonuçlanmış; böylece devlet, feminist talepleri kısmen sahiplenirken patriyarkal sınırlar içinde yeniden üretmiştir. Rejim feminizmi, kadınların kamusal görünürliğini korusa da bunu kendi ideolojik meşruiyetinin bir aracı haline getirmiştir.

Oysa tek başına Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi örneği, toplumsal cinsiyet eşitliğini "aile değerlerine tehdit" olarak çerçeveleyen resmi söylemi ve bu süreçte kadın örgütlerinin karar alma mekanizmalarından dışlanması, FDP iddialarının içeride devlet politikası olarak karşılığının olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla içeride kadınların ekonomik ve siyasal alanlardan dışlandığı, bakım emeği yükünün kamusal sorumluluk olarak paylaşılmadığı ve kadın cinayetlerinin sistematik biçimde önlenemediği bir ortamda, dış politikada feminist ilkelerin savunulması retorik bir iddiadan ibaret kalır (Yılmaz, 2026). FDP, devletin yalnızca diplomatik davranışlarını değil, kendi yurttaşlarına yönelik hak temelli sorumluluğunu da dönüştürmeyi hedefler; bu bağlamda Türkiye'nin mevcut politikalarının bu hedefle çeliştiği açıktır.

Türkiye'nin cinsiyet rejiminin ürettiği cinsiyet-seçici yaklaşım (Jessop, 2004) dış politikasında da yankı bulmaktadır. Özellikle 2010'lu yıllardan itibaren "insani diplomasi" kavramını dış politikasının merkezine yerleştiren Türkiye, barış, kalkınma ve yardım temalarını öne çıkaran bir dış politika dili geliştirmiştir. Ancak bu insani söylem, toplumsal cinsiyet eşitliğini bir hak meselesi olarak değil, "yardım eden", "koruyan" ve "vicdanlı" bir devlet kimliği üzerinden kurmaktadır (Şeyşane ve Tanrıverdi, 2022). Kadınlar çoğu zaman insani diplomasi söyleminin öznesi değil, mağduru veya korunması gereken unsurları olarak temsil edilmiştir. Suriye iç savaşından sonra insani yardım programlarında ve göç politikalarında kadınların görünürlüğü artsa da bu görünürlük, feminist özerklik veya eşit katılım anlamında değil, devletin ahlaki üstünlüğünü pekiştiren bir imge olarak işlemiştir. Bu durum, feminist kuramın güvenlik ve barış bakım etiği, eşitlik ve dayanışma ilkeleriyle ilişkilendiren yaklaşımıyla temelden çelişir.

Bu çerçevede Türkiye, BMGK'nin 1325 sayılı kararına açık destek vermekle birlikte, bugüne kadar bu gündemin uygulanmasına yönelik bir ulusal eylem planı hazırlamamıştır. Türkiye'nin bu eksikliği, KBG Gündemi'ni normatif bir taahhütten ziyade söylemsel bir referans olarak kullandığını göstermektedir. Türkiye, NATO üyesi olarak kadınların barış operasyonlarına ve güvenlik kurumlarına katılımını teşvik eden bazı girişimlere dahil olmuşsa da bu projeler genellikle Katılım ve Koruma sütunlarıyla sınırlı kalmıştır. Oysa feminist güvenliğin özünü oluşturan Önleme (yapısal şiddetin ortadan kaldırılması) ve Yeniden İnşa (barışın sürdürülebilir biçimde inşası) sütunları Türkiye bağlamında kurumsal ve politik karşılık bulmamaktadır. Bu durum, KBG Gündemi'nin Türkiye'de feminist bir dönüşüm aracına değil, daha çok teknokratik ve militarize bir yönetim aracına dönüştüğünü göstermektedir. Türkiye, kadınların barış süreçlerine katılımını artırma hedefini çoğu zaman "daha fazla kadın asker" veya "kadın diplomat sayısındaki artış" gibi temsili göstergeler üzerinden tanımlamaktadır. Bu yaklaşım feminist güvenlik anlayışının etik, dönüştürücü ve yapısal boyutlarını ihmal etmektedir. KBG Gündemi, Türkiye açısından FDP'ye geçişin bir öncülü değil, kadınların görünürlüğü üzerinden rejim feminizminin meşruiyetini güçlendiren bir politika söylemi olarak düşünülebilir.

Türkiye'nin FDP geliştirebilme kapasitesini sınırlayan diğer etkenler dışsaldır. İçinde bulunduğu uluslararası illiberal konjonktür ve yükselen anti liberal güçlerle kurduğu ittifaklar, feminist olmasa bile hak temelli bir dış politika ihtimalini kısıtlanmaktadır. Liberal uluslararası düzenin zayıflaması ve toplumsal cinsiyet karşıtı söylemin yükselişi, toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen çok taraflı mekanizmaları geriletmiştir. AB içinde dahi toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması politikaları geri çekilmektedir ve "toplumsal cinsiyet ideolojisi" söylemi özellikle Doğu Avrupa'da yaygınlaşmaktadır (Sönmez, 2026). Bir zamanlar hak temelli dış politika gündemiyle çapa rolü gören AB, Türkiye'nin iç politikasını toplumsal cinsiyet eşitliğini de kapsayan demokratik temeller üzerinden şekillendirme gücünü neredeyse kaybetmiştir (Fougner ve Kurtoğlu, 2015; Bodur Ün ve Arıkan, 2022). Ayrıca Türkiye, son yıllarda Rusya, Macaristan ve bazı Batı Asya rejimleriyle ideolojik yakınlık kurarak, toplumsal cinsiyet eşitliğini "Batılı bir değer" ya da "aileye yönelik bir tehdit" olarak çerçeveleyen bir söylemi paylaşmaktadır. Bu

yönelim, Türkiye'nin hem bölgesel ittifaklarını hem de uluslararası normlarla kurduğu ilişkileri yeniden tanımlamıştır. AB ve BM mekanizmalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen normlara biçimsel düzeyde bağlı kalmakla birlikte, Türkiye bu normları giderek daha seçici biçimde uygulamaktadır (Bodur Ün, 2019).

Türkiye, ABD, AB ve Rusya arasındaki ilişkiler giderek daha "transaksiyonel" bir mantığa bürünmüştür (Balta vd, 2025). Normatif değerler ve ortak ilkeler yerine, güvenlik, ticaret, enerji ve göç gibi konularda çıkar temelli bir diplomasi yürütülmektedir. Bu al-ver mantığına dayanan dış politika anlayışı, tarafları hem liberal uluslararası düzenin hem de FDP'nin haklar, dayanışma, şeffaflık ve adalet gibi ilkelerinden uzaklaştırmaktadır. AB ve ABD gibi aktörlerin Türkiye ile ikili ilişkilerinde geçmişte temsil ettikleri demokratik kimlikleri ve "normatif gündemleri" son yıllarda stratejik öncelikler karşısında zayıflamıştır. Özellikle göç yönetimi, enerji güvenliği ve savunma iş birliği alanlarında Türkiye ile kurulan ilişkiler, insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği gündeminin geri plana itilmesine neden olmaktadır.

Bu durum, FDP'nin uluslararası düzeyde ihtiyaç duyduğu normatif çapa etkisini ortadan kaldırmaktadır. Çıkar temelli pazarlıklar, demokratik değerler üzerinden dayanışma temelli dış politikanın ve iş birliğinin yerini almaktadır. Türkiye için bir diğer önemli aktör olan Rusya'nın toplumsal cinsiyet eşitliğini Batı'nın "değer emperyalizmi" olarak çerçeveleyerek açıkça toplumsal cinsiyet karşıtı bir söylem benimsemesi, Türkiye'nin Rusya'ya diğer güçlere karşı değer ve çıkar dengeleme aracı olarak kullanmasına yardımcı olmaktadır (Balta, 2019). Türkiye'nin Rusya ile geliştirdiği yakın ilişkileri, Türkiye'nin normatif bir gündemden uzaklaşmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin bulunduğu Batı Asya coğrafyası, süregelen çatışmalar, güvenlik tehditleri ve bölgesel istikrarsızlık nedeniyle askeri güvenlik odaklı bir dış politika anlayışını sürekli önceliklendirmeye zorlamaktadır. Suriye iç savaşı, sınır ötesi operasyonlar, mülteci hareketliliği ve bölgesel rekabet, güvenlik siyasetinin merkezinde kalmaya devam etmektedir. Bu da FDP'nin önerdiği alternatif barış, bakım ve dayanışma temelli yaklaşımların tartışılmasını dahi zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak, bu çok katmanlı çıkar odaklı ve güvenlik merkezli dış politika ortamı, FDP'nin gerektirdiği etik tutarlılığı, karşılıklı sorumluluk anlayışını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen çok taraflı iş birliği kapasitesini ciddi biçimde zayıflatmaktadır. Bu nedenle ne Türkiye ne de onun başlıca muhatapları, mevcut koşullarda FDP'nin etik, normatif ve eşitlikçi yönelimine uygun bir performans sergilememektedir. Türkiye'de FDP hem iç politikadaki cinsiyet rejimi hem de dış politikadaki realpolitik öncelikler nedeniyle normatif olarak zayıf bir zemin üzerinde durmaktadır. Devlet, feminist normları seçici biçimde sahiplenmektedir ve bunları çoğu zaman meşruiyet üretimi veya uluslararası imaj yönetimi için araçsallaştırmaktadır. FDP bu anlamda Türkiye için ulaşılabilir bir hedef değil, mevcut iktidar biçimlerinin sorgulanmasını gerektiren bir eleştirel çerçevedir. Ancak bu eleştirel çerçevenin varlığını bile, feminist düşüncenin uluslararası ilişkilerde alternatif bir dil ve etik üretme kapasitesine işaret eder. Türkiye'de FDP'nin gerçekleşmesi hem yeni bir diplomatik söylem hem de eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet rejimi inşasıyla mümkün olabilir.

FDP İzleme ve Değerlendirme Çerçevesine Göre Türkiye'nin FDP Performansı

Normatif Taahhüt ve Kurumsallaşma

FDP açısından normatif taahhüt ve kurumsallaşma, devletin dış politika belgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini açık biçimde benimsemesi ve bu yaklaşımı güvenlik, kalkınma, ticaret, yardım ve insani diplomasi gibi tüm alanlara yatay bir ilke olarak entegre etme kapasitesidir. Bu boyut, dış politikanın yalnızca söylemde değil, kurumsal düzeyde de toplumsal cinsiyet duyarlılığı taşıyıp taşımadığını anlamak açısından belirleyicidir. Bu çerçevede Dışişleri Bakanlığı'nın söylemleri ve politika belgeleri, dış politika yapımında etkili kurumların toplumsal cinsiyet referansları, KBG ya da FDP eylem planları, dış politikada toplumsal cinsiyet birimlerinin mevcudiyeti gibi göstergeler dikkate alınmalıdır.

Bu ölçütler doğrultusunda bakıldığında, Türkiye'de dış politika alanında toplumsal cinsiyet eşitliğini kurumsal düzeyde içselleştiren bir yapı henüz oluşmamıştır. Dışişleri Bakanlığı, diplomatik temsil ve dış politika koordinasyonundaki merkezi rolüne rağmen, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kurumsallaşmış bir birim, strateji belgesi veya kadın ve cinsiyet odak noktası (gender focal point) mekanizmasına sahip değildir. Bakanlıkta kadın diplomat oranı artmakta olsa da toplumsal cinsiyetin dış politika üretimine yön verecek şekilde anaakımlaştırıldığına dair bir kurumsal strateji bulunmamaktadır. Nitekim Bakanlığın resmi web sitesinde yer alan "23 Temel Dış Politika Konusu" arasında kadın hakları veya toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin bağımsız bir politika başlığı yer almamaktadır. Bu temaya en yakın atıflar yalnızca "İnsani Yardımlar" ve "İnsan Hakları" başlıkları altında dolaylı biçimde görülmektedir. "İnsan Hakları" başlığı altında, BM Kadın Birimi'nin (UN Women) Orta Asya Bölge Ofisi'nin İstanbul'da faaliyet göstermesine değinilmekte; "İnsani Yardımlar" başlığında ise, Türkiye'nin Afganistan'daki insani ihtiyaçlara "duyarlılıkla yaklaştığı" belirtilerek, önceliğin kadın ve çocuklara yönelik projelere verilmesi vurgulanmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı, dış politikanın genel yönelimi ve stratejik kararlarını belirleyen yürütme organı olarak "girişimci ve insani dış politika" söylemini öne çıkarmıştır. Ancak bu çerçevede toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesini hak temelli bir politika olarak kurumsallaştırmamıştır. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, kalkınma planları ve bütçe süreçlerinde zaman zaman toplumsal cinsiyet göstergeleri kullansa da dış politika, savunma ve güvenlik alanlarında toplumsal cinsiyet etki analizi (gender impact assessment) veya toplumsal cinsiyet bütçelemesi uygulamaları bulunmamaktadır. TBMM Dışişleri Komisyonu düzeyinde de toplumsal cinsiyet odaklı izleme, denetim veya danışma mekanizmaları mevcut değildir. Türkiye, NATO'nun KBG Gündemi'ni destekleyen stratejik belgelerine taraf olmakla birlikte, Milli Savunma Bakanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri açısından bu normatif çerçevenin ulusal düzeyde kurumsallaşmasını sağlayacak bir KBG ulusal eylem planı hâlen bulunmamaktadır. NATO üyesi ülkelerde yaygın olan toplumsal cinsiyet danışmanı (gender advisor) ve cinsiyet odak noktası (gender focal point) sistemleri Türkiye'de sınırlı ve daha çok sembolik düzeydedir. Savunma ve güvenlik politikalarında toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasına yönelik sistematik bir izleme-değerlendirme mekanizması, kurumsal raporlama ya da bütçe temelli planlama süreci mevcut değildir (WIISGlobal, 2014). Bu durum, Türkiye'nin uluslararası normatif taahhütleri ile savunma kurumsallığı arasındaki en belirgin boşluklardan birini oluşturmaktadır.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları kurumsal düzeyde dış politika ve güvenlik alanlarından büyük ölçüde yalıtılmış durumdadır. En görünür uygulamalar Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı/Göç İdaresi Başkanlığı arasında dağılmıştır. Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını hâlâ aile refahı, bakım emeği ve sosyal yardım eksenine indirgeyen bu parçalı yapı, bu politikaların dış politika, güvenlik ve göç alanlarıyla yatay biçimde bütünleşmesini engellemektedir. FDP’nin gerektirdiği kurumsal entegrasyon, koordinasyon ve hesap verebilirlik mekanizmaları bu nedenle gelişmemekte; toplumsal cinsiyet eşitliği ise uluslararası belgelerdeki taahhütler ve sembolik atıflar düzeyinde varlık göstermektedir. Dış politika belgelerinde yer alan toplumsal cinsiyet referansları çoğunlukla “insani” bir çerçeveye sıkışmakta ve karar alma süreçlerinde eşit temsilin sağlanması, toplumsal cinsiyet birimlerinin güçlendirilmesi ya da kaynak tahsisıyla desteklenen bir dönüşüm kapasitesi yaratılmamaktadır. Oysa FDP, bu sembolik çerçevenin ötesine geçerek kurumsal içselleştirme, politika bütünlüğü ve yönetişim reformu gerektirmektedir.

Haklar (*Rights*)

Haklar boyutu, FDP’nin merkezinde yer alan insan hakları, kadınların güvenliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerinin devletin dış politika söylemine ve pratiğine nasıl dahil edildiğini analiz eder. Bir devletin CEDAW, Pekin Eylem Platformu ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (özellikle Amaç 5) gibi uluslararası normatif çerçevelere taraf olması yeterli değildir. Bu taahhütlerin dış politikada kadınların bedensel, cinsel ve üreme haklarının korunmasıyla ne ölçüde ilişkilendirildiğine de bakmak gerekir (Yılmaz, 2026). FDP açısından, kadınların haklarının güvenliği yalnızca insani bir mesele değil, istikrar ve barışın da önkoşuludur. Türkiye bu bağlamda değerlendirildiğinde, kadın haklarının hem iç hem dış politika söylemlerinde çoğu zaman hak temelli bir yaklaşımdan ziyade korumacı, aile merkezli ve muhafazakâr bir dil içinde yeniden üretildiği görülmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) döneminde toplumsal cinsiyet eşitliği normu, “kadınla erkeğin fitratı farklıdır”, “annelik kadının en kutsal görevidir” “en az üç çocuk yapmalıdır” “sezaryen doğum yapmamalıdır” ve “kadın kahkaha atmaz” gibi söylemlerle kurgulanmış; kadınların bedeni, doğurganlığı ve toplumsal rolleri ulusal kimliğin ve ahlaki düzenin temeli olarak tanımlanmıştır (Bodur Ün, 2019: 839). Üreme haklarını sınırlayan girişimler, kürtaj karşıtlığı ve “üç çocuk” çağrıları, kadınların bedensel özerkliğini kamusal denetim altına alırken, kadınların güvenliği giderek aile birliğinin korunması çerçevesinde daraltılmıştır (Bodur Ün, 2019: 839). Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği normlarını içselleştirmekten ziyade muhafazakâr ve din odaklı cinsiyet rejimine dayanarak uyarlaması, İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesi ve kalkınma planlarında kadının eşit hak sahibi bireyden ziyade aile temelli bir rol içinde tanımlanması, erken yaşta evlilikleri önlememesi, kadınların bakım yükünü neoliberal politikalarla ağırlaştırması haklar boyutuyla incelendiğinde Türkiye’nin FDP ilkeleri açısından kat etmesi gereken yolun hâlâ uzun olduğunu göstermektedir (Yeşilyurt Gündüz, 2026; Yılmaz 2026, Yılmaz ve Sarı Karademir, 2025).

Temsiliyet (*Representation*)

FDP’nin en görünür, fakat aynı zamanda en tartışmalı boyutu temsiliyet meselesidir. Feminist kuram açısından temsiliyet, yalnızca kadınların dış politika mekanizmalarında yer alması değil, bu mekanizmaların toplumsal cinsiyetli bilgi ve iktidar ilişkilerini dönüştürecek biçimde yeniden yapılanması anlamına gelir. Dolayısıyla FDP, “kadınların varlığını artırma” hedefinden çok, karar alma süreçlerinde eşit yetki, kaynak paylaşımı ve hesap verebilirlik mekanizmalarını kurumsallaştırmayı amaçlayan bir dönüşüm projesidir. Aggestam ve True’nun (2024) önerdiği

ölçütler bu dönüşümün somut göstergelerini sunar: dışişleri, kalkınma, savunma ve barış müzakerelerinde kadın oranı; büyükelçi, müsteşar, daimi temsilci gibi üst düzey pozisyonlarda temsiliyet; kadın liderliği için özel diplomatik mekanizmaların varlığı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini kalıcılaştıran yasal-kurumsal çerçeveler. UN Women Türkiye'nin 2024 raporuna göre, 2025 başı itibarıyla kadınlar Dışişleri Bakanlığı personelinin yüzde 38'ini, büyükelçilerin yüzde 28,6'sını oluşturmaktadır. Bu veriler, Türkiye'nin biçimsel temsiliyet açısından belirli bir ilerleme kaydettiğini gösterse de FDP açısından asıl mesele –Zehra Yılmaz'ın (2019) da sorduğu üzere– bu görünürlüğün dış politikanın normatif yönelimini gerçekten dönüştürüp dönüştürmediğidir.

Birincisi, diplomatik temsiliyet eksenini, kadın diplomatların sayısal görünürlüğüne ve kurumsal konumlanışına odaklanmaktadır. Canan Sokullu ve Gülşen Karaniş Ekşioğlu (2022), Türkiye'de kadın diplomat oranındaki artışı "cinsiyet dönüşü" (gender turn) kavramı çerçevesinde ele almakta, ancak bu dönüşümün gerçek bir normatif içeriğe ve hak temelli bir yeniden yapılanmaya dayanmadığını vurgulamaktadır. Çalışmada görüşülen kadın diplomatlar, temsildeki artışın Türkiye diplomasisinin görünürlüğünü güçlendirdiğini, fakat bu görünürlüğün henüz politik etki gücüne, karar alma yetkisine ve kaynak tahsisine dönüşmediğini belirtmektedir. Kadınların temsiline dair yapılan çalışmalarda bulgular, kadınların diplomatik hiyerarşinin alt kademelerinde, ekonomik ve askeri statü olarak daha az itibarlı "fonksiyonel" pozisyonlarda, özellikle de dış yardım, uluslararası anlaşmalar ve iletişim gibi "yumuşak politika" alanlarında belirgin biçimde temsil edildiğini, buna karşın üst düzey karar alma pozisyonlarında, özellikle Ankara'daki merkez teşkilatta ciddi bir eksiklik bulunduğunu göstermektedir (Süleymanoğlu Kürüm ve Rumelili, 2018; Yılmaz 2019; Sokullu ve Karaniş Ekşioğlu 2023). Bir kadın diplomat bu sorunu şöyle ifade etmiştir: "Sorun, kadın diplomatların Ankara'daki merkezde üst düzey pozisyonlarda yer almamasıdır... örneğin Dışişleri Bakan Yardımcısı düzeyinde hiçbir kadın bulunmamaktadır. Kadın diplomatlar dış politikanın uygulayıcılarıdır, yapıcıları değil. Bir dış politikayı feminist kılan şey ise, kadınların politika ve karar alma süreçlerine nasıl ve hangi düzeyde katıldığıdır" (Sokullu ve Karaniş Ekşioğlu, 2022: 42). Bu ifade, FDP'nin katılımın ötesinde karar alma mekanizmalarında dönüşüm hedefinin Türkiye'de henüz kurumsallaşmadığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Temsiliyetin niceliksel artışı, karar alma süreçlerinin cinsiyetli doğasını dönüştürmemekte, eşitliğin biçimsel bir vitrin düzeyinde kalmasına yol açmaktadır (Yılmaz, 2019). İsveç modeli (haklar–temsiliyet–kaynaklar–gerçeklik) açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin diğer alanlardaki eksiklikleri devam ederken yalnızca "temsiliyet" boyutunda ilerleme kaydetmiş olması yanıltıcı olmamalıdır. Sokullu ve Karaniş Ekşioğlu (2022: 52) da bu durumu "kadınların diplomatik hiyerarşinin alt basamaklarında açık biçimde görünür olduğu, ancak bu cinsiyet dönüşümünün en zayıf halkasının ve gerileme riski taşıyan alanının üst düzey karar alma pozisyonlarındaki temsil eksikliğiyle belirginleştiği" şeklinde yorumlamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de temsiliyet FDP açısından önemli bir başlangıç olsa da bu temsiliyetin niteliksel bir dönüşüme evrilmemesi, mevcut kazanımların kırılma riskini artırarak ve dönüşümün yönünü tersine çevirebilecek potansiyel bir gerileme alanı yaratmaktadır.

"Türkiye'de Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi ve Diploması Alanında Kadınlar: KBG Gündeminin Türk Dış Politikasına Entegrasyonu" başlıklı çalışmalarında Alemdar ve Yinanç (2021), kadın diplomatların sayısındaki artışı kadın diplomatların çatışma çözümü, barış inşası ve arabuluculuk kapasitesi gibi alanlarda etkinliğini artıracak kurumsal yeniden yapılanmayla ilişkilendirmektedir. Yazarlar, Türkiye'nin bu alandaki yapısal potansiyelini, özellikle Dışişleri Bakanlığı'nda kadın oranlarının görece yüksek oluşunu ve Türkiye'nin uluslararası arabuluculuk girişimlerindeki aktif rolünü, KBG Gündemi'nin uygulanabilirliğini güçlendiren avantajlar olarak görmektedir. Bu bağlamda, kadın diplomatların barış müzakereleri, insani diploması ve kriz yönetimi

süreçlerinde daha görünür kılınması; 1325 sayılı kararın diplomatik eğitim ve arabuluculuk programlarına entegre edilmesi; kadın temsilcilerin çok taraflı platformlarda görev almasının teşvik edilmesi gibi öneriler, FDP'nin kurumsal altyapısını güçlendirebilecek adımlar olarak sunulmaktadır. Bu çalışmanın bulguları da bu kurumsal kapasitenin henüz feminist bir dönüşüm üretmediğini de göstermektedir. Görüşülen kadın diplomatların çoğunun 1325 hakkında sınırlı bilgiye sahip olması ve toplumsal cinsiyet perspektifini dış politika pratiklerine yansıtmamaları, bu potansiyelin normatif bir derinlik kazanmadığını ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla Türkiye'nin KBG alanındaki olası kurumsal avantajı, FDP'nin "katılımın ötesinde dönüşüm" hedefi açısından değerli bir zemin oluştursa da bu zeminin feminist bir farkındalıkla, karar alma süreçlerinde eşit temsil mekanizmalarını güçlendiren eşitlikçi bir cinsiyet rejimiyle desteklenmemesi halinde mevcut kazanımların teknik uyum düzeyinde sınırlı kalma riski vardır. Dahası, Dışişleri bürokrasisinde kadınların artan kurumsal temsiline dayanan bu istisnai durum, eşitlikçi bir cinsiyet siyasetinden beslenmediği için kırılabilir bir iyimserlik üretmektedir. Mevcut cinsiyet rejiminin kadınları büyük ölçüde aile içinde konumlandırması nedeniyle, bu temsil artışı stratejik meşruiyet üretiminin bir aracına, hatta kadınların yüksek kurumsal görünürlüğünü bir "vitrine" dönüştürme ve araçsallaştırma riskini de beraberinde getirmektedir.

Gizem Bilgin Aytaç'ın (2021) "Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi: Toplumsal Cinsiyetin Anaakımlaştırılması, Barışı Koruma ve Türkiye'nin Savunma Politikaları" başlıklı çalışması, Türkiye'nin KBG Gündemi'ni büyük ölçüde NATO çerçevesinde teknik bir uyum süreci olarak ele aldığını göstermektedir. Çalışma, Türkiye'nin BM, NATO ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı üyelikleri aracılığıyla 1325 sayılı kararın kurumsal gereklerini biçimsel düzeyde yerine getirdiğini, ancak bu uyumun feminist bir dönüşüm değil, operasyonel bir verimlilik hedefiyle sınırlandırıldığını ortaya koymaktadır. NATO'nun "entegrasyon, kapsayıcılık ve dürüstlük" ilkeleri altında yürütülen cinsiyet eşitliği politikaları, görünürde toplumsal cinsiyet duyarlılığı sağlasa da feminist eleştirinin altını çizdiği üzere, eşitliği militarist bir güvenlik paradigması içine hapseden bir mantıkla işlemektedir. Türkiye'nin bu çerçevede geliştirdiği KBG uygulamaları da benzer biçimde, kadınların barışı koruma ve sınır ötesi operasyonlardaki temsilini artırmayı hedeflese de, bu katılım karar alma mekanizmalarına ve savunma politikalarının normatif yönelimine yansımamaktadır. Bilgin Aytaç'ın (2021) verileri, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde kadın personel oranının yüzde 1,2 gibi son derece düşük düzeylerde kaldığını, kadın general bulunmadığını ve kadın personelin ağırlıklı olarak tıbbi veya idari alanlarda görevlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Feminist güvenlik literatürünün uyardığı üzere, antimilitarist bir normun militarist bir kurumsal yapı içinde uygulanması, yapısal değişim yaratma kapasitesini nötralize etmekte ve eşitliği araçsallaştırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin KBG taahhütlerini yerine getirmekte geride kalmış olması, FDP'nin hak temelli ve antimilitarist özü açısından değerlendirildiğinde sanıldığı kadar dramatik bir eksiklik değildir. Zira KBG Gündemi'nin uygulamada Koruma ve Katılım sütunlarına indirgenmesi; buna karşılık Önleme ayağının –yani militarizmin ve yapısal eşitsizliklerin köklü biçimde ortadan kaldırılmasını hedefleyen yönünün– geri planda kalması, FDP açısından yapısal değişim yaratmaya yönelik değil, teknokratik bir yönetim pratiğine işaret etmektedir (Şahin, 2023). Dolayısıyla mesele, Türkiye'nin KBG Gündemi'ne ne kadar "uyum" sağladığından çok, bu gündemin feminist eşitlik siyasetinin antimilitarist ruhunu ne ölçüde yansıttığı sorusuna indirgenmektedir.

Türkiye'nin FDP performansını kadınların temsili üzerinden değerlendirmek analitik olarak yanıltıcıdır. Birincisi, feminist kuramın uyardığı üzere, devletin cinsiyet rejimi değişmeden bürokratik kurumlarda kadın sayısının artması yapısal bir eşitlik üretmez ve feminist bir yeniden yapılanma anlamına gelmez. Kadınların diplomasi veya güvenlik kurumlarında sayısal olarak görünür hale gelmesi, karar alma süreçlerinin cinsiyetli niteliğini dönüştürmediği

sürece yalnızca biçimsel bir ilerleme olarak kalır. İkincisi, Türkiye'nin bu temsiliyeti büyük ölçüde NATO çerçevesinde benimsenen KBG Gündemi aracılığıyla kurumsallaştırması, FDP açısından ayrı bir sınırlılığa işaret eder. KBG'nin 1325 sayılı kararla şekillenen antimilitarist vizyonu feminist barış aktivizminin tarihsel bir kazanımı olsa da uygulama düzeyinde giderek militarist kurumlar tarafından araçsallaştırılmıştır. Feminist literatürün (Cockburn, 2010; Asante, 2020) altını çizdiği üzere, "kadınların eşitliği militarizmin içinde değil, militarizmin ötesinde aranmalıdır." Ancak NATO'nun KBG'yi "entegrasyon, kapsayıcılık ve dürüstlük" ilkeleri altında kendi stratejik öncelikleri –caydırıcılık, kriz yönetimi, kolektif savunma– ile uyumlu hale getirmesi, bu antimilitarist yönelimi işlevsizleştirmiştir (Bilgin Aytaç, 2021). Ortaya çıkan bu "askerleşmiş eşitlik" biçimi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yapısal dönüşüm aracı olmaktan çıkarak militarizmin meşruiyetini artıran bir norm olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Bilgin Aytaç, 2019; Bodur Ün, 2024; Koyuncu, 2020; Şahin, 2023).

Bu nedenle Türkiye'nin NATO üyeliği çerçevesinde KBG Gündemi'ni desteklemesi, FDP açısından biçimsel bir kurumsallaşmayı temsil etmekte, ancak eşitliğin militarist bir güvenlik paradigması içinde temsil edilmesi nedeniyle eşitlikçi bir içselleştirme üretmemektedir. FDP perspektifinden bakıldığında bu durum Türkiye'nin KBG taahhütlerinin kadınların temsili üzerinden meşruiyet üreten, ancak militarizmi ve patriyarkal güvenlik anlayışlarını sorgulama kapasitesini kaybeden bir kurumsal çerçeveye dönüştüğünü göstermektedir. Bu yönüyle KBG Gündemi, tekil bir uluslararası norm olmaktan çıkmıştır ve her devletin toplumsal cinsiyet rejimi, güvenlik kültürü ve stratejik seçiciliği içinde yeniden biçimlenen çok katmanlı bir politika ekosistemine dönüşmüştür (Kirby ve Shepherd, 2021). Türkiye örneğinde bu, FDP performansının "normatif taahhüt ve kurumsallaşma" kriterinde biçimsel bir varlık, fakat içeriksel bir sınırlılık olarak okunmalıdır.

Kaynaklar (Resources)

Kaynaklar boyutu, FDP'nin adalet ve eşitlik eksenini somut biçimde ölçmeyi mümkün kılar. Devletin kalkınma yardımları, dış yardım fonları, insani diplomasi ve iklim finansmanı gibi kaynakları toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirmek amacıyla ne ölçüde yönlendirdiği, bu boyutun temel göstergesidir. FDP anlayışı, kaynak tahsisini salt ekonomik bir tercih değil, toplumsal adaletin bir göstergesi olarak ele alır. Bu nedenle dış kalkınma yardımlarında toplumsal cinsiyet odaklı programların oranı, kadınların ekonomik güçlenmesi veya bakım emeğine yönelik projelerin kapsamı ve toplumsal cinsiyet odaklı bütçeleme mekanizmalarının varlığı incelenir.

Türkiye'nin son yıllarda dış politika söyleminde öne çıkan girişimci ve insani dış politika vurgusu, uluslararası alanda görünürlük kazanma ve yumuşak gücünü pekiştirme hedefiyle yakından ilişkilidir. Bu çerçevede kadın ve toplumsal cinsiyet referansları da giderek daha sık biçimde insani diplomasi, kalkınma yardımı ve kamu diplomasisi belgelerinde yer almaya başlamıştır. Ancak bu görünürlük, FDP'nin dönüştürücü hedefleriyle değil, çoğunlukla yumuşak güç üretimi ve normatif meşruiyet kazanımı ile ilgilidir. Kadınların güçlendirilmesi söylemi, kalkınma yardımı ve insani yardım projeleri içinde yer almaktadır. Fakat bu projeler daha çok pratik ihtiyaçlara (refah, eğitim, sağlık, mikro krediler, girişimcilik) yanıt verirken, stratejik dönüşüm gerektiren eşit temsil, karar alma süreçlerine katılım veya patriyarkal güç ilişkilerinin sorgulanması gibi hedefleri kapsamamaktadır.

Bu yönüyle Türkiye'nin insani dış politika pratiği, FDP'nin etik ve dönüştürücü boyutlarını değil; kadını yardımla, koruma ve bakım temalarıyla ilişkilendiren korumacı ve eril bir çerçeveyi yansıtmaktadır. Bu söylemde çoğunlukla "yardım edilen," "korunması gereken" ya da "aile

refahının taşıyıcısı" figürler olarak konumlandırılan kadınlar, dış politikanın öznesi veya karar vericisi konumlarında görünmemektedirler. Bu durum, toplumsal cinsiyetin insani diplomasi içinde devletin "vicdanını" temsil eden bir imaj unsuru haline gelmesine yol açmaktadır. Kadın ve kız çocuklarının ekonomik olarak güçlendirilmesine yönelik projeler, Türkiye'nin "vicdanlı, merhametli ve kapsayıcı" devlet imajını pekiştiren yumuşak güç araçlarıdır ve bu çerçevede, toplumsal cinsiyet eşitliğini dış politikanın kurumsal yapısına yerleştiren bir yaklaşım üretmemektedir. Nitekim Dışişleri Bakanlığı'nın "İnsani Yardımlar" başlığı altında da benzer bir yaklaşım görülmektedir: Türkiye'nin Afganistan'daki insani ihtiyaçlara duyarlılıkla yaklaştığı ve önceliğin kadın ve çocuklara yönelik projelere verildiği belirtilmektedir; 2022 yılından bu yana yürütülen toplam 21 "Yıllık Treni" seferi aracılığıyla binlerce ton gıda, barınma, ilaç ve tıbbi malzemenin Afgan kadınlarına ve halkına ulaştırıldığı ifade edilmektedir.

Dolayısıyla Türkiye'de kadın ve toplumsal cinsiyetin insani yardım politikalarında görünür hale gelişi, FDP yaklaşımının özünü oluşturan eleştirel sorgulama, temsil adaleti ve yapısal dönüşüm hedeflerinden uzak bir biçimde gerçekleşmektedir. İnsani yardım, kalkınma ve kamu diplomasisi alanlarında kadının merkezileşmesi, çoğu durumda jeopolitik meşruiyet, itibar ve diplomatik sempati üretiminin parçasıdır. FDP'nin öngördüğü biçimde, toplumsal cinsiyetin dış politikanın bütün alanlarına yatay olarak anaakımlaştırılabilmesi için, bu sembolik temsilin ötesine geçilerek karar alma süreçlerinde eşit temsil, toplumsal cinsiyet birimlerinin kurumsallaşması ve hesap verebilirlik mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir. Aksi halde, insani diplomasi ve kalkınma yardımı söylemlerinde kadın figürü, dış politikanın ahlaki vitrininde araçsallaştırılmış bir simgeye dönüşmeye devam edecektir.

Nitekim Bezen Balamir Coşkun'un (2023) da belirttiği gibi, Türkiye'nin insani yardım politikaları kadınların sosyal, ekonomik ve siyasal alanlarda güçlendirilmesine katkı sağlayabilecek potansiyel bir zemin oluştursa da feminist motivasyonlarla şekillenmeyen bu girişimlerin FDP çerçevesinde okunması sorunludur. Feminist ilkelerle temellenmeyen bu tür insani yardım pratikleri, feminist söylemin normatif içeriğinin otoriter veya muhafazakâr rejimlerde araçsallaştırılması ve feminist gündemin rejim feminizmi ile güdümlü hale getirilerek içinin boşaltılması riskini beraberinde getirmektedir. Bu durum özellikle Türkiye'nin savunma harcamalarına ayırdığı kaynaklarla bakım ekonomisi, sosyal hizmetler ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bütçe kalemleri arasındaki belirgin dengesizlik dikkate alındığında daha da görünür hale gelmektedir (Yılmaz, 2026). Zira kaynakların bu şekilde tahsisi, FDP'nin merkezinde yer alan insan güvenliğinin değil, devlet güvenliği ve jeopolitik önceliklerin önceliğini açıkça göstermektedir.

Sonuç: Türkiye, Gerçeklik, Araştırma ve Tutarlılık (Reality & Research + Coherence)

Gerçeklik ve tutarlılık boyutu, FDP'nin etik derinliğini ölçen en kritik göstergedir. Bu boyut, devletin dış politikadaki eşitlikçi söylemleriyle iç politikadaki toplumsal cinsiyet rejimi arasındaki ilişkiyi, söylem-pratik uyumunu ve hesap verebilirlik düzeyini inceler. FDP açısından bu, devletin yalnızca dışa dönük bir normatif vizyon değil, aynı zamanda kendi cinsiyetli yapısıyla reflektif bir yüzleşme yürütüp yürütmediğiyle ilgilidir. Bu bağlamda dış politikada toplumsal cinsiyet etki değerlendirmesi yapıp yapılmadığı, izleme-raporlama mekanizmalarının varlığı, sivil toplumun karar süreçlerine dahil edilip edilmediği ve eşitlik söyleminin araçsallaştırılıp araçsallaştırılmadığı gibi unsurlar önem taşır. FDP'nin etik gücü, tam da bu tutarlılıkta,

yani devletin kendi sınırları içinde uygulamadığı bir eşitlik ilkesini dış politikada savunmama ahlâkında yatar.

Feminist literatürdeki 4R çerçevesine –haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik– artık beşinci bir unsur olarak “tutarlılık (coherence)” da eklenmeli ve bu çerçeve 4R+C olarak tanımlanmalıdır. Çünkü bir devlet, iç politikada kadınların haklarını kısıtlarken dış politikada toplumsal cinsiyet eşitliğini savunuyorsa, bu durum FDP’nin etik değerleri açısından bir çelişkidir. Bu çalışma tutarlılığı, FDP’nin hem ahlaki hem de politik meşruiyetini belirleyen en temel ölçüt olarak tanımlamaktadır. Feminist bir dış politika, yalnızca söylem üretmekle değil, söylemin içerideki hak düzeniyle uyumlu olmasını sağlamakla anlam kazanır. Kadın diplomatların Türk dış politikasında feminist bir dönüşümün ancak iç ve dış politikanın eş zamanlı ilerlemesiyle mümkün olabileceğini vurgulamaları da tutarlılık sütununun önemine dikkat çekmektedir (Sokullu ve Karanis Ekşioğlu, 2023).

Özellikle 2010’lardan bu yana Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği normunun meşruiyeti yalnızca söylemsel düzeyde değil, aynı zamanda yasa ve politika düzeyinde de sorgulanmaktadır (Bodur Ün, 2019). Hükümet politikaları, dini ve muhafazakâr referanslar üzerinden toplumsal cinsiyet normunu yeniden tanımlayarak aile merkezli bir cinsiyet rejimi inşa etmiştir (Yılmaz ve Sarı Karademir, 2025). Son kalkınma planlarında ise “toplumsal cinsiyet eşitliği” kavramı tamamen ortadan kaldırılmıştır (Yılmaz ve Sarı Karademir, 2025). Üç çocuk çağrısı, kürtaj ve sezaryen karşıtı politikalar kadınların üreme haklarını doğrudan tehdit etmektedir. Kadınları “ailenin temel unsuru” olarak tanımlayan ve bakım yüküyle haneye hapseden neoliberal politikalar, kadınların ücretli işe erişimini kısıtlayarak yurttaşlık haklarını zayıflatmaya başlamıştır (Acar ve Altınok, 2013; Sarı Karademir, 2023). Bu durum, Türkiye’nin toplumsal cinsiyet performansındaki gerilemenin yalnızca uygulama kapasitesi eksikliğinden değil, aynı zamanda devletin toplumsal cinsiyet normunu stratejik biçimde seçici olarak içselleştirmesinden kaynaklandığını göstermektedir (Yılmaz ve Sarı Karademir, 2025; Bodur Ün, 2019). Türkiye’de her gün en az üç kadın cinayeti işlenmektedir ve LGBTI+ bireylerin ekonomik, politik, sosyal ve yaşam hakları tehdit altındadır. İstanbul Sözleşmesi’nden çekilen devletin dış politikası ile iç politikası arasındaki bağ, kadınların gündelik yaşamlarında hayati sonuçlar doğurmaktadır.

Türkiye’nin dış politika söyleminde toplumsal cinsiyet eşitliği, büyük ölçüde temsiliyet (participation) ve kaynak aktarımı (resources) boyutlarında öne çıkmaktadır. Kadınların diplomasi alanındaki görünürlüğü ya da kalkınma yardımlarında kadın ve kız çocuklarına yönelik projeler, genellikle Türkiye’nin yumuşak gücünü ya da bölgesel liderliğini güçlendirme amacıyla insani yardım araçları üzerinden yürütülmektedir. Her ne kadar FDP araçları arasında insani yardım ve kalkınma destekleri yer alsada da bu politikaları şekillendiren düşünce feminist güvenliğin özünü oluşturan yapısal eşitlik arayışı ve kadınların özerk güçlenmesi değildir. Bu nedenle, insani diplomasi yaklaşımının FDP ile uyumlu biçimde tartışılması, iç politikada kadın haklarını ihlal eden bir rejimin feminist gündemi araçsallaştırmasına ve anlamını boşaltmasına aracılık eder. Benzer biçimde, kadın diplomat sayısının yüksekliği dış politika yürütme süreçlerinde önemli ve değerli olsa da bu sayısal veriler FDP açısından iyimser çıkarımlar yapmaya yetmeyip teknokratik bir indirgemeciliğe yol açmaktadır. Dış politikanın devletin cinsiyet seçiciliği ve rejimi tarafından şekillendiği düşünüldüğünde, feminist siyasetçilerin sayısının artması ve iktidarda olması FDP adına umutlu olmak için çok daha gerçekçi bir gösterge olabilir.

KBG Gündemi de Türkiye’nin dış politika pratiğinde esasen NATO çerçevesi üzerinden şekillenmiştir. Feminist güvenlik literatüründe vurgulandığı üzere, KBG Gündemi birçok ülkede militarizmle iç içe geçerek, kadınların güvenliği meselesini devletin güvenlik öncelikleriyle uyumlu hale getiren bir sürece girmiştir. Türkiye örneğinde bu durum, 1325 sayılı kararın koruma sütununun öne çıkarılması ve buna karşılık önleme ve yapısal dönüşüm boyutlarının

geri planda kalmasıyla somutlaşmaktadır. Bu çerçevede, kadınları barışın öznesi olmaktan çok, ulusal güvenlik mimarisi içinde korunan aktörlere dönüştürme eğilimi ön plana çıkmıştır. Daha çok NATO ve KBG Gündemi çerçevesine uyum üzerinden tartışılan bu gündem, FDP açısından da sorunludur. Feminist literatür, kadınların güvenliğinin militarize edilmiş kurumlar aracılığıyla temsil edilmesini, feminist güvenliğinin antimilitarist ve yapısal eşitsizlikleri dönüştürmeye odaklanan temel ilkeleriyle uyumlu bulmamaktadır. Her ne kadar Türkiye’de bu alanda anlamlı bir ilerleme görülmesi de KBG Gündemi söylemi, normatif derinlikten yoksun, sembolik katılım ve kaynak temsiliyetiyle sınırlı bir görünülük üretmektedir. Türkiye’nin FDP izlediğine yönelik çıkarım yapmak için KBG Gündemi hem konu hem de performans açısından yeterli bir dayanak teşkil etmemektedir.

Neticede, ne salt bir ideal ne de yalnızca bir politika aracı olan FDP, feminist güvenlik düşüncesinin devlet pratikleriyle kesiştiği karmaşık bir alandır. Türkiye örneği, FDP’nin uygulanabilirliğinin devletin patriyarkal yapısından, ideolojik yöneliminden ve uluslararası konumundan bağımsız düşünülemediğini göstermektedir. Bununla birlikte bu çerçeve, feminist düşüncesinin uluslararası siyasette dönüştürücü bir imkân sunma kapasitesine de işaret eder. FDP, Türkiye açısından bugün kurumsallaşmış bir pratikten ziyade, eşitlik, adalet ve bakım ilkelerine dayalı alternatif bir güvenlik tahayyülüdür. Bu ufka yaklaşmak, yalnızca diplomasi alanında değil, siyasette, bilgi üretiminde, sivil toplumda ve kamusal katılım düzeyinde çok boyutlu, hak temelli bir dönüşümü gerektirir.

FDP’nin kurumsallaşabilmesi, kadın örgütlerinin, barış inisiyatiflerinin ve toplumsal cinsiyet odaklı sivil toplum ağlarının karar alma süreçlerine etkin biçimde katılımının güvence altına alınmasına bağlıdır. Bu bağlamda, üniversitelerde feminist güvenlik ve dış politika araştırmalarının desteklenmesi, genç akademisyenlerin, öğrencilerin ve yerel örgütlerin bilgi üretim süreçlerine dahil edilmesi büyük önem taşır. FDP iddiasında bulunan devletlerin, bu değerleri yalnızca diplomatik elitleri aracılığıyla değil, faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki feminist akademi, kadın örgütleri, sendikalar ve gençlik hareketleriyle kuracakları diyalog ve ortak üretim yoluyla yaygınlaştırmaları gereklidir. FDP’nin başarısı, özellikle baskıcı cinsiyet rejimi olan devletlerde uluslararası dayanışmanın resmi diplomasiyle sınırlı kalmamasına; bilgi, deneyim ve etik paylaşımının çok katmanlı toplumsal alanlarda kök salmasına bağlıdır. Türkiye açısından bu yönde atılacak adımlar hem feminist diplomasi normlarının yerelleşmesi hem de toplumsal cinsiyet eşitliğinin kamusal bir ortak değer haline gelmesi bakımından dönüştürücü bir başlangıç noktası oluşturabilir.

Sonuç olarak FDP liberal uluslararası sistem içinde doğmuş bir normatif yaklaşımdır ve bu sistemle çelişkili bir ilişki içindedir. Rekabetçi ve militer anlayışa dayanan neoliberal ekonomik ve politik düzen, militarizm ve ulusal çıkar pratikleriyle şekillenen ekonomi-politik ve askeri bir çerçeve içinde varlığını sürdürürken; kadın ve insan hakları, kalkınma, çok taraflılık ve kapsayıcı diplomasi gibi liberal normlara dayanarak bu düzenin sınırlarını zorlayan FDP, aynı sistemin içinde alternatif bir normatif yönelim önermektedir. Bu yönüyle FDP, mevcut düzenin araç ve normlarını kullanarak ona içeriden bir eleştiri getirmekte ve güvenliği eşitlik, kalkınma, bakım ve adalet temelinde yeniden tanımlamaktadır. Öte yandan, yükselen illiberal uluslararası sistem içinde güç kazanan toplumsal cinsiyet karşıtı dalga nedeniyle FDP’nin tahayyül edilmesi artık liberal devletler için bile ütöpik bir düşünce olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu zorlu yapı içinde dahi FDP hem eleştirel bir direnç noktası hem de normatif bir yenilenme imkânı sunmaktadır.

Her ne kadar bazı ülkelerin günümüzde FDP söyleminden geri çekilmesi umutsuzluk yaratsa da Whipkey vd.’nin (2025: 11) belirttiği gibi, eşitlikçi toplumsal hareketlerin ve bu hareketlerin desteklediği liderlerin yeniden yükselişi, feminist cinsiyet rejimlerinin iktidara taşıyabileceğine

dair umudu canlı tutmaktadır. Bu umut, FDP'nin ancak feminist iç politikayla birlikte var olabileceğini; yani dönüşümün her zaman iç ve dış politika arasındaki ilişkisel bir süreç olarak şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla FDP, bir yandan devletin ataerkil yapısını dönüştürmeye dönük güçlü bir normatif iddia taşıırken, diğer yandan da bu dönüşümün sınırlarını ve sürekli mücadele gerektiren doğasını görünür kılan bir siyasal pratik niteliğindedir. Bu perspektif, feminist mücadelenin yalnızca dış politikada değil, içeride de demokratik alanın korunmasına, sivil toplumun güçlenmesine ve eşitlikçi toplumsal tahayyüllerin canlı tutulmasına bağlı olduğunu hatırlatarak dönüştürücü potansiyelin temel kaynağını kolektif direniş ve dayanışmada konumlandırmaktadır.

Kaynakça

Acar, F., & Altunok, G. (2013). The 'politics of the intimate' at the intersection of neo-liberalism and neo-conservatism in contemporary Turkey. *Women's Studies International Forum*, 41(1), 14–23.

Achilleos-Sarll, C. (2018). Reconceptualising foreign policy as gendered, sexualised and racialised: Towards a postcolonial feminist foreign policy analysis. *Journal of International Women's Studies*, 19(1), 34–49.

Achilleos-Sarll, C., Thomson, J., Hastrup, T., Färber, K., Cohn, C., & Kirby, P. (2023). The past, present, and future(s) of feminist foreign policy. *International Studies Review*, 25(1), viac068.

Aggestam, K., & Bergman Rosamond, A. (2019). Feminist foreign policy 3.0: Advancing ethics and gender equality in global politics. *SAIS Review of International Affairs*, 39(1), 37–48.

Aggestam, K., & Bergman-Rosamond, A. (2016). Swedish feminist foreign policy in the making: Ethics, politics, and gender. *Ethics & International Affairs*, 30(3), 323–334.

Aggestam, K., & True, J. (2024). Foreign policy analysis and feminism. İçinde J. Kaarbo & C. G. Thies (Ed.), *The Oxford handbook of foreign policy analysis* (ss. 105–121). Oxford University Press.

Aggestam, K., Bergman Rosamond, A., & Kronsell, A. (2019). Theorising feminist foreign policy. *International Relations*, 33(1), 23–39.

Alemdar, Z., & Yinanç, B. (2021). Women, peace and security agenda in Turkey and women in diplomacy: How to integrate the WPS agenda in Turkish foreign policy. *Women, Peace and Security Policy Reports for Turkey*.

Arat, Y. (1989). *The patriarchal paradox: Women politicians in Turkey*. Fairleigh Dickinson University Press.

Asante, D. (2020). Two decades after United Nations Security Council Resolution 1325: Global, national, and local implementation of the Women, Peace and Security agenda. *International Feminist Journal of Politics*, 22 (4), 612–617.

Asante, D., & Shepherd, L. J. (2025). WPS at 25: National action plans as mechanisms for implementation of a diverse agenda. *Politics & Gender*, 1–8.

Atmaca, A. Ö., & Ercan, P. G. (2018). Uluslararası güvenliği yeniden düşünmek: Uluslararası İlişkiler disiplininde feminist eleştiriler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(59), 19–31.

Aydın Düzgüt, S., Kutlay, M., & Keyman, E. F. (2025). Strategic autonomy in Turkish foreign policy in an age of multipolarity: Lineages and contradictions of an idea. *International Politics*, 1–22.

Balta, E. (2019). From geopolitical competition to strategic partnership: Turkey and Russia after the Cold War. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(63), 69–86.

Balta, E., Haklai, O., & O'Donohue, A. (2025). The Trump effect on global autocratization: Theory and evidence from Israel and Turkey. *The Middle East Journal*, 79(2), 201–221.

Basu, S., & Confortini, C. C. (2017). Weakest "P" in the 1325 pod? Realizing conflict prevention through Security Council Resolution 1325. *International Studies Perspectives*, 18(1), 43–63.

Bayar, T. (2024). Turkey's withdrawal from Istanbul Convention: International human rights regime vis-à-vis authoritarian survival. *Turkish Studies*, 25(1), 22–42.

Bilgin Aytaç, G. (2018). Feminist yaklaşım çerçevesinde insan güvenliği: Sivil toplum gözüyle Irak örneği. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 9–23.

Bilgin Aytaç, G. (2019). Toplumsal cinsiyet perspektifinde barış kuramları, feminist teoriler ve pratikler. *Kadın/Woman 2000: Journal for Women's Studies*, 20(2), 111–135.

Bilgin Aytaç, G. (2021). Gender mainstreaming Turkey's peacebuilding and defense policies in military. *Women, Peace and Security Policy Reports for Turkey*.

Biter, İ. T. (2017). Uluslararası ilişkilerde feminist dış politika söylemi ve İsveç örneği. *Alternatif Politika*, 9(3), 495–524.

Bodur Ün, M. (2019). Contesting global gender equality norms: The case of Turkey. *Review of International Studies*, 45(5), 828–847.

Bodur Ün, M. (2024). Feminist güvenlik çalışmaları perspektifinden kadın. İçinde H. Arıkan & A. Gök (Ed.), *Güvenliği yeniden okumak* (ss. 195–218). Yetkin Yayınları.

Bodur Ün, M., & Arıkan, H. (2022). Europeanization and de-Europeanization of Turkey's gender equality policy: The case of the Istanbul Convention. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 60(4), 945–962.

Chowdhry, G., & Ling, L. H. M. (2010). Race(ing) international relations: A critical overview of postcolonial feminism in international relations. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*.

Cockburn, C. (2010). Militarism and war. İçinde L. J. Shepherd (Ed.), *Gender matters in global politics* (ss. 131–141). Routledge.

Cohn, C. (Ed.). (2013). *Women and wars: Contested histories, uncertain futures*. John Wiley & Sons.

Coşkun, B. B. (2023, 22 Mart). Feminist dış politika Türk dış politikası için bir yol haritası olabilir mi? *Panorama*. <https://www.globalpanorama.org/2023/03/bbc-2/>

De Jong, S., & Kimm, S. (2017). The co-optation of feminisms: A research agenda. *International Feminist Journal of Politics*, 19(2), 185–203.

Demirtaş, B. (2026). Dünyada ve Türkiye'de feminist dış politikayı yeniden düşünmek. In Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz, & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye'de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 23-43). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Duriesmith, D., & Meger, S. (2020). Returning to the root: Radical feminist thought and feminist theories of international relations. *Review of International Studies*, 46(3), 357–375.

Enloe, C. (2014). *Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics* (2nd ed.). University of California Press.

Fougner, T., & Kurtoğlu, A. (2015). Gender policy: A case of instrumental Europeanization? İçinde E. Ongur & B. Tekin (Ed.), *The Europeanization of Turkish public policies* (ss. 143–163). Routledge.

Hudson, H. (2005). 'Doing' security as though humans matter: A feminist perspective on gender and the politics of human security. *Security Dialogue*, 36(2), 155–174.

Jessop, B. (2004). The gender selectivities of the state: A critical realist analysis. *Journal of Critical Realism*, 3(2), 207–237.

Kabasakal Arat, Z. F. (2015). Feminisms, women's rights, and the UN: Would achieving gender equality empower women? *American Political Science Review*, 109(4), 674–689.

Kandiyoti, D. (1987). Emancipated but unliberated? Reflections on the Turkish case. *Feminist Studies*, 13(2), 317–338.

Kirby, P., & Shepherd, L. J. (2016). Reintroducing women, peace and security. *International Affairs*, 92(2), 249–254.

Kirby, P., & Shepherd, L. J. (2021). Women, peace, and security: Mapping the (re)production of a policy ecosystem. *Journal of Global Security Studies*, 6(3), oga045.

Koyuncu, Ç. A. (2020). Feminizm bağlamında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kadın, barış ve güvenlik gündemi kararlarının analizi. *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 125–145.

Lajeunesse, S. (2025). On the concepts of human security, dignity and vulnerability: Understanding the mechanisms of being 'at risk'. *The International Journal of Human Rights*, 1–29.

Newby, V. F., & O'Malley, A. (2021). Introduction: WPS 20 years on: Where are the women now? *Global Studies Quarterly*, 1(3), 1–13.

Nikoghosyan, A. (2018). Co-optation of feminism: Gender, militarism and the UNSC Resolution 1325. *Feminist Critique: East European Journal of Feminist and Queer Studies*, 1(1), 7–18.

Ojeda, T., Holzberg, B., & Holvikivi, A. (2024). A transnational feminist approach to anti-gender politics. İçinde T. Ojeda, B. Holzberg, & A. Holvikivi (Ed.), *Transnational anti-gender politics: Feminist solidarity in times of global attacks* (ss. 1–32). Springer International Publishing.

Papworth, E. (2024). *Advancing feminist foreign policy in the multilateral system: Key debates and challenges*. International Peace Institute.

Percy, S. (2019). What makes a norm robust: The norm against female combat. *Journal of Global Security Studies*, 4(1), 123–138.

Peterson, V. S. (1998). Feminisms and international relations. *Gender & History*, 10(3), 581–589.

Reardon, B. A. (1996). *Sexism and the war system*. Syracuse University Press.

Robinson, F. (2016). Feminist care ethics and everyday insecurities. In J. Sjoberg & C. Gentry (Ed.), *Ethical security studies* (ss. 116–130). Routledge.

Robinson, F. (2021). Feminist foreign policy as ethical foreign policy? A care ethics perspective. *Journal of International Political Theory*, 17(1), 20–37.

Şahin, B. (2023). Kadın, barış ve güvenlik gündemi: Uluslararası siyasete feminist müdahaleler ve sınırları. *Alternatif Politika*, 15(3), 471–504.

Sarı Karademir, B. (2023). Kadın-yurttaş için 'Mor Sözleşme': Mor küçülme. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 227–248.

Sayan, P., & Duygulu, Ş. (2024). Rethinking human security through feminist lenses. *Alternatif Politika*, 16(3), 361–380.

Şeyşane, V., & Tanrıverdi, G. (2022). States as "humanitarians": The Turkish brand of humanitarian diplomacy. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 10(1), 153–178.

Sjoberg, L. (2018). Feminist security and security studies. İçinde A. Ghescu & W. C. Wohlforth (Ed.), *The Oxford handbook of international security* (ss. 45–59). Oxford University Press.

Sokullu, E. C., & Karaniş Ekşioğlu, G. (2023). Women in diplomacy in Türkiye: Prospects for a gender turn. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 28(1), 27–54.

Sönmez, P. (2026). AB'de feminist dış politika ve Türkiye ile ilişkiler: İki kelimeler ve diyaloglarla dolu bir yol. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz, & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye'de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss.80-111). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Steans, J. (2003). Engaging from the margins: Feminist encounters with the "mainstream" of international relations. *The British Journal of Politics and International Relations*, 5(3), 428–454.

- Süleymanoğlu-Kürüm, R., & Rumelili, B. (2018). Diplomaside kadın ve egemen maskülenlik: Değişen normlar ve pratikler. *Uluslararası İlişkiler*, 15(57), 3–18.
- Sylvester, C. (2012). War experiences/war practices/war theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 40(3), 483–503.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2025). Temel dış politika konuları. <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?eddda31b-595f-4e2d-b1d7-78ef1d689583>
- Thompson, L., & Clement, R. (2019). *Defining feminist foreign policy*. International Center for Research on Women. <https://www.icrw.org/publications/defining-feminist-foreign-policy/>
- Thomson, J. (2020). What's feminist about feminist foreign policy? Sweden's and Canada's foreign policy agendas. *International Studies Perspectives*, 21(4), 424–437.
- Thomson, J. (2022). Gender norms, global hierarchies and the evolution of feminist foreign policy. *European Journal of Politics and Gender*, 5(2), 173–190.
- Tickner, J. A. (1992). *Gender in international relations: Feminist perspectives on achieving global security*. Columbia University Press.
- Tickner, J. A. (1999). Searching for the princess? Feminist perspectives in international relations. *Harvard International Review*, 21(4), 44–48.
- Tickner, J. A. (2001). *Gendering world politics: Issues and approaches in the post–Cold War era*. Columbia University Press.
- Tickner, J. A. (2004). Feminist responses to international security studies. *Peace Review*, 16(1), 43–48.
- Tickner, J. A., & Sjoberg, L. (Ed.). (2013). *Feminism and international relations: Conversations about the past, present and future*. Routledge.
- Tripp, A. M. (2013). Toward a gender perspective on human security. In L. Sjoberg (Ed.), *Gender, violence, and human security: Critical feminist perspectives* (ss. 3–32). Zed Books.
- True, J. (2012). *The political economy of violence against women*. Oxford University Press.
- True, J. (2022). Feminism(s). In S. McGlinchey, R. Walters, & C. Scheinpflug (Ed.), *Theories of international relations* (ss. 141–163). Bristol University Press.
- Tür, Ö., & Aydın Koyuncu, Ç. (2010). Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımı: Temelleri, gelişimi, katkı ve sorunları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(26), 3–24.
- United Nations Women. (2025). Facts and figures: Women, peace and security. <https://www.unwomen.org/en/articles/facts-and-figures/facts-and-figures-women-peace-and-security>
- Vernon, P. (2022). Sexuality, gender, and the colonial violence of humanitarian intervention. *International Studies Review*, 24(3), 1–22.
- Whipkey, K. M., Ahmed, S., & Thompson, L. (2025). *Defining feminist foreign policy 2025* (J. Montilla, B. Woroniuk, L. Torres Peña, & M. Bianco, katkıda bulunanlar). Feminist Foreign Policy Collaborative. https://static1.squarespace.com/static/637d44cec8d2cf97e81431a25/t/69036fde82b34e3f369a446c/1761832926604/Defining+Feminist+Foreign+Policy+2025_Full_FFPC.pdf
- Whitworth, S. (2008). Feminist perspectives. İçinde P. D. Williams (Ed.), *Security studies: An introduction* (ss. 127–139). Routledge.
- Women in International Security. (n.d.). *The 1325 scorecard: Turkey*. Women in International Security Turkey Chapter. <https://wiisglobal.org/wp-content/uploads/2014/03/Scorecard-Turkey-No-Scores2.pdf>

Yanık, L. K. (2011). Constructing Turkish "exceptionalism": Discourses of liminality and hybridity in post-Cold War Turkish foreign policy. *Political Geography*, 30(2), 80–89.

Yeşilyurt Gündüz, Z. (2026). Feminist dış politika ve uluslararası hukukun feminist eleştirisi: Normatif çelişkiler ve Türkiye'nin durumu. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz, & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye'de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss.44-76). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Yılmaz, Z. (2019). Eril diplomasi kültürüne feminist bir eleştiri. *Kültür ve İletişim*, 22(44), 209–238.

Yılmaz, Z. (2026). Feminist dış politika ve Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma amaçları performansı: Eleştirel bir değerlendirme. İçinde Z. Yeşilyurt Gündüz, Z. Yılmaz, & B. Sarı Karademir (Ed.), *Feminist dış politika: Türkiye'de haklar, temsil, kaynaklar ve gerçeklik* (ss. 112-145). Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi.

Yılmaz, Z., & Sarı Karademir, B. (2025). SDG 5'i feminist kurumsalcılık yoluyla yeniden düşünmek: Türkiye'de toplumsal cinsiyet rejimi ve kalkınma. *Fiscaoeconomia*, 9, 400–428.

Zilla, C. (2022). Feminist foreign policy: *Concepts, core components and controversies* (No. 48/2022). SWP Comment. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/feminist-foreign-policy>

Sonuç

Soğuk Savaş'ın bitişiyle kurumsallaşan liberal uluslararası düzen, son on beş yıldır belirgin bir dönüşüm, hatta bir kırılma sürecinden geçmektedir. Batı merkezli güç dağılımının çözülmesi, BRICS gibi alternatif blokların yükselişi, ABD'nin küresel liderlik kapasitesinin aşınması, insan hakları ve insan güvenliği normlarının geriye itilmesi, otoriter popülizm dalgası ve bölgesel savaşların yeniden görünürlük kazanması, günümüz dünya siyasetinin karşı karşıya olduğu çetin sınavlardır. Bu çoklu dönüşüm sürecinde uluslararası sistem yalnızca güç dengeleri bakımından değil, normatif ve kurumsal çerçeveleri açısından da yeniden şekillenmektedir. Nitekim Soğuk Savaş sonrasında yükselen insan hakları rejimi, uluslararası hukukun genişleyen normatif kapsamı ve liberal barış anlayışı, günümüzde hem istikrar hem de meşruiyet bakımından ciddi biçimde sallantıdadır. İnsan hakları ve insan güvenliği çoğu zaman ulusal güvenlik söylemlerinin gölgesinde kalmakta; çatışmaların yıkıcı sonuçlarından başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere siviller daha fazla etkilenmektedir. Nicholas Onuf'un (2012) altını çizdiği üzere uluslararası politika "insanlar tarafından inşa edilen" bir alandır; dolayısıyla bu yeniden yapılanma momenti, yeni kavramsallaştırmalar, yeni siyasal tahayyüller ve yeni etik çerçeveler üretmek için özgün bir imkân sunmaktadır. Feminist dış politikayı (FDP) Türkiye örneği üzerinden çok boyutlu bir biçimde ele alan bu kitap, FDP'yi yalnızca "kadınların dahil edilmesi"ne indirgenebilecek teknik bir politika alanı olarak değil, uluslararası düzenin krizlerine alternatif bir güvenlik, adalet ve barış vizyonu sunan, liberal düzenin içsel çelişkileriyle hesaplaşarak ona içeriden eleştirel bir müdahale imkânı sağlayan normatif, kurumsal ve etik bir çerçeve olarak konumlandırmaktadır.

Bu kitap, FDP düşüncesini dış politikanın dar anlamda bir alt alanı olarak değil, Türkiye'nin dış politikasını beş farklı perspektiften yeniden okumaya imkân veren teorik, kurumsal ve etik bir çerçeve olarak ele almaktadır. Kitap boyunca geliştirilen analizler, Türkiye'nin küresel düzenin kriz dinamikleri karşısındaki konumlanışını, uluslararası hukukla kurduğu seçici ilişkiyi, sürdürülebilir kalkınma politikalarının toplumsal cinsiyet boyutunu, AB-Türkiye ilişkilerinde ortaya çıkan normatif gerilimleri ve Kadın, Barış ve Güvenlik (KBG) Gündemi'nin Türkiye'de ne ölçüde içselleştirildiğini incelemektedir. Bu nedenle kitap, Türkiye'nin mevcut dış politika pratiklerini FDP'nin sunduğu normatif çerçeveye karşılaştırarak hem eleştirel hem de dönüştürücü bir değerlendirmeye tabi tutmakta; beş farklı perspektiften ortaya çıkan bulguları bütüncül biçimde analiz etmektedir. Bu genel sonuç metni ise, söz konusu tartışmaları sentezleyerek FDP perspektifinin Türkiye için nasıl yeni bir politika ufku sunduğunu, hangi alanlarda mevcut pratiklerle uyum sağladığını ve hangi noktalarda yapısal bir dönüşüm ihtiyacını görünür kıldığını kapsamlı biçimde ortaya koyma amacındadır.

Günümüzde küresel düzeyde yaşanan dönüşümün Türkiye açısından çok boyutlu sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Türkiye'nin diplomat kadrolarında kadın temsiline artması, kalkınma yardımlarında kadınlara ve kız çocuklarına yönelik programların görünürlüğünün artırılması ve dış politika söyleminde insani diplomasi vurgusunun öne çıkarılması, Türkiye'nin küresel eşitlik normlarıyla seçici fakat etkileşimli bir ilişki kurduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte FDP perspektifinden bakıldığında, bu gelişmelerin dönüştürücü etki yaratma kapasitesi sınırlı görünmektedir. Zira iç politikada toplumsal cinsiyet eşitliği normunun aşındırıldığı, kadın haklarının geriletildiği ve aile merkezli bir cinsiyet rejiminin sistematik biçimde kurumsallaştırıldığı yeni bağlamda, dış politika alanındaki eşitlikçi unsurlar bütüncül bir dönüşümü mümkün kılmamaktadır. Bu çerçevede, FDP'yi benimseyip daha sonra bu yaklaşımı terk eden İsveç ve Kanada gibi ülkelerin deneyimleri, Türkiye'deki uygulamaları değerlendirmek için yakından incelenmesi gereken örneklerdir. FDP'nin karşı karşıya olduğu sürdürülebilirlik, söylem ve eylem arasındaki tutarlılık ve iç politika ile dış politika bütünlüğü gibi zorlukların da karşılaştırmalı ülke örnekleri üzerinden ele alınması önemlidir. Bu durum, FDP'nin yalnızca

normatif bir söylem veya diplomatik bir yönelim olarak değil, iç ve dış politikada tutarlılık, kurumsal reform ve normatif bağlılık gerektiren kapsamlı bir dönüşüm projesi olarak ele alınması gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu çerçevede uluslararası hukuk, söz konusu dönüşümün hem sınırlarını hem de imkânlarını belirleyen kritik bir referans alanı olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası hukuk pratiği, FDP açısından yalnızca son dönemlerde yaşanan normatif erozyonu değil, aynı zamanda tarihsel olarak oluşmuş bir değerler ve normlar mirasını da görünür kılmaktadır. Türkiye'nin uluslararası yönelimlerinin tarihsel bileşenleri arasında yer alan kadın hakları, barış, insan onuru ve hukukun üstünlüğü gibi ilkelerin feminist bir perspektifle yeniden yorumlanması hem Türkiye'nin uluslararası güvenilirliğini hem de demokratik kapasitesini güçlendirebilecek önemli bir potansiyel sunmaktadır. Bu noktada feminist teori, uluslararası hukukun kırılğan ve devlet merkezli karakterini görünür kılan ve onu dönüştürmeye yönelik en önemli entelektüel müdahalelerden birini temsil eder. Feminist hukuk yaklaşımı, hukuku devletlerarası teknik bir düzenleme alanı olmaktan çıkararak, bireylerin ve toplulukların adalet talebiyle iç içe geçmiş, cinsiyetlendirilmiş bir iktidar alanı olarak kavrar ve uluslararası hukukun temel varsayımını tersine çevirir: "Hukuk devletler içindir" yerine "hukuk insanlar içindir" önermesini merkeze alır. Böylece hukuk, devlet egemenliğinin korunmasından çok, kırılğan grupların –özellikle kadınların– haklarının ve onurlarının korunması için işler hale getirilmesi gereken bir alan olarak yeniden tanımlanır. Bu yaklaşım, barışın yalnızca çatışmaların sona ermesi değil, aynı zamanda yapısal eşitsizliklerin, patriyarkal düzenin ve cinsiyet temelli şiddetin dönüştürülmesiyle mümkün olduğunu vurgulayarak Türkiye'nin uluslararası konumunu yeniden düşünmesi için güçlü bir teorik ve normatif çerçeve sağlar. Türkiye'nin dış politikasını bu yönde yeniden konumlandırması, hem küresel normatif düzene daha uyumlu bir yaklaşım geliştirmesine hem de içerde toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirecek yapısal reformların önünü açmasına katkıda bulunabilir.

Ancak Türkiye'nin uluslararası hukukla ilişkisi bu perspektiften değerlendirildiğinde dikkat çekici bir ikili yapı sergilemektedir. Tarihsel olarak "katılımcı modernleşme" ile "seçici uygulama" arasında salınan Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren pek çok temel insan hakları ve kadın hakları sözleşmesine taraf olmuş, kimi dönemlerde uluslararası hukukun gelişimine aktif katkı sunmuştur. Ancak özellikle son on yılda iç politikada derinleşen otoriterleşme süreciyle paralel olarak Türkiye'nin uluslararası normatif çerçeveden uzaklaştığı görülmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararı, ILO 190 sayılı sözleşmenin onaylanmaması, kalkınma planları ve politika belgelerinden "toplumsal cinsiyet eşitliği" kavramının çıkarılması, Türkiye'nin uluslararası hukuk normlarını seçici biçimde yeniden tanımladığını ve toplumsal cinsiyet alanında geri dönüş sürecine girdiğini göstermektedir. Bu geriye dönüş kaçınılmaz olarak kalkınma politikalarını da olumsuz etkilemektedir.

Sunduğu bütüncül çerçeve bakımından FDP, yalnızca hukuki alanla sınırlı olmayan, kalkınma, ekonomi-politik ve toplumsal dönüşüm süreçlerini de kapsayan geniş bir normatif iddiaya sahiptir. Zira FDP'nin ortaya çıkışını ve işleyişini şekillendiren unsurlar, devletlerin yalnızca uluslararası hukuki çerçeveye uyumuna bakılarak anlaşılabilir. Devletlerin kalkınma politikalarını nasıl tasarladığına, karar alma süreçlerinde hangi öznelerle söz hakkı tanıdığına ve toplumsal özneleri nasıl konumlandığına bakılarak değerlendirilebilir. Bir başka deyişle, FDP'nin hukuki adalet talebi ile kalkınma politikalarının eşitlikçi dönüşümü aynı yapısal mantığın iki tamamlayıcı unsurudur. Kitapta sürdürülebilir kalkınma ile FDP arasındaki ilişki bu nedenle ontolojik bir birliktelik olarak tartışılmaktadır. Feminist epistemoloji, ataerkil yapıların sürekliliğine, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çok katmanlı doğasına ve kadınların bilgi üretim süreçlerinden sistematik olarak dışlanmasına işaret ederek kalkınma tartışmalarına hem analitik hem de etik bir derinlik kazandırmaktadır. Feminist kalkınma yaklaşımı, kadınları yalnızca politikaların hedef grubu veya "faydalanıcı" konumunda değil, aynı zamanda bilgi taşıyıcı, hak özneleri ve karar

alıcı aktörler olarak konumlandırır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşmak, teknik kapasite ve planlamanın ötesinde, güçlü bir politik tahayyül, geniş toplumsal katılım ve dönüştürücü kurumsal reformları gerektirir.

Bu bağlamda FDP ile sürdürülebilir kalkınma arasında ontolojik olduğu kadar normatif bir bağ da kurulmaktadır: Sürdürülebilirlik adaleti, adalet de eşitliği gerektirir. Eşitlik ise feminist bir perspektif olmaksızın tesis edilemez. Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) performansı, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle kurumsal düzeydeki uyumsuzluk nedeniyle sınırlı kalmaktadır. "Toplumsal cinsiyet eşitliği" kavramının kalkınma planlarından çıkarılması, eşitlik politikalarının aile merkezli ve muhafazakâr bir çerçeveye sıkıştırılması ve karar mekanizmalarında kadın temsiline sınırlı olması, kalkınma politikalarının hem meşruiyetini hem de sürdürülebilirliğini zayıflatmaktadır. Bu noktada, kadınların ya da kadın odaklı programların sayısındaki artışın kendi başına bir ilerleme göstergesi sayılamayacağı, niceliksel genişlemelerin yapısal dönüşümle desteklenmediği sürece kalıcı ve dönüştürücü bir etki yaratamayacağı vurgulanmalıdır. Bu kitap, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma gündemini güçlendirmesinin yalnızca teknik kapasite artışıyla değil, toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan köklü bir kurumsal dönüşümle –yani feminist bir perspektifin politika yapım süreçlerine sistematik biçimde yerleştirilmesiyle– mümkün olacağını ortaya koymaktadır. Kadınların ve diğer kırılgan grupların karar süreçlerine eşit ve anlamlı katılımı sağlanmadığı sürece, kalkınma politikalarının etki kapasitesi kaçınılmaz olarak sınırlı kalacak; niceliksel göstergelerdeki iyileşmeler, yapısal eşitsizlikleri dönüştürmeye yetmeyecektir.

Başka bir ifadeyle, bu sınırlılık Türkiye'de sürdürülebilir kalkınmanın teknik kapasitenin artırılması ya da programların nicel olarak çoğaltılmasıyla ilerleyemeyeceğini, esasen toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan köklü bir yapısal dönüşüm gerektirdiğini göstermektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin toplumsal cinsiyet rejiminin uluslararası normatif çerçevelerle kurduğu ilişki, yalnızca kalkınma politikalarının yönünü değil, dış politikanın genel karakterini de belirleyen temel bir dinamik haline gelmektedir. Benzer bir örneği Avrupa Birliği'nde (AB) de gözlemlenmekte ve bu karşılaştırmalı bağlam, eşitlik söyleminin hem Türkiye'de hem de AB'de dönüştürücü bir normatif ilke olmaktan ziyade işlevsel bir politika aracına indirgenme riskini görünür kılmaktadır.

AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları tarihsel olarak güçlü kurumsal dayanaklara sahip olmakla birlikte, uygulamada liberal piyasa mantığının eşitliği çoğu zaman araçsallaştırdığı sıklıkla eleştiri konusu edilmektedir. Avrupa Parlamentosu'nun FDP söylemini güçlendirme yönündeki çabalarına rağmen, üye devletlerde yükselen sağ popülizm, toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin ivme kazanması ve aileci-muhafazakâr politikaların yaygınlaşması, eşitlik gündemini hem içeride hem de dışarıda baskı altına almaktadır. Türkiye'de ise toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi, benzer biçimde, kalkınma hedefleri ve ekonomik büyüme stratejileriyle iç içe geçirilmekte; eşitlik, piyasa entegrasyonunu kolaylaştıran "araçsal bir unsur" olarak kodlanmaktadır. Bu paralellik, AB ile Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini dönüştürücü bir normatif hedef olmaktan ziyade, işlevsel bir performans göstergesi veya teknik bir politika aracı olarak ele alma eğilimlerini görünür kılmaktadır.

Bu ortak araçsallaştırma, FDP'nin radikal ve dönüştürücü potansiyelini zayıflatan yapısal bir ikilem üretmektedir. Zira eşitliğin yalnızca ekonomik verimlilik, rekabet gücü ya da uluslararası görünürlük gibi işlevsel gerekçeler üzerinden savunulması, FDP'nin merkezindeki adalet, özerklik ve yapısal dönüşüm ilkelerini gölgede bırakmaktadır. Bu noktada ortaya çıkan normatif gerilim, yalnızca pratik uygulamalardaki farklılıklardan değil, aynı zamanda eşitliğin hangi amaçla, kim için ve hangi siyasal değerler temelinde tesis edilmesi gerektiğine dair daha derin bir ayrışmadan kaynaklanmaktadır. AB'nin FDP'yi çoğu zaman dış eylemde bir "yumuşak güç" aracına

dönüştürmesi, Türkiye’de ise eşitlik söyleminin “Batı dayatması”, “aile karşıtı bir tehdit” veya ulusal kültüre aykırı bir ideolojik unsur olarak temsil edilmesi, farklı yönlerden işlese de ataerkil düzenin yeniden üretimine hizmet eden birbirini besleyici iki eğilim olarak okunabilir. Böylece hem AB hem de Türkiye bağlamında eşitlik söyleminin araçsallaştırılması, FDP’nin dönüştürücü kapasitesinin sınırlarını ve bu kapasitenin hangi siyasal tercihlerle kısıtlandığını görünür kılmaktadır. Tam da bu nedenle FDP’nin hangi ilkeler üzerine inşa edilmesi gerektiği sorusu, yalnızca teorik bir tartışma değil, uygulamada tutarlılık ve hesap verebilirlik açısından da kritik bir önem taşımaktadır.

FDP düşüncesinin merkezinde yer alan ve literatürde sıklıkla referans verilen 4R çerçevesi – haklar (rights), temsil (representation), kaynaklar (resources) ve gerçeklik (reality)– bu tutarlılık ihtiyacını kavramsallaştırmak için önemli bir başlangıç sunmaktadır. Ancak bu çalışma, çerçeveyi genişleterek beşinci bir sütun olan tutarlılık (coherence) boyutunu FDP’ye eklemekte ve FDP’nin etik meşruiyetinin bu boyuta bağlı olduğunu savunmaktadır. Tutarlılık, hem iç hem dış politikanın toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesiyle uyumlu olması gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda Türkiye’nin iç politikasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sistematik biçimde sınırlandırılması; İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme, “üç çocuk” çağrıları, üreme haklarına yönelik müdahaleler, kalkınma planlarından toplumsal cinsiyet eşitliğinin çıkarılması ve kadın cinayetlerinin sürekliliği gibi gelişmeler, dış politikada eşitlikçi söylemle kurulan ilişkiyi derin bir tutarsızlık alanına dönüştürmektedir. Dahası, Türkiye’nin uluslararası alanda referans verdiği Kadın, Barış, Güvenlik (KBG) Gündemi de bu uyumsuzluğu görünür kılmaktadır. Zira KBG’nin Türkiye’de büyük ölçüde NATO çerçevesine dayanan ve koruma odaklı militarize bir söylem üzerinden uygulanması; önleme, katılım ve yapısal dönüşüm gibi feminist güvenliğin kurucu ilkelerinin geri planda kalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla FDP söylemi dış yardım, diplomatik temsil yeti veya insani diplomasi bağlamında dile getirilse de hem KBG Gündemi’nin daraltılmış yorumu hem de iç politikadaki eşitsizlik rejimi, feminist güvenliğin antimilitarist ve yapısal dönüşüm odaklı yaklaşımının uygulamada karşılık bulmadığını açıkça göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de FDP’nin uygulanabilirliği, devletin patriyarkal kurumsal yapısından, siyasal iktidarın ideolojik yöneliminden ve ülkenin uluslararası sistemdeki konumlanış biçiminden bağımsız bir biçimde değerlendirilemez. FDP, salt dış politikada kullanılan bir söylem olmaktan ziyade, devletin cinsiyet rejimini ve yönetim mantığını kökten yeniden yapılandırmayı gerektiren bir paradigma değişimini ifade eder. Bu nedenle Türkiye bağlamında FDP’nin hayata geçirilebilmesi; iç politika, hukuk, güvenlik, kalkınma ve yönetim alanlarını eşzamanlı biçimde etkileyen çok katmanlı bir dönüşüm sürecini zorunlu kılar. Bu dönüşümün gerçekleştirilmesi için öncelikle farklı toplumsal cinsiyet kimliklerinin haklarının anayasal ve yasal güvencelerle korunması; sivil toplumun karar alma süreçlerine kurumsal ve etkili biçimde katılabilmesi sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra feminist bilgi üretiminin desteklenmesi, bağımsız barış girişimlerinin güçlendirilmesi ve KBG Gündemi’nin militarize bir çerçeveden uzaklaştırılarak önleme, katılım ve yapısal dönüşüm gibi feminist güvenliğin temel ilkeleri doğrultusunda yeniden yorumlanması gereklidir. Ayrıca dış politikada toplumsal cinsiyet etki değerlendirmelerinin düzenli ve zorunlu bir yönetim standardı haline getirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin yalnızca diplomatik bir aracın ötesine geçerek gerçek politik bağlayıcılığa kavuşturulması bu dönüşümün ayrılmaz bileşenleridir. Bu tür bir dönüşümün ancak devlet içi mekanizmaların ötesine geçen, feminist hareketlerin, örgütlerinin, yerel toplulukların ve akademinin bilgi üretme, izleme ve baskı kapasitesiyle desteklenen çok düzlemli iş birliğiyle mümkün olabileceği açıktır. Başka bir ifadeyle FDP, yalnızca devletin kendi iç yapısını dönüştürmeyi değil, aynı zamanda devleti dönüştüren toplumsal güçleri de sürecin aslı aktörleri olarak konumlandıran, hem “yukarıdan” hem de “aşağıdan” inşa edilmesi gereken siyasal bir projedir.

Bu çerçevede FDP'nin kapsamı ve anlamı yalnızca dönüşümün gerektirdiği kurumsal reformlarla sınırlı değildir; aynı zamanda dönüşümün sınırlarını, ilişkilerini ve gerilim hatlarını görünür kılan eleştirel bir analiz alanıdır. FDP ne soyut bir idealler bütünü ne de teknik bir diplomatik araçtır; devlet pratikleri, uluslararası normlar ve toplumsal hareketler arasındaki karşılıklı etkileşim içinde sürekli yeniden şekillenen, bu etkileşimin ürettiği güç ilişkilerini eleştirel biçimde açığa çıkaran çok boyutlu bir siyasal çerçevedir. Türkiye bağlamında FDP bugün kurumsallaşmış bir politika olmaktan ziyade, eşitlikçi, adil, barış odaklı ve bakım etiğini merkeze alan bir siyasal ufku ifade etmektedir. Bu ufka yaklaşmak, dış politikada söylemsel değişimle sınırlı kalmayıp iç siyaset, hukuk, ekonomi, bilgi üretimi, gündelik yaşam pratikleri ve sivil toplum alanlarında hak temelli, kapsayıcı ve dönüştürücü bir yeniden yapılanmayı gerektirir. Bu açıdan FDP, devletin ataerkil karakterini değiştirmeye yönelik bir normatif girişim olduğu kadar, bu değişimin yapısal sınırlarını ve rejim içi direnç noktalarını görünür kılan eleştirel bir mercek işlevi görür. Nihai başarı ölçütü, devletlerin söylemsel taahhütlerinden ziyade, eşitliğe dayalı bir toplumsal düzen kurmaya yönelik stratejik, kurumsal ve kaynak temelli iradedir. Dolayısıyla FDP, Türkiye için yalnızca diplomatik bir yönelim değil, aynı zamanda toplumsal yaşamın bütün alanlarında daha adil, özgürlükçü ve kapsayıcı bir geleceğin inşasına yönelik güçlü bir normatif çağrı niteliğindedir.

ISBN 978-605-66143-5-4

TED Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Merkezi
Heinrich Böll Stiftung İstanbul